

İMAM BEYHAKÎ

KİTABÜ'Z ZÜHD

[ALLAH İÇİN YAŞAMAK]

SEMERKAND

KİTÂBÜ’Z-ZÜHD

(Kulluğu Unutmadan Yaşama Sanatı)

BEYHAKÎ

Çeviri

Enbiya Yıldırım

hacegân

Okuma sevgisini gönlümüze yerleştiren, söyledikleri kalbinden kalbimize yol bulan, dersin hocası olmasının ötesindeki özellikleriyle kendisini sevdiren kıymetli hocam Mustafa Kara'ya... Firesiz sınıfta dersten çıkarken, çıkınımıza yeni bilgiler koymuş olmanın hazzıyla kendimizi mutlu hissettiğimiz sevgili hocam İzzet Er'e...

Enbiya Yıldırım

İÇİNDEKİLER

Günahlara Ağlamak

İsyanla Geçen Ömre Pişmanlık Duymak

Günahlarını Kullardan Gizlediği İçin Allah'a Şükretmek

Günahları Sevaplarla Silmek

Kibirden Kaçınmak, Tevazu Sahibi Olmak

Riyadan Kaçınmak

Dile Sahip Olmak

Mâlâyâniden Kaçınmak

İnsanların Kusurlarını Araştırmamak

İsraftan Kaçınmak

Helâl Rızık Peşinde Koşmak

Rüşvetten Kaçınmak

Kadınlardan Uzak Durmak

Tûl-i Emelde Bulunmamak

Az Yemek, Güzel Yemek Peşinde Koşmamak

Az Uyumak

Mal Sevgisinden Kaçınmak-Mal Yığmamak

Nimetler İçinde Yüzmemek

Servetle Mağrur Olmamak

Tasadduk Etmek

Bulunduğu Makamda Dünyaya Meyletmemek, Gururlanmamak

Hale Rıza Göstermek-Kanaatkâr Olmak

Fakirliğe Sabretmek

Tevekkül

Başa Gelen Belâlara ve İnsanların Ezalarına Sabretmek

TAKDİM

Hamd, âlemlerin sahibi rabbimize, salâtü selâm gönüllerimizin sultanı Muhammed Mustafa'ya olsun.

Resûlullah'ın hayatına şöyle bir göz gezdirdiğimizde, pek çok husus yanında iki çarpıcı özellikle karşı karşıya olduğumuzu görürüz. Bunlardan birincisi, Hz. Peygamber'in halkın yanındaki yaşam tarzı ile evdeki yaşam tarzının aynı olmasıdır. O, ev haricinde farklı, eve girdiğinde ise daha değişik bir tutum içinde olmamıştır. Fedakârlık, cömertlik, başkalarını kendine tercih etmek, kalp kırmamak, insanların arkalarından konuşmamak gibi güzel özellikler ile ibadetlere ehemmiyet vermek, hem dışarıda hem de ev içinde değişmeyen yaşam tarzıydı. Özellikle Hz. Âişe'nin (r.anh) anlattıklarına bakılacak olursa, hem ahlâkî tutumlar hem de ibadet açısından Hz. Peygamber'in ev hayatının daha yoğun geçtiği anlaşılır. Dolayısıyla, dışarıda sergilediği tutumla ev içindeki tutumu arasında bir aykırılık kesinlikle söz konusu olmamıştır. Hiç şüphe yok ki bu, onun nübüvvetini gösteren en büyük delillerden biridir.

Resûlullah'ın ikinci önemli hususiyeti, dünya ve âhiret dengesini hayatında kurmuş olmasıdır. Onun günlük yaşantısını inceleyen bir insan, ne dünyanın ne de âhiretin ihmal edilmeyeceğini anlar. Yaşamamız için yaratıldığımız dünyayı meşru sınırlar içerisinde şenlendirmek, ancak bunu yaparken ebedî hayat konağımız olan âhireti de ihmal etmemek. Ebediyetin sürekliliği nedeniyle de, fâniye tamamen bağlanmamak, âhireti unutmamak, dünyadan ukbâyı devamlı gözetmek ve bunun gereklerini yerine getirmek. Resûlullah'ın hayat tarzı işte buydu. Hz. Peygamber'in dünyaya ilişkin ortaya koyduğu bu hayat telâkkisi, bir dönem bazı sûfîlerce dünyayı tamamen ihmal etmek gibi bir yanlış anlayışa çevrilmiştir. Bunun tam tersi bir yaşam tarzı olan âhireti ihmal etmek de -yoğunluğu değişmekle birlikte- büyük kalabalıkların yaşam tarzı olagelmiştir. İçinde yaşadığımız süreç ise, belki de dünyevîleşmenin en kesif yaşandığı dönemlerden biri olacağa benzemektedir. Böyle bir devirde, insanların âhireti daha çok hatırlamasına, İslâm'ın getirdiği güzelliklere daha çok göz gezdirmesine, velhâsıl rableriyle olan irtibatlarını koparmamaya daha çok gayret etmeleri gerekmektedir. Kırktan fazla eseri olan, hayatını ilim yanında amelle de

süsleyen Beyhakî'nin elinizdeki eserinin bu yönde bir katkı sağlayacağını ümit etmekteyiz.

Tercümemizle ilgili olarak okuyucularımızın bilgilendirilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Bunları ana başlıklarıyla sunmak gerekirse:

1. Kitabımızın aslı -dört ara başlık içerse de- sistematik değildir. Bu sebeple, içinde yer alan rivayetler belli bir düzen çerçevesinde tertip edilmemiştir. Konular karışık olduğundan, örneğin tûl-i emelle ilgili bir husus okunduktan sonra, ardından başka konuya geçildiği olmaktadır. Bizler, bu dağınıklığı gidermek için, muhtevalarını göz önünde bulundurarak rivayetleri konularına göre bir araya getirmeye çalıştık. Bu amaçla, rivayetleri, münasip başlıklar altında toplamaya gayret ettik. Ancak, attığımız başlıkların, altlarında yer alan rivayetleri tam anlamıyla kuşattığını söylemek mümkün değildir. Çünkü her bir rivayetin kendi içinde birden fazla konuyu içerdiği olmaktadır. Böyle durumlarda bizim yaptığımız, söz konusu rivayetlerin içinde geçen hususlardan sadece birini seçmek ve bunları münasip başlık altına koymak olmuştur. İçlerinde geçen farklı konular değişik başlıklar altına alınmaya imkân verdiğinden dolayı, mükerrer rivayetleri de kitabın içine yaydık ve böylece bir araya yığılmalarının önüne geçtik.

Kitabı harmanladığımız ve yeni bir tertibe soktuğumuz için, Arapça asıl nüshasında bulunan rivayetlerin numaralarını değiştirme zarureti hâsıl olmuştur. Bununla beraber, kitabın aslına bakmak isteyen araştırmacılar, tercümemizin sonunda yer alan karşılaştırmalı numara listesiyle, kitabın Arapça'sındaki rivayetin tercümemizde hangi numara ile yer aldığını tesbit etmek imkânına sahiptirler.

2. Tercümemizin başına müellifi tanıtıcı bir makale hazırlayarak, hayatını, ilmî durumunu ve şahsiyetini tanıtmayı murat ettik.

3. Kitabın daha da güzelleşmesi, konuların daha canlı hale gelmesi ve açılması için, içinde geçen mevzularla ilgili olarak tasavvuf alanındaki temel kitapları taramak suretiyle elde ettiğimiz 200 civarındaki alıntı ve rivayeti dipnotlara serpiştirdik. Bizim ilâve ettiğimiz bu eklerin belli olması için de sonlarına, "mütercim"in kısaltması olarak "M" rumuzunu koyduk. Aktardığımız bilgilerin kaynaklarını da ayrı bir bibliyografya ile eserin sonunda zikrettik.

4. Kitabın sonuna gerek özel isimleri ve gerekse ıstılahları içeren karma indeks eklemek suretiyle araştırma yapanlara yardımcı olmak istedik.

Çalışmamızın hayırlara ve müslümanların İslâm'ı rablerinin arzuladığı gibi yaşamalarına vesile olmasını diliyoruz. Tercümemizi okuyarak ifadelerinin son halini almasında katkıda bulunan değerli dostlarımız Ar. Gör. Yüksel Göztepe ile Zeynep Uzun'a da teşekkürlerimizi arzediyoruz.

Şubat 2000, Sivas *Enbiya Yıldırım*

İMAM BEYHAKÎ

Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Musa el-Beyhakî en-Nîsâbûrî el-Hüsrevcirdî. Hadisçiler nezdinde Beyhakî nisbesiyle mâruftur. Hal tercümesini veren müellifler onu şeyhülislâm, sebt, fakih sıfatlarıyla da anmaktadırlar.

Doğumu

Kaynaklar Beyhakî'nin 384 yılı Şâban ayında (Eylül 994) Nîsâbur'a bağlı Beyhak bölgesinin Hüsrevcird kasabasında dünyaya geldiğini belirtirler. Bugün burası İran'ın kuzeydoğusuna düşmektedir. Doğum tarihiyle ilgili olarak, Hâfız Muhammed b. Abdülvâhid-i Dekkak'ın Beyhakî'nin oğlu İsmail'e babasının kaç yılında doğduğunu sorduğu, onun da 384 (994) dediği nakledilir.

Yetişmesi

Beyhakî'nin yetişmesiyle ilgili ipuçları kendi anlatımında bulmaktayız. Anlatımlarına bakılacak olursa, gençlik döneminden itibaren hadis, fıkıh gibi ilimlerle meşgul olmuştur. Şöyle demektedir:

"Büyüyüp ilim talebine başladığımdan beri, Efendimiz Mustafa'nın (s.a.v) haberlerini ve dinin önderleri olan ashaptan gelen rivayetleri yazıyorum. Bunları nakledenlerden dinliyorum. Hâfızların dışında kalan diğer hadis râvilerinin durumlarını öğreniyorum. Hadislerin sahihlerini sakîmlerinden, merfûlarını mevkuflarından, mevsullerini mürsellerinden ayırmaya gayret ediyorum. Bunun yanında şeriatın ilmini ikame eden, sahip olduğu Kitap ve Sünnet bilgisiyle mezheplerini bina eden her imamın kitabına bakıyorum."

Kaynaklar onun ilk hocasının Ebû Avâne'nin arkadaşı Ebû Nuaym İsferâyînî olduğunu zikrederler. Bu zattan icâzet yoluyla büyû' (alım-satım) ile ilgili hadisleri almıştır. İkinci hocası ise, Ebû Hâmid-i Şarkî'nin arkadaşı olarak zikredilen Muhammed b. Hüseyin-i Alevî'dir. İkinci hocası bu zattır, ancak sema (dinleme ve ezber) yoluyla hadis aldığı ilk kimsedir. Ondan 399 (1009) yılı sonunda yani on beş yaşında hadis aldığı zikredilmektedir. Dolayısıyla on beş yaşında ilmî çalışmalara başlamıştır diyebiliriz. Fakat bundan önce temel İslâmî

ilimlerin eğitimini aldığını söylememiz hiç de yanlış olmaz.

Beyhakî'nin yetişmesinde emeği geçen hocalarına baktığımızda, onun o zamanki coğrafyada bulunan önde gelen insanlardan istifade ettiğini görmekteyiz. *Ma'rife*'de fıkıhtaki üstadı olarak Ebü'l-Feth Nâsır b. Muhammed-i Mervezî'yi gösterir. Hal tercümesini zikreden kaynaklar, onun fıkıhta bu hocasının eğitimiyle üstün bir seviyeye ulaştığını söylerler. Hocaları arasında fakih sıfatıyla anılan başkaları da bulunmaktadır.

Hadis alanında Beyhakî'nin yetişmesinde büyük emeği geçen ve Beyhakî için büyük bir nimet olan, kendi döneminde hadis eseri tasnifi, cerh-ta'dîl, tashih-ta'lîl alanında büyük bir imam olan, *Müstedrek*, *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadîs* gibi eserlerin sahibi Hâkim-i Nîsâbûrî'yi görmekteyiz. Beyhakî bir rivayette, naklettiği hadisi ondan 403 ( ) yılında işittiğini söyler. Bu da onun on dokuz yaşına tekabül etmektedir. Bu tarihi başlangıç olarak kabul edecek olursak, 405 ( ) yılında vefat eden Hâkim-i Nîsâbûrî'den asgarî iki yıllık bir zaman diliminde istifade ettiğini söyleyebiliriz. Ondan istifade etmesi hususunda kaynakların verdiği bilgilere bakacak olduğumuzda, şu mâlûmatlarla karşılaşıyoruz:

Beyhakî'nin "zamanının hadisçilerinin imamı" olarak tarif ettiği Hâkim hadis ilmindeki üstadı idi, kendisini onun yanında yetiştirmişti. Onun en seçkin öğrencilerinden idi. Zehebî, Beyhakî'nin Hâkim'den istifade etmesinin boyutunu anlatma sadedinde, "Hâkim'den aldığı hadisler bir deve yükü veya o civardaydı" der. Yazı malzemesinin kabalığı ve Beyhakî'nin binlerce hadis topladığı düşünülecek olursa, bu sözün mübalâğa olmadığı anlaşılır. Bu ifade, hocasının Beyhakî üzerindeki etkisini ve ağırlığını göstermektedir. Nitekim bu durum eserlerinde de görülür. Pek çok yerde hocasından nakillerde bulunur.

Beyhakî'nin hocalarının isimleri arasında bir isim daha dikkatimizi çekmektedir. Zamanının önde gelen kelâmcılarından ve Allah'ın sıfatları hususunda mütehassıs olan İbn Fûrek.

Bunların dışında, hocalarının arasında hadis hâfızı, müfessir, fakih, kâdî gibi sıfatlarla anılan kimselerin geçmesi, onun oldukça birikimli insanlar yanında tahsil gördüğünü gösterir.

Kaynaklar Beyhakî'nin hocalarının yüzden fazla olduğunu söylerler. Sübkî, bunun Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce için nasip olmamış bir durum olduğunu söyler. Muhammed Ziyâürrahman-ı A'zamî, Beyhakî'nin hocalarının listesini çıkarmaya çalışmış ve 131 kişiyi zikretmiştir. Âl Selmân ise müellifin *Hilâfiyyât* kitabındaki hocalarıyla birlikte bu sayının 200'e vâsıl olduğunu belirtmiştir. Beyhakî'nin henüz tesbit edilememiş veya dağınık yerlerde bulunan rivayetleri derlendiğinde, bu sayının artması kuvvetle muhtemeldir. Onun bu kadar çok hocadan istifade etmiş olmasının nedenleri elbette çoktur. Bunlar arasında, genç yaşta ilim hayatına atılmasını, bulunduğu coğrafyanın o günkü ilim

merkezlerinden biri olmasını, yolculuklarda bulunmasını, hadis dışında başta fıkıh ve kelâm gibi alanlarla de meşgul olmasını zikredebiliriz.

Hocalarından bazıları şunlardır:

Hâkim Muhammed b. Abdullah Nîsâbûrî, İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî'nin babası Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf Cüveynî, Hâfız Ebû Hâmid Ahmed b. Ali b. Ahmed, fakih Ahmed b. Muhammed b. Ahmed-i İsfahânî Temîmî, müfessir Ebü'l-Kasım Hasan b. Muhammed b. Habîb Nîsâbûrî, fakih Ebû Tâhir Muhammed b. Muhammed b. Mahmiş Ziyâdî, Kelâm âlimi Ebû Bekir Muhammed b. Hasan b. Fûrek İsfahânî, Kâdî Ebû Ömer Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed Bistâmî, Kâdî Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer, fakih Ebü'l-Hasan Muhammed b. Yakub.

Yolculukları

Beyhakî hadisçilerin geleneğine uyarak, hadis toplamak ve tahsilde bulunmak üzere geniş bir coğrafyayı kapsayan yolculuklar yapmıştır. Rivayetlerinde hadisi işittiği muhitleri zaman zaman söylemesi, dolaştığı yerler hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Geri kalan yerleri de hayatıyla ilgili kaynaklardan tamamlama imkânına sahibiz.

Doğduğu bölgenin ardından, yakın olması hasebiyle Horasan'dan başladığı yolculuklara baktığımızda, Beyhakî'nin bugünkü İran toprakları içinde kalan önemli ilim merkezlerinin büyük kısmını tahsil için dolaştığını görmekteyiz. Tesbit edebildiğimiz yerler şunlardır: Hüsrevcird, Nevkân, İsferâyin, Tûs, Mihrecân, Kırmîsîn, Esedâbâd, Dâmegân, Rey, Sâve, Hemedan, Taberân, Nîsâbur, Echân, Rûzbâr. Beyhakî'nin bu ve tesbit edemediğimiz diğer civar beldelere yolculukları sadece bir kez olmamıştır. Bunun peyderpey gerçekleştirdiğini düşünmekteyiz. Çünkü kaynakların onun ders vermek için Nîsâbur'a son gelişinde vefat ettiğini söylemeleri, tahsil için de gelmiş olacağını teyit etmektedir.

Beyhakî bu bölgelerin yanında uzak beldelere de gitmiştir: Bâbüşşam, Rusâfe, Kûfe, Bağdat, Mekke, Medine. Bu yerlere bakılınca hac yolculuğu sırasında uğradığı güzergâhlar olarak gözükmektedir. Nitekim bazı kaynaklarda Bağdat ve Kûfe'ye hacca giderken uğradığı belirtilmekte, Ebü'l-Kasım Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî ve İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî'nin babası Ebû Muhammed Cüveynî gibi üstatlarla birlikte hacca gittiği zikredilmektedir. Bazıları ise, ilim yolculuğundan dönüp memleketine geldikten sonra Vezir Abdülmelik'in Eş'arî mezhebine tâbi olduğu için Beyhakî'ye zulmettiğini onun da Mekke'ye kaçmak zorunda kaldığını belirtirler. Kaynaklar bu yolculukların tarihlerini ve gittiği yerlerde ne kadar kaldığını bizlere bildirmediğinden,

kendisinden de bu konuda bir bilgi tesbit edemediğimiz için, bu husus karanlık kalmaktadır.

Netice olarak, Beyhakî'nin Irak, Cibâl, Hicaz, Horasan bölgelerini kapsayan bir coğrafya içinde yolculuklarda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Beyhakî'den Hadis Rivayet Edenler

Beyhakî ilimde ulaştığı yüksek mertebe nedeniyle, kendisine olan rağbet de fazla olmuştur. Ondan hadis rivayet edenlerden bir kısmı şunlardır:

Kâdî Ebû Abdullah Hüseyin b. Ali Beyhakî, Şeyhülislâm Ebû İsmail-i Ensârî, Ebû Muhammed Abdülcebbâr b. Muhammed b. Ahmed Beyhakî-i Huvârî, Ebü'l-Hasan Abdülcebbâr b. Abdülvehhâb Dehhân. Ebü'l-Muzaffer Abdülmün'im b. Abdülkerîm Kuşeyrî, Ebü'l-Meâlî Muhammed b. İsmail-i Fârisî Nîsâbûrî. Temîm b. Ebû Saîd b. Ebü'l-Abbas Cürcânî, Ebû Nasr Abdürrahîm b. Abdülkerîm Kuşeyrî, Ebû Muhammed Hibetullah b. Sehl b. Ömer es-Seyyidî, Ebü'l-Feth Nâsır b. Muhmmed-i Serahsî.

Ailesi

Beyhakî'nin ailesiyle ilgili fazla bilgi bulmamız mümkün olmamıştır. şeyhü'l-kudât lakaplı, ilmi babasından aldığı zikredilen İsmail bilinmektedir. Beyhakî'nin Ebû Sehl Necâh Ivâd Sayyâm tahkikiyle basılan *Hayâtü'l-Enbiyâ*'nın nüshasında geçtiğine göre, bu eseri rivayet edenlerden biri oğlu İsmail'dir. Bunun yanında, *Delâilü'n-Nübüvve*'nin râvilerden biri olarak torunu Ubeydullah b. Muhammed (ö. 523/1129) zikredilmektedir. Başka yerlerde de, bu zatın onun dedesinin bazı kitaplarını rivayet ettiği ifade edilmektedir. Torunun adına bakarak, Beyhakî'nin Muhammed adlı bir oğlunun daha olduğu anlaşılmaktadır. Beyhakî'nin "Ebû Bekir" künyesine bakarak Bekir isimli bir oğlunun daha olduğu söylenebilir. Çok çocuk geleneğine bakarak, ilimle meşgul olmayan başka çocukları olduğunu da tahmin edebiliriz. Çünkü *Delâil*'e yazdığı *Medhal*'in sonundaki sözlerinden böyle bir şey anlaşılmaktadır. Burada çocukları sebebiyle üzüntülerinin fazlalaştığından dert yanmaktadır. Bu da başka çocukları olduğunu göstermektedir.

Vefatı

Beyhakî, bazı kitaplarını rivayet etmek üzere çağrıldığı Nîsâbur'a son gelişinde 458 yılı Cemâziyelevvel ayının 10'unda (9 Nisan 1066) hastalandı ve

yetmiş dört yıllık hayatın ardından burada vefat etti. Cenazesi yıkanıp tekfin edildi. Bir tabuta konularak Beyhak'a, Hüsrevcird'e nakledildi ve burada defnedildi.

Âlimlerin Övgüleri

Beyhakî ile ilgili genel değerlendirmelere baktığımızda, eserlerinin çokluğu ve farklı alanlarda olması hasebiyle, oldukça iltifata mazhar olduğunu görmekteyiz. Onunla alâkalı övgülerden bir kısmı şunlardır:

Yâkût-ı Hamevî: "İmam, hâfız, usûlü'd-dînde (itikadda) üstat, vera' sahibi, sağlam din bilgisi yanında hıfz ve itkanda zamanın biricik insanı. Hâkim Ebû Abdullah'ın önde gelen ve ondan çokça rivayet eden talebelerinden. Bazı ilimlerde onu geçmiş, bu ilimlerdeki üstünlüğüyle mümtaz olmuştur."

İbnü'l-Cevzî: "Hıfz ve itkanda, güzelce eser tasnifinde, hadis ve usul (kelâm) ilimlerini cem' etmede zamanının biricik insanıydı. Hâkim Ebû Abdullah'ın önde gelen talebelerindendi. Onun yanında yetişti. Yolculuklar yaptı, pek çok hocanın yanında bulundu. Çok sayıda güzel eseri vardır."

Zehebî: "Beyhakî isteseydi kendi mezhebinde ictihad edebilecek durumdaydı. Çünkü geniş ilmî birikimi ve ihtilâflı konulara vukûfiyeti vardı."

İbn Hallikân: "Fakih, Şâfiî mezhebinden, büyük bir hâfız, meşhur bir zat, zamanının biricik insanı. Çeşitli ilimlerde akranlarına göre tek idi. Hadiste Hâkim Ebû Abdullah-ı Beyyi'in talebelerinin önde gelenlerindendi. Bazı ilim dallarında ise ondan üstündü."

Sem'ânî: "Fakih, imam, hâfız. Hadis ile hadislerin fıkhî yönünü cem' etmiş biriydi."

İbn Teymiyye: "Beyhakî, Şâfiî'nin ashabı içinde hadisi en çok bilen ve Şâfiiyye mezhebini teyitte en çok yardım eden insandır."

İbnü'l-Esîr, "Hadiste imam idi. Şâfiî mezhebi usûlünce fakih oldu."

Sübkî: "İmam Beyhakî müslümanların imamlarından, hidayet rehberlerinden, Allah'ın sağlam ipine sarılmaya çağıranlardan biriydi. Üstün bir fakih, büyük bir hâfız, maharetli bir kelâmcı, vera' sahibi bir zâhid, Allah'a mutî, usul ve fürû yönüyle mezhebine yardımcı olan, ilim dağlarından bir dağ idi."

Şahsiyeti

Beyhakî'nin şahsiyeti ve yaşantısıyla ilgili söylenenlere baktığımızda, velûd yazarların ortak özelliği olan bir durumla, "ilmiyle âmil" olduğuyla karşı karşıya

olduğumuzu görüyoruz. Onun dünyalığa ehemmiyet vermeyen, Allah'a kulluğu ihmal etmeyen bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Bu kadar eser vermiş olması, ömrünün sonuna kadar ilim alıp vermek için yolculuklarda bulunmuş olması, dünyevî gailelerden uzak olduğunu göstermeye yetmektedir. Onun hakkında söylenenleri şöylece toparlayabiliriz:

Abdülgâfir b. İsmail: "Beyhakî âlimlerin yolunca gitti, az ile yetindi, vera' ve zühdüyle kendisini güzelleştirdi."

İbn Hallikân: "Dünyalık az bir şeyle yetinen biriydi. Çok ibadet eden, son derece vera' sahibi biriydi, selef gibi."

İbnü'l-Esîr, "Haramlardan son derece kaçınan bir zâhid idi."

Hâfız Abdullah b. Yusuf-i Cürcânî: "Zâhid bir zat idi. Otuz yıl devamlı oruç tuttu."

İbn Kesîr: "Çok ibadet eden biriydi."

Ali-i Kârî, "Münazara ve tartışmalarda son derece insaflıydı."

Tasavvuf Yönü

Âlimlerin onun zühd, takvâ ve ibadet ehli olduğuna dair değerlendirmelerine bakıldığında, Beyhakî'nin tasavvufî yönünü tahmin etmek zor değildir. Hiç şüphesiz onun zühd hayatı Kur'an ve Sünnet'in belirlediği çerçevede idi. Çünkü temel İslâm bilimlerinde mütehassıs olan bir insanın durumu farklı olamazdı.

Hadis aldığı hocalarından biri sûfî olan Beyhakî'nin eserlerinden birinin *Kitâbü'z-Zühd* olması onun hakkında yeterli ipucu vermektedir. Ayrıca bu ve *el-Âdâb* kitaplarının muhteviyatı onu tanımamıza yardımcı olmaktadır. Örneğin, İbn Abbas'tan mevkuf olarak, Allah'ın yeryüzünde bazı melekleri olduğunu ve çöllerde çaresiz kalanların, "Allah'ın kulları, bana yardım ediniz. Allah sizlere rahmet etsin" demesi durumunda kendisine yardıma koşulacağını nakleder. Ardından da şöyle der: "Bu ilim ehli sâlihler nezdinde kullanılmaktadır. Tecrübeleriyle doğru olduğu anlaşılmıştır." Bunun yanında Beyhakî'nin tasavvufun büyüklerinden olan Kuşeyrî'nin hocası Ebû Ali-i Dekkak, *Hakâik* ve *Tabakatü's-Sûfiyye*'nin sahibi Ebû Abdurrahman-ı Sülemî'den keza sûfîlerle hemhal olduğu anlaşılan hocası Hâkim vasıtasıyla meşâyihten pek çok yerde nakilde bulunması da onun sûfîlik yönünü kuvvetlendirmekte, bu zevatla sohbetlerde bulunduğunu göstermektedir.

Beyhakî ve Şiir

Kaynaklar Beyhakî'nin zaman zaman şiir yazdığını haber vermektedirler. Bu

da onun şairlik yönü olduğunu göstermektedir. Şu beyitler ona aittir:

Mevlâ ile izzet bulan kimse yücedir...
Allah dışında izzet arayansa zelildir.

Nefsim sahibini tanıdığından beridir,
Ömrünü hep secdeyle geçirse az gelir.

Çeşitli yollarla yâre niyazı severim lâkin
Dilleri hali ikrardan âcizdir mücrimlerin.

Mezhebi

a) Fıkıh. Beyhakî fıkhî konularda Şâfiî'ye son derece bağlı biridir. Fıkha dair (*el-Hilâfiyyât, Ma'rifetü's-Sünen, Beyânü Hatai men Ahtae ale'ş-Şâfiî* gibi) çalışmalarının, Şâfiî'nin dayandığı delilleri ve haklılığını ortaya koymaya yönelik olması, Şâfiî'nin menâkıbına dair müstakil bir eser yazması, bazı çalışmalarının başlarında Şâfiî'nin ilimdeki yerini ortaya koyması, kitapların girişlerini Şâfiî'den alıntılarla doldurması ve en nihayet *Ma'rifetü's-Sünen*'de Tahâvî'ye cevaplar vererek Şâfiî'nin haklılığını ispata çalışması bu yönünü ortaya koymaktadır.

İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî şöyle söyler: "Ebû Bekir Beyhakî hariç, Şâfiî'nin her Şâfiî üzerinde hakkı vardır. Beyhakî'nin ise, eserleriyle mezhebini desteklediği için, hem İmam Şâfiî hem de her bir Şâfiî mezhebine mensup kimseler üzerinde hakkı vardır. Çünkü *es-Sünenü'l-Kebîr, es-Sünenü's-Sagîr, Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr* gibi eserlerinde onun mezhebini destekleyen hadisleri tercih etmiş, *el-Mebsût* ve Şâfiî'nin menâkıbını anlattığı eserinde de ona ait metinleri bir araya getirmiştir." İbn Teymiyye de aynı hususu teyit eder: "Beyhakî, Şâfiî'nin ashabı içinde hadisi en çok bilen ve Şâfiî'ye mezhebini teyitte en çok yardım eden insandır." Zehebî de Cüveynî'nin sözünde haklı olduğunu, Beyhakî'nin isteseydi kendi başına müstakillen ictihad edebilecek durumda olduğunu, çünkü geniş ilmî birikimi ve ihtilâflı konulara vukufiyeti olduğunu belirtir.

b) Akîde. Beyhakî'nin hocaları arasında devrinin meşhur kelâmcısı İbn Fûrek dikkatleri çekmektedir. Beyhakî'nin itikadda takip ettiği çizgi ise Selefî-Eş'arî çizgisidir. Yed, vech, ayn gibi zâtî sıfatların keyfiyetinin bilinemeyeceğini, bunların tevil edilemeyeceğini söyleyerek Selefiyye'ye uymuştur. Tevâtür derecesinde sabit olmayan ve âhâd haberlerle rivayet edilen kef, yemin, sûret gibi zâtî sıfatlara dair haberlerin tevil edilmesi gerektiğini söyleyerek de kelâmcılara katılmıştır.

Eserleri

Beyhakî pek çok klasik dönem âlimleri gibi, geniş bir alanda çok sayıda eser veren velûd bir yazar olarak karşımızda durmaktadır. Eserlerinin bir kısmı hadis, bir kısmı hem hadis hem fıkıh, bir kısmı akaid, bir kısmı da ahlâk ve tasavvufla ilgilidir. Ancak eserlerinin bir kısmı bugün elimizde bulunmamaktadır. Kaynaklarda bunların sadece isimlerine rastlamaktayız. Bunun yanında, Beyhakî'nin eserlerinin bizim tesbit ettiklerimizle sınırlı olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü elimizdeki eserleri ciddi olarak tetkik edildiğinde Beyhakî'nin atıfta bulunduğu başka eserlerinin tesbit edilmesi de mümkün olacaktır.

Örneğin Beyhakî, *Delâil* mukaddimesinde esmâ, sıfat, rü'yet, iman, kader, azâbü'l-kabr, eşrâtü's-sâat, ba's, nüşûr, mîzan, hisâb, sırat, havz, şefaat, cennet, cehennem ve diğer akaide taalluk eden konularla ilgili hadisleri bir araya getirdiğini, bunların ardından da delâilü'n-nübüvve konusuna eğildiğini belirtir. Müellifin zikrettiği bu konulardan birkaçına dair müstakil kitapları olduğunu görüyoruz: *el-Esmâ ve's-Sıfât, Kitâbü'r-Rü'ye, Kitâbü'l-Îmân, Kitâbü'l-Ba's ve'n-Nüşûr, Kitâbü'l-Kader* gibi. Bu, acaba diğer itikadî konularda da müstakil eserleri var mıdır sorusunu peşinden getirmektedir.

Onun eserlerinin zikredeceklerimizle sınırlı olmadığını gösteren emarelerden biri de, eserlerinin listesini veren âlimlerin hepsini zikretmediklerini söylemeleridir. Örneğin Zehebî, "Sayamadığım başka eserleri de vardır" derken, İbn Kesîr, "Bunların dışında büyük küçük eserler" der.

Bir kısmı mevcut olan, bir kısmı ise sadece kaynaklarda zikredilen eserlerinden tesbit edebildiklerimiz şunlardır:

1. *el-Âdâb.* **2.** *Kitâbü Ahkâmi'l-Kur'ân.* **3.** *Kitâbü'l-Ba's ve'n-Nüşûr.* **4.** *Beyânü Hatai men Ahtae ale'ş-Şâfiî.* **5.** *el-Câmi' fi'l-Hâtem.* **6.** *ed-Daavâti'l-Kebîr.* **7.** *ed-Daavâti's-Sagîr.* **8.** *Delâilü'n-Nübüvve.* **9.** *el-Erbaûne'l-Kübrâ.* **10.** *el-Erbaûne's-Sugrâ.* **11.** *el-Esmâ ve's-Sıfât.* **12.** *Fezâili'l-Evkât (Kitâbün fi's-Salât).* **13.** *Fezâilü's-Sahâbe.* **14.** *Hayâtü'l-Enbiyâ Ba'de Vefâtihim.* **15.** *el-Hilâfiyyât beyne'l-Hanefiyye ve'ş-Şâfiiyye.* **16.** *Îmân.* **17.** *İsbâtü Azâbi'l-Kabr ve*

Suâli'l-Melekeyn. **18.** *Kitâbü'l-İsrâ.* **19.** *el-İ'tikad ve'l-Hidâye ilâ Sebîli'r-Reşâd (Kitâbü'l-Mu'tekad).* **20.** *Kitâbü'l-Kader (Kitâbü'l-Kazâ ve'l-Kader).* **21.** *el-Kırâatü Halfe'l-İmâm.* **22.** *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr (es-Sünenü'l-Vustâ).* **23.** *el-Mebsût fî Kelâmi'ş-Şâfiî fi'l-Kadîm ve'l-Cedîd.* **24.** *el-Medhal ile's-Süneni'l-Kübrâ.* **25.** *Menâkıbü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel.* **26.** *Menâkıbü'ş-Şâfiî.* **27.** *er-Red ale'l-İntikâd ale'ş-Şâfiî fi'l-Luga.* **28.** *Risâle fî Hadîsi'l-Cüveybârî.* **29.** *Risâletü'l-Beyhakî ilâ Amîdi'l-Melik.* **30.** *Risâle ilâ Ebû Muhammed Cüveynî.* **31.** *Kitâbü'r-Rü'ye.* **32.** *Şuabü'l-Îmân.* **33.** *es-Sünenü'l-Kübrâ.* **34.** *es-Sünenü's-Sagîr.* **35.** *Tahrîcü'l-Kencerûziyyât.* **36.** *Kitâbü Tahrîci Ehâdîsi'l-Üm*. **37.** *Tefsîr.* **38.** *et-Tergîb ve't-Terhîb.* **39.** *el-Uyûn fi'r-Red alâ Ehli'l-Bida'.* **40.** *Kitâbü'z-Zühdi's-Sagîr.* **41.** *Kitâbü'z-Zühdi'l-Kebîr*: Tercümesini sunduğumuz eser.[1]

KİTÂBÜ’Z-ZÜHD TERCÜMESİ

Bismillâhirrahmânirrahîm. Rabbim, lutfunla bana yardım et.

Âlemlerin rabbi olan Allah'a hamdolsun. Salâtü selâm Resûlü Muhammed'e ve âlinin tamamına olsun.

Kitâbü'l-Câmi'de, "Zühd" babında[2] zühd ve kasr-ı emel[3]le ilgili olarak elime ulaşan haberler ve rivayetlerden bir kısmını zikretmiştim. Aynı şekilde *Delâilü'n-Nübüvve* ve diğer eserlerde, Hz. Peygamber'in (s.a.v) dünyadaki yaşantısının nasıl olduğunu anlatmıştım. Bu arada zühdün fazileti keza kasr-ı emel sahibi olmak ile amele çokça koşmak için zühdün nasıl olması gerektiği yönünde selef-i sâlihînin ve sonrakilerin pek çok sözünü tesbit etmiştim. İşte bu kitapta konumuzla ilgili olarak bana ulaşan rivayetleri zikredeceğim. Bu ve diğer tüm çalışmalarımda rabbimin yardımını diliyorum. O ne güzel mevlâdır, ne güzel yardımcıdır!

NİYETİN ALLAH RIZÂSI OLMASI

1. Hz. Ömer (r.a) diyor ki: Resûlullah'tan (s.a.v) şöyle buyurduğunu işittim: ***"Ameller niyete göredir. İnsana niyet ettiği vardır. Kimin hicreti Allah'a ve Resûlü'ne ise onun hicreti gerçekten Allah'a ve Resûlü'nedir. Kimin hicreti elde edeceği dünyalık veya evleneceği kadına ise onun hicreti de hicret ettiği şeyedir."***[4]

2. Vüheyb b. Verd'den: "(İç dünyanı) bina etmek istediğinde onu üç temel üzerine inşa et: Zühd, vera' ve niyet. Bunlar olmaksızın inşa edecek olursan bina yıkılır."

ŞİRKTEN KAÇINMAK

3. Enes b. Mâlik'ten (r.a): ***"Mamafih, Allah dilemeyince düşünmezler, koruyacak da O'dur, mağfiret edecek de!"***[5] Resûlullah (s.a.v) bu âyeti okuduktan sonra şöyle buyurdu:

"Rabbiniz şunu diyor: Ben, beraberimde başka bir ilâh edinilmesinden

sakınılması gereken zâtım. Kim benimle beraber başka birini ilâh kabul etmekten sakınırsa, o mağfiret etmeme lâyık biridir." [6]

İSTİKAMET ÜZERE BULUNMAK

4. Abdullah b. Amr'dan**:** Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanındaydık. Güneş doğunca Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Allah Teâlâ kıyamet gününde bir topluluk getirecek. Bunların nuru güneşin nuru gibidir."*** Hz. Ebû Bekir sordu: "Bizler onlar mıyız yâ Resûlallah?" Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Hayır. Sizin için pek çok hayır var, ancak onlar yeryüzünün çeşitli bölgelerinden haşrolunacak olan,*** *(yerlerini yurtlarını bırakıp)* ***hicret etmiş fakirlerdir."*** Resûlullah (s.a.v) daha sonra, ***"Gariplere ne mutlu, gariplere ne mutlu****!"* diye buyurdu. "Garipler kimlerdir?" diye sual edilince şöyle buyurdu: ***"Güzel halde bulunan insanlardır. Bunlar pek çok insan içinde sayıca az kimselerdir. Sayıları bazı toplumlarda diğerlerine göre fazla olur."*** [7]

5. Abdullah b. Ömer'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"İslâm garip başladı, başladığı gibi garip olacaktır. O gariplere ne mutlu! Dikkat ediniz. Mümin olarak vefat ettikten sonra müslüman için aslında gariplik yoktur." [8]

6. Câbir b. Abdullah'tan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"İslâm garip başladı, başladığı gibi garip olacaktır. O gariplere ne mutlu!" Sordular: "O garipler kimlerdir yâ Resûlallah?" Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"İnsanlar bozulduğunda güzel halde bulunanlardır."*** [9]

7. Ebû Kilâbe'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"İyilik *(eskiyip)* ***çürümez*** *(dolayısıyla kaybolmaz),* ***günah unutulmaz. Deyyân*** *(kahhâr)* ***olan Allah uyumaz. Dilediğin gibi ol, nasıl davranırsan o şekilde muamele edileceksin."*** [10]

8. Ammâr b. Yâsir'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Ümmetim yağmur gibidir. Başı mı sonu mu hayırlıdır bilinmez." [11]

9. Enes b. Mâlik'ten: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Ümmetim yağmur gibidir. Başı mı sonu mu hayırlıdır bilinmez." [12]

10. Ebü'l-Kasım Nasrâbâdî diyor ki: "Nefsin seni hapsetmiştir. Bu hapisten kurtulup çıktığın takdirde ebedî rahatlığa ulaşırsın. Ancak orada bulunmaya devam ettiğin sürece belâ zindanındasın; seni

buradan kurtaracak olan sadece ve sadece istikamettir. Nitekim Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

İstikamet üzere bulunun. Bunun sevabını hesap edemezsiniz." [13]

11. Süfyân b. Uyeyne şöyle demiştir: "Hakk'a yapış, hak üzere bulunanlar az diye kendini yalnız hissetme."

12. Süfyân b. Uyeyne yine şöyle demiştir: "Sen hak yolunu tut, Hak'la beraber olduktan sonra böyle insanlar az diye kendini yalnız hissetme."

13. Hâtim-i Esam'dan: "Rabbinin hizmetinde bulunursan, dünya boyun eğerek, cennet de iştiyak duyarak sana gelir." [14]

14. Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: "Gündüzün istikamet üzere güzel yaşayan insan, gece korunur. Geceleyin istikamet üzere güzel bulunan insan da gündüz korunur. Kim nefsânî arzusunu terketmek vaadinde sadık olursa, Allah onu kalbinden uzaklaştırır. Allah nefsânî arzusunu kendi rızâsı için terkeden kalbe azap etmekten son derece münezzehtir." [15]

15. Yine Ebû Süleyman Dârânî'den: "Kim istikamet üzere bulunma vaadinde sadık olursa korunur. Kim de istikamet üzere güzel yaşarsa affedilir." [16]

16. ***"Onlar düşünmezler mi ki, büyük bir günde*** *(hesap vermek için)* ***diriltilecekler."*** [17]

Hasan-ı Basrî bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak şöyle demiştir: "Vallahi onlar bunu düşünseler doğruluk ve istikamet üzere olmaya çabalarlar."

17. Zünnûn-i Mısrî'den: "Dönenler yolun yarısından dönüp gelenlerdir. Allah'a vâsıl olmuş olsalardı dönmezlerdi. Ey kardeşim! Sen zühd ehli ol, bak, pek çok mânevî güzellikler göreceksin (vuslata ereceksin)." [18]

18. Ebü't-Tayyib Sehl b. Muhammed b. Süleyman şöyle demiştir: "İstikamet üzere bulunma arzusu kıyametten korkmamıza perde olmamalıdır. Çünkü kıyametten korkmamız, istikamet üzerine bulunmayı arzulamamızdan daha iyidir."

19. Hüseyin b. Ziyâd anlatıyor: "Fudayl b. İyâz'dan duyduğum şu sözle halime razı oldum: Öyle olanlar az diye, hidayet yolunda kendini yalnız hissetme. Karşı taraftaki insanların kalabalıklığına aldanma."

20. Ca'fer b. Burkân anlatıyor: Sâlih b. Mismâr şöyle dedi: "Allah, sonu cehenneme gidiş olan bir dünyayı insana mübarek kılmamıştır." Ona, "Doğru buyurdunuz" dedim. Sonra şunu söyledi: "Allah, sonu cennete gidiş olan bir dünyayı insana mübarek kılmıştır." Tekrardan, "Doğru buyurdunuz" dedim. [19]

ZÜHD NEDİR?

21. Zünnûn-i Mısrî şöyle demiştir: “Kardeşlerim! Mâlûmunuz olsun ki, insanlar zühdü çeşitli şekillerde tarif etmişlerdir. Bir kısmı, ‘Zühd, dünyayı sevmeyi bırakmaktır’ demiş, bir kısmı da, ‘Zühd, nefsin rahatlığını ve sürurunu temin edecek şeylerden uzaklaşmak, rahatlayacağı tüm bağlardan alâkayı kesip atmaktır’ demiştir. Bazıları da, ‘Zühd, Allah’tan uzaklaştıracak her şeyden alâkayı kesmektir’ demiştir. Bazıları da, ‘Zühd, dünyayı bir tarafa bırakmak, kasr-ı emeldir (ileriye dönük emelleri terketmektir)’ demiştir. Bazıları da, ‘Zühd, Allah’a güvenmektir’ demiştir. [20] Bir kısmı da, ‘Zühd, açlığı giderecek kadar yiyecekle, avreti örtecek kadar elbise ile yetinmek, geri kalanları terketmektir’ demişlerdir. Bir kısmı da şöyle demiştir: ‘Zühd Allah’ı her şeye tercih etmek (îsâr),[21] Allah Teâlâ’dan uzaklaştıracak her şeyden kaçınmaktır’ demişlerdir. Bir kısım insanlar da, ‘Zühd, mahlûkat sevgisini kalpten çıkarmak, halveti (yalnızlığı) sevmektir’ demiştir.”

22. Hasan-ı Basrî’nin yanında zühdden bahis açıldı. Bazısı, “Güzel giyinmekten uzaklaşmaktır” bazısı, “Yemeklerden uzak durmaktır” dedi. [22] Bazıları da başka şeyler söyledi. Hasan onlara dedi ki: “Doğru bir tarif getiremediniz. Zâhid, bir kimseyi gördüğünde, ‘Bu benden üstündür’ diyen kimsedir.” [23]

23. Cüneyd-i Bağdâdî’ye, zühdün ne olduğu sorulunca şu cevabı verdi: “Zühd, dünya mal ve metâından eli, dünyalığın peşinden gitmekten de kalbi çekip korumaktır.”

24. Ruveym b. Ahmed’e, “Zühd nedir?” diye sorunca, Cüneyd-i Bağdâdî ona şu cevabı verdi: “Dünyayı hakir görmek, kalpten ona yönelik duygu ve düşünceleri koparıp atmaktır.” [24]

25. Fudayl b. İyâz’a, “Zühd nedir?” diye sorulunca şöyle cevap verdi: “Kanaatkâr olmak, işte bu zühddür. Çünkü bu gerçek zenginliktir.”

26. Başka bir defa Fudayl b. İyâz’a yine, “Zühd nedir?” diye sorulunca şu cevabı verdi: “Helâli talep etmektir.”

27. Süfyân-ı Sevrî şöyle demiştir: “Zühd kaba elbiseler giymek, katıksız şeyler yemek değildir. Zühd kasr-ı emeldir.” [25] Bu sözü nakleden Bişr-i Hâfî diyor ki: “Süfyân ne güzel söyledi. Ben de diyorum ki: Zühd insanlar tarafından tanınmaktan kaçınmaktır.” [26]

28. Muhammed b. Yakub İbnü’l-Ferecî şöyle demiştir: “İnsanlar zühdün ne

olduğunda ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı, “Zühd, kasr-ı emeldir” demiştir. Süfyân-ı Sevrî, Ahmed b. Hanbel ve İsâ b. Yunus gibileri böyle söylemişlerdir.[27] Bazıları da, “Zühd, Allah’a güvenmek ve fakirliği sevmektir” demişlerdir. Abdullah b. Mübârek, Şakîk-ı Belhî ve Yusuf b. Esbât gibileri bu görüştedirler. Bazıları da, “Zühd, dinar ve dirhemi (parayı) terketmektir” demiştir. Bu Abdülvâhid b. Zeyd’in sözüdür. Bazıları da, “Zaruri olmayan fuzuli dünya işlerini terketmektir” demiştir. Bazıları da, “İnsanın kendisini Allah’tan uzaklaştıracak her şeyden kaçınmasıdır” demiştir. Bu söz Ebû Süleyman Dârânî’ye aittir. Bazıları, “Nefsin (dünyevî) alâkalarını kesmektir” derken, bazıları da, “İlmin delilleri ve yakîne götüren şeylerle amel etmektir” demiştir. Bazıları da, “İçinde hiçbir sıkıntı duymadan nefsi dünyadan çekip uzaklaştırmaktır” demiştir. Nitekim Hâris b. Mâlik böyle söylemiştir. [28] Bazıları ise şöyle tarif etmiştir: “Zühd, nimete eriştiği zaman şükretmek, belâ geldiği zaman da sabretmektir.” [29] Bu söz Süfyân b. Uyeyne’ye aittir. [30] Bazıları da şöyle tarif etmiştir: “Helâl kazancın şükrünü unutturmadığı, haramın da sabrını yıkamadığı kimsenin durumudur.” Bu İbn Şihâb-ı Zührî’nin sözüdür. [31]

29. Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: Irak’taki âlimler zühdü bize beyan ederken farklı şeyler söylediler. Bir kısmı, “İnsanlarla bir araya gelmeyi terketmektir” derken,[32] bir kısmı da, “Nefsânî istekleri terketmektir” dediler. Tarifler birbirlerine yakın ifadelerdir. [33]

Bunu nakleden Ahmed b. Ebü’l-Havârî de (iki tarifi birbirine yakınlaştırarak) şöyle demiştir: “İnsanlarla bir araya gelmeyi terkeden, nefsânî istekleri haydi haydi terkeder.”

30. Müseyyeb b. Vâdıh anlatıyor: Yusuf b. Esbât’a zühdün ne olduğunu sordum. Bana şu cevabı verdi: “Allah Teâlâ’nın helâl kıldıklarında zâhidâne davranmandır (azla yetinmendir). Yüce Allah’ın haram kıldıklarına gelince, bunları işlersen Allah Teâlâ sana azap eder, yani bunları terketmek zaten farzdır.” [34]

31. Muhammed b. Fazl’a, “Zühd nedir?” diye sorulunca şu cevabı verdi: “Dünyaya küçük ve hakir gözle bakmak, tamamen ondan yüz çevirmek, hiçbir şeyini büyük ve kıymetli görmemektir. Kim dünyanın bir şeyini güzel görürse, ona değer vermiş olur.” [35]

32. Ebû Bekir Verrâk’a zühdün ne olduğu sual edilince şu cevabı verdi: “Zühd üç kelimeden meydana gelmektedir. Ze harfi, ziyneti terketmek demektir. He harfi, hevâ-i nefsi terketmektir. Dal ise, dünyayı terketmektir.”

33. Yahya b. Muâz-ı Râzî’ye zühdün ne olduğu sual edilince şu cevabı

vermişti: “Dünyada mutlaka önüne gelecek olan nasibini terketmektir.”

34. Ebû Amr-ı Dımaşkî’ye, “Zühd nedir?” diye sorulunca şu karşılığı vermişti: “Başka dünyalıklara da iştiyakı olur korkusuyla kendisine ait olandan -zâhidlik yapıp- uzak durmaktır.”

35. Ebû Bekir-i Şiblî’ye, “Zühd nedir?” diye sual edilince şu cevabı vermişti: “Kalbi eşyadan, eşyanın rabbi olan Allah’a çevirmektir.” [36]

36. Muhammed b. Yakub İbnü’l-Ferecî anlatıyor: İbadethanesinde bir rahip gördüm. Ona, “Zâhidlik nedir?” diye sordum. Şöyle cevap verdi: “Dünyadakileri dünyadakilere bırakmaktır.”

37. Mahled b. Hüseyin diyor ki: “Zühd helâli almaktır.”

38. ...Dedem [37] şöyle demişti: “Zühd, kalbinin dünyada olanlara meyledip bağlanmaması, kaybettiği şeye üzülüp de onu arzulamamasıdır.” Dedem sonra şu âyet-i celîleyi okudu:

“Ne yerde ne de kendi canlarınızda meydana gelen hiçbir musibet *(âfet, hastalık)* ***yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta*** *(yazılmış ezelî bilgimizde tesbit edilmiş)* ***olmasın. Doğrusu bu, Allah’a kolaydır.”*** [38]

ZÜHDÜN KISIMLARI

39. İbrahim b. Edhem şöyle demiştir: “Zühd üç kısımdır: Farz olan zühd, fazilet olan zühd, selâmete götüren zühd. Farz olan zühd haramlardan eli eteği çekmektir. Fazilet olan zühd helâllerde azla yetinmektir. Selâmete götüren zühd ise şüpheli şeylerden sakınmaktır.” [39]

40. Ebû Hafs Amr b. Seleme diyor ki: “Haramlardan kaçınmaktaki zühd farzdır. Mubah olan şeylerde fazilettir. Helâl olan şeylerde ise kurbettir (Allah’a yakınlıktır).”

ZÜHD SÜRECİ

41. Ebû Süleyman Dârânî, Ebû Safvân Ruaynî’ye sordu: “Zühdün başlangıcı nedir?” Ona şöyle cevap verdi: “Dünyayı hakir görmektir.” Ebû Süleyman sorusunu devam ettirdi: “Eğer zühdün başlangıcı bu ise, ortası ve sonu nedir acaba?” Ebû Safvân şu cevabı verdi: “İnsan dünyada olan herhangi bir şeyden

uzaklaştığında nefsi sonradan onu tekrar istiyorsa bu ortasıdır. Ancak maksûda vâsıl olduğunda dünyayı hakir görür (Bu da sonudur).”

42. Ebû Süleyman Dârânî, Ebû Safvân Ruaynî’ye, “Zühdün başlangıcı nedir?” diye sorunca, o da, “Dünyayı hakir görmektir” cevabını verdi. [40]

Bu rivayeti nakleden Ebû Saîd b. A‘râbî diyor ki: “Zühd ilmine sahip bir cemaatten şunu dinledim: ‘Zühdün başlangıcı, dünyanın kadrü kıymetini kalpten söküp atmaktır. Zühdün sonu ise, dünyayla ilgili hiçbir şeyin kalpte kalmaması, çıkıp gitmesi, dünyaya yönelmeye dair bir duygunun, ona karşı zühdde bulunayım düşüncesinin dahi hatıra gelmemesidir. Çünkü dünyaya rağbet ile ona karşı zühd sahibi olayım düşüncesi, kalpte o şeyin bir kıymeti olduğu zaman söz konusu olur.”

ZÂHİD KİMDİR?

43. Zünnûn-i Mısrî şöyle demiştir: “Şunu biliniz ki, zâhidin sıfatı şudur: Kaybettiği dünyalığın peşine düşmez, hatta elindekini bile kaybeder. Bazıları da şöyle demiştir: Zâhid, dünyayı, orada yaşayanları ve içindeki eşyaya gözünü kapatıp sadece Allah Teâlâ’ya yönelendir. İnsan böyle olduğunda, dünyalık olarak eline geçen her şeyi rabbin kudret elinden alır hale gelir, bu hali yaşar.”

44. Yahya b. Muâz-ı Râzî’ye, “Zâhidin özellikleri nedir?” diye sual edilince şu cevabı verdi: “Zâhid, yiyeceği bulduğu şey, yatacağı vardığı yer, elbisesi avretini örten libası, dünya zindanı, fakr [41] dayanağı, halvet meclisi, şeytan düşmanı, Kur’an arkadaşı, yüce Allah her hâlükârda yöneldiği zat, zikir yoldaşı, zühd yakını, hikmet silâhı, sükût kelâmı, ibret almak düşüncesi, ilim önderi [42], sabır yastığı, tövbe yatağı[43], yakîn dostu, nasihat pek düşkün olduğu şey, sıddîk zevat kardeşleri, akıl delili, tevekkül kazancı, amel meşguliyeti, ibadet mesleği, takvâ azığı[44], iyilik etmek âdeti[45], mârifet yardımcısı, tevfîk desteği, hayat yolculuğu, günler hayatının merhaleleri, cennet varacağı yer, Allah Teâlâ da dayanağı olan kimsedir.”

45. Bir zat İbn Şihâb-i Zührî’ye “Ey Ebû Bekir! Zâhid kimdir?” diye sordu. Ona şu cevabı verdi: “Haramın sabrını yıkamadığı, helâl kazancın şükrüne mâni olmadığı kimsedir.”

Bu rivayeti nakleden Süfyân b. Uyeyne de şöyle demiştir: “Zühdü bundan daha güzel tarif eden bir kelâm işitmedim.”[46]

46. Süfyân b. Uyeyne şöyle de demiştir: “Zâhid, yüce Allah kendisine ikram ettiğinde şükreden, belâya dûçar olduğunda sabredendir.”[47]

47. Ebû Süleyman Dârânî diyor ki: “Zâhid, dünyanın kederini atıp başını dinleyen değildir. Çünkü bu rahatlıktır. Zâhid dünyanın gamını atıp âhiret için yorulan kimsedir.”

Bu sözü nakleden Ebû Saîd b. Ziyâd diyor ki: “Yani, dünyadan kendisini çektiği gibi rahatlıktan da çekmelidir. Çünkü rahatlık da nihayetinde dünyadandır, onun nimetlerindendir.”

ZÂHİDLERİN KISIMLARI

48. Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: “Zühd ehli iki kısımdır: Birinci kısımdakiler dünyadan uzaklaşırlar ancak âhiretin mâna âleminin kapısı kendilerine açılmaz. Bunlar dünyada azla yetinirler, nefisleri dünyevî lezzetlerden ümitlerini kesmiştir. Âhiret âleminin mâna kapısı bunlara açılmadığından, en çok arzuladıkları helâl şey ölümdür, zira ölümle âhiretin mâna âleminin kapılarının kendilerine açılacağını ümit ederler. İkinci kısımdakiler de, dünyadan uzaklaşırlar ancak âhiretin kapısı onlara açılmıştır. Bu kimseler Allah’ın zikriyle mânen gıdalandıklarından, onlar için dünyada kalmaktan daha sevimli bir şey yoktur. Nitekim âlemlerin rabbi de şöyle buyurmaktadır: ***“İyi bilin ki gönüller ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.”***[48]

Onlar Allah Teâlâ’yı zikretmek için dünyada kalmayı isterler, çünkü yüce Allah’ı zikredip andıkları zaman rabbü’l-âlemin de onları zikredip anar. Vefat edenin ameli ise artık biter. Nitekim Allah Teâlâ da Kur’an’ında şöyle buyurmaktadır: ***“Beni anın ki, ben de sizi anayım.”***[49]

Bu âyetin mânası şudur: “Bana itaat etmek suretiyle beni anın ki, ben de sizleri rahmetim ve sevabım ile anayım.”

ZÂHİDLERİN AHLÂKI

49. Serî-i Sakatî’den: “Beş şey zâhidlerin ahlâkındandır: Helâle şükretmek, harama karşı sabretmek, ne zaman vefat edeceğini önemsememek, dünyayı kimin elde edip yediğine kulak asmamak, fakirle zenginin yanında aynı olması.”[50]

TASAVVUF NEDİR?

50. Ebû Sehl Muhammed b. Süleyman'a, "Tasavvuf nedir?" diye soruldu. "Rabbe itirazdan yüz çevirmektir" cevabını verdi.

51. Ebü'l-Hasan-ı Bûşencî de şöyle demiştir: "Tasavvuf bana göre, Allah dışındaki şeylerden kalbi temizlemek, eldekileri dağıtmak ve başkalarının değerlendirmelerine fazla önem vermemektir. Kalbi mâsivadan temizlemeye gelince, yüce Allah fakir muhacirler için buyurduğu kavlinde bu husus geçmektedir: ***"Yurtlarından ve mallarından** (sürülüp) **çıkarılmışlardır."***[51] Eldekileri çıkarmaya gelince, âyet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır: ***"Mallarını gece gündüz, gizli ve açık Allah yolunda infak edenler."***[52] Başkalarının değerlendirmelerine önem vermemeye gelince, âyette şöyle geçmektedir: ***"Hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar."***[53]

SÛFÎLERE BU ADIN VERİLMESİNİN NEDENİ

52. Bir kişi Ebû Bekir-i Şiblî'ye, "Sûfîlere niçin Sûfiyye denildi?" diye sordu. Ona şu cevabı verdi: "Rableri katından kendilerine gösterilen yakın dostlukla saf oldular. Saf olan insan da sûfîdir (saftır)."

İLİM TALEP ETMEK

53. Sa'd b. Ebû Vakkâs'tan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Ben, ilmi ibadetten daha fazileti tutarım. Dininizin en hayırlı durumu vera'lı olmaktır."[54]

54. Ebû Hüreyre'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Bir kimse bir müminden dünya sıkıntılarından bir sıkıntıyı giderirse, Allah da ondan kıyamet günü sıkıntılarından bir sıkıntıyı giderir. Bir kimse bir müslümanın bir günahını örterse, Allah da dünya ve âhirette onun günahını örter. Bir kimse sıkıntıda olan bir mümine kolaylık gösterirse, Allah da dünya

ve âhirette ona kolaylık ihsan eder. Kul din kardeşine yardım ettiği müddetçe Allah da ona yardım eder. Her kim ilim talep ederek bir yol tutarsa, Allah ona cennete götüren bir yol nasip eder. Bir topluluk Allah'ın mescidlerinden bir mescidde toplanarak Allah'ın kitabını okur ve onu aralarında müzakere ederlerse, melekler onları kuşatır ve üzerlerine sekînet iner, Allah'ın rahmeti onları kaplar. Allah onları kendi nezdindekilere anar. Amelinin yavaşlattığı kişiyi nesebi hızlandıramaz *(Ameli az olanı, nesebi amel yapanların katına çıkarmaz).* ***"*** [55]

55. Amr b. Abese-i Sülemî'den: Resûlullah'a (s.a.v) geldim ve, "Bu din için size kimler biat ediyor?" diye sordum. ***"Hür ve köleler"*** buyurdu. "Hangi ameller daha faziletlidir?" diye sordum. ***"Sabretmek, müsamaha göstermek, güzel ahlâklı olmak"*** buyurdular. "İslâm'da hangi şeyler daha faziletlidir?" diye sordum. ***"Allah'ın dininde bilgi sahibi olmak, Allah'a itaat ederek amel etmek, Allah'a karşı hep hüsnüzanda bulunmak"*** buyurdu. "Hangi müslüman daha faziletlidir?" diye sordum. ***"Müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kimse"*** cevabını verdiler.[56] "Allah'ın en hoşlandığı amel hangisidir?" diye sordum. ***"Yemek yedirmek***[57]***, selâmı yaymak ve güzel kelâm etmektir"*** *buyurdular*. "Hangi namaz daha faziletlidir?" diye sordum. ***"Vaktinde kılınan, kıyamı uzun olan, rükû ve secdesi güzel yapılan namazdır"*** cevabını verdiler.[58] "Hangi hicret daha faziletlidir?" diye sordum. ***"Allah'ın kerih gördüklerinden uzaklaşmandır"*** buyurdular. "Gecenin hangi saati daha faziletlidir?" diye sordum. ***"Son kısmı; çünkü Allah o vakit semanın kapılarını açmakta, mahlûkatına nazar etmekte ve dualara icabet etmektedir"*** [59] buyurdular.

Amellerle ilgili soruları, muhtemelen, kabilesinin yanına vardıktan ve İslâm yayılıp ahkâmı nâzil olmaya başladıktan sonra gelerek tekrar sormuştur.[60] İnayet Allah'tandır.

56. Serî-i Sakatî'den: "Beş şey hariç dünyanın tamamı fuzulidir: İnsanın karnını doyurduğu ekmek, kandığı su, giydiği elbise, sığındığı ev, faydalandığı ilim." [61]

57. Rebî' b. Huseym şöyle demiştir: "Önce fıkıh bilgisini öğren, ondan sonra uzlete çekil." [62]

58. Muhammed b. Ali Kettânî diyor ki: "Tehlikelerle dolu bu yola giren insanın dört şeye ihtiyacı vardır: Onu koruyacak kemâlâta, yönlendirecek ilme, haramlardan elini çektirecek vera'ya, ünsiyet edeceği zikre." [63]

ÂLİMLERLE BİRLİKTE OLMAK

59. Lokman Hekim oğluna şu tavsiyeyi yapmış: “Yavrum! Ulemânın dibine sokul. Onlarla uğraşma, yoksa sana buğzederler. Dünyadan yetecek kadar bir şeyler al. Kendini tamamen dünyaya kaptırıp içine dalma, zira bu âhiretine zarar verir. Dünyayı hepten de boşlama, çünkü bu sefer insanlara muhtaç olursun. Şehvetini kırmak için oruç tut. Seni (takatsiz bırakıp) nâfile namazdan alıkoyuyorsa oruç tutma. Zira namaz Allah katında oruçtan daha faziletli ve sevimlidir.”

60. Hz. Peygamber’in (s.a.v) ashabından Abdullah b. Busr-i Mâzinî diyor ki: “Müttakiler toplumun önderleri, ulemâ da komutanlarıdır. Onlarla oturmak ibadettir, hatta daha faziletlidir. Gece gündüz geçip giderken her dem ömrünüz azalmakta ve amelleriniz kaydolunmaktadır. Bu sebeple, âhiretteymişçesine azık hazırlayın.” [64]

KUR’AN’A TÂBİ OLMAK

61. (Emevî Halifesi) Süleyman b. Abdülmelik’in ilk konuşması şu idi: “Dilediğini yapan, dilediğini yükselten, dilediğini alçaltan, dilediğine veren, dilediğine vermeyen Allah’a hamdolsun. Şüphesiz dünya aldanma yurdudur; bâtıl, süslenmiş ve yerini âhirete bırakacak bir konaktır. Dünya ağlayanı güldürür, güleni ağlatır, emniyet hissedeni korkutur, korkana emniyet verir, malı mülkü olanı muhtaç eder, fakir olanı da mala boğar. İçindekileri evirir çevirir, onlarla oynaşır. Ey Allah’ın kulları! Allah’ın kitabını rehber edinin, onun verdiği hükme razı olun, onu kendinize önder edinin. Şüphesiz Kur’an kendisinden önceki kitapları neshetmiştir, onu ise başka bir kitap neshetmeyecektir. Ey Allah’ın kulları! Amel edin. Çünkü bu Kur’an şeytanın kurduğu tuzağı ve hileyi bertaraf eder, kaybolmaya yüz tutan geceyi sabah aydınlığının izale ettiği gibi.”

HZ. PEYGAMBER’İN SÜNNETLERİNE UYMAK

62. Amr b. Avf’tan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ***“İslâm garip başladı, başladığı gibi garip olacaktır. O gariplere ne mutlu!”*** Soruldu:

“Garipler kimlerdir yâ Resûlallah!” Şöyle buyurdular: ***“Sünnet****(ler)****imi ihya edip Allah’ın kullarına öğretenlerdir.”***[65]

63. Abdullah b. Abbas’tan: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ***“Ümmetim fesada uğradığında sünnetime tutunanlara yüz şehid sevabı vardır.”*** [66]

64. Ebû Osman Saîd b. İsmail Hîrî’den: “Söz ve fiilinde sünneti kendisine önder yapan insan, konuştuğunda hikmetli konuşur. Hevâyı nefsine kılavuz yapan ise konuştuğunda bid‘at konuşur.[67] Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

Eğer ona itaat ederseniz hidayete erersiniz.”[68]

65. Ebû Osman-ı Hîrî, “Kul için mutlaka gerekli olan nedir?” diye soran **Şâh Şücâ‘-i Kirmânî**’ye ise şu cevabı yazmıştır: “Evvelâ, her hâlükârda Allah’a mutlaka yönelmek gerekmektedir. Edeplere gelince, Allah’ın kitabına uyman, Resûlü’nün sünnetine yapışman ve her vakitte senin için önceliği olan edeple meşgul olman gerekir. Ayrıca nefisle sükûn bulmaktan ve onun aldatmasına kanarak gururlanmaktan kaçınman icap eder. Keza özel veya genel bütün hususlarda kalbi devamlı surette murakabe altında bulundurman, helâlinden kazanmak için gayret göstermen icap eder. Çünkü helâlinden kazanmak her işin başı ve temel direğidir. Başı boş insanlarla samimiyetten de uzak durman gerekir.”[69]

66. Ebû Amr İsmail b. Nüceyd’e, “Kul için mutlaka gerekli olan şey nedir?” diye sorulunca, şu cevabı verdi: “Sünnet üzere kulluğa yapışmak ve murakabeye devam etmek.”[70]

67. Ebü’l-Abbas b. Atâ’dan: “Kim nefsini sünnetin âdapları üzerinde tutarsa, Allah mârifet nuruyla onun kalbini aydınlatır. Allah’ın habîbinin emirlerine, yaptıklarına ve ahlâkına tâbi olmaktan, söz, fiil, gayret, bağlılık ve niyet açısından Hz. Peygamber’in (s.a.v) edepleriyle edeplenmekten daha büyük bir makam yoktur.”[71]

68. Ebû Saîd Harrâz diyor ki: “Kulluğun alâmeti üçtür: Allah’a karşı sorumlulukları hakikat üzere (daima Allah’ın huzurunda olduğu bilinciyle) yerine getirmek.[72] Şeriatta Resûl’e tâbi olmak, bütün ümmete (karşı samimi olmak ve) nasihat etmektir.”[73]

69. Yunus b. Ubeyd şöyle demiştir: “Şu ikisinden daha kıymetlisi yoktur: Helâl para ve sünnet üzere yaşayan kimse.”

70. Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî diyor ki: “Bizim temel prensiplerimiz beş tanedir: Allah’ın kitabına tutunmak, Resûlullah’ın (s.a.v) sünnetine uymak, helâl

yemek, günahlardan kaçınmak, hakları eda etmek."[74]

71. Serî-i Sakatî'den: "Sünnet üzere az amel, bid'atlarla işlenen çok amelden hayırlıdır. Hem takvâyla yapılan amel nasıl az görülebilir ki?"[75]

KUR'AN ve HADİS OKUMAK

72. Fudayl b. İyâz şöyle diyor: "Dost olarak Allah yeter. Ünsiyet edilecek olarak Kur'an yeter. Vaiz olarak ölüm yeter. İlim olarak Allah'tan korkmak yeter. Allah'tan gafil olmak da cehalet olarak yeter."[76]

73. Ebü'l-Hasan b. Hârizmî diyor ki: "Allah'ın kitabını ezbere bildiği halde yalnızlık hisseden insandan bu duygu asla gitmez."

74. Abdullah b. Avn şöyle demiştir: "Üç şeyi hem kendim hem de kardeşlerim için isterim: Kur'an kıraat etmeyi, hadis okumayı, insanın kendi nefsine yönelmesini, onunla baş başa kalmasını, hayır hariç insanlardan tamamen yüz çevirmesini."

75. Abdullah b. Mübârek evinde çok otururdu. Kendisine, "Yalnızlık hissetmiyor musun?" diye sorulunca, şu cevabı vermişti: "Hz. Peygamber (s.a.v) ve ashabı ile beraberken (Kur'an okumak, zikrullah ve hadisleri mütalaa ile meşgulken) nasıl yalnızlık hissederim?"[77]

BİLDİKLERİYLE AMEL ETMEK

76. Abdullah b. Mesud'dan: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Kıyamet gününde şunlar âdemoğluna sorulmadıkça ayağı[78] rabbin huzurundan ayrılmayacaktır: Ömrünü nerede geçirdin? Gençliğini nerede tükettin? Malını nereden kazandın? Malını nerede harcadın? Bilgin olan konularda nasıl davrandın?"[79]

77. Saîd b. Eşve'den: Yezîd b. Seleme Cu'fî, "Yâ Resûlallah! Sizlerden pek çok hadis dinledim, ancak başı sonunu akılda koymuyor. Bana veciz bir söz söyler misiniz?" dedi. Resûlullah (s.a.v) ona şöyle buyurdu: ***"Bildiğin şeylerde Allah'tan kork."***[80]

78. Lokman Hekim oğluna şu nasihati yapmış: "Yavrum! Dünya dipsiz bir deryadır. Âlimler ve pek çokları bunda helâk oldular. Bu deryada gemin Allah'a

iman etmek olsun. Geminin donanımı takvâ ve ibadet olsun, denizlerde seyrü sefer ettiği yelkeni tevekkül olsun. Böyle olursan belki kurtulursun, belki de kurtulamazsın (Durumun Allah'ın mağfiretine kalmış)."[81]

BİLDİĞİNİ SÖYLEMEYE HIRSLI OLMAMAK

79. Zünnûn-i Mısrî diyor ki: "Şu üç şey humûlün (kendini gizlemenin) önde gelen şartlarındandır: Bir kelâmın kendisine yettiği kimseye çok söz söylememek; dostların ve akranın yanında sahip olduğu bilgiyi ortaya dökmeye hırslı olmamak; itikâftayken ve vaaz dinlerken kelâm etmenin mekruhiyeti sebebiyle konuşmadan dolayı gönlünde üzüntü duymak."

ALLAH'IN DİNİNDE İNSANLARLA MÜNAKAŞA ETMEMEK

80. Ebü'd-Derdâ, Ebû Ümâme-i Bâhilî, Enes b. Mâlik ve Vâsıle b. Eskâ'dan: Resûlullah (s.a.v) bizlerin yanına geldi ve şöyle buyurdu:

"İslâm garip başladı, başladığı gibi garip olacaktır. O gariplere ne mutlu!" Sordular: "O garipler kimlerdir yâ Resûlallah?" Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"İnsanlar bozulduğunda güzel halde bulunan, Allah'ın dininde münakaşa etmeyen ve bir günah sebebiyle ehl-i kıbleyi tekfir etmeyenlerdir."*** [82]

VAKTİ DEĞERLENDİRMEK

81. Abdullah b. Abbas'tan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular.

"İki nimet vardır. İnsanların çoğu bunlarda aldanmıştır: Sıhhat ve boş vakit." [83]

82. İsâ aleyhisselâm şöyle buyurmuş: "Dünya ben doğmadan önce vardı, ben vefat ettikten sonra da olacak. Ben bu dünyada sayılı günler geçireceğim. Yaşadığım günlerde bahtiyarlığa erişemezsem ne vakit erişeceğim?"

83. Yine İsâ aleyhisselâm buyurmuş ki: “Geceler ve gündüzler hazine sandıklarıdır. Bunlara (ne koyduğunuza bir) bakın.” “Gece ne için yaratılmışsa o yönde amel edin. Gündüz de ne için yaratılmışsa ona uygun amel edin.”

84. Lokman Hekim oğluna şu nasihati yapmış: “Yavrum! Kendilerine vaad edilen şey insanlara nasıl da uzak geliyor, ancak vaad edildikleri şeye doğru süratli şekilde gitmektedirler.”[84]

85. Abdullah b. Mesud’dan: “Boş gördüğüm insana kızıyorum.”[85]

86. Yine Abdullah b. Mesud’dan: “Ne dünyası ne de âhiretiyle ilgili bir işle meşgul olmadan bomboş duran insana kızıyorum.”[86]

87. Ebü’d-Derdâ’dan: “Âdemoğlu! Yere ayağınla basabildiğin kadar bas, yakında o senin kabrin olacaktır. Âdemoğlu! Senin hayatın günler demektir. Her bir gün geçince bir parçan gider. Âdemoğlu! Annenden doğduğun günden beri ömrün bitip durmaktadır.”[87]

88. Ömer b. Abdülaziz, Adî b. Ertât’a yazdığı mektupta şöyle dedi: “Ölümün seni gafil yakalamamasına aman dikkat et. Çünkü ölüm geldi mi, ‘Bu tökezlemedir, tekrar kalkar’ denmez, bundan geri dönüş yoktur. Huzuruna varacağın zat da seni mazur görmez, geriye bir şeyler bıraktıkların da mirasın nedeniyle seni övmezler. Vesselâm.”[88]

89. Hasan-ı Basrî’den: “Dünya üç gündür: Dün içindekilerle beraber geçip gitti. Yarına gelince muhtemelen sen ona yetişemeyeceksin. İşte bugün senin günündür, onu değerlendir.”

90. Davud-i Tâî’nin dadısı anlatıyor: Davud’a “Ebû Süleyman! Canın ekmek çekmiyor mu?” diye sordum. Bana dedi ki: “Dadıcığım! Ekmeği çiğnemek ile ufalanmış ekmeği suyla içmek arasında elli âyetlik zaman farkı vardır.”[89]

91. Bişr b. Hâris şöyle demiştir: “Dikkat et! Ölüm bir ihtiyacını gidermeye giderken seni (gafilâne) yakalamasın.”[90]

92. Ebü’l-Kasım Cüneyd b. Muhammed Bağdâdî diyor ki: “Ömür kısadır, vakit dardır, gün geçip gitmektedir. Vakit içinde fazla boş zaman yoktur.”

93. Ebû Muhammed Cerîrî anlatıyor: “Vefatı anında Cüneyd’in başında beklemekteydim. Cuma günüydü, Kur’an okuyordu. Ona, ‘Ebü’l-Kasım! Nefsini yorma’ dedim. Bana dedi ki: Ebû Muhammed! Defterim dürülmek üzereyken, bu vakitte benden daha muhtaç birini düşünebiliyor musun?”[91]

94. Abdurrahman b. Mehdî anlatıyor: “Mekke’de Süfyân-ı Sevrî ile birlikte oturuyorduk. Birden yerinden sıçradı ve, ‘Gündüz vazifesini yapıyor (geçip

gidiyor, biz ise boş oturuyoruz)' dedi."[92]

95. Yine Abdurrahman b. Mehdî anlatıyor: "Bir kadın gördüm, gördüklerim içinde ne bir erkeği ne de bir kadını ondan üstün tutarım. Sabahladığında şöyle derdi: 'Ey nefis! Bugün bana yardımcı ol da, günümü güzel geçireyim. Belki gündüz aydınlığını bir daha göremeyeceksin.' Akşam olunca da şöyle derdi: 'Ey nefis! Bu gece bana yardımcı ol, gecemi güzel geçireyim. Belki de gece karanlığını bir daha hiç göremeyeceksin.' Bu hanım nefsini hep bu şekilde oyalıyor, gündüzünü gece vaadiyle, gecesini de gündüz vaadiyle değerlendiriyordu. Bu hal üzere süren bir ömürden sonra vefat etti."[93]

96. Amr b. Minhâl Makdisî, Remle'de iken İbrahim b. Edhem'e mektup yazarak, "Bana aklımda tutacağım bir nasihatte bulunun" diye rica etti. Ona şu mektubu yazdı: "Dünyaya üzülmek (zor ve) uzun süren bir iştir. Ölüm ise insana yakındır. Her an insanın bir parçası gitmektedir. Ölümün kolu yavaş ve sessizce insanın üzerinde gezinmektedir. Haydi yolculuk vakti diye seslenilmeden önce amele koş. Ebediyet yurduna varmadan önce hazırlık yurdunda amel etmeye çabala." [94]

97. İbrahim b. Edhem anlatıyor: "Şam bölgesinde bir dağdan geçerken, büyük bir taşın üzerinde okunaklı bir yazıyla Arapça olarak şöyle yazıldığını gördüm:

Kalmaya devam etse de hayattakiler...

Her dem ömürlerinden tüketmekteler...

Ey şakî! Karşılaşmaktan kork ölümle!

Bugün amel et, çalış bütün azminle! [95]

98. Ebû Yezîd Tayfûr b. Ali Bistâmî diyor ki: "Gündüz ve gece müminin sermayesidir. Kazancı cennet, zararı ise cehennemdir."

99. Yahya b. Muâz-ı Râzî'den: "Yolculuk malzemelerini hazırla, azığını hazır et. Azameti yüce olan rabbinin huzuruna çıkarılmaya hazırlan."

100. Yine Yahya b. Muâz-ı Râzî'den: "Şu kimse aldanmıştır: Günlerini bâtıl şeylerle geçiren, âzalarını âhiretini helâk edecek işlerde kullanan, işlediği günahlara uyanmazdan önce ölen."

101. İbrahim b. Şeybân'dan: "Kim nefsinin geçirdiği vakitlere dikkat eder ve Allah'ın razı olacağı şekilde geçirirse, Allah onun dinini ve dünyasını muhafaza eder." [96]

102. Fudayl-ı Rakkâşî'den: "Ey âdemoğlu! İnsan kalabalığı sana nefsini unutturmasın. Onlar bir tarafa, İslâm'ın emri sana yöneliktir. Gün geçsin diye

şuraya giderim, buraya giderim deme. Çünkü sana emanet edilmiş gün boyunca yaptığın bütün fiiller kaydedilmektedir. Yeni yapılmış hasene gibi, daha güzel bir arzu ve önceden işlenmiş bir günahı hızlıca örten bir şey görmedim."

"İyilikler kötülükleri** (günahları) **giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır." [97]

103. Ebü'l-Abbas Dîneverî diyor ki: "Dünya ve âhirette vakit ve kalpten daha şerefli ve güzel bir şey yoktur. Ancak sen hem vakti hem de kalbi zayi ediyorsun."

104. Atâ Selîmî nefsine rıfkla muamele etmiyor diye kınanınca dedi ki: "Ölüm omuzumda iken, kabir evim olmuşken, cehennem önümdeyken ve rabbimin bana nasıl muamele edeceğini bilmezken, amelden geri kalmamı mı istiyorsunuz?" [98]

105. Muhammed b. Yakub İbnü'l-Ferecî'den: "İmkânı varken vakitleri fırsat bilmeyen insan, vaktin geçtiği zaman pişman olur."

106. Ahmed b. Âsım-ı Antâkî'den: "Bu vakitler meşakkatsiz elde edilebilecek ganimetlerdir. Ömrünün geri kalanını ıslah edersen, geçmiş dönemin de affedilir." [99]

107. Ebû Saîd Harrâz şöyle demiştir: "Geçen vakitle meşgul olmak ikinci bir vakti zayi etmektir."[100]

108. Ebü'l-Kasım Nasrâbâdî'den: "İçinde bulunulan vakitlere dikkat edip değerlendirmek insanın uyanık olduğunun alâmetlerindendir."

109. Ravh b. Müdrik minberde hutbe irad ederken şöyle demiştir: "Hastalanıp, bedenen zafiyete düşmeniz, ardından ihtiyarlamanız, peşinden bedenen tükenip vefat etmeniz, bunun ardından terkedilip kabre konulmanız, bunu takiben bedeninizin çürümesi, bilâhare kabirlerinizden çıkarılıp diriltilmeniz ve rabbin huzuruna getirilmeniz, hesap için çağırılmanız, muhasebeye çekilip önceden yaptığınız, işlediğiniz ve peşinden gidip vakitlerinizi harcadığınız kötü amelleriniz ve de arzularınızı giderdiğiniz şeylerden hesaba çekilmeniz henüz söz konusu değil, bunlarla daha karşılaşmadınız. Bunlar gelmeden yaşadığınız şu vakitleri değerlendirin, değerlendirin."

110. Abdullah b. Muhammed b. Münâzil'den: "Geçmiş ve gelecek vakitlerle meşgul olanın vakti faydasız şekilde geçip gider."

111. Şumayt b. Aclân diyor ki: "Mümin nefsine şöyle demelidir: Ömür üç gündür: Dün içindekilerle beraber geçip gitti. Yarın ise sadece bir emeldir. Muhtemelen ona yetişemeyeceksin. Eğer yarına çıkacaksan, yarın zaten kendi rızkıyla birlikte gelecektir. Ancak yarının önünde (değerlendirilmesi gereken) bir

gündüz, bir de gece bulunmaktadır ve pek çok nefis bu ikisinde ölüp gitmişlerdir. Belki sen de aynı âkıbete uğrayacaksın. Yaşanılan günü düşünmek yeter.”

112. İbn Ebcer şöyle demiştir: “Ömrümüzden bir saat daha ölüme gitti. Gün üzerinde bir hâkimiyetimiz yok (onu tutamıyoruz).”

113. Ebû Saîd Asmaî bir bedevîden şunu duyduğunu söyler: “Dünün geçti. Muhtemelen yarını sen değil de başkası yaşayacak.”

114. Ebû Abdullah Ahmed b. Eyyûb’dan:

Boş vakitleri say sen ganimet!

Fazla rükûa çabala, et gayret!

Belki de hiç beklemiyorken,

Gelip çatar ölümün âniden!

Hiçbir hastalığı bulunmayan,

Nice sağlıklılar gördüm ben.

Âniden, hiç beklemiyorken,

Öldüklerine şahit oldum ben.

115. Mahmud b. Hasan’dan:

Geçip gitti artık dünün,

Âdil bir şahidin olacak.

Yepyeni, taptaze bir gün,

Ardından başlayacak.

Sen eğer dün işlemişsen,

İrtikâp etmişsen günahı.

Peşinden ihsan et hemen,

İhmal etmeden şükranı.

Çalış razılığına bugünün.

Gelir faydası bilesin size.

Artık geçip gitmiştir dün,

Bir daha dönmez ki geriye.

Ertelemeyesin hayrı sakın!

Bırakayım deme ha yarına!

Gelip çatabilir belki yarın,

Muhtemel olursun mevta.

116. Yakub b. Leys Hâricî-i Saffâr 265 (879) yılında Ahvaz'da vefat etti. Tabutu Cündişâpûr'a götürüldü. Kabir taşına, "Bu miskin Yakub'un kabridir", altına da şu şiir yazıldı:

Keyifli geçince günlerin,

İyi düşüncelere dalarsın.

Sana getireceği kaderin,

Kötü sondan korkmazsın.

Gecelerin sakin geçişinden,

Kanarsın sessiz seyrinden,

Bu sona erdiğinde birden,

Kederler belirir peşinden.

117. Âmir b. Abbas-ı Hemdânî diyor ki:

Dünya bir yoldur cennetle cehenneme.

Gündüzler çarşı, geceler ticarethane. [101]

HER ŞEYİYLE ALLAH'A YÖNELMEK, HER HÂLÜKÂRDA O'NU TALEP ETMEK

118. Abdullah b. Ömer'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Bütün düşüncelerini tek bir düşüncede** (Allah'ta) **yoğunlaştıranın hem dünyasına hem de âhiretine Allah yeter. Ancak Allah Teâlâ, fikir ve düşünceleri dağınık kimsenin hangi vadide helâk olduğuna aldırmaz." [102]

Bir rivayette de[103] şöyle geçer: *"**Bütün düşüncelerini tek bir düşüncede** (Allah'ta) **yoğunlaştıranın, dünya ve âhiretle ilgili sıkıntılarının çözümünde Allah ona yeter."*** Bu rivayetin sonu şöyledir: ***"Dünyanın hangi vadisinde helâk olduğuna aldırmaz."***[104]

119. Ebû Osman-ı Hîrî şöyle demiştir: "Her bir şeyde muradı Allah olmayan kimsenin, her işte var olan ilâhî hazdan nasibi eksik olur. Bu sebeple, nihaî düşünce ve maksat hep yüce Allah olmalıdır. Her şeyde gayesi ve hedefi Allah Teâlâ olan insan sadece yüce Allah ile sükûna erer ve iç huzuru bulur. Çünkü Allah Teâlâ'nın eşi ve benzeri yoktur ki bir başkasında sükûna ersin. O'ndan daha yüce bir zât yoktur ki, nihaî düşünce ve arzularını bir başkasına çevirsin. İşte bu sebeplerden dolayı, gerçek ve en güzel kalp huzuru ve sükûnu, sadece yüce Allah ile bulunur."[105]

120. Âmir b. Abdükays şöyle demiştir: "Vallahi gücüm yetse tüm dikkat ve iştiyakımı tek bir noktaya (rabbime) yoğunlaştıracağım."

Bu sözü nakleden Hasan-ı Basrî diyor ki: "Kâbe'nin rabbine yemin olsun ki, bunu başardı."[106]

Ebû Saîd İbnü'l-A'râbî bu sözü şöyle açıklamıştır: "Bu söz, zühdün ne olduğuna dair söylenenlere muvafık bir kelâmdır. Zühdden murat, insanın tüm düşünce ve tefekkür dünyasının yüce Allah'a yönelmiş olmasıdır. Bu sebeple zühd hayatında ne dünyanın ne de âhiretin yeri vardır, gaye sadece Allah'tır. Allah'a yönelip zühd ehli olmakla, dünyanın kıymeti ve az olan değeri insanın kalbinden çıkar. Aynı şekilde diğer şeylere olan sevgi ve değer vermek de kalpten yok olup gider. Allah dışında daha önceden peşinden koşulan şeyler insanın hayatından çıkar gider. Bu hal, tüm gaye ve hedefi sadece Allah olan için söz konusu olan bir durumdur."

121. Âmir b. Abdükays bir defasında da şöyle demiştir: "Dünya dört parçadır: Mal, kadın, uyku ve yemek. Mal ve kadına gelince onlara ihtiyacım ve iştiyakım yoktur. Diğer ikisine gelince, vallahi onlarla mücadele edeceğim. Tüm hedef ve arzumu tek bir yöne (yüce Allah'a) çevireceğim." [107]

122. Ahmed b. Ebü'l-Havârî diyor ki: "Dünyayı hakkıyla tanıyan zâhidlik yapar, ona yönelmez. Âhireti tanıyan ona yönelir. Yüce Allah'ı tanıyıp bilen O'nun rızâsını her şeye tercih eder." [108]

123. Zünnûn-i Mısrî şöyle demiştir: "Nefis (beden) bir anıttır, ona ibretle bakmak ibadettir. Çünkü üzerinde Hak Teâlâ'nın kudret işaretlerinden başkasını göremezsin. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: ***"Kendi nefislerinizde de*** *(nice işaretler vardır).* ***Görmüyor musunuz?"***[109]

124. (Afrika Valisi) Külsûm b. İyâz Kuşeyrî, (Emevî Halifesi) Hişâm b. Abdülmelik döneminde Dımaşk Camii'nin minberinde şöyle dedi: "Kim Allah'ı tercih ederse Allah da onu tercih eder. Allah'ın vermiş olduğu nimeti O'na itaat yolunda kullanana, isyan için sarfetmeyene Allah rahmet etsin. Cennete gidecek insana önceden hiç bilmediği nimetler her dem ihsan edilecek, azap çekene de önceden hiç bilmediği ve hoşlanmadığı şeylerle her dem azap edilecek."

ALLAH'A İBADETE KOŞMAK

125. Cerîr b. Abdullah'tan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Kim dünyada azık hazırlarsa, âhirette ona faydası olur." [110]

126. Hz. Âişe'den: "Resûlullah (s.a.v) erkek veya kadının amellerinde eksik olmaması yanında fazla amel işlemiş olarak vefat etmesini güzel görürdü."

127. Sa'd b. Ebû Vakkas'tan: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Âhiret ameli hariç, her bir şeyde ihtiyatlı hareket etmek hayırlıdır." [111]

128. Başka bir tarikle yine Sa'd b. Ebû Vakkas'tan: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Âhiret ameli hariç, her bir şeyde teennili *(ihtiyatlı)* ***hareket etmek hayırlıdır."*** [112]

129. Câbir b. Abdullah'tan: Hz. Peygamber'le karşılaştım ve kendilerine,"Yâ Resûlallah! Nasıl sabahladınız?" diye sordum. Bana şöyle cevap verdiler: ***"****(Nâfile)* ***oruç tutmamış ve bir hastayı ziyaret etmemiş kimseden daha hayırlı olarak*** *(bunları yapmış olarak)* ***sabahladım."*** [113]

130. Lokman Hekim oğluna şöyle demiş: "Yavrum! Allah'a itaati, malın olmadan kazanç sağladığın ticaret bil." [114]

131. Serî-i Sakatî'den: "Kabrini hazine sandığın yap ve içini sana faydası olacak sâlih amellerle doldur. Çünkü kabrine girdiğinde göreceklerin seni sevindirecektir." [115]

132. Cüneyd-i Bağdâdî diyor ki: "Her kıymetli ilmin kapısı takat miktarınca

gayret sarfetmektir. Dolayısıyla Allah Teâlâ'yı takat miktarınca gayret sarfederek talep eden, cömertlik yoluyla talep eden gibi değildir." [116]

133. Fâris b. İsâ anlatıyor: Ebü'l-Kasım Cüneyd b. Muhammed Bağdâdî çok namaz kılardı. Vefat etmek üzere iken, son deminde kendisini gördük. Yastığı önüne alıyor ve üzerine secde ediyordu. "Nefsinizi dinlendirseniz" denilince şu cevabı verdi: "Kendisiyle Allah'a vâsıl olduğum yolu terketmem."

134. Yine Cüneyd-i Bağdâdî'den: "Allah dışındaki şeylerden birine köleliğin (bağlılığın) devam ettiği sürece, Allah'a hakikat üzere (daima huzurunda olduğunu bilen gerçek bir) kul olamazsın. Onun dışındaki bir şeye bağımlılığından zerre kadar bir şey sende varsa, gerçek hürriyete ulaşamazsın. Ne zaman sadece Allah'a kul olursan, O'nun dışındakilere karşı hür olursun." [117]

135. Zünnûn-i Mısrî'den: "Kendini temizleyip rabbinin kapısında durana ne mutlu! Bedenini ibadete alıştırana ne mutlu! Hayatı boyunca Allah'a itaat edene ne mutlu!" [118]

136. Zünnûn-i Mısrî'ye, "Rablerini bilen ârifler nasıl tanınırlar?" diye sorulduğunda da şu cevabı verdi: "Önlerine bir şey çıktığında ona tamah etmezler, onların israfı dünyalık şeylerden ümit kesmektedir. Onlar kendilerini bulundukları durumda tutan hallere yapışırlar. Nefisleri son derece gayretlidir. Bu safhada dahi Allah'a yine sadece Allah ile vâsıl olurlar." [119]

137. Ahmed b. Hanbel'den: "Dünya amel yurdu, âhiret ise mükâfat yurdudur. Burada çalışmayan orada pişman olacaktır."

138. Yahya b. Muâz-ı Râzî şöyle demiştir: "Allah'a hizmet etmekle mutlu olana bütün eşya hizmet etmekten mutluluk duyar. Kimin gönlü Allah ile mutlu olursa, onu gören herkesin gözü mesrur olur."[120]

139. Katâde b. Dâime, güzel kulluk yapana bahşedilecek ihsanı tamamlama kabilinden şöyle demiştir: "Dünyada Allah'a itaat edene kıyamet günü Allah'ın ikramı yetişir." [121]

140. Bişr b. Hâris şöyle demiştir: "Amel-i sâlih ne de güzeldir. Kul, ibadetini şöyle kerpicin arkasında (kimseye görünmeden) ne güzel yapar. Hayır ehli hem dünyayı hem de âhireti aldı götürdü." [122]

141. Ebû Bekir-i Şiblî diyor ki: "Allah'a itaat edersen her şey sana itaat eder."

142. Tevbe-i Anberî naklediyor: Salih b. Abdurrahman beni (Emevî Halifesi) Süleyman b. Abdülmelik'e gönderdi. Süleyman'ın huzurundan çıkınca Ömer b. Abdülaziz'in yanına girdim. Ona, "Salih'ten bir isteğiniz var mı?" diye sordum. Dedi ki: "Ona şunu söyle: Allah katında sana kalacak şeylere yapış. Allah

katında sana kalacak şeyler insanların yanında bulunmaz.”[123]

143. ***“Dünyadaki nasibini unutma.”***[124]

Mücâhid b. Cebr bu âyetin tefsirine dair şöyle demiştir: “Dünyada, âhiretin için çalışman murat edilmektedir.”[125]

144. Ebû Vâil Şakîk b. Seleme diyor ki: “Rabbimiz ne güzel ilâhtır. Kendisine itaat ettiğimizde bize tersine muamelede bulunmuyor (ve lutfuyla ikramda bulunuyor, amelimizin ecrini veriyor).”[126]

145. Herim b. Hayyân’dan: “Cehennemlik olduğum bildirilse, nefsim beni kınamasın (şu ameli neden yapmadın, belki kurtulurduk demesin) diye amel etmeyi yine de terketmem.”[127]

146. Huzeyfe-i Mar‘aşî’den: “İnsanlar olmadan ünsiyeti, akrabasız izzet ve şerefi talep eden, Allah’a itaati sermaye edinsin.”

147. Matar el-Verrâk’tan: “İtaat ederek Allah’ın vaadine ulaşın. Çünkü O, rahmetini kulluğu güzel yapanlara ikram edeceğini belirtmiştir. Bu davetine çağırıp durmaktadır.” Matar sözünün ardından böyle kullardan olmak için dua etti.

148. İbrahim b. Sâyih anlatıyor: İbrahim b. Edhem bana dedi ki: “Ebû İshak! Gizli gizli rabbine ibadet et. Kıyamet günü insanların yanına bu durumu bilinmeyen biri olarak gelirsin.”

149. Bilâl b. Sa‘d diyor ki: “Rahmânın kulları! Bizden birine, ‘Ölümü istiyor musun?’ diye sorulsa, ‘Hayır’ der. ‘Niçin?’ denildiğinde, ‘Amel etmek istiyorum’ der. ‘O halde amel et’ dendiğinde, ‘İleride’ der. Hem ölmeyi istemez hem de amel etmeyi. Onun en hoşlandığı şey Allah’a kulluğun ertelenmesidir. Ama dünyalık bir şey oldu mu ertelenmesini hiç istemez.”[128]

150. Ebû Amr İsmail b. Nüceyd’den: “Kişi Allah’ı ne kadar tanıdığını öğrenmek isterse O’na hizmet ederken zâtından ne kadar heybet ettiğine (ürperdiğine) baksın.”[129] “Rabbin emirlerini yerine getirirken gösterilen gevşeklik, emredeni tanıma eksikliğinden kaynaklanmaktadır.”[130]

151. Ebû Saîd Harrâz diyor ki: “Gücü ölçüsünde gayret sarfederek vuslata ereceğini düşünen doğru yolu tutmuştur, vuslata erer. Takatince gayret sarfetmeden vuslata ereceğini sanan ise sadece temennisiyle kalır.

152. Ebû Osman-ı Mağribî’den: “Sadece mücahede ile bu yoldaki bir şeyin kendisine âyan olacağını veya bu yoldaki bir şeyin perdelerinin ona açılacağını sanan hata ediyor.”

153. Abdullah b. Mübârek’ten: Hüşeym’e, “Mansûr b. Râzân nasıl biriydi?”

diye sordum. Bana onu anlattı: “Sabah namazını kılar, güneş doğana kadar kimseyle konuşmazdı. Güneş doğunca kalkıp zevale kadar namaz kılar, sonra evine giderdi. Daha sonra öğle namazı için çıkar, ardından ikindiye kadar kılardı. İkindiyi kıldıktan sonra bizlere selâm verip sorardı: ‘Hasta veya cenaze var mı?’ Eğer varsa cenazeye katılır, hasta varsa ziyaret ederdi. Sonra da akşamı eda eder, ardından yatsıya kadar kılardı. Yatsıyı kıldıktan sonra da evine giderdi.” [131] Huşeym’e, “Bu hal üzere kaç yıl bulundu?” diye sordum. “Kırk yıl” dedi. “Maişetini nereden temin ediyordu?” diye sordum. “Malı mülkü vardı” dedi.

154. Hâtim-i Esam diyor ki: “Cihad üç türlüdür: İçindeki cihad: Şeytanla mücadele ederek belini kırman. Alenî cihad: Farzları eda ede ede sonunda Allah’ın murat ettiği şekilde yapman. Allah düşmanlarıyla cihad: İslâm’ı aziz kılmak için yaptığın cihad.” [132]

155. Bilâl b. Sa‘d diyor ki: “Ey rahmânın kulları! Yüce Allah’ın sizleri mükellef tuttuğu amelleri yerine getirmeyip zayi ediyorsunuz. Allah Teâlâ’nın tekeffül edip üzerine aldığı şeylerin ise peşinde koşuyorsunuz. Oysa yüce Allah ârif olan akıllı kullarını, dünyayı bu şekilde talep etsinler ve yaratılmalarına sebep olan gayeden uzak dursunlar diye yaratıp göndermedi. Allah Teâlâ’ya ibadet ederek onun rahmetini nasıl ümit ediyorsanız, yasaklamış olduğu fiilleri işlemekten dolayı da azabından korkun.” [133]

GENÇLİKTE İBADETE YÖNELMEK

156. Lokman Hekim oğluna şu nasihati yapmış: “Yavrum! Kendilerine vaad edilen şey (ölüm) insanlara çok uzak geliyor, ancak âhirete doğru süratle gitmektedirler. Gitmek için dünyayı ardına almış, âhirete yönelmiş durumdasın. Yöneldiğin yurt, çıktığın yurttan daha yakındır.” [134]

157. Hasan-ı Basrî şu tembihi çok yapardı: “Gençler! Yönünüzü âhirete çevirin. Âhireti çokça talep edin. Biz, âhireti talep edenin âhiretle birlikte dünyayı da elde ettiğini çok gördük. Ama dünyayı talep edip de, dünya ile birlikte âhireti elde edeni görmedik.”

158. Hasan-ı Basrî bir gün yanındakilere sordu: “Ey ihtiyarlar! Başak olgunlaştığında ne beklenir?” İhtiyarlar, “Hasadı” cevabını verdiler. Bu sefer, “Ey gençler! Bazan, olgunlaşmadan da ekine âfet geldiği olur” dedi.

159. Hasan-ı Basrî sabah olunca şöyle derdi:

Genç insan öldürücü hastalığını öğrenince,

Mutlu olur şimdiye kadar yaptığı amellerle.

Hasan-ı Basrî akşam olunca da şöyle derdi:

Dünya hiçbir canlıya kalacak değil!

Dünyadaki hiçbir varlık bâki değil! [135]

160. Süfyân b. Uyeyne diyor ki: On beş yaşıma vardığımda babam bana şöyle dedi: "Oğlum! Çocuklarla ilgili dinin hükümleri artık senden kalktı. Hayırla hemhal ol ki, hayırlılardan olasın. Hayırdan ayrılma, yoksa ondan uzak kalırsın. Tersi durumda olduğunu bilirken, seni övenlerin övgüsüne aldanma. Çünkü bir insan birini tanımadan hayırlı biri olduğunu söylerse, bir gün, ona kızdığında methettiği kadar da zemmeder. Kötü arkadaşlardan uzak kal,[136] yüce Allah ile vahdeti (O'nunla beraber olmayı) ünsiyet et. Senin gibi olmayan kötü insanlarla beraber olarak hakkındaki çok güzel düşüncelerimi kötüye çevirme. Şunu bil ki! Âlimlerle beraber olan ancak onlara itaat ederse mutlu olur. Sen de onlara itaat et ki bahtiyar olasın. Onlara hizmet et ki ilimlerinden istifade edesin." [137]

Süfyân babasının bu nasihatini aktardıktan sonra şöyle demiştir: "Babamın bu vasiyetini kıble gibi belledim. Hep ona yöneldim, ondan yüz çevirip sapmadım."

161. Fudayl b. İyâz'dan: Pişman olmadan önce tefekkür edin, amel işleyin. Dünyaya aldanmayın. Çünkü sağlam olan bozulup dağılır, yeni olanı eskir, nimetleri tükenir, gençlik ihtiyarlığa döner."

162. Cüneyd-i Bağdâdî anlatıyor: Serî-i Sakatî'nin etrafında otururken bizlere şöyle nasihat ederdi: "Gençler! Ben sizler için ibret vesilesiyim. Amel edin çünkü amel gençlikte yapılır." [138]

163. Yusuf b. Esbât diyor ki: "Genç insan ibadet ettiğinde İblîs, 'Bir bakın hele, bunun yiyeceği nereden geliyor?' der. Eğer yiyeceği haram yoldan geliyorsa, 'Bırakın onu, meşgul olmayın. Bırakın, gayret edip çabalasın. Size gerek yok, kendi nefsi ona yeter' der."

164. Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebü'd-Dünyâ bir ilim ehlinden naklediyor: Araplar'dan biri oğluna nasihat etmiş: "Yavrum! Ölümden korkan geçmekte olan zamanı değerlendirmeye koşar. Kim de nefsinin arzularını kontrol altına almazsa, bunun neticelerini pek çabuk görür. (Oğlum!) Cennet de cehennem de önündedir."

165. Sıla b. Eşyem, Cebbân'da müdavimi olduğu camiye giderken, eğlenen bir grup gence rastlar. Onları görünce şöyle söyler: "Gençler! Yolculuğa niyetlenen ancak gündüz yoldan sapıp, gece de uyuyan bir kafile yolu ne vakit katedebilir, bana bir söyleyin hele?" [139]

Gençlerden biri onun muradını anladı ve dedi ki: "Bu zat sözleriyle bizleri kastediyor. Gündüzlerinizi eğlence ile geçirip geceleri de uyuyorsunuz, peki yolculuğu ne zaman yapmak istiyorsunuz, demek istiyor."

Bu genç daha sonra Sıla'ya katıldı ve onunla beraber ibadete yöneldi. Ölene kadar bu hayatı sürdürdü. [140]

166. Ebû Abdullah-ı Mukrî anlatıyor: "Yanımızda gece teheccüd kılan bir delikanlı vardı. Teheccüdünü bitirince benim anlamadığım bir şeyler söylerdi. Karanlık bir gecede kalktım ve beni görmeyeceği bir yerde onu dinledim. Göz yaşları içinde hüzünlü bir sesle şöyle demekteydi: Nefsime cennette olduğum, meyvelerinden yediğim, hûrilerin yanımda olduğu ve oranın güzel elbiselerinden giydiğim şeklinde bir temsil getirdim. Yine nefsime cehennemde olduğum, ondaki zakkumdan yediğim, kaynar suyundan içtiğim ve vücuduma vurulan prangalarla depreştiğim şeklinde bir temsil daha getirdim. Sonra nefsime döndüm: 'Ey nefsim, şimdi bunlardan hangisini arzuluyorsun?' Bana, 'Dünyaya döndürülüp amel etmeyi (ve böylece cenneti kazanmayı)' dedi. Ona, 'Şimdi emniyettesin. Çalış işte' dedim."

Delikanlı daha sonra şu şiiri okudu:

Nefsinin her bir istediğini yapıp ederken,

Her hâlükârda dâim gülerek eğlenirken,

Fiillerini bildiğin halde hiç tövbe etmezken,

Nasıl hoşlanırsın hakîm diye seslenilmekten? [141]

167. (Emevî Halifesi) Süleyman b. Abdülmelik güzel bir elbise giyinip aynanın karşısına geçti. Yüzüne şöyle bir baktıktan sonra, "Vallahi ben genç (ve yakışıklı) bir melikim" dedi. Görüntüsü nefsinin hoşuna gitti. Câriyesi de eline su dökerken onu metheden şu şiiri okudu:

Sen bâki olsan ne güzel bir şeysin!

Maalesef bâkilik yok hiç kimse için!

İnsanların kusur dediğinden uzaksın!

Ancak üzücüdür, herkes gibi fânisin!

Süleyman b. Abdülmelik şiiri dinleyince câriyeye bağırdı. Ardından Velîd'e seslendi:

Velîd! Abdest suyunu hele bir yanaştır!

Bu dünyan hem az, hem de bir metadır.

Bazan rabbe bazan da dünyaya meyl[142] *vardır*

Sen dünyada nefsine sâlih ibadetler yaptır.[143]

168. Abdullah b. Mu'tez'den:

Zaman bir yandan eskitiyor, genç yeni emeller kuruyor.

Emelleri artıp gidiyor, zaman da bir taraftan eskitiyor.

Geceler-sabahlar geçip gerçekleşiyor mukadder eceller.

Zamanın akışıyla eskir, yürüyüşüyle ölüme gider bizler.

169. Muhammed b. A'yen anlatıyor: Yanımızda bir genç vardı. Geceleri az uyur, namaz kılıp, Kur'an okur, tesbih çekerdi. Gecenin sonu olunca ağlar ve şöyle derdi:

Gece boyunca düşündüm yaptığım yanlışları,

Hepsini tek tek hatırladım, işlediğim haramları.

Küçükken işlediklerimi kenara attım, saymadım.

Kabul ettim gençliğimi, sanki ben bir ok attım.

Zaman içre sayfalarımı hep günahlarla kararttım.

Hayatım geçti çok hızlı, sanki bir rüyaya daldım.

170. Edip Hasan b. Abdullah anlatıyor: Bir edip bana şu şiiri okudu:

Gençliğe rabbin koruma ve himayesinde olasın dedim.

Güle güle çekip, bir daha gelmemek üzere gönderdim.

Ancak o benimle bulunurken bir bak bana neler etti.

Sayfalarımı günahlarla doldurup, öylece çekip gitti.[144]

171. Ebû Ruhm-i Sedûsî bir şiirinde şöyle diyor:

Bazıları esef edip ağlıyor geçip giden gençliğe.

Bense üzülüp gözümden yaş dökmüyorum bile.

Nasıl üzüleyim ben, geçen gençlik günlerime.

Getirdi beni hesap günü perişan olacak hale.

172. Ebü'l-Kasım Nasr b. Ahmed-i Basrî diyor ki:

İhtiyarlayan insan yaşasa bile artık ölüdür.

Her an ölmeye hazır bir halde ölüme yürür.

Gencin hesap kitap edilecek olsaydı yaşamı,

İhtiyarlığı işin hulâsası, olurdu son noktası.

173. Ebû Bekir b. Müemmil diyor ki:

Bizim halimiz ancak şu üç haldir:

Gençlik, ihtiyarlık ve de ölmektir.

İBADETLERİ İÇTEN VE HAKKIYLA EDA ETMEK

174. Sa'd b. Ebû Vakkas'tan: Bir adam Resûlullah'a (s.a.v) gelip, "Yâ Resûlallah! Bana kısa ve özlü bir tavsiyede bulunur musunuz?" dedi. Resûlullah Efendimiz (s.a.v) ona şöyle buyurdu:

"İnsanların sahip olduklarından ümidi kes, sakın tamah etme. Zira böyle bir şey fakirlik duygusunun mevcudiyetini gösterir. Namaz kılarken dünyaya veda eden kimse gibi kıl. Özür dilenecek şeylerden kaçın."[145]

175. Ebû Eyyûb-i Ensârî'den: "Hz. Peygamber'e (s.a.v) bir adam geldi ve,

“Bana kısa ve özlü bir tavsiyede bulunur musunuz” dedi. Resûlullah (s.a.v) ona şöyle buyurdu:

“Namaza kalktığında dünyaya veda eden kimse gibi kıl.*[146] *Yarın özür dilenecek bir kelâmı konuşma. İnsanların sahip olduklarından ümidini tamamen kes.”[147]

176. Abdullah b. Ömer’den: Resûlullah’a (s.a.v) bir adam geldi ve, “Yâ Resûlallah! Bana veciz bir kelâm söyleyiniz” dedi. Resûlullah (s.a.v) ona şöyle buyurdu: ***“Rabbini görüyormuşçasına, dünyaya veda eden kimse gibi namaz kıl. Sen her ne kadar O’nu göremiyorsan da O seni görmektedir. İnsanların ellerindekilerden ümidini kes*** *(onlara ümit bağlama),* ***muhtaç olmadan yaşarsın. Özür dilenecek şeylerden de uzak dur.”***[148]

Bu hadisi Ebû Eyyûb’dan daha önce eserimizde rivayet etmiştik.[149]

177. Ebû Ümâme-i Bâhilî’den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

“Benim nezdimde en imrenilecek insanlardan biri de şudur: Namazdan mânevî lezzet alan[150]***, rabbine itaat eden, kimse görmeden çokça ibadette bulunan, insanlar tarafından parmakla işaret edilip gösterilmeyen, halk arasında bilinmeyen, yetecek kadarla hayatını sürdüren, çok uzun hayat sürmeyen, geri bıraktığı mirası ve ağlayanı az olan kimse.”***[151]

178. Yunus b. Ubeyd Hasan’dan naklediyor: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

“Şöyle düşünün: Sizin iki köleniz olsa: Bunlardan bir tanesi sahibi kendisine emrettiği zaman itaat etse, bir şeyi emanet ettiğinde bunu *(tam olarak)* ***teslim etse ve efendisi yanında bulunmadığı zaman ona sadık kalsa. Diğeri de efendisi bir şey emrettiğinde ona buğzetse, bir şey emanet ettiğinde hilekârlık etse, yanında bulunmadığı zaman da ona hıyanet etse. Şimdi bu ikisi bir olur mu?”*** Ashap, “Hayır yâ Resûlallah!” dediler. Resûlullah da (s.a.v) şöyle buyurdu: ***“Sizler de Allah katında işte böylesiniz.”***[152]

179. Cüneyd b. Muhammed Bağdâdî’ye, tevhidin ilk makamı sorulunca şu cevabı verdi: “Resûlullah’ın (s.a.v), ‘Sanki sen onu görüyormuş gibi’ kavlidir.”

180. Sa‘d el-Hayr oğluna nasihat ederken şunları söyledi: “İnsanların sahip olduklarından ümidini kes. Çünkü bu kanaatkârlıktır. Sakın insanların yanında bulunan mal mülke tamah edip peşinde koşma. Zira böyle bir şey fakirlik duygusunun mevcudiyetini gösterir. Özür dilenecek şeylerden (sözden, fiilden) kaçın. Abdestini hakkını vererek güzelce al. Namazını dünyaya veda eden kimse gibi kıl. Ola ki vefat edip bundan sonra başka namaz kılamayabilirsin.[153] Gücün yettiğince bugününün dünden daha hayırlı olmasına gayret et. Yarınının da

bugününden daha iyi olmasına çalış."[154]

181. İbrahim b. Edhem diyor ki: "Kardeşlerim! İbadete koşun, ciddiyetle, gayretle kulluk edin. Bu hususta birbirinizle yarışın, koşuşun. Çünkü eşi kaybolan nalinin yitmesi yakındır (Eşlerini, dostlarını, hayatının bir kısmını kaybedenlerin dünyadan göçmeleri yakındır)."

182. Yine İbrahim b. Edhem'den: "Mizanda en ağır gelen amel bedene en zor gelendir. Kim ameli hakkıyla yerine getirirse ecrini tam alır. Kim de amel işlemezse, az-çok sevabı olmaksızın dünyadan göçer."[155]

183. Zünnûn-i Mısrî şöyle demiştir: "Kim yüce Allah'ı severse, her bir amel onun işlemesiyle güzellik bulur."

184. Bilâl b. Sa'd diyor ki: "Vallahi insana günah olarak şu yeter: Rabbimiz bizlerden dünyada zâhidlik istemekte, bizler ise dünyaya rağbet etmekteyiz. Zâhidleriniz dünyaya rağbet ediyor, âbidlerinizin amelleri noksan, âlimleriniz de cahildir."[156]

185. Vehb b. Münebbih diyor ki: "Ahlâk üzere dini yaşamaya en yardımcı olan şeylerden biri de zühddür. Bunu en iyi gerçekleştiren şey de nefsin arzularının peşinden gitmeyi bırakmaktır. Dünyaya meyletmek nefsin arzularına uymaktandır. Mal ve yükselme sevgisi dünyaya meyletmektendir. Mal ve yükselme arzusunun ardından haramları helâl saymak gelir. Haramları helâl saymak ise Allah'ı gazaba getirir. Allah'ın gazabı ise Allah'ı razı etme dışında ilâcı bulunmayan bir hastalıktır. Allah'ın rızâsı ise o bulunduğunda hiçbir hastalığın zarar vermeyeceği bir şifadır. O halde, Allah'ı razı etmek isteyen nefsine kızsın. Nefsine buğzetmeyen Allah'ı razı edemez. Her ne vakit dinin emirlerinden birini yerine getirmek insana zor gelir de bunu terkederse, onda dinle ilgili bir şey kalmaması yakındır."[157]

İBADETLERDEN LEZZET ALMANIN ŞARTI

186. Fudayl b. İyâz diyor ki: "Dünya için dünyaya üzülmek âhiret tasasını götürür. Dünya için dünyaya sevinmek de ibadetin tadını alıp götürür."[158]

187. Bişr b. Hâris'ten: "Dünyayı seven insan ibadetin tadını alamaz.[159] Nitekim Meryem oğlu İsâ da şöyle demiştir: Her hatanın başı dünya sevgisidir."[160]

188. Ebû Ali ed-Dekkak şöyle demiştir: "Hakk'a giden yol gayet açıktır, ama nefsânî arzular insanı rezil ediyor. İbadetlerin tadını almak nefsin isteklerine

mani olmaya bağlıdır.”

189. Muhammed b. Hafîf anlatıyor: “Ruveym b. Ahmed’e, bana nasihatte bulunmasını rica ettim. Şu nasihati yaptılar: “Bu yoldaki en asgari iş, ruhu bu yola baş koydurmaktır. Eğer ruhun ile birlikte bu yola girebileceksen ne âlâ, yoksa sûfîlerin anlamsız şeyleriyle meşgul olma.” [161]

İBADETİ ALLAH’IN BİLMESİ YETERLİ

190. Nu‘mân b. Mukarrin katıldığı bir savaşı ve beraberindekilerden kimlerin öldürüldüğünü Hz. Ömer’e anlatınca, Hz. Ömer, “Sonra ne oldu onu söyle?” diye sordu. O da, “Ey müminlerin emîri! Daha sonra sizlerin tanıdığı bir kimse öldürülmedi” cevabını verdi. Bu cevap üzerine Hz. Ömer ona şöyle sitem etti: “Yazıklar olsun! Onlara şehadeti nasip ve ikram eden benden daha hayırlı biri (Allah) onları bilirken, Ömer’in annesinin oğlu onları tanısa ne olur, tanımasa ne olur?” [162]

ALLAH’I ZİKRETMEK

191. Abdullah b. Mesud şöyle demiştir: “İman vera‘ya dayanır. Dinî yaşantıda en faziletli hallerden biri de, kişinin düşüncesinin bir an dahi Allah’ı zikirden uzak olmamasıdır. Allah’ın gökyüzünden yeryüzüne inzal buyurduğu kitaba razı olan insan, inşallah cennete girecektir. Hiç şüphe yok ki, cennete girmek isteyen insan Allah yolunda kınayanın kınamasından korkmaz.” [163]

192. Bu rivayet başka bir tarikle yine Abdullah b. Mesud’dan rivayet edilmektedir. Ondaki son cümle şöyledir: “(O kimse) Allah yolunda kınayanın kınamasını göz önünde bulundurmaz.”

193. Ebü’l-Hüseyin Fârisî bir şeyhten naklediyor: Cüneyd-i Bağdâdî’nin elinde tesbih görüldü. “Ebü’l-Kasım! Yüksek bir konuma ve makama erişmenize rağmen elinize tesbih mi alıyorsunuz?” diye sorulunca şu cevabı verdi: “Ulaştığımız makama varmamıza vesile olan bu şey ne güzel bir sebeptir. Bunu asla terketmeyiz.” [164]

TAKVÂ[165]

194. Hz. Âişe'den: Hz. Peygamber'den (s.a.v), her minbere çıkışında şu âyeti okuduğunu dinledim: ***"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin.*** *(Böyle davranırsanız)* ***Allah işlerinizi düzeltir ve günahlarınızı bağışlar. Kim Allah ve Resûlü'ne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur."*** [166]

195. Ebû Saîd-i Hudrî'den: Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.v) geldi ve, "Bana nasihat ediniz" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v) ona şöyle buyurdu: ***"Allah'tan kork. Çünkü bu her hayrı içinde toplamaktadır."*** [167]

196. Ebû Hüreyre'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"İnsanlar nesep yönüyle birbirlerine yakın olsalar da, içinizdeki dostlarım müttaki olanlardır." [168]

197. Yine Ebû Hüreyre'den: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Dikkat ediniz! İnsanlar nesep yönüyle birbirlerine yakın olsalar da içinizdeki dostlarım müttaki olanlardır. İnsanlar kıyamet günü amelleriyle gelmezler. Dünyayı omuzlarınıza yüklenmiş olarak gelirsiniz de, 'Yâ Muhammed!' diyerek *(bana)* ***seslenirsiniz*** *(ve benden yardım istersiniz)**. Ben de şöyle böyle derim."*** Hz. Peygamber (s.a.v) böyle buyurduktan sonra her iki tarafına sırtını döndürdü. [169]

198. Yine Ebû Hüreyre'den: Sefere çıkmak isteyen bir zat Hz. Peygamber'e (s.a.v) geldi. "Yâ Resûlallah! Bana tavsiyede bulununuz" dedi. Resûlullah (s.a.v) ona, ***"Sana Allah'tan korkmanı ve her yüksek yere geldiğinde tekbir getirmeni tavsiye ediyorum"*** buyurdu. Adam dönüp gidince Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Allahım! Toprağı ona topla*** *(katla)**, yolculuğu kolaylaştır."*** [170]

199. Yine Ebû Hüreyre'den: Bir adam Resûlullah'a (s.a.v) gelerek, ***"İnsanların en üstünü kimdir?"*** diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v), ***"En müttaki olanlarıdır"*** buyurdu.

200. Yine Ebû Hüreyre'den: Hz. Peygamber'e (s.a.v) soruldu: "İnsanların en üstünü kimdir?" Hz. Peygamber (s.a.v), ***"En müttaki olanlarıdır"*** buyurdu. [171]

201. **Dürre bint Ebû Leheb**'den: Resûlullah'a (s.a.v) sordum: "Yâ Resûlallah! İnsanların hayırlısı kimdir?" Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular: ***"Rabbe karşı en müttaki olanları, sıla-i rahimde en çok bulunanları, ma'rufu en çok emredenleri ve münkerden en çok nehyedenleridir."*** [172]

202. Abdullah b. Abbas'tan: ***"Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun."*** [173]

Sordular: "Yâ Resûlallah! (Âyette beyan edilen) Allah'tan O'na yaraşır şekilde korkmak nasıldır?" Resûlullah (s.a.v) şöyle cevapladı: ***"Allah'ın***

zikredilmesi, unutulmaması; itaat edilmesi, isyan edilmemesidir." Sordular: "Yâ Resûlallah! Buna kim güç yetirir ki?" Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti inzal buyurdu: ***"Gücünüz yettiğince Allah'a isyandan kaçının."*** [174]

203. Yezîd b. Seleme Cu'fî'den: Resûlullah'a (s.a.v), "Yâ Resûlallah! Sizden pek çok hadis dinledim, ancak başlarının sonlarını unutturmasından korkuyorum. Bana veciz bir söz söyler misiniz?" dedim. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Bildiğin şeylerde Allah'tan kork."*** [175]

204. Hz. Davud oğlu Süleyman aleyhisselâma nasihat etmiş: "Yavrum! Bir insanın müttaki olduğu üç şeyle anlaşılır: Allah'ın kendisine takdir ettikleri karşısında güzel bir tevekküle sahip olmak. Allah'ın kendisine verdiklerine gönülden razı olmak. Allah'ın müptelâ kıldığı sıkıntılara karşı güzel bir sabra sahip olmak."

205. Lokman Hekim oğluna tavsiyede bulunmuş: "Yavrum! Dünya dipsiz bir deryadır. Pek çok insan onda boğulmuştur. Bu deryada gemin takvâ, tefrişatı Allah'a iman, yelkeni tevekkül olsun. Böyle olursan -pek kurtulacağını sanmam ama- belki kurtulursun." [176]

Başka bir rivayette Lokman (a.s) şöyle demiştir: "Hazırlığı ve donanımı Allah'a iman, yelkeni tevekkül olsun."

206. Hz. Âişe (r.anh), Muâviye b. Ebû Süfyân'a yazdığı mektupta şöyle der: "Allah'tan korkmanı tavsiye ederim. Eğer Allah'tan korkarsan, insanlara karşı Allah sana yeter. Ama insanlardan korkarsan, Allah'a karşı onların sana hiçbir faydası olmaz. Sen Allah'tan korkmaya bak." [177]

207. Übey b. Kâ'b diyor ki: "Sizden biri Allah için bir şeyi terkederse, Allah ondan daha hayırlısını, hiç ummadığı yerden nasip eder. Ve yine önemsemeden, nereden geldiğini tetkik etmeden bir şey alırsa, Allah hiç ummadığı yerden ona daha ağırını yükler." [178]

208. Bir adam Ebû Hüreyre'ye, "Takvâ nedir?" diye sordu. Ona, "Dikenli bir yola girsen" dedi. O da, "Evet" dedi. "Ne yaparsın?" diye sordu. "Diken görünce ya yan çizerim ya üzerinden aşarım ya da geri dururum" cevabını verdi. Ebû Hüreyre ona, "İşte bu takvâdır" dedi.

209. Ömer b. Abdülaziz diyor ki: "Takvâ insanı (şüpheli ve haram şeylerden) alıkor." [179]

210. Yine Ömer b. Abdülaziz'den: "Mümin son derece teennilidir. Hayır olunca devam eder, şer olunca durur."

211. Yine Ömer b. Abdülaziz'den: "Müminin takvâsı onu kontrol altında tutar."

212. Ömer b. Abdülaziz şöyle diyordu: “Sürekli oruç tutmak, geceyi ibadetle geçirmek ve bunların yanında diğer ibadetleri yapmak takvâ değildir. Fakat takvâ, Allah’ın haram kıldıklarını terketmek, farz kıldıklarını yerine getirmektir. Kime de bunun ötesinde bir hayır yapma imkânı nasip edilirse bu, hayır üstüne hayırdır.” [180]

213. (Haccâc zamanı ile onu takip eden süreçte) fitneler vâki olunca Talk b. Habîb, “Fitneden takvâ ile sakının” tavsiyesinde bulundu. Bekr b. Abdullah, “Takvâyı bize birkaç kelâmda özetler misiniz?” deyince ona dedi ki: “Takvâ, Allah’ın rahmetini umarak, rabden gelen bir nur ile Allah’a itaat ve amel etmektir. Keza takvâ, Allah’ın azabından korkarak, rabden gelen bir nur ile Allah’a karşı günahları terketmektir.”

214. Ali b. Medînî anlatıyor: Ahmed b. Hanbel bana dedi ki: “Mekke’ye kadar size arkadaşlık etmek istiyorum. Ancak sizi usandırmaktan veya benden bıkmanızdan korkuyorum.” (Mekke’ye gelip) vedalaşacağımız zaman ona, “Ebû Abdullah! Bana bir nasihat eder misiniz?” dedim. “Evet” dedi. “Kalbini takvâ üzere tut, âhireti gözünün önüne dik.”

215. ***“Eğer Allah’tan korkarsanız, O, size iyi ile kötüyü ayırt edecek bir anlayış verir.”*** [181]

Ebü’l-Kasım Cüneyd b. Muhammed Bağdâdî bu âyetin tefsiriyle ilgli olarak şöyle söylemiştir: “Kul Allah’tan korktuğu zaman, Allah hak ile bâtılı birbirinden ayırma melekesini ona ihsan eder, artık karşılaştığı şeyleri birbirinden ayırt eder. Allah bunu, kul kendisinden korktuğu zaman ikram eder.”

Ebü’l-Kasım’a, “Takvânın kendisi iyi ile kötüyü ayırt etme melekesi değil midir? (Niye takvâdan sonra ayırt etme melekesi oluşuyor dediniz?)” diye sorulunca şu cevabı verdi: “Elbette. (Yalnız bu iki kademeli gerçekleşir. Şöyle ki:) Kulun Allah’tan korkması, Allah’ın onu hidayete erdirmesi, bunu ona ikram etmesidir. İkinci sırada ise, korkma melekesini iktisâb etme (kazanma) gelir. Böylece, kul Allah’tan korktuğu zaman takvâsıyla müşkil olanlarla diğerlerinin arasını tefrîk etme melekesini iktisab eder (kazanır) ve hak olanlarla bâtıl olanlar kendisine âyân olur.”

216. Ebû Ali ed-Dekkak diyor ki: “Takvâ üstüne takvâ, takvâya sabretmektir.”

217. Yine Ebû Ali ed-Dekkak’tan: “Takvâ müttakinin bekçisi; iman, müminin bekçisi; ilim, âlimin bekçisi; ihsan da muhsinin bekçisidir.”

218. Ebû Ali ed-Dekkak’a, “Takvâ nedir?” diye sorulunca, “Haramlardan geri durmaktır” dedi. “Vera‘ nedir?” diye sorulunca da, “Şüpheli şeylerden geri durmaktır” cevabını verdi. Yine, “Takvâ seni masiyetlerden geri tutan şeylerdir”

demiştir. Bir başka zaman, “Takvâ nedir?” diye sorulduğunda şu cevabı vermişti: “Mevlânın evliyasının (sevdiği kullarının) kalplerindeki bekçisidir.”

219. Davud-i Tâî’den: “Allah bir kulu günah işleme zilletinden takvâ şerefine yüceltti̇ği zaman, malı olmasa dahi onu kimseye muhtaç kılmaz, aşireti olmasa bile aziz eder, dostları olmasa bile ona ünsiyet eder.” [182]

220. Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî’den: “Yüce Allah’tan başka yardımcı yoktur. Resûlullah’tan başka kılavuz yoktur. Takvâdan başka azık yoktur. Azimle devam edilenden başka amel yoktur.” [183]

221. Ebû Osman-ı Mağribî’den: “İç dünyasını takvâ ve ilim üzere bina edenin çektiği zikirler ve yaptığı ameller saflaşır, sırf Allah’a müteveccih olur. Vera‘, farkına varmadığı bir yoldan kalbine girip yerleşir.”

222. Yine Ebû Osman-ı Mağribî’den: “Takvâ, belirlenen sınırları gözetmek, onlarda kusur işlememek ve ötesine geçmemektir. Nitekim yüce Allah şöyle[184] buyurmaktadır:

Kim Allah’ın sınırlarını aşarsa kendisine yazık etmiş olur.” [185]

223. Ebû Muhammed Cerîrî’den: “Rabbine karşı murakabe ve takvâyı hakkıyla yapmayan insan keşf ve müşahedeye erişemez.”

224. Ebü’l-Kasım Nasrâbâdî’den: “Takvâ Hakk’a vuslattır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur:

Onların ne etleri ne de kanları Allah’a ulaşır, fakat O’na sadece sizin takvânız ulaşır.” [186]

225. Muhammed b. Ali Kettânî diyor ki: “Dünya insanlara çektikleri sıkıntılara göre, cennet ise takvâya göre taksim edilmiştir.”

226. ***“İşte onlar, Allah’ın kalplerini takvâ ile imtihan ettiği kimselerdir.”*** [187]

Ebû Süleyman Dârânî bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak şöyle demiştir: “Yani kalplerinden nefsânî arzuları izale ettiği kimselerdir.”

Şunu da Ebû Süleyman söylemiştir: “Benim için, (nefsime uymayıp) akşam yemeğinde bir lokmayı yememek, onu yiyip gece başından sonuna kadar ibadet etmekten daha iyidir.”

227. Ebû Hafs Amr b. Seleme’den: “Takvâ şüphe götürmeyen helâl şeylerde olur, başkasında değil.”

228. Ebü’l-Abbas b. Atâ’dan: “Takvânın zâhiri ve bâtını vardır. Zâhiri şer‘î sınırları muhafaza etmek, bâtını da niyet ve ihlâstır.” [188]

229. Mahfûz’dan: “Takvâ, ilk önce haramlarda, sonra şüpheli şeylerde, bunların ardından da fuzûlî şeylerdedir.”

230. Ali b. Muhammed Müzeyyin diyor ki: “Kul talep etmeden ilmi elde edemez. İlimsiz takvâya varamaz. Vera‘ olmadan zühde vâsıl olamaz. Zühdsüz sabra nail olamaz. Sabırsız şükre erişemez. Şükürsüz rızâya ulaşamaz. Rızâ olmaksızın Allah’a vâsıl olamaz. Rızâ, ilâhî takdirin getirdiği acılarla kalbin mutlu olmasıdır. [189] Şükür, lutuf karşısında kalbin eğilmesidir. Sabır, hoşlanılmayan şeyler karşısında nefsi kontrol altında tutmaktır. Zühd, dünyayı dünyadakilere bırakmaktır. Vera‘, haramlara düşme korkusuyla şüpheli şeylerden şiddetle kaçınmaktır. Takvânın özü, iyi ve kötü durumlarda aynı hal üzere bulunma endişesini en üst seviyede taşımaktır. İlim, eşyanın kendisiyle görüldüğü şeyi görmektir. Talep, Allah dışındaki her şeyden kopuk olan hırstır.”

231. Ebü’l-Hüseyin-i Zencânî’den: “Diller, sermayesi takvâ olanın kârını anlatmaktan bîtap düşer.”

232. Ebû Saîd-i Esmaî babası vasıtasıyla bir bedevînin şöyle dediğini nakleder: “Daima âfiyeti arzulayan Allah’tan korksun.”

233. Nehrecûrî diyor ki: “Dünya deniz, âhiret sahil, gemi takvâ, insanlar da yolcudur.” [190]

234. Katâde b. Diâme diyor ki: “Tevrat’ta şöyle yazılıdır: Ey âdemoğlu! Allah’tan kork, sonra dilediğin yerde uyu. Çünkü Allah’tan korkarsan Allah sana yarenlik eder ve seni her şeyden korur.” Katâde ardından şu âyeti okudu: ***“Çünkü Allah,*** *(kötülükten)* ***sakınanlar ve güzel amel edenlerle beraberdir.”*** [191]

235. Süleyman b. Tarhân diyor ki: “Tevrat’ta şöyle yazılıdır: Rabbi talep et, vâsıl olursun. O’ndan kork, korunursun. Su iç, doyarsın. Müşavere etmeyen pişman olur. Fakirlik yaşarken ölmektir.” [192]

236. Yahya b. Maîn’den:

Haramıyla helâliyle bir gün gider tümü malın.

Yanında kalakalır sadece günahları insanın.

İnsan Allah’tan korkar sayılmaz gerçekten,

İçtiklerine, yediklerine tam dikkat etmeden.

Eline geçenler, kazandıkları helâl olmadan,

Sözleri de bâtıla kaçmadan güzel olmadan.

Hazreti Peygamber'dir bize diyen bunları.

Ona olsun aziz Allah'ın salât ve selâmı.

237. Şair Ebû Hiffân el-Mihzemî, Sâmerrâ'da bir kabristana uğradığında şu şiiri okumuştur:

Ey hayat askerleri! İşte ölerek buradan göçenler!

Küçük davete uydular, büyüğünü beklemekteler.

İnsanları azığa çağırıyorlar, azık sadece takvâ.

Hal ile derler sıkı çalışın, gaye budur dünyada.

VERA‘ [193]

238. Ebû Hüreyre'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Vera‘ sahibi ol, -diğer rivayette: ***Ey Ebû Hüreyre! Vera‘ sahibi ol- insanların en âbidi olursun. Kanaatkâr ol, insanların en şükredeni olursun. Nefsin için istediğin şeyi insanlar için de iste,*** *(iyi)* ***mümin olursun. Komşulara*** -diğer rivayette: ***komşularına- güzel muamelede bulun,*** *(iyi)* ***müslüman olursun. Az gül, çünkü çok gülmek kalbi öldürür."*** [194]

239. Nu‘mân b. Beşîr b. Sa‘d'dan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Helâl belli, haram da bellidir. İkisi arasında şüpheli şeyler vardır, pek çok kimse bunları bilmez. Şüpheli şeylerden sakınan dinini ve nefsini kurtarmış olur. Kim de şüpheli şeylere dalarsa harama düşer. Koru etrafında *(hayvanlarını)* ***otlatan çobanın çok sürmeden içeri dalması gibi. Haberiniz olsun, her bir melikin özel korusu vardır. Dikkat edin, Allah'ın yeryüzündeki korusu haramlarıdır. Haberiniz olsun, vücudda bir parçacık et vardır. Bu iyi olursa bütün vücut iyi olur. Bozuk olursa bütün vücut bozulur. İşte o kalptir."*** [195]

240. Yine Nu‘mân b. Beşîr b. Sa‘d'dan: Resûlullah'ı (s.a.v) şöyle buyururken dinledim:

"Helâl belli, haram da bellidir. İkisi arasında şüpheli şeyler vardır. Bunlardan kaçınan dinini korumuş olur. Kim onların içine düşerse çok sürmeden haramın içine düşmesi yakındır. Koru etrafında *(hayvanlarını)*

otlatan çobanın çok sürmeden içeri dalması gibi.” [196]

241. Abdullah b. Ömer'den: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular: ***“Helâl belli, haram da bellidir. İkisi arasında şüpheli şeyler vardır. Sana şüpheli geleni bırak, şüpheli gelmeyene yönel.”*** [197]

242. İmrân b. Husayn'dan: Hz. Peygamber (s.a.v) ardımdan sarığımı tutup şöyle buyurdu: ***“Ey İmrân! Allah Teâlâ infakı sever, eli sıkılığa buğzeder. İnfak et, yedir, cimrilik yapma, çünkü*** *(tersini yaparsan)* ***rabbe iştiyak duyman zorlaşır. Şunu bilesin ki, Allah Teâlâ şüpheli şeylerle karşılaşıldığında, onun künhüne nüfûz eden gözü; nefsânî arzuları çeken şeyler söz konusu olduğunda, durumu sezen kâmil aklı sever. Keza birkaç hurmayla da olsa insanlara cömertlik yapmayı, bir yılanı öldürmekle de olsa cesur olmayı sever.”*** [198]

243. Câbir b. Abdullah'tan: Resûlullah'ın (s.a.v) yanında bir adamın ibadet ve taat ehli olduğu söylendi. Başka birinin de vera‘ sahibi olduğu zikredildi. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: ***“Onun durumu vera‘ya denk olmaz.”*** [199]

244. Ömer b. Hattâb'dan: “Bir kimsenin orucuna veya namazına bakmayın. Konuştuğu zaman doğru konuşup konuşmadığına, emanet edilince hıyanet edip etmediğine, dünyalık elde ettiğinde vera‘ sahibi olup olmadığına bakın.” [200]

245. Ömer b. Abdülaziz'in huzuruna hazineden misk getirildi. Kokusunu almamak için eliyle burnunu tuttu. Dostlarından biri, “Ey müminlerin emîri! Kokusunu alsan ne zararı var ki?” diye sordu. Ona şu cevabı verdi: “Bundan kokusuyla istifade edilmiyor mu?” [201]

246. Bir zat Saîd b. Müseyyeb'e, “Ebû Muhammed! Şu kimselerin yapabildiklerine biz güç getiremiyoruz” dedi. İbnü'l-Müseyyeb, “Onlar ne yapıyorlar ki?” diye sordu. “Öğleden ikindiye kadar her gün namaz kılıyorlar” dedi. İbnü'l-Müseyyeb ona şunu söyledi: “Esas ibadet, Allah'ın azametini tefekkür etmek ve dininde vera‘ üzere bulunmaktır.”

247. Süfyân-ı Sevrî şöyle demiştir: “Zühd üzere ol, Allah sana dünyanın ayıplarını göstersin. Vera‘ sahibi ol, hesabını hafifletsin. Sana şüphe veren şeyleri bırak, şüphe vermeyenlere yönel. Yakîn ile şüpheyi uzaklaştır, dinin emniyette olsun.” [202]

248. Zünnûn-i Mısrî şöyle demiştir: “Üç şey vera‘nın alâmetlerindendir: Mal ve bedene zararı olur ihtimaliyle şüpheli şeyleri terketmek. Farz olan zekâtta eksiklik olmuştur korkusuyla fazlaca infakta bulunmak. Kalbin bozulacağından korkarak fuzûlî işlerden el etek çekmek.”

249. Yine Zünnûn-i Mısrî'den: “Müridin ilk önce asıl olanı sağlamlaştırması,

ikinci sıradakileri daha sonra talep etmesi gerekir. Gerçekten vera‘ ehli olmamış, bundan da önce tövbeyi hakkıyla bilmeyen insana zühd nasıl sorulur? Bazan öyle adamlar görüyorum ki, daha kanaatin ne olduğunu bilmezken ona rızâyla ilgili sorular soruluyor."

250. Serî b. Mugallis-i Sakatî'den: "Şüpheliler terkedilmedikçe, nefsânî arzular terkedilemez." [203]

251. Yine Serî b. Mugallis-i Sakatî'den: "Tarsus'ta idim. Aynı evde âbid gençlerle birlikte kalıyordum. Evde bir fırın vardı, onda ekmek pişiriyorlardı. Bir gün bu kırıldı. Kendime ait aletle tamir ettim. Bundan sonra onda ekmek pişirmeye yanaşmadılar."

252. Yine Serî b. Mugallis-i Sakatî'den: "Vakti zamanında vera‘ sahipleri dört kişi idi: Huzeyfe-i Mar‘aşî, İbrahim b. Edhem, Yusuf b. Esbât, Süleyman Havvâs. Bunlar hep vera‘ya yöneldiler. Birtakım sıkıntılarla karşı karşıya kaldıklarında azla yetinmeye -veya şöyle dedi: oldukça sade bir yaşama- sığındılar."

253. Yine Serî b. Mugallis-i Sakatî diyor ki: "İnsanın karşılaştığı durumlar üçtür: Doğru olduğunu gördüğün şey: Ona tâbi ol. Helâke götüren şey: Ondan sakın. Durumu müşkil gelen şey: Onda duraksa ve durumu Allah'a havale et. Allah rehberin olsun. İhtiyacını sadece O'na arzet, O'nunla yetin, başkalarına el açma." [204]

254. Cüneyd b. Muhammed Bağdâdî anlatıyor: "Serî b. Mugallis-i Sakatî, benim de dinlediğim bir toplulukta Irak arazisinden söz etti. Başkaları buna fetva verse de Irak arazisinden yetişmiş mahsülden yemediğini belirtti. Bu hususta çok katı davranıyor ve Irak arazisinin ne bakliyatını ne de meyvesini yiyordu. Oranın mahsulü olduğunu bildiği hiçbir şeyi yemiyordu. Bir gün bir adam gördüm. Mezopotamya arazisinden getirdiği keçiboynuzu ve kır salatasını ona hediye etti. Bunları kabul etti. Onu vera‘ya son derece dikkat eden bir zat olarak görüyordum." [205]

255. Serî-i Sakatî, Ebû Yusuf-i Gasûlî'yi anlatırken şunları söyler: "Ebû Yusuf sınırlarda yaşar ve gazvelere katılırdı. Gazveye katılıp Rum beldelerine girdiğinde, arkadaşları Rumlar'ın hayvanlarından ve meyvelerinden yerlerdi. Ebû Yusuf ise yemezdi. Ona, 'Ebû Yusuf! Yoksa bunların helâl olduğundan şüphe mi ediyorsun?' denilince, 'Hayır, bunlar helâldir' derdi. 'O zaman helâl olan bu şeylerden ye' denilince, 'Zühd, helâl olan şeylerdir' derdi."

256. Ebû Ali ed-Dekkak'tan: "İbadetin temeli vera‘dır. Vera‘nın temeli takvâdır. Takvânın temeli nefis muhasebesidir. Nefis muhasebesi havf ve recâdan neş'et eder. Havf (Allah'tan korkmak)) ve recâ (Allah'ın mağfiretine ümitvar olmak) da mârifetten neşet eder. Mârifetin temeli ise ilim sahibi olmak ve

tefekkürdür.”[206]

257. Yine Ebû Ali ed-Dekkak şöyle demiştir: “Ölçüsü olmayanın hesabı olmaz. Hesabı olmayanın müşahedesi olmaz. Müşahede sahibi olmayan ise nasipsizdir.”

258. Tâvûs b. Keysân şöyle demiştir: “İslâm bir ağaç gibidir. Kökü şehadettir. Gövdesi... gibidir. -Bunu da bir şeye benzetti.- Meyveleri vera‘dır. Meyvesiz ağacın faydası yoktur. Bunun gibi, vera‘sı olmayan insanda da hayır yoktur.”[207]

259. Hişâm b. Hassân anlatıyor: “Muhammed b. Sîrîn bir tüccardan mal satın aldı. Bunlardan 80.000 dinar kadar kâr etti. Kalbinde huzursuzluk olunca hepsini elinden çıkardı. Vallahi, bu kazancı faiz değildi.”[208]

260. Yahya b. Muâz-ı Râzî diyor ki: “Vera‘, her türlü şüpheden kaçınmak, meşruluğunda tereddüt edilen her şeyi terketmek ve Allah’ın zâtıyla ilgili bilgilerin sınırında durmak, tevile kaçmamak.”

261. Yahya b. Muâz-ı Râzî şöyle de demiştir: “Kalbine gelen hatarata (akla gelen kötü düşüncelere) rağmen yüce Allah’a ibadete devam eden kişi haramlara düşecek gibi olduğunda, Allah bu arzusunu yok eder. Yani kalbine kötülük geldiğinde, günahı terkeder, işlemez.”

262. Yine Yahya b. Muâz’dan: “Vera‘ iki şekildedir: Zâhirî vera‘, bâtınî vera‘. Zâhirî vera‘, insanın sadece Allah için hareket etmesidir. Bâtınî vera‘ ise, Allah dışında bir şeyi kalbine sokmamasıdır.”

263. Yine Yahya b. Muâz’dan: “Vera‘sı olmayan insan nasıl zâhid olsun ki? İlk önce sana ait olmayandan tamahını ve isteğini çek, ondan sonra elindekinden -zâhidlik yapıp- uzak dur.”[209]

264. Ebû Abdullah b. Cellâ diyor ki: “Birini tanıyorum. Mekke’de otuz sene kaldı. Kırba ve ipiyle çektikleri hariç zemzem suyundan hiç içmezdi. Mısır’dan getirilen gıda maddelerinden de hiç yemedi.”

265. Ebû Amr-ı Mervezî şöyle demiştir: “Sürekli irdeleyenin sakınma melekesi kuvvet bulur. Sakınma melekesi kuvvet bulanın şüpheli şeyleri reddetmesi, apaçık olanları kabul etmesi ise kolay olur.”

266. Katâde anlatıyor: Abdullah b. Mutarrif dedi ki: “İki adamla karşılaşırsın: Bunlardan biri daha çok oruç tutup namaz kılsa bile diğeri ona göre Allah katında katbekat daha makbuldür.” Sordum: “Bu nasıl oluyor ey Ebû Cüzey?”[210] “Allah’ın haramlarından kaçınmada diğerine göre daha vera‘ sahibi olduğundan” karşılığını verdi.[211]

267. Mutarrif b. Abdullah diyor ki: “Rabbimin kıyamet günü bana, ‘Yâ Mutarrif! Yapmasaydın ya’ demesi, “Niçin yaptın?’ demesinden daha iyidir.”

268. Şâh Şücâ‘ Kirmânî diyor ki: “Takvânın alâmeti vera‘dır. Vera‘nın alâmeti de şüphelilerde duraksamaktır. [212]

269. Ebû Bekir-i Şiblî’den: “Vera‘, Allah dışındaki her şeyden kaçınmaktır.”

270. İbrahim Havvâs’tan: “Vera‘, havfın delilidir; havf, mârifetin delilidir. Mârifet de kurbiyetin (Allah’a yakınlığın) delilidir.”

271. Abdullah el-Muallim, Ebû Osman-ı Mağribî’ye sordu: “Vera‘nın temeli nedir?” Ona şu cevabı verdi: “Şeriat insana bazı şeyleri yapmasını emreder, bazı şeylerden de sakındırır. İnsanın bunlara tâbi olması, aykırı davranmamasıdır.” [213]

272. İshak b. İbrahim anlatıyor: Babam İbrahim b. Şeybân’a sordum. “Vera‘ya ne ile ulaşabilirim?” “Helâl yemekle, fakirlere hizmet etmekle” dedi. Sordum. “Fakirler kimlerdir?” Cevap verdi: “İnsanların tamamı fakirlerdir. Hizmet etme imkânın bulunanlar arasında ayırım yapma. Onları vera‘da senden daha faziletli bil.” [214]

273. Yunus b. Ubeyd diyor ki: “Üç söz beni etkilemiştir: Müverrik-i İclî’nin şu sözü: “Öfke halindeyken söylediğim bir şeye sakinken mutlaka pişman olmuşumdur.” Muhammed b. Sîrîn’in şu sözü: “Dünyalık bir şey sebebiyle kimseye haset etmedim. Eğer o kimse cennetlik ise, cennete gidecektir. Bu durumda dünyalık bir şey sebebiyle ona nasıl haset edebilirim ki. Yok eğer cehennemlik ise, cehenneme gidecektir. Bu durumda cehennemlik birine dünyalık bir şey sebebiyle nasıl haset edebilirim.” Üçüncüsü de Hassân b. Ebû Sinan’ın şu sözü: “Benim için en kolay şey vera‘dır. Şöyle ki, bir şey bana şüphe verirse hemen onu terkederim.”

274. Bir adam Yunus b. Ubeyd’e geldi ve, “Sen Yunus b. Ubeyd misin?” diye sordu. “Evet” dedi. Gelen zat, “Seni görmeden ruhumu almayan Allah’a hamdolsun” dedi. Ona, “Meseleniz nedir?” diye sorunca, “Size bir şey sormak istiyorum” cevabını verdi. “Aklınıza takılanı sorunuz” dedi. Gelen zat, “Vera‘nın hedefi nedir, söyler misiniz?” diye sordu. Ona şu cevabı verdi: “Her dem nefis muhasebesi yapmak, her türlü şüpheden uzaklaşmaktır.” [215] Bu sefer, “Zühdün gayesi nedir, söyler misiniz?” diye sordu. Buna da, “Rahatı terketmektir” cevabını verdi. [216]

275. Bişr b. Hâris on yıl Abadan’da kaldı. Bu süre zarfında deniz suyundan içiyor, sultanların şehre getirttikleri içme suyundan almıyordu. Ne zaman ki deniz suyu midesine zarar verince kız kardeşinin yanına döndü. Sancıdan kardeşinin yardımı olmadan yerinden kalkamıyordu. İp alıp satarak geçimini temin ediyordu.” [217]

Vüheyb b. Verd de Abdullah b. Mübârek’e, “Oğlun Bağdat’ta ticaret yapıyor” dedi. Ona, “Bağdatlılar’la alışveriş yapmıyor” karşılığını verdi. Vüheyb, “Orada

değil mi ki?” diye yineleyince, İbnü’l-Mübârek şu cevabı verdi: “(Vakıf arazilerinin) hepsi özel mülkiyete geçirilmişken Mısır’da nasıl ticaret yapsın? Vallahi ben Mısır mahsulü asla yemem.”

Bunu nakleden Ali b. Assâm diyor ki: “Vefat edene kadar Mısır mahsulü yemek hiç yemedi. Yemeğini hurma ve benzeri gıdalarla geçiştiriyordu.”

276. Vüheyb b. Verd’in kendisi de şöyle demiştir: “Kendisinde üç haslet bulunmayanın ameli kıymetsizdir: Allah’ın haram kıldığı şeylerden muhafaza eden vera‘, sefihlere karşılık vermekten koruyan hilim, insanlarla güzel geçinmesini temin eden iyi ahlâk.”

277. Kâdî Şüreyh bir adama şu nasihati yapar: “Ey Allah’ın kulu! Sana şüphe veren şeyi bırak, şüphe vermeyene yönel. Vallahi ey Allah’ın kulu! Şüpheyle bir şeyi bıraktığın zaman kaybettiğin şeyi(n mislini) bulursun.” [218]

278. Dahhâk b. Müzâhim diyor ki: “Kendilerine yetiştiğim insanların özellikle vera‘yı öğrenmeye çabaladıklarını gördüm.” [219]

279. İhvanından biri Dahhâk b. Müzâhim’e mektup yazarak, “Bana, emirleri ve kula lâzım gelen şeyleri özlüce ihtiva eden bir mektup yazar mısınız?” ricasında bulundu. Ona şu mektubu yazdı: “Bir ve kahhâr olan yüce Allah amellerden en hayırlılarını seçmiş ve bunları kullarına mecbur kılmıştır. Bunlar farzlardır. Onların yerine getirilip getirilmediğini soracaktır. Kim nâfile olarak bir hayır yaparsa yüce Allah onu bilir ve karşılığını verir. Allah Teâlâ birtakım şeyleri açıkça helâl, bazı şeyleri de ayan beyan haram kılmıştır. Bu ikisi arasında ise şüpheli şeyler vardır, bunlar gönülleri ürpertir. Gönlünde her ne vakit böyle bir ürperti duyarsan o şeyi terket. Sana gerekli olan Allah’ın helâl kıldıklarına yapışman, haramlarından kaçınmandır. Yüce Allah bizleri ve sizleri müttaki kullarından eylesin.” [220]

280. Ebû Süleyman Dârânî’den: “Kanaat, rabbin kendisine uygun gördüğüne razı olmanın bir parçasıdır. Zühdün başı da vera‘dır.”

281. Ebû Osman-ı Edemî aktarıyor: İbrahim Havvâs’a vera‘yı sordum. “Kızsa da, sakin de olsa kulun daima hak üzere konuşması ve Allah’ı razı etmeye ihtimam göstermesidir” dedi. [221]

282. Muhammed b. Yusuf-i Cevherî anlatıyor: Sıcak bir cuma günü cuma namazından sonra Bişr b. Hâris ile birlikte gidiyorduk. İshak b. İbrahim’in evinin duvarının gölgesine gelince, Bişr’i gölgeye doğru sürükledim, ama o güneş altında yürümeye devam etti. İçimden dedim ki: “İnsanın güneş altında yürüyüp nefsine zarar vermesinin neresi vera‘dır, bunu vallahi soracağım.” Sordum da: “Ebû Nasr! Ben seni gölgeye itiyorum, sen ise güneşte yürüyorsun.” Bana şu cevabı verdi: “Bu kötü bir gölgedir (sahibinden habersiz altında

yürümek uygun değildir)." [222]

283. İbrahim b. Edhem'e, "Vera' ne ile tamam olur?" diye sorulunca şu cevabı verdi: "Kalbindeki bütün huyları düzeltmekle, günah işlemekle onlarda meydana gelen eksiklikleri terkedip onları tedaviye çalışmakla. Ayrıca yüce Allah'a zelil kalbinden gelen güzel ifadelerle münâcâtta bulunman da gerekir. Günahlarını düşün, kalbine vera'yı yerleştirmesi için rabbine tövbe et. [223] Tamahı kes, sadece rabbinden bekle." [224]

284. Ebü'l-Abbas b. Atâ diyor ki: "Vera' sahiplerinin vera'ları, (âyet ve hadislerde) zerre ve hardaldan bahsedilmesinden (bu kadar şeylerin bile hesabının sorulacağından) doğmuştur. Şöyle ki, yüce Allah en ince ayrıntıya kadar hesap görecek, her ânı, anlık düşünceleri, kaş göz işaretlerini sorgulayacaktır. Bundan daha ağırı ise, zerre miktarınca, hardal tanesi ağırlığınca şeyleri sorgulayacak olmasıdır. Böylesi bir hesaba çekilecek olana elbette müttaki olmak düşer." [225]

285. İshak b. Halef diyor ki: "Konuşmada vera'lı olmak altın ve gümüşe karşı vera'lı olmaktan daha zordur. Keza liderlikte zâhid olmak altın ve gümüşe karşı zâhid olmaktan daha zordur. Çünkü kişi bu ikisini (altın ve gümüşü) liderlik uğruna harcar."

286. Osman b. Umâre naklediyor: "Vera' kulu dünyada zühde eriştirir. Zühd de Allah'ın sevgisine ulaştırır."

287. Ebû Bekir Muhammed b. Ali Kettânî diyor ki: "Vera', edeplere yapışmak ve nefsi korumaktır."

288. İbrahim b. Şeybân oğluna şu nasihati yapmıştır: "Yavrum! İlmi zâhirî edepler için öğren. Vera'yı bâtınî edepleri tahsil etmek için kullan. Herhangi bir şeyin seni Allah'tan meşgul etmesinden sakın. Çünkü zâtından yüz çevirenlere Allah'ın yönelmesi çok az olan bir durumdur." [226]

YAKÎN [227]

289. Abdullah b. Abbas'tan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Haber gözle görmek gibi değildir. Allah Teâlâ Hz. Musa'ya kavminin buzağı *(heykeli)* ***yaptıklarını haber verince, levhaları atmadı. Fakat ne zaman ki yaptıklarını bizzat gördü, levhaları*** *(elinden)* ***attı."*** [228]

290. Vüheyb-i Mekkî'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Allah'ı hakkıyla mârifet etseniz, hiçbir cehalete yer bırakmayan *(muazzam bir)* ***ilme sahip olurdunuz. Allah'ı hakkıyla mârifet etseniz, dağlar duanızla erirdi. Kendisine yakînden bir şeyler ihsan edilen insana verilmeyen kısım, verilenden daha fazladır."***

Muâz b. Cebel sordu: "Size de mi yâ Resûlallah?" Hz. Peygamber (s.a.v), ***"Bana da"*** buyurdu. Muâz b. Cebel, "Bize ulaştığına göre Meryem oğlu İsâ (a.s) su üzerinde yürüyormuş" deyince Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Eğer yakîni daha fazla olsaydı havada da yürürdü."*** [229]

291. Havâriler peygamberleri Hz. İsâ'yı kaybetmişler. Denize doğru gittiği söylenmiş. Onlar da denize doğru yürüyüp aramaya başlamışlar. Denize geldiklerinde bir de bakmışlar ki Hz. İsâ su üzerinde yürüyüp geliyor, dalgalar kendisini bir yükseltiyor, bir alçaltıyor. Üzerinde de yarısını giyip, yarısını da peştamal gibi dolandığı bir elbise varmış. Yürüye yürüye yanlarına gelmiş. Havârilerden biri demiş ki -Râvi diyor ki: Sanırım havârilerin en faziletlilerinden idi-: "Yâ Nebiyyallah! Yanınıza gelemez miyim?" Böyle dedikten sonra ayaklarından birini suya sokmuş, diğerini de atmak isteyince feryat etmiş: "Ah, boğuluyorum yâ Nebiyallah!" Hz. İsâ ona şöyle buyurmuş: "Ey imanı kâmil olmayan! Elini uzat! Eğer âdemoğlunun arpa miktarı **yakîn**i olmuş olsaydı su üzerinde yürürdü." [230]

292. Zünnûn-i Mısrî'den: "Üç şey yakînin alâmetlerindendir: Her şeyde Allah Teâlâ'yı müşahede etmek. Her durumda yüce Allah'a sığınmak. Her hâlükârda Allah Teâlâ'dan yardım dilemek." [231]

293. Zünnûn-i Mısrî şöyle de demiştir: Üç şey yakînin alâmetlerindendir: Yaşamda insanlarla fazla ihtilâfa girmemek. Verdikleri hediye sebebiyle onları methetmemek. İhsanda bulunmamaları veya görünüşleri sebebiyle onları kınamaktan sakınmak. Üç şey de yakînin yakîninin alâmetlerindendir: Her şeyde Allah Teâlâ'yı müşahede etmek. Her durumda yüce Allah'a sığınmak. Her hâlükârda Allah Teâlâ'dan yardım dilemek." [232]

294. Yine Zünnûn-i Mısrî'den: "Yakîn kalbe iyice yerleşince Allah korkusu da yerleşir."

295. Zünnûn-i Mısrî'ye, "Yakîn sahipleri niçin günah işliyorlar ki?" diye sorulunca şu cevabı verdi: "Nefislerine kötülük ettiklerinde, Allah üzerlerine olan fazlını ve ihsanını göstermeyi, onlara olan nimetlerini yenilemeyi, onların da şükürle zâtına yönelmelerini ister. Bunu da en yüksek derecelere vâsıl olmaları için yapar." "Kalpte tahkiki, yakîni sağlam akıl gerçekleştirir. Yakîn nurunun yerleşmesi ise fiiliyatın hakkıyla ifasından geçer. Akılla farzlar eda edilir, haramlardan kaçınılır. Tefekkür yüce Allah'ın azametine müteveccih olur, kalbe sürekli sakınma hali yerleşir. Allah Teâlâ yakîni kalbe, kulun âhirete ve

ondaki ahvale yönelik müşahedelerine güveni gelsin diye koyar."

296. Ömer b. Abdülaziz, Hasan-ı Basrî'ye bir mektup gönderir; kısa ve veciz ifadelerle nasihatte bulunmasını rica eder. O da ona şu cevabı yazar:

"Hem seni hem de bu vesileyle tebaanı ıslah edecek olan en önemli şey zühddür. Zühd yakîn ile elde edilir. Yakîn ise tefekkürle, tefekkür de ibret almakla elde edilir. Dünyayı bir düşünecek olursan, nefsini karşılığında satmaya değmeyeceğini anlarsın. Bilakis nefsinin, dünyanın değersiz şeylerine lâyık olduğunu görürsün. Şüphesiz dünya belâ ve musibet yeridir, iğreti, geçici bir yurttur." [233]

297. Serî-i Sakatî şöyle demiştir: "Yakînin ne olduğunu biliyor musunuz? Yakîn, kalbin tasdik ettiği bir ameli yaparken sükûn bulmasıdır. Böyle bir kalp mutmaindir. Şeytan onda korku peyda edemez, herhangi bir korkutmayla onda etkili olmaz. Bu kalp sükûnet içinde âsûdedir, dünyadan hiçbir şekilde korkmaz. Kalp bir hayra niyetlendiğinde, onu bundan men edecek herhangi bir düşünce içine girmez ve niyetlendiği hayrı ifadan çevirip geri bıraktırmaz. Yakîn sahibi insanın kalbi sükûn bulmuş ve bu yolda yücelmiştir; sanki kalbi bununla yoğrulmuş ve doğuştan ona sahipmiş gibidir. Sen, sana faydalı olacak hale sadece yüce Allah ile ulaşabilirsin, bu ise yalnızca Allah'ın dilemesiyle gerçekleşir. Şunu bil ki, insanlar kendi nefisleri için hiçbir şeye mâlik değillerdir. Nefislerine ancak Allah'ın yardımıyla söz geçirebilirler. Neticede yakîn sahibinin kalbi yaratılmışlarda değil de yüce Allah'ta sükûn bulur. Allah Teâlâ dışında kimseden ümitvar olmaz ve korkmaz. Bütün mahlûkat kalbinden silinir gider ve kimseden beklentisi olmaz, korkmaz, kimseye dayanmaz, kimsenin malına, bedenine veya maharetine güvenmez. Zikri geçenlerin gereğini anlayıp bu hallere sahip olan yücelir, kuvvet bulur; Allah dışındaki her şeyden istiğna eder, O'nunla yetinir." [234]

298. Serî-i Sakatî yârenlerinden birine nasihatinde şöyle der: "İmanın zayıflamasına sebep olacak düşünceleri kalbinde uzun süre tutma. Çünkü iman zafiyeti bütün günah, keder ve gamların kaynağıdır. Bunun yerine kalbini yakîne götüren şeylerle meşgul et. Zira yakîn insanı bütün hallerinde itaate çeker, bütün keder ve gamları uzaklaştırır, bütün korkulardan emin kılar, bütün rahatlık ve sürûr çeşitlerine ulaştırır. Resûlullah'tan da (s.a.v) böyle rivayet edilmiştir. Çünkü şöyle buyurmuşlardı:

Kula yakînden üstün bir hayır verilmemiştir." [235]

299. Ahmed b. Âsım-ı Antâkî'den: "Birazcık yakîn kalpteki bütün şüpheleri atar. Birazcık şüphe kalpteki yakînin hepsini dışarı çıkarır." [236]

UZLET[237]

300. Ebû Hüreyre'den: Resûlullah Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurdular: ***"Hikmet on parçadır. Dokuzu sükût etmektedir. Onuncusu da insanlardan uzaklaşıp uzlete çekilmektir."*** [238]

301. Ebû Saîd-i Hudrî'den: Resûlullah (s.a.v), ***"İnsanların en faziletlisi kimdir?"*** diye sordu. Ashâb-ı kirâm, "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dediler. Resûlullah Efendimiz (s.a.v) bu suali üç kez tekrar edince, ***"Malıyla ve nefsiyle cihad edendir"*** dediler. Resûlullah Efendimiz (s.a.v),***"Peki, sonraki kim?"*** diye sorunca yine, "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Sonraki,*** *(insanlardan uzaklaşıp)* ***bir kuytuda uzlete çekilen, Allah'tan korkan ve insanlara kötülüğü dokunmayan kimsedir."*** [239]

302. Ebû Ümâme-i Bâhilî'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ***"İbadet yeri olarak müminin evi ne de güzeldir!"*** [240]

303. Yine Ebû Ümâme-i Bâhilî'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"**Benim nezdimde en iyi dost, namazdan lezzet alan**[241]**, kimse görmezken rabbine ibadetini hakkıyla ifa eden, halk arasında belli olmayan, parmakla gösterilip işaret edilmeyen, çok uzun hayat sürmeyen, mirası ve ağlayanı az olan insandır."*** [242]

304. Abdullah b. Ömer'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ***"İnsanlar, bir kimsenin, içlerinde bir tane dahi bineklik bulamadığı yüz deve gibidir."*** [243]

305. Ömer b. Hattâb şöyle demiştir: "Uzlette kötü ahlâktan rahat etme vardır." Ya da şöyle demiştir: "Uzlette kötü insanlardan rahat etme vardır." [244]

306. Yine Hz. Ömer'den: "Uzletten nasibinizi alın." [245]

307. Ebü'd-Derdâ diyor ki: "İbadet yeri olarak müminin evi ne de güzeldir. [246] Burada nefsini, gözlerini ve şehevî duygularını korur. Çarşılarda (ve sokaklarda) sakın oturmayın. Çünkü çarşılarda oturmak insanın vaktini öldürür ve boş şeylerle meşgul eder." [247]

308. Adese-i Tâî anlatıyor: Abdullah b. Mesud bizlere uğradığında kendisine bir kuş hediye edilince şöyle dedi: "Avlanan bu kuşun yerinde olmayı, hiç kimsenin benimle konuşmamış olmasını, kendimin de kimseyle kelâm etmemiş olmasını arzulardım." [248]

309. Süfyân-ı Sevrî şöyle demiştir: "Bir insanın bir yere girip kapanmasından daha hayırlı bir şey görmedik." [249]

310. Saîd b. Müseyyeb'den: "Uzlete çekilmeye bak. Çünkü uzlet ibadettir." [250]

311. Zünnûn-i Mısrî diyor ki: "Kendini açlığa alıştır, insanlardan halvette kal (uzaklaş), sahralarda tek başına tefekkürle dolaş, bak ne mânevî ikramlar göreceksin." [251]

312. Zünnûn-i Mısrî şöyle demiştir: "Hikmet sahibi insanın sıfatlarından biri de şudur: İsminin anılmamasını ister. Onda yalnızlık duygusu yoktur, Allah dışındakilerle ünsiyet etmez. Bu insan yalnızlıkta Allah ile ünsiyet edip insanlardan uzaklaştığında ihlâsı güçlenir. Böyle olduğunda ise, Allah'ın lutfuyla, hikmet onu hakka ve doğruya yöneltir." [252]

313. Zünnûn-i Mısrî aktarıyor: "Âlimlerden biri şöyle demiştir: Kul her şeyi bırakıp yüce Allah'a hulûs-i kalple yöneldiğinde, bir kuyuda olmayı ve kimse tarafından bilinmemeyi ister." [253]

314. Yine Zünnûn-i Mısrî'den: "Kalp halveti sevdiğinde, bu sevgi onu yüce Allah ile ünsiyete götürür. yüce Allah ile ünsiyet eden insan ise, Allah'ın dışındakilerle olduğunda yalnızlık hisseder. Allah Teâlâ'nın yüce zâtıyla ünsiyet edip, O'nun heybetinden korkarak yaşlar döken kalplere ne mutlu!"

315. Zünnûn-i Mısrî şöyle de demiştir: "İnsanlarla ünsiyet etmek gönlün iflâs ettiğinin alâmetlerindendir." [254]

316. Fudayl b. İyâz'dan: "Gerçek mürüvvet sahibi, anne babasına iyilik yapan, malını helâlinden temin eden,[255] infakta bulunan,[256] ahlâkını güzelleştiren, kardeşlerine ikramda bulunan,[257] evinde durmaya gayret eden kimsedir."

317. Fudayl b. İyâz şunu da demiştir: "Evimde rabbimle baş başa kalmanın dışında bir lezzet, bir rahat ve huzur bulamıyorum. Ezanı işittiğimde ise, insanlarla karşılaşıp beni rabbimden meşgul etmelerinden korkarak (yolda giderken), ***'İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn'***[258] diyorum."

318. Yine Fudayl b. İyâz'dan: "Aslan gördüğünde seni korkutmasın. Bir insan gördüğünde ise elbiseni kaptığın gibi kaçmaya bak." [259]

319. Fudayl b. İyâz şöyle de demiştir: "İnsanlara karışan, şu iki şeyden birinden kurtulamaz: Ya onlar bâtıla daldıkları zaman onlarla beraber bâtıla dalar ya da yanındakinden bir günah gördüğü veya işittiği zaman sükût eder de günaha girer."

320. Yahya b. Muâz şunu da demiştir: "Vahdet (rable baş başa kalmak)

sadıkların arzuladıkları durumdur; insanlarla ünsiyet etmek ise kaçındıkları şeydir."

321. Yahya b. Muâz şunu da demiştir: "Zühd üç şeydir: Azla yetinmek, halvet ve açlık." [260]

322. Serî-i Sakatî şöyle demiştir: "Cuma ve cemaatle namaz olmasaydı kapıyı üzerime sıvardım."[261] "Cemaatle beraber kılmak için dışarı çıktığımda cemaatin bana teveccüh edeceğini hatırlayıp şöyle dua ediyorum: Allahım! Onlara ibadet sevgisini nasip et, onun lezzetini alsınlar da bu onları benden meşgul etsin." [262]

323. Serî-i Sakatî yine şöyle demiştir: "Dininin selâmette, kalbinin ferah, bedeninin rahat, derdinin az olmasını isteyen, insanlardan uzak dursun. Çünkü bu zaman uzlet ve tek başına yüce Allah ile beraber olma zamanıdır." [263] "Bu zaman yalnız kalma (ve Allah Teâlâ ile beraber bulunma) zamanıdır. Akıllı kimse yalnızlığı seçen kimsedir."

324. Hizmetkârı İbrahim b. Beşşâr anlatıyor: "İbrahim b. Edhem bizlere şunu tavsiye etti: "İnsanlarla tanışmayı azaltın. Tanımadığınız kimseleri tanımak için uğraşmayın. Tanıdığınız kimseleri de tanımazlığa verin. Zararlı yırtıcı hayvandan kaçtığınız gibi insanlardan kaçın. Cumadan ve cemaatten ise asla geri kalmayın." [264]

325. Ebü'l-Abbas Dâmegânî anlatıyor: Ebû Bekir-i Şiblî bana şunu tavsiye etti: "Yalnız ol! İsmini insanlar arasından sil! Ölene kadar yüzün bir duvara dönük dur."

326. Bir zat Ebû Bekir Verrâk'ın ziyaretine geldi. Dönmek isterken, "Bana tavsiyede bulunun" diye rica etti. Ona şu nasihati yaptı: "Dünya ve âhiretin hayrını halvet ve uzlette buldum. Bu ikisi açısından zarar etmeyi ise kesret ve ihtilâtta [265] gördüm." [266]

327. Ca'fer b. Süleyman anlatıyor: Mâlik b. Dînâr'ın hanımı Ümmü Yahya vefat edince, "Yeniden evlenseniz" diye teklif ettim. Bana dedi ki: "Gücüm yetse kendi nefsimi bile boşardım." [267]

328. Yine Ca'fer b. Süleyman anlatıyor: "Mâlik b. Dînâr'ı gördüm, yanında bir köpek vardı. 'Bu neyin nesidir ey Ebû Yahya?' diye sordum. Şu cevabı verdi: Bu hayvan kötü arkadaştan iyidir." [268]

329. Davud-i Tâî'nin kapısı çalınınca, "Bu zaman buluşup görüşecek vakit değildir. Dünyadan geriye sadece kederler ve üzüntüler kalıyor" dedi ve kapıyı üzerine kaktı.

330. Rivayete göre, Davud-i Tâî'yi ibadete kapanıp insanlardan uzaklaşmaya sevkeden olay şu olmuştu: Bir gün yolu vefat eden yakını için ağlayan bir kadına

düşer. Kadın, "Keşke çürümenin hangi yanağınızda başladığını bilseydim" diyordu. Davud yanına varıp, "Az önce nasıl söylediniz?" diye sordu. Kadın da sözünü tekrar etti. Davud ona dedi ki: "Ben sana söyleyeyim, ilk önce sağ yanağı çürüyecek. Çünkü o tarafı toprağa gelmektedir." Davud böyle dedikten sonra devam etti ve insanlardan uzaklaşıp yalnız yaşamaya başladı. [269]

331. Davud b. Nusayr Tâî'ye, sakalını niçin taramadığı sorulunca şöyle cevap verdi: "Dünya hüzün yurdu olduğundan dolayı." [270] "Peki, insanlarla niçin oturmuyorsun?" sorusuna da şu cevabı verdi: "Rabbim affetsin! Küçüğüne baksan sana hürmet etmez, büyüğüne baksan ayıplarını dökmeye başlar." [271]

Bunu nakleden Hafs b. Ömer diyor ki: "Ekâbirden bir zat onu görmek için gelmişti. O ise ona görünmemeye çalışıyordu. Evinden, bir kimseden korkan kimse gibi elbisesine sarılıp örtünerek çıkıyor, imam selâmı verdiğinde de birinden kaçar gibi kendini eve atıyordu." [272]

332. Bişr b. Hâris'ten: "Bende hastalık var, nefsimi tedaviye çalışıyorum. Nefsimi tedavi ettiğimde diğer insanları tedaviye yöneleceğim. Hem hastalığın hem de şifanın yerini bana gösteren rabbim, ah bir de lutfuyla tedaviye yardım etse! Hastalık sizlersiniz. Bazı insanların yüzlerine bakıyorum da, âhiretten korkmuyorlar, hafife alıyorlar." [273]

333. Bişr b. Hâris şunu da demiştir: "Dünyayı sevmek, insanlarla birlikte olmayı arzulamaktır. Zühd ehli olmak ise, insanlarla karşılaşmaktan uzaklaşmaktır." [274]

334. Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: "Seni yüce Allah'tan meşgul eden aile, mal ve çocuk uğursuzluktur." [275]

335. Ebü'l-Âliye-i Basrî şöyle demiştir: "Bizler aramızda konuşurken şöyle derdik: İnsanlar öyle bir zamana gelecekler ki, o zamanda müminin câriye kadar kıymeti olmayacak. Bu dönemde müminlerin en akıllıları, tilkinin kaçıp gittiği gibi diniyle beraber insanlardan uzaklaşanlardır."

336. Ebü'l-Âliye-i Basrî yine şöyle demiştir: "Aramızda şöyle konuşurduk: İnsanlar öyle bir zamana gelecekler ki, o zamanda en akıllılar hakkı gören ve onunla beraber olanlardır." [276]

337. Ebû Hafs Amr b. Seleme anlatıyor: Abdullah b. Davud, "Bir insanla beraber bulunmaktansa bir koyunla birlikte olmayı tercih ederim" dedi. "Ey Ebû Abdurrahman! Neden?" diye sordum. Şöyle cevap verdi: "İnsan eziyet eder, koyun ise eziyet etmez." [277]

338. Mekhûl-i Şâmî şöyle demiştir: "İnsanlarla ihtilâtta (birlikte olmakta)

hayır varsa, uzlette de selâmet vardır.” [278]

339. Yine Mekhûl-i Şâmî’den: “Cemaatte fazilet varsa da selâmet uzlettedir.”

340. Vüheyb b. Verd diyor ki: “Şöyle bir söz söylenirdi: Hikmet on parçadır. Dokuzu sükût etmektedir. Onuncusu da insanlardan uzaklaşıp uzlete çekilmektir.[279] Ben nefsimi sükût yönünde terbiyeye çalıştım, tam olarak başarılı olamadım. Gördüm ki, bu on cüzün en hayırlısı insanlardan uzaklaşmaktır.” [280]

341. Ebû Bekir Verrâk şöyle demiştir: “Uzlete sonuna kadar devam eden insan arzuladığına ulaşır.” [281]

342. Kasım-ı Cûî diyor ki: “Gerçek kurtuluş insanlardan uzlete çekilmektedir. Gerçek mutluluk ve rahatlık da yüce Allah ile halvettedir (baş başa kalmaktadır).” [282]

343. Ebû Sinan Saîd b. Sinan ziyaretine gelen iki kişiye şunları söyler: ‘Niçin birbirinizden ayrılmıyorsunuz? Oysa beraber olduğunuzda (boş şeyler) konuşup duruyorsunuz. Ayrılsanız ikiniz de Allah Teâlâ’yı zikredersiniz.”

344. Ebû Osman-ı Mağribî şöyle demiştir: “İnsanlarla sohbette bulunmak yerine halveti tercih eden insanın, bütün düşüncelerden uzaklaşıp, sadece rabbinin zikriyle meşgul olması, tüm isteklerden kendisini sıyırıp rabbinin muradına yönelmesi, nefsinin istekte bulunabileceği bütün şeylerden uzak durması icap eder. Eğer bu halde olmazsa halvette kalması onu fitneye veya bir belâya düşürür.” [283]

345. Hafs b. Humeyd, Ahmed b. Hafs-ı Buhârî’ye yazdığı mektupta şöyle der: “Şunu bil ki, ben senin etmediğin kadar insanları tecrübe ettim. Benim ayıbımı örten,[284] aramızdaki bir meseleden dolayı benim kusurumu bağışlayan,[285] kızdığı zaman bana kötülüğü dokunmayan, üzdüğümde tekrardan bana sevgiyle yaklaşan bir arkadaş bulamadım. Böyle insanlarla uğraşmak ise büyük ahmaklıktır, büyük ahmaklıktır, büyük ahmaklıktır.” [286]

346. Rebî‘ b. Huseym meclislerde, yol kenarlarında ve diğer yerlerde oturmazdı. Bunun nedenini şöyle açıkladı: “Zulme uğrayanın yardımına koşmamaktan, iftiraya uğrayana şahitlik yapmak zorunda kalmaktan, selâm verildiğinde selâmı iade etmemekten veya herhangi bir sepetten yük düştüğünde onu yerine koymamaktan korkarım.”

Bunu nakleden Âmir-i Şa‘bî diyor ki: Bahsettiği yerlere oturmamasının sebeplerini anlatıp durmaya başladı. Biz de onu evinde ziyaret ediyorduk.” [287]

347. Abdülaziz-i Râsibî’ye, “Lezzet alınacak ne kaldı?” diye sorulunca şu cevabı verdi: “Ölene kadar yalnız kalıp kimseyi görmeyeceğim bir hücre.”

348. Zeyd b. Eslem anlatıyor: “Bir adam kabirleri kendisine mesken tuttu diye kınanınca dedi ki: Onlar sadık dostlardır. Ayrıca onlardan ibret alıyorum.” [288]

349. Huleyd-i Asrî, mahallesinin camisinde sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğana kadar yüce Allah’ı zikreder, sonra evine dönerdi. Evine döndükten sonra ailesine söyler ve yemeğini yerdi. (Ardından kendisine iki yastık verilir [289]), kalkar odasına girer ve kapısını kapatırdı. Odaya girince şöyle derdi: “Rabbimin meleklerine merhaba! Allah’a yemin olsun ki, bugün benimle ilgili olarak sizleri sadece hayırlara şahit kılacağım: Bismillâhirrahmânirrahîm. -Ya da şöyle derdi: Sübhânellah ve’l-hamdü lillâh ve lâ ilâhe illellâhu vallâhu ekber.” [290] Burada, gözleri dayanamayıp kapanıncaya veya öğle namazına çıkıncaya kadar bu şekilde ibadet ve zikre devam ederdi. [291]

350. Ebü’d-Derdâ Hâşim b. Ya‘lâ Ensârî anlatıyor: Kardeşlerimizden biri Cehennem vadisinden bir rahibi görmüş. Ona, “Nefsini orada niye hapsettin?” diye sorunca, “Şairin şu şiirini işittiğim için” demiş:

Nefsini ümmetten uzaklaştır!

Yalnızlıkla ünsiyete alıştır!

Göremedim insanlar içinde,

Bir kuruş değer veren bilgiye.

351. Fakih Mansûr b. İsmail diyor ki: Bu zaman uzlet zamanıdır. Ben bunu bir şiirimde şöyle ifade etmiştim:

Hayrın tamamı sükûttadır.

Evde uzlete çekilmektedir.

Eline çok rızık geçse bile,

En azıyla yetinmen gerekir.

ALLAH İÇİN HİCRET ETMEK

352. Abdullah b. Amr’dan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

“Allah Teâlâ’nın en sevdiği kimseler gariplerdir.” “Garipler kimlerdir yâ Resûlallah?” diye sorulunca şöyle cevap verdiler: ***“Dinleriyle birlikte*** *(İslâm’ı*

yaşamak için bulundukları yerlerden) ***kaçanlardır. Allah Teâlâ onları Meryem oğlu İsâ aleyhisselâm ile diriltecektir."*** [292]

353. Abdullah b. Ömer'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"İslâm garip başladı, başladığı gibi garip olacaktır. O gariplere ne mutlu!" Soruldu: "Yâ Resûlallah! O garipler kimlerdir?" Şöyle cevap verdiler: ***"Kabileler****(in)****den*** *(yurtlarından)* ***ayrılanlardır."*** [293]

NEFSE TÂBİ OLMAMAK

354. Abdullah b. Abbas'tan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"En büyük düşmanın, iki yanın arasındaki nefsindir." [294]

355. Câbir b. Abdullah'tan: Resûlullah'ın (s.a.v) yanına cihaddan dönen bir grup geldi. Resûlullah (s.a.v) onlara şöyle buyurdu: ***"Hayırlı bir gelişle, küçük cihaddan büyük cihada geldiniz."*** Kendisine, "Büyük cihad nedir?" diye sual edilince şöyle buyurdular: ***"Kulun nefsin arzularına karşı mücahede etmesidir."*** [295]

356. Fedâle b. Ubeyd'den: Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu işittim:

"Mücahid nefsiyle cihad edendir." [296]

357. Ebû Hüreyre'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Güçlü olan, insanlara galip gelen değildir. Güçlü olan nefsine hâkim olandır." [297]

358. Enes b. Mâlik'ten: ***"Bunu*** *(kadınların böyle sorguya çekilmesini istedim ki, kral)* ***bilsin, ben ona gıyabında hıyanet etmiş değilim"*** [298] âyeti hakkında Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ***"Cibrîl, 'Ey Yusuf! Aklından geçen şeyi söylesene' deyince, Yusuf aleyhisselâm dedi ki: Ben*** *(böyle yapmakla)* ***nefsimi temize çıkarmak istemiyorum. Çünkü nefis, olanca gücüyle kötülüğü emreder."*** [299]

359. Musa aleyhisselâm zühd hayatına başlayıp dünyayı tamamen boşlayınca nefsine şöyle demiş: "Sen neyi arzularsan ben onun tersini yapacağım."

360. Musa aleyhisselâm yüce Allah ile konuştuktan sonra kadınlardan uzaklaşmış, et yemeyi bırakmış. Bu durum kardeşi Harun'a ulaşınca o da kadınları terketmiş ve et yememeye başlamış. Ancak çok geçmeden evlenmiş ve tekrar et yemeye başlamış. Bu durum Hz. Musa'ya aktarılmış: "Kardeşiniz Harun hem et yemeye başladı hem de evlendi." O da şöyle cevap vermiş: "Ben

Allah için terkettiğim bir şeye tekrardan geri dönmem."

361. Ömer b. Hattâb valilerinden birine yazdığı mektubun sonunda şöyle demişti: "Çetin hesaba çekilmeden önce nefsini hesaba çek. Çünkü çetin hesaba çekilmeden, rahatken nefsini hesaba çeken insanın âkıbeti razı ve hoşnut olacağı bir yer olur. Bir kimseyi de hayatı meşgul eder, hevâsı oyalarsa, âkıbeti hüsran ve pişmanlık çekeceği bir yer olur. Sana verilen öğütten ibret alarak nehyedildiğin şeye son ver ve bunu aklında tut."

362. Abdullah b. Ömer diyor ki: "Sizler öyle bir zamandasınız ki, nefsânî arzular amele tâbi olur. Sizlerden sonra öyle bir zaman gelecek ki, ameller nefsin arzularına tâbi olacak."

363. Ebü'd-Derdâ'dan: "Nice nefsine ikram edenler var, esasında ona ihanet etmektedirler. Nice bir anlık nefsânî arzular var ki, onu yapanlara uzun sürecek hüzün bırakırlar."

364. Serî-i Sakatî şöyle demiştir: "Gerçek kuvvet, nefsini yenebildiğin kuvvettir. Kendi nefsini terbiye etmekten âciz olan insan başkasını terbiye etmekten hayli hayli âciz olur." [300]

365. Serî-i Sakatî şunu da demiştir: "Allah'ı mârifet etmenin (onu bilmenin, hakkıyla tanımanın) alâmetlerinden biri de, güç yettiği kadar yüce Allah'ın hukukunu yerine getirmek, O'nu nefse tercih etmektir (îsâr)." [301]

366. Yine Serî-i Sakatî'den: "İstidracın alâmetlerinden biri de, nefsin ayıplarını görmemektir." [302]

367. Cüneyd-i Bağdâdî anlatıyor: "Bir gece uyuyamadım. Kalkıp virdime yöneldim. Fakat daha önceleri bulmuş olduğum lezzeti bulamadım. Bu sefer tekrardan yatmak istedim. Yattım, ama uyuyamadım. Oturdum, onu da yapamadım. Baktım olmayacak, kalkıp kapıyı açarak dışarı çıktım. Bir de baktım ki yolda sere serpe uzanmış, abâya bürünmüş bir adam. Beni hissedince başını kaldırdı ve, 'Ey Ebü'l-Kasım! Şimdiye kadar niçin gelmedin?' dedi. Ben de, 'Efendim, sizinle buluşmaya dair bir sözümüz yok ki' dedim. 'Evet, var' dedi. 'Kalpleri hareket ettiren rabbimden benim için kalbinizi harekete geçirmesini niyaz ettim.' Ben de, 'Rabbin muradını yerine getirdi. İhtiyacın nedir?' diye sordum. 'Nefsin hastalığı ne vakit şifa bulabilir?' diye sordu. Dedim ki: 'Nefis hevâsına muhalefet ederse, hastalığı ilâca inkılâp eder.' Bu cevabım üzerine adam kendi nefsine yöneldi ve, 'Bak, dinle. Ben sana aynı cevabı yedi kez vermiştim de sen kabul etmemiştin. İllâ da Cüneyd'den dinlersem kabul ederim demiştin. İşte bak ondan aynı cevabı aldın. Beni artık bırak' dedi. Bu adama bir daha ne rastladım, ne de kim olduğunu öğrenebildim." [303]

368. Osman b. Muhammed Zehebî'den: 'Ben de yanındayken Cüneyd'e

sordular: “İçinde sadece bir çekirdeği ağzına alıp emme zevki ve arzusu kalmış insan için ne dersiniz? Onda dünyaya ait bir şey kalmış mıdır?” Buna şöyle cevap verdi: Evet, Peygamberimiz bizlere böyle öğretti (Çünkü o şöyle buyurmuştur):

“Üzerinde bedelinden 1 dirhem borç kaldığı müddetçe mükâteb [304] ***hâlâ köledir.”*** [305]

369. Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî’ye mârifetten sorulunca şu cevabı verdi: “Mârifete nefsiyle mücadele eden insan ulaşır. Hevâsına muhalefet ederek aldığı lezzet ona (hevâsına) tâbi olarak aldığı lezzetten daha çok olur. İşte bu noktada insan mârifeti elde eder.”

370. Yine Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî şöyle demiştir: “Nefis yüce Allah’a itaat ederek istikamete girmezse, kulun kalbi Allah Teâlâ’yı mârifet edemez.”

371. İbrahim b. Edhem’den: “En kuvvetli cihad hevâ-i nefisle yapılan cihaddır. Kim nefsinin hevâsına tâbi olmayı engellerse, hem dünyadan hem de içindeki belâlardan selâmette olur, eziyetlerinden korunur ve emin olur.” [306]

372. İbrahim b. Edhem şunu da demiştir: “Hevâ-i nefis insanı helâk eder, Allah’tan korkmak ise şifa verir. [307] Şunu bilesin ki, seni gördüğünü bildiğin zattan korkarsan, bu, kalbindeki nefsânî arzuyu çıkarır.” [308]

373. (Eserin müellifi Beyhakî diyor ki): Ebû Ali ed-Dekkak’tan dinledim;[309] bir zattan şunu nakletti: “Nefsini yine kendi nefsinle öldürmedikçe rabbine varamazsın.” Bunu diyen zata, “Nefsi öldürmek nasıl olur?” diye sorulunca şu cevabı vermiş: “Nefsi öldürmek muhalefet kılıçlarıyla olur.”

374. Ebû Ali ed-Dekkak şunu da demiştir: “Büyüklerden biri şöyle demiştir: “Şeriat yasaklamamış olsaydı, nefsimi nefsimle, yine nefsimin iyiliği için öldürürdüm.”

375. Keza Ebû Ali ed-Dekkak şöyle demiştir: “Kalbine rabbi hâkim olmayan insan, hevâsına ve nefsine kulluk eder.”

376. Bişr b. Hâris şöyle demiştir: “Kırk yıldır canım kebap arzuluyor, ancak ona ayıracak param hiç olmadı.” [310]

377. Fudayl b. İyâz’dan: “Kul yüce Allah’ı nefsânî isteklerine tercih etmedikçe kemâle eremez.” [311]

378. Ebû Osman-ı Hîrî şöyle demiştir: “Söz ve fiilinde sünneti kendisine önder yapan insan, konuştuğunda hikmetli konuşur. Hevâyı nefsine kılavuz yapan ise konuştuğunda bid‘at konuşur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

Eğer ona itaat ederseniz hidayete erersiniz.” [312]

379. Yine Ebû Osman-ı Hîrî'den: "Müridlerin genelinin musibeti, zelle ve sürçmelere aldırış etmemeleri, gerekli ilâçla tedaviyi ihmal etmeleridir. Böyle olunca da nefis buna alışır ve insanı iradesine sahip olmaktan çıkarır."

380. Ebû Saîd b. A'râbî naklediyor: Ebû Gassân-ı Kasmelî'den, "Dünya nefsin kendisidir" dediğini dinledim. Sanki şunu demek istemiştir: "Zühd hayatı yaşamak, zühdü nefiste yaşamakla olur. Yani, nefsin Allah Teâlâ'dan meşgul eden bütün arzularından, sevdiklerinden, rahat ettirecek şeylerden uzak durmakla olur."

381. Hasan-ı Basrî anlatıyor: Ebû Müslim-i Havlânî çok darbımesel getiren bir insandı. Bir gün şöyle dedi: "Bir nefis ki, ona ikram ve tazim edip yücelttiğimde yarın Allah katında beni zemmedecektir. İsteklerine boyun eğmeyip, tersine, hizmetime alıp dediklerimi yaptırdığımda ise yarın Allah katında beni methedecektir." Sordular: "Ey Ebû Müslim! Bununla hangi nefsi kastediyorsunuz?" Şöyle cevap verdi: "Neyi olacak, vallahi kendi nefsimi kastediyorum." [313]

382. Mâlik b. Dînâr diyor ki: "Hocalarımdan Abdullah-ı Dârî bana şu tavsiyeyi yaptı:

"Ey Mâlik! Bu yolda zirveye ulaşmayı istiyorsan, kendinle nefsânî arzuların arasına demirden bir duvar koy." [314]

383. Yine Hâtim-i Esam'dan: "Abâ giymek, zühdün alâmetlerinden bir tanesidir. 3,5 dirhemlik bir abâ giyenin kalbinde 5 dirhemlik nefsânî arzu olmaması gerekir. Tersi olduğunda, nefsânî arzularının ulaştığı maddî değerin abâsını geçmesinden dolayı yüce Allah'tan utanmayacak mı?" [315]

384. Muhammed b. Fazl diyor ki: "İnsana hayret doğrusu, Allah'ın beytine, Harem'ine varmak için vadileri, ıssız yolları, çölleri aşar gider. Çünkü orada peygamberlerinin izleri var. Bu insan nasıl olur da kalbine varmak için nefsini ve onun isteklerini aşıp geçmez. Zira kalpte rabbinin kudret izleri vardır." [316]

385. Yine Muhammed b. Fazl'dan: "Rahat etmek, nefsin isteklerinden kurtulmakladır."

386. Yine Muhammed b. Fazl diyor ki: "Nefsine -onsuz olmamasına rağmen- hiç ihtiyacın yokmuş gibi davran. Çünkü nefsine sahip olan insan aziz, nefsinin kendisine sahip olduğu insan zelil olur." [317]

387. Yahya b. Muâz-ı Râzî şöyle demiştir: "Akıllı kimse Allah'a taat uğruna nefsine eziyet edendir. Çünkü nefse eziyet etmek onu kurtarır; rahatlatmak ise onu alçaltır."

388. İbrahim Havvâs anlatıyor: "Lukâm dağında [318] idim. Bir nar ağacı gördüm, canım çekti. Yaklaşıp ondan bir tane kopardım. İkiye ayırıp tadınca, baktım ki ekşi. Bunun üzerine narı bıraktım. Gözüme yerde sere serpe uzanmış bir adam ilişti, ısırgan sinekler üzerine üşüşmüşlerdi. 'Selâmün aleyküm' dedim. 'Ve aleyküm selâm ey İbrahim!' deyip selâmımı aldı. 'Beni nasıl tanıdın?' diye sorduğumda şöyle dedi: 'Allah Teâlâ'yı tanıyıp bilen insana yüce Allah dışında hiçbir şey gizli kalmaz.' Böyle deyince ona, 'Allah Teâlâ'ya çok yakın bir halin olduğunu müşahede ediyorum. Yüce Allah'a münâcât edip seni korumasını ve bu azgın arıların zulmünden muhafazasını istesen ya!' dedim. Bana şöyle cevap verdi: 'Ben de senin Allah Teâlâ'ya çok yakın bir halin olduğunu görüyorum. Yüce Allah'tan nara olan arzu ve isteğini bertaraf etmesini isteseydin ya! Çünkü insan narın sokmasının (ona karşı olan nefsânî arzunun) acısını kıyamette hissedecektir, ama ısırgan sineklerin sokmasının acısını dünyada hissetmektedir.' Böyle deyince yanından ayrılıp yoluma devam ettim."

389. İsmail b. Yakub-i Abdî anlatıyor: Rebî' b. Berre vaaz ederdi. Bir gün şöyle dedi: "Ey âdemoğlu! Geçmiş nefsânî arzularını bir hurma isteyen dilenciye versen, onları kabul etmez."

Yine o şöyle diyordu: "Dünya diyor ki: Ben pek sağlam olmayan geçici bir vasıtayım. İçinde yılanlar kaynayan bir evim. (Hayat) vadi(sin)in yılanıyım. Bana ikram edene ihanet ederim. İhanet edene ikram eder, tevekkül edene barınak olurum."

390. Ahmed b. Ebü'l-Havârî anlatıyor: Ürdün'de bir rahibe sordum: "Nefsinin uyku hazzını karşılamak gayesiyle uyuyana zâhid denir mi?" Bana şu cevabı verdi: "Böyle birine zâhid denmez. Nefsinin uyku, yemek ve içmek yönündeki arzularını yerine getiren kimse zâhid değildir. Kitaplarımızda kadınlara olan iştiyakla mücadeleden daha şiddetli bir savaş bulamıyoruz. Çünkü onlara olan meyil insanların damarlarında ve kanlarında yaratılmıştır. Bu sebeple çıkarılmaları çok zordur. Yemek arzusu ise sonradan oluşmuş bir iştiyaktır. Çıkarılması kolaydır."

391. Abdullah b. Muhammed b. Münâzil şöyle demiştir: "İnsanlar, nefsinin gölgesini üzerinden kaldıranın (nefsinin hegemonyasından kurtulanın) gölgesinde yaşarlar." [319]

392. Ebü'l-Abbas b. Atâ'dan: "Nefis hakla katiyen ülfet etmez."

393. Biri Muhammed Sâdık'a, "Bana nasihat eder misin?" deyince, ona şu tavsiyeyi yapar: "(Âhiret için) yolculuk malzemelerini hazırla, âhirette lâzım olacak azığını önden gönder ve nefsini kontrol altında bulundur."

394. Abdülaziz b. Muhammed Kindî anlatıyor: Üstatlarımız şöyle derlerdi: "Önüne iki iş çıktığında hangisinin doğru olduğunu bilemezsen, bak bakalım,

hangisi hevâ-i nefsine muhalif olmaya daha yakın. Çünkü doğru şeyler genelde hevâ-i nefse muhalif olurlar."

395. Üstat Ebû Sehl-i Su'lûkî'ye kulluğun hakikati sorulunca şu cevabı verdi: "Bir taraftan muvafakat, bir taraftan da muhalefet etmek. Muvafakat, kulun Hakk'a muvafakat etmesidir. Muhalefet ise, nefsine ve onun isteklerine muhalefet etmesidir."

396. Ebû Bekir Verrâk şöyle demiştir: "Nefsânî arzuları yerine getirerek âzalarını razı eden insan pişmanlıklar ağacını kalbine dikmiştir."

397. Ebû Ali Hasan b. Ali'den: "İnsanların bir kısmı mâlik, bir kısmı da köledir. Nefsânî isteklerini kontrol altına alan mâlik, nefsânî isteklerinin hâkimiyeti altına giren insan ise köledir."

398. Ebû Amr İsmail b. Nüceyd'den: "Nefsi kendisine kıymetli geleni dini terkeder." [320]

399. Zünnûn-i Mısrî'den:

Kalbim beni üzecek şeylere davet ediyor.

Hastalıklarım, ağrılarım hep böyle artıyor.

Hasmım gezinirken kaburgalarım arasında,

Düşmanımdan kurtuluş nasıl olur acaba? [321]

400. Ebü'l-Abbas b. Süreyc'den:

Kemikleri yiyebiliyor diye köpeğe haset etme!

Yediklerini çıkarırken gelir çok acınacak hale!

Dübürünün hasta olduğunu görürsün yakında!

Sebep olacak ağzıyla yediği şeyler o yaralara!

Kişi muhalefet ederek nefsinin zıddına gitmezse,

Allah azze ikram etmesin nefsine ikram edene. [322]

NEFSE RAHAT VERMEMEK

401. Davud-i Tâî, Süfyân-ı Sevrî'ye, "Soğuk ve hoş suları içip, güzel ve leziz yemekleri yiyip, serin gölgelerde dinlenirsin, ölümü ve Allah'a kavuşmayı ne zaman arzulayacaksın?" diyerek nasihatte bulunur. Süfyân bu sözler üzerine ağlamaya başlar.

402. Davud-i Tâî'ye, "Güneş altında duracağınıza gölgeliğe geçseniz ya?" denilince şu cevabı verdi: "Bedenimin rahatlayacağı bir yere doğru adım atmaya rabbimden hayâ ediyorum." [323]

403. Yunus b. Ubeyd'e gelen bir adam, "Vera'nın gayesi nedir?" diye sordu. Ona, "Her türlü şüpheden uzaklaşmak, her dem nefsi muhasebe etmektir" karşılığını verdi. Gelen zat, "Zühdün gayesi nedir?" diye sorunca, "Rahatı terketmektir" dedi. [324]

NEFSİN İSTEKLERİNİ YERİNE GETİREMEMEK

404. Hasan-ı Basrî'den: Ashabından bazıları Resûlullah'a (s.a.v) sordular: "Bazı şeyleri canımız çekiyor ancak elde edemiyoruz. Bundan dolayı bizlere ecir var mıdır?" Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Bundan ecir almayacaksınız da, ya neden ecir alacaksınız?"*** [325]

DÜNYAYA BAĞLANMAMAK

405. Câbir b. Abdullah'tan: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Allah adına olanlar hariç dünyadakiler lânetlenmiştir." [326]

406. Enes'ten: Resûlullah (s.a.v), ***"Suda yürüyüp de ayakları ıslanmayan olur mu?"*** diye sordu. Ashap, "Hayır yâ Resûlallah" dediler. Resûlullah da (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"İşte bunun gibi, dünyaya dalan kimse günahlardan kurtulamaz."*** [327]

407. Meryem oğlu İsâ aleyhisselâm inananlarına şöyle demiş: "Sizler benim ashabım ve kardeşlerim iseniz, nefislerinizi insanlardan gelecek husumete ve buğza alıştırın. Böyle yapmazsanız benim kardeşlerim değilsiniz. Ben sizlere öğrenesiniz diye öğretiyorum, yoksa şaşırasınız diye değil. Sizler, ümit ettiğiniz hedeflere, hoşlanmadığınız şeylere sadece sabrederek ulaşabilirsiniz.

Nefislerinizin arzuladığı şeyleri terketmedikçe ümit ettiklerinize erişemezsiniz. Kalpte şehveti besleyecek şeylere bakmaktan zinhar kaçının. Böyle bir şey sahibine fitne olarak yeter. Gözü kalbini gözetleyip durana, kalbi gözünü gözlemeyene ne mutlu! Geçip gidenler ne kadar uzakta kaldı, gelecekler ise ne de yakındır! Dünyaya dalmış kimseye yazıklar olsun! Oysa ölecek ve dünya onu terkedecek. Dünyaya güveniyor, oysa onu aldatıyor. Ona güveniyor, oysa ona tuzak kuruyor. Dünyaya aldananlara yazıklar olsun. Halbuki hoşlanmadıkları ölüm onlara çok çabuk gelecek, arzulamadıkları vaadle karşılaşacaklar, gece gündüz arzulayıp peşinden koştukları şeyleri terkedecekler. Arzusu dünya, hataları amelleri olanlara yazıklar olsun. Yarın rablerinin huzurunda nasıl da rüsva olacaklar. Allah'ın zikri dışında çok konuşmayın, çünkü yumuşak da olsa kalpleriniz katılaşır.[328] Kasvetli (katı) kalp ise Allah azze ve celleden uzaktır. Fakat sizler bunu bilmiyorsunuz. Köle sahipleri gibi insanların günahlarına bakmayın. Köleler gibi kendi günahlarınıza bakın. İnsanlar iki halde bulunurlar: Ya âfiyettedirler ya da bir musibete müptelâ kılınmışlardır. Âfiyette iseniz bu halinize şükredin ve musibete uğramış insanlara merhametle davranın. Yağmur dağın üzerine düştüğünde toprağı yumuşatır. Siz ise nicedir hikmetleri öğreniyorsunuz da kalpleriniz yumuşamıyor. Ne kadar tevazu sahibi olursanız o kadar merhamet olunacaksınız. Ne kadar ekiyorsanız o kadar biçeceksiniz. Kötülük üzere bulunan âlimler kötü yemiş veren ağaca benzerler. Seyredenleri hayran bırakır, ama yemişinden yiyenleri öldürür. Sizlerin sözleri şifadır, hastalığı gideriyor, ancak amelleriniz hastalıktır, şifa ona fayda etmiyor (konuşmalarınızın faydası dokunmuyor). Kötü köleler gibi muallimi ayaklarınız altına aldınız. Ben sizlere Allah adına söylüyorum, ancak sözlerimden istifade edeceğinizi nasıl ümit edeyim ki? Çünkü hikmet ağızlarınızdan çıkıyor, fakat kulaklarınıza girmiyor. Oysa iki duyu organı arasında dört parmaklık mesafe var. Kalpleriniz söylediklerinizi bellemiyor. Ne kerem sahibi efendiler var, ne de müttaki köleler."

408. Meryem oğlu İsâ aleyhisselâm şunu da demiş: "Dünya şeytanın tarlası, sizler de tarlanın bakımını yapan işçilersiniz."

409. Hz. İsâ'ya, "İhtiyacını görmek için bir merkep alsanız" diye teklifte bulunulmuş. O da şu cevabı vermiş: "Ben, Allah katında, zâtından meşgul edecek şeyleri vermeyeceği kadar büyük bir ikrama mazharım."[329]

410. Hasan-ı Basrî'den: "Nefislerimiz adına korktuğumuz günahlarımız olmasaydı da sadece dünya sevgimiz olsaydı, yine de nefislerimiz için korkardık. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

'Siz geçici dünya malını istiyorsunuz, Allah ise** (sizin için) **âhireti istiyor.'[330] Siz de Allah'ın murat ettiğini isteyin."[331]

411. Ömer b. Abdülaziz, Hasan-ı Basrî'ye bir mektup gönderir ve kendisine kısa ve veciz bir nasihatte bulunmasını rica eder. Ona şu cevabı yazar: "Hem seni hem de bu vesileyle tebaanı ıslah edecek olan en önemli haslet zühddür. Zühd yakîn ile elde edilir. Yakîn ise tefekkürle, tefekkür de ibret almakla elde edilir. Dünyayı bir düşünecek olursan, nefsini karşılığında satmaya değmeyeceğini anlarsın. Bilakis nefsinin dünyanın değersiz şeylerine lâyık olduğunu görürsün. Şüphesiz dünya belâ ve musibet yeridir, iğreti ve geçici bir yurttur." [332]

412. Yine Hasan-ı Basrî'den: "Vallahi öyle insanlar gördüm ki, içlerinden birinin bir dünyalığa son derece ihtiyacı olmasına ve yanında bu ihtiyacını giderecek helâl mal bulunmasına rağmen, ona elini uzatıp ihtiyacını karşılamazdı. Kendisine, 'Allah sana rahmet etsin, şu maldan alsan da ihtiyacını gidersen' denildiğinde şu cevabı verirdi: 'Hayır! Vallahi, ondan aldığım takdirde hem kalbimin hem de amellerimin fesada uğramasından korkuyorum.' " [333]

413. Hasan-ı Basrî bir keresinde de şöyle demiştir: "Sade bir hayat süren şu kula rabbim merhamet etsin: Ekmek kırıntılarını yer, (yeni peşinde koşmayıp) eski giyinir, toprakla dost olur, onda yatar, tüm vakitlerini ibadetle geçirmek için gayret gösterir, günahlarına ağlar, Allah'ın rahmetini arzulayarak azabına duçar olmaktan son derece kaçar. Ecel kendisine gelene kadar bu halde yaşamaya devam eder."

414. Hasan-ı Basrî Allah'a yemin ederek, "Bir dirheme kıymet atfedeni Allah zelil edecektir" derdi. [334]

415. Fazl b. Sevr anlatıyor: Hasan-ı Basrî'ye dedim ki: "Ebû Saîd! İki şahıs var. Bunlardan biri helâlinden dünyayı istedi ve onu elde etti. Bu mallarla akrabalarına yardımda bulundu, nefsini de faydalandırdı. Diğeri de dünyayı terketti (Bunlardan hangisi daha iyidir?)." Bana şu cevabı verdi: "Dünyayı terkeden bence daha iyidir." [335]

416. İbrahim b. Edhem şöyle demiştir: "Sevgilinin kızdığı şeyleri sevmek sevginin alâmeti değildir. Mevlâmız dünyayı yerdi, bizler ise methettik; O buğzetti, biz ise sevdik. Dünyada zühd hayatı yaşanmasını istedi, bizler ise dünyayı yeğledik, onu elde etmek için koştuk.

Dünyanın harap olacağını sizlere ferman etti, sizler ise koruyup onarmaya çalıştınız. Onu talep etmeyin buyurdu, sizler ise talep ettiniz. Servet biriktirmeyin diye uyardı, sizler ise yığmaya baktınız. Sizleri bu gaflete dünyanın yalancı cazibeleri sevketti. Cazibelerine kapılıp dünyanın peşine düştünüz. Dünya o sahte görüntüsüyle sizleri aldattı ve kendisine bağladı. Böyle olunca da, onun isteklerini kabullenip arzularına boyun eğiyorsunuz, onun debdebesi içinde yuvarlanıyorsunuz, lezzetlerinden bol bol istifade edip

duruyorsunuz, nefsânî arzuları körükleyen cazibelerine dalıyorsunuz, şerleriyle kirleniyorsunuz, dünyanın hazinelerini elde etmek için hırs pençesiyle toprakları eşip duruyorsunuz, madenlerini çıkarmak için tamah kazmalarıyla kazıp duruyorsunuz, dünyanın çeşitli yerlerinde gafletle binalar inşa edip duruyorsunuz, cehaletle muhkem yapılar yapıyorsunuz.” [336]

417. İbrahim b. Edhem şöyle de demiştir: “Öyle hale geldik ki, ameli bıraktık lafla yetiniyoruz,[337] gevşeklik tövbe yerine geçmiş, fâni yaşam ebedî hayata tercih edilmiş.”

418. Yine İbrahim b. Edhem’den: “Nedir bu durumumuz! İhtiyacımızı bizim gibi insanlara şikâyet ediyoruz da rabbimizden sıkıntımızı gidermesini istemiyoruz. Dünya için bir insanı seven, mevlâsının yanındaki hazineleri unutan kula yazıklar olsun.” [338]

419. İbrahim b. Edhem valilerden birinin yanına girdi. Vali, “Geçimini nereden temin ediyorsun?” diye sorunca İbrahim şu cevabı verdi:

Dinimizden yırtıp dünyamızı yamarız.

Böyle ne din kalır ne de yamadığımız.

Bunun üzerine vali, “Çıkarın bunu huzurumdan. Ağırlık yaptı” dedi. [339]

420. Serî-i Sakatî’den: “Dünyadan önüme çıkan her güzellik, ona ilgisizliğimi hep tazeleştirdi.” [340]

421. Serî-i Sakatî, İbrahim Bennâ’ya şu nasihati etti: “Ey Bennâ! Dünyayı habis görerek zâhidlik yapan, dünyaya sabrederek zâhidlik yapan kimse gibi değildir (Ondan daha üstündür).” [341]

422. Serî-i Sakatî anlatıyor: “Bir şahıs yanıma girmek için izin istedi. İzin verdim, ancak gelip odanın kapısında dikilip bakmaya başladı. Odanın bir köşesinde de hokka durmaktaydı. Girmesini söyledim. O ise, ‘Senin hakkında beni aldatana Allah hayır ihsan etmesin’ dedi. Ben, ‘Yazık sana, niçin böyle diyorsun?’ diyecek oldum. ‘Şurada köşeye konulmuş olan şey ne oluyor peki?’ dedi ve (onu boş işler için kullandığımı sanarak) dönüp gitti.”[342]

423. Ebü’l-Abbas b. Mesrûk arkadaşlarından birinden naklediyor: “Serî-i Sakatî’nin yanına girdim. Yüzünün rengi atmıştı. ‘Ebü’l-Hasan! Neyin var?’ diye sordum. Şu cevabı verdi: ‘Biraz önce bir adam yanıma girmek için izin istedi. Ben de verdim. Evimde bir hokkanın mevcut olduğunu görünce, ‘Senin hakkında beni aldatana Allah hayır ihsan etmesin’ dedi. Ben, ‘Ne oluyor sana?’ deyince açıkladı: ‘Hokka! Bu, (ilmî çalışmalar hariç) işi gücü olmayanların evinde bulunur (Sense ibadet ehli olarak biliniyorsun. Buna vakit ayırmaman gerekir)’ dedi.”

424. Davud b. Nusayr-i Tâî şöyle demiştir: "Dünya dönüp dururken, insanların mutlaka kendisiyle meşgul olmasını ister."

425. Davud-i Tâî'ye, "Sakalınızı niçin taramıyorsunuz?" diye sorulunca, şöyle cevap verdi: "Böyle yaparsam, boş duruyorum demektir. Oysa dünya matem yurdudur." [343]

Yine ona, "Evin üstüne çıksanız da meltemin esintisiyle hava alıp serinleseniz" denildiğinde, "Bedenim rahat etsin diye adım atmak istemiyorum" cevabını verdi. [344]

426. Bir zat vefat ettiği gece Davud-i Tâî'yi rüyasında yola revan olurken görür. Ona, "Gidiyor musunuz?" diye sorar. O da ona, "Şimdi hapishaneden kurtuldum" der. Adam sabah uyandığında bakar ki insanlar Davud'un vefatını konuşuyorlar.

427. Bişr b. Hâris şöyle demiştir: "Dünyaya buğzetmemiş olsaydım, sadece içinde yüce Allah'a isyan ediliyor olması bile ona buğzetmemi gerektirirdi." [345]

428. Bişr b. Hâris şöyle dua ederdi: "Allahım! Bana bu dünyada verme; ruhumu alıncaya kadar ev, aile, çocuk ve mal nasip etme."

Süfyân-ı Sevrî de şöyle derdi: "Bugüne kadar bir bina için tek dirhem bile harcamadım." [346]

429. Süfyân-ı Sevrî pek çok defa şöyle derdi: "Allahım! Bizleri kurtar. Bizleri kurtar. Allahım! Bizleri dünyanın şerrinden kurtararak hayra sevket. Allahım! Dünyada bizlere âfiyet ihsan eyle." [347]

430. Yine Bişr b. Hâris'ten: "Bu beldede dünyayı samimi olarak elinin tersiyle iten birini tanımıyorum. İtenler de ya dünyalık kazanmak veya eline daha çok geçmesi için böyle yapıyor."

431. Mâlik b. Dînâr'dan: "Dünyaya üzülmen âhiret hüznünü kalbinden çıkarır. Dünyaya sevinmen de âhiret sevgisini kalbinden uzaklaştırır."[348]

432. Mâlik b. Dînâr şunu da demiştir: "Vücut hasta olduğunda ne yemek ne içecek ne uyku ne de rahatlık ona fayda verir. Aynı şekilde dünya sevgisi kalbe takıldığında vaazlar fayda etmez." [349]

433. Fudayl b. İyâz'dan: "Rahat edip başını dinlemek istersen, dünyayı kimin yiyip bitirdiğine aklını takma."

434. Fudayl b. İyâz şunu da demiştir: "Şerrin tamamı bir eve konulmuş, anahtarı da dünya sevgisi yapılmıştır.[350] Hayrın tamamı da bir eve konulmuş, anahtarı zühd yapılmıştır." [351]

435. Fudayl b. İyâz, Ebû Türâb-ı Nahşebî'ye der ki: "Ey Ebû Türâb!

Dünyaya dalmak kolaydır, ama ondan kurtulmak zordur."

436. Fudayl b. İyâz[352] Resûlullah'ın (s.a.v), ***"Dünya müminin zindanı, kâfirin cennetidir"*** [353] hadisinin mânası hususunda şöyle demiştir: "Dünya, onun lezzetlerini ve şehvetlerini terkeden kimse için zindandır. Lezzetlerini ve şehvetlerini terketmeyen kimse için nasıl hapishane olsun ki!"

437. Zünnûn-i Mısrî'den: "Dünyaya en çok meyledenler, dünyayı konuşup duranların, onu elde etmek isteyenlerin yanında dünyayı en çok zemmedenlerdir. Hele de içi dünya aşkıyla yanıp zemmedenler!"

438. Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: "Dünya kendisiyle güreşe tutuşanı alt eder."

439. Ebû Süleyman Dârânî şunu da demiştir: "Kul dünyayı sevip onu tercih ettiğinde Allah azze ve celle şöyle buyurur: Beni bilip tanımayı ve hatırlamayı ona unutturacağım. Beni tanımaz halde huzuruma gelecek."

440. Yine Ebû Süleyman Dârânî'den: "Gerçek zâhid, dünyayı ne zemmeden ne de methedendir. O dünyaya iltifat etmez. Dünyalık elde ettiği zaman sevinmez, bir dünyalığı kaybettiği zaman da üzülmez." [354]

441. Yahya b. Muâz-ı Râzî'den: "Dünya her şeyiyle bir saatlik gama bile değmez. Nasıl olur da bir ömür boyu ona gam çekersin, ondaki nasibin az olmasına rağmen nasıl olur da kardeşlerinle aranı bozarsın."

442. Yahya b. Muâz-ı Râzî şöyle de demiştir: "Gıpta edilecek insan şudur: Dünya onu bırakmadan o dünyayı terkeden, içine girmeden kabrini inşa eden (ona hazırlanan), rabbi (mağfiretiyle) ondan razı olmadan önce rabbini razı eden."

443. Yine Yahya b. Muâz-ı Râzî diyor ki: "Kim dünyayı kendi tercihiyle terketmezse, (sonunda) dünya zorla onu bırakır. Hayatındayken nimetlerden uzak durmayan insan vefatından sonra nimetlerden uzak kalır." [355]

444. Yahya b. Muâz şöyle de demiştir: "Gerçek zâhid, eli dünyevî sıkıntılardan uzak olduğu gibi kalbi de onlarla meşgul olmaktan âzâde olandır."

445. Cüneyd-i Bağdâdî'ye, "Dünya nedir?" diye sorulunca şöyle cevap verdi: "Dünya bakış açılarına göre değişmektedir: Bir gruba göre, dünya, gözünün gördüğü sema ile yer arasındaki genişliktir. Bazıları dünyayı rahatlık ve zenginlik elde ettikleri bir mal olarak görürler. Bana göre ise dünya, hevâ-i nefse yakın olan şeylerdir."

446. İbrahim-i Teymî'den: "Şu kimseye ne kadar acınsa azdır: Yüce Allah dünyada kendisine mal verir. Ancak kıyamet günü günahı kendisine, menfaati başkasına ait olarak gelir. Yine şu kimseye de ne kadar acınsa azdır: Allah Teâlâ

dünyada kendisine köle nasip eder. Köle, kıyamet günü Allah katında ondan daha faziletli biri olarak gelir. Şu kimseye dahi ne kadar acınsa azdır: Yüce Allah kendisine âmâ bir komşu takdir eder. Kıyamet günü komşusu gözleri görür gelirken kendisi âmâ gelir. Dünya sizden öncekilerin üzerine üzerine gelirdi. Onlar ise kaçarlardı. Şimdi ise dünya sizden kaçmakta, sizler ise peşinde hırsla koşmaktasınız. Sizlerle öncekiler arasında ne kadar da fark var." [356]

447. Muhammed b. Sîrîn'den: "Şöyle söylenirdi: Müslüman, paraların yanında (Hakk'a) teslim olandır." [357]

448. Hasan b. Mansûr anlatıyor: Ali b. Assâm'a selâm verildiğinde meşguldü. Ona, "Ebü'l-Hasan! Meşgul müsünüz?" diye sordum. Şöyle dedi: "Nefsin hoşuna giden bir şeyle meşgulüm. İnsan faydalanmak için dirhemlerle meşgul olur, ancak onlardan hesaba çekileceğini hiç düşünmez."

449. Râbia-i Adeviyye'den: "Karı gördüğümde defterlerin uçuşup sahiplerine dağılışını düşünürüm. Çekirge sürüsü gördüğümde haşri hatırlarım. Ezanı işittiğimde kıyamete seslenecek münadiyi hatırlarım. Nefsime de şunu tavsiye ederim: Rabbin takdiri gerçekleşene (ölene) kadar dünyada ağaca konan kuş gibi ol." [358]

450. Bilâl b. Sa'd diyor ki: "Rahmânın kulları! Günahlardan uzak olsanız, rabbinize karşı hiç günah işlemeseniz, Allah'a taati terketmeseniz ve sadece Allah'a itaat için çabalasanız bile, dünyaya olan sevginiz şer olarak sizlere yeter. Ancak yüce Allah affeder ve bağışlarsa müstesna."

451. Ebû Hâzim Seleme b. Dînâr'dan: "Yüce Allah dünyaya şöyle vahyetmiştir: Seni arzulayıp peşinde koşanları yor. Bana kulluk edenlere ise hizmet et." [359]

452. Ebû Hâzim Seleme b. Dînâr'ın bu sözü benzer ifadelerle başka bir rivayetle de nakledilmiştir.

453. Ahmed b. Ebü'l-Havârî şöyle demiştir: "Dünyaya arzulu ve istekli bakanın kalbinden, yüce Allah yakîn nurunu ve zühdü çıkarır." [360]

454. Ahmed b. Ebü'l-Havârî anlatıyor: Ebû Musa Deybülî'ye, "Zühd dünyada nasıl olur?" diye sordum. Bana, "Dünyalık olarak elinden gidene üzülmeyip, kazandığın sebebiyle sevinmemenle olur" diye cevap verdi. [361]

455. Ebü'l-Hasan Muhammed b. Ali anlatıyor: Ebû Abdullah b. Şeyrek'e gafil bulunup, fütüvvet[362] nedir diye sordum. Bana dedi ki: "Dünyayı kimin elde ettiğine aldırmamandır."

456. Abdullah b. Muhammed b. Münâzil naklediyor: Ebû Sâlih Hamdûn'dan öğüt isteyince şu nasihati yaptı: "Elinden geliyorsa dünyalık bir şey sebebiyle

kızma.” [363]

457. Ebü’l-Hasan b. Sâiğ’den: “Müridin dünyayı iki kez terketmesi gerekir. Birincisi: Dünyanın lezzetlerini, nimetlerini, renk renk yiyeceklerini ve içeceklerini velhâsıl ondaki her şeyi terketmesi. İkincisi: Dünyayı terkettiği insanlar tarafından bilinip, fuzuli şeylerini terketmesi sebebiyle hürmet edilip saygı gösterilecek duruma geldiğinde, bu halini gizleyerek dünya ehline yönelmesi gerekir. Çünkü böyle yapmazsa, dünyayı terketmesi, dünyaya yönelip onu istemekten ve talep etmekten daha büyük bir vebal ve fitne olur.” [364]

458. Yezîd b. Meysere anlatıyor: “Üstatlarımız dünyayı domuz diye isimlendirirlerdi. Eğer daha kötü bir isim bulabilselerdi onu söylerlerdi. Dünya onlara meyledecek gibi olduğunda şöyle derlerdi: Benden uzak dur ey hınzır! Benim sana ihtiyacım yok. Biz rabbimizi tanıyıp biliyoruz.” [365]

459. Ebû Bekir-i Şiblî şöyle demiştir: “Dünya bir hayaldir. Onu istemek vebaldir. Terketmek güzel, yüz çevirmek kemâlâttır. Yüce Allah’ı bilmek ise O’na bağlanmaktır.”

460. Ebû Bekir-i Şiblî’ye, “Dünya nedir?” diye sorulunca şöyle cevap verdi: “Fitnelerle kaynatılan bir tencere, pisliklerle doldurulan bir helâ.” [366]

461. Hâris-i Muhâsibî diyor ki: “Dünyayı anarak terketmek zâhidlerin sıfatı, unutarak terketmek de âriflerin sıfatıdır.”

462. Cerîr b. Yezîd anlatıyor: Muhammed b. Ali b. Hüseyin’e, “Bana nasihat eder misiniz?” dedim. Şu nasihati yaptı: “Ey Cerîr! Dünyayı, rüyanda elde ettiğin, uyandığında ise elinde bir şey bulunmayan mal gibi kabul et.”

463. Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebü’d-Dünyâ’dan: “Hükemâdan birine sormuşlar: “Melikler niçin insanların en taş kalplileridir?” O da şu cevabı vermiş: “Tefekkür uzaklaşıp, nefsânî arzular yakınlaşıp, dünyevî lezzetlerle iç içe olduklarında, kalpleri kararır da, o yüzden.”

464. Muhammed b. Ali Kettânî şöyle demiştir: “Rahatı rahat etmekte arayan rahatı bulamaz.”

465. Ebû Bekir b. Ayyâş’tan: “Dünyalığı olana tazim eden, İslâm’da yeni bir bid‘at çıkarmış olur.”

466. ***“İşte âhiret yurdu: Onu yeryüzünde böbürlenmek ve bozgunculuk yapmak istemeyenlere veririz.”*** [367]

Ebû Muâviye-i Esved bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak şöyle demiştir: “Dünyayı zelil gören ümitsizliğe ve endişeye kapılmaz, onu yüceltmek için başkalarıyla yarışmaz.” [368]

467. Ebû Müshir-i Gassânî bir şiirinde şöyle der:

Dinimle olan bağlarımı çözüp bozmadıkça,

Bana vermeyen dünyaya yazıklar ola!

Gözlerim yuvarlağını çevirip durdukça,

Hoşlandığım şeyleri gösterir arzusuzca. [369]

Bir başka rivayette, son satır, *"Alçaltacak şeyleri gösterir arzusuzca"* şeklindedir. [370]

Bu rivayette şu ilâve de vardır: Bir adam Ömer b. Abdülaziz'e şu şiiri okumuştur:

İnsanlığın rabbine sığınırım kötü nimetlerden:

Görünce mutlu olduğum, aslında beni alçaltan.

468. Mis'ar b. Kidâm bir şiirinde şöyle der:

Gündüzlerin unutkanlık, gafletle,

Gecelerin uykuyla geçip gitmekte.

Ey mağrur lâyıksın sen bu halinle,

Rezil ve rüsvâ kötü bir âkıbete. [371]

Firakından hoşlanmadığın şeylerle,

Meşgul olup duruyorsun sen böyle!

Yaşıyor hayvanlar dahi bu şekilde,

Dünya ki imtihan içiniz onun içinde. [372]

Mis'ar b. Kidâm bir şiirinde de şöyle demiştir:

Oturmak için bir ev inşa etti.

Şenlendiremeden kabre girdi. [373]

ALLAH SEVGİSİ DÜNYA SEVGİSİYLE BİR ARADA OLMAZ

469. Serî-i Sakatî şöyle demiştir: "Allah Teâlâ dünya sevgisini evliyâsının kalplerinden almış, asfiyâsını (seçkin kullarını) ondan korumuş, sevgili kullarının kalplerinden onu çıkarmıştır. Çünkü yüce Allah dünya sevgisinin onların gönüllerinde bulunmasına razı değildir." [374]

470. Zünnûn-i Mısrî'den: "Şunu iyi biliniz: Allah âşığı için, Allah'ı her şeye tercih etmek (îsâr) büyük bir iş değildir. Zira onun için yüce Allah'tan daha büyük bir şey yoktur. Bu sebeple, Allah âşığının üzerinde dünyayı ardına attığının görülmesi gerekir. Çünkü bir insanın kalbinde dünya sevgisi yanında Allah aşkının da bulunması imkânsızdır. Allah'ı seven kimse dünyalık olarak eline geçen şeylere iltifat etmez, sevdiği dışında başka birine de ihtiyaç duymaz."

471. Zünnûn-i Mısrî şunu da demiştir: "Yüce Allah'ı sevenin sevgisinin alâmeti, kendisini Allah Teâlâ'dan uzaklaştıracak her şeyden elini çekmesi ve tamamen Allah Teâlâ'ya yönelmesidir." [375]

DÜNYADA RAHAT YOKTUR

472. Abdullah b. Ömer'den: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular: ***"Dünya müminin zindanı, kabir muhkem barınağı, cennet de varacağı yerdir. Dünya kâfirin cenneti, kabir zindanı, cehennem de varacağı yerdir."*** [376]

473. Atâ Horasânî'den: "Müminin bir günü sürûrla geçmez."

474. (Emevî Halifesi) Hişâm b. Abdülmelik, Rusâfe şehrini inşa edince, "Bir gün, şöyle hiçbir kötü haber gelmeden, burada tek başıma kafamı dinlemek istiyorum" demiş. Öğleyin bir sınır bölgesinde kan akıtıldığı haberi kendisine ulaştırılınca, "Bir tek gün bile rahat yok" diye dertlenmiş. [377]

GÜNAHLARDAN KAÇINMAK

475. Ebû Zer-i Gıfârî'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular: ***"Ben bir âyet biliyorum. İnsanlar buna yapışsalar onlara yeterli olur: Kim Allah'ın yasaklarından sakınırsa*** *(Allah)* ***ona bir çıkış yolu yaratır."*** [378]

476. Ebû Hüreyre'den: Resûlullah şöyle buyurmuştur: *"**İnsanlara öyle bir***

zaman gelecek ki, insan o vakit uzak durmak ile fücuru işlemek arasında tercihte bırakılacak. Sizden bu zamana yetişenler uzak durmayı fücuru işlemeye tercih etsinler." [379]

477. Abdullah b. Cerâd'dan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular: ***"Yaşamınız boyunca hep hayrı talep edin. Bütün gücünüzle cehennemden kaçın. Cenneti isteyen insan uyumaz. Cehennemden kaçan uyumaz. Âhiret*** *(cennet)* ***hoşlanılmayan şeylerle çevrilidir. Uyku cennete giden yolları kuşatmıştır. Dünya lezzetler ve nefsânî cazibeler ile çevrilidir. Dünyanın lezzetleri ve nefsânî cazibeleri sizleri âhiretten oyalamasın. Âhireti olmayanın dünyası yoktur, dünyası olmayanın da âhireti yoktur. Şüphesiz Allah mazerete yer bırakmayacak şekilde haber vermiş, öğüdünü ulaştırmıştır. Allah Teâlâ pek çok şeyi sizlere temiz kılarak helâl kıldı, kötü şeyleri de haram kıldı. Allah'ın haram kıldıklarından kaçının. Allah'a itaat edin, çünkü Allah haram kılmış olduğu bir şeyi asla helâl kılmayacak, helâl kıldığı bir şeyi de asla haram kılmayacaktır. Kim haramı terkeder ve helâlinden yerse, rahmâna itaat etmiş ve kopması söz konusu olmayan sapasağlam bir ipe tutunmuş olur, hem dünyası hem de âhireti âbâd olur. İşte bu Allah'a itaat eden içindir."*** [380]

478. Abdullah b. Ömer'den: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Helâl belli, haram da bellidir. İkisi arasında şüpheli şeyler vardır. Kim bunları terkederse dinini korumuş olur. Kim de şüpheli şeylerin içine düşerse, çok sürmeden haramın içine düşmesi yakındır, koru kenarında*** *(hayvanlarını)* ***otlatan çobanın çok sürmeden içeri dalması gibi."*** [381]

479. Ömer b. Abdülaziz, Hasan-ı Basrî'ye mektup yazar. Kendisine kısa ve özlü nasihatte bulunmasını istirham eder. Hasan-ı Basrî ona şunu yazar: "Dünya, insanın kalbini ve bedenini devamlı meşgul eder. Zühd ise kalbin ve bedenin mânevî rahatlığını temin eder. Şüphesiz yüce Allah hazretleri helâl nimetlerini nasıl sarfettiğimizi, haramlarına karşı da nasıl davrandığımızı bizlerden soracaktır." [382]

480. İbrahim b. Şeybân'dan: "Kim vakitlerine dikkat eder ve Allah'ın razı olacağı şekilde geçirirse, Allah onun dinini ve dünyasını muhafaza eder." [383]

481. Bir zat Davud-i Tâî'ye mektup yazarak nasihat istirham eder. O da ona şöyle yazar: "Dünyayı, nefsânî arzularını kontrol ederek oruçlu geçirdiğin bir gün gibi kabul et. Ölümü de iftarın gibi gör. Selâmetle..."

Mektubu yazan zat biraz daha nasihatte bulunmasını isteyen ikinci bir mektup yazar. Buna da şu cevabı gönderir: "Allah nehyettiği şeyi yaparken seni görmesin, emrettiği şeyden kaçarken de müşahede etmesin." [384]

Mektubu yazan kişi üçüncü defa nasihat isteyince, bu sefer şunu gönderir:

“Bazı insanlar, dinleri elden gitmesine rağmen, çok dünyalığa sahip olmakla hallerine nasıl razı iseler, sen de (tam tersine), dininin selâmette oluşuyla az bir dünyalığa sahip olmana rıza göster. Selâmetle...” [385]

482. Ebû Ali ed-Dekkak’tan: “Küfür ve nifaktan sakınan insan Allah katından bir mârifet (bilgi) elde eder. Buna ilme’l-yakîn denir. Büyük günahlardan sakınan insan da Allah katından bir mârifet elde eder. Buna ayne’l-yakîn denir. Küçük günahlardan sakınan insan da Allah katından bir mârifet elde eder. Buna da hakka’l-yakîn denir.”

483. Bir adam Hâtim-i Esam’a sordu: “Ne arzuluyorsunuz?” “Geceye kadar bir günlük âfiyet” cevabını verdi. “Günlerin hepsi âfiyet içinde geçmiyor mu?” diye sorulunca da, “Ben Allah’a isyan etmediğim bir günlük âfiyeti kastediyorum” karşılığını verdi. [386]

484. Ebû Abdurrahman-ı Sülemî anlatıyor: “Bağdat’tan ayrılmak istediğimde İbrahim b. Sâbit-i Deâ’dan nasihat istedim. Bana dedi ki: “Daha sonra pişmanlık duyacağın şeyi bırak.”

485. Ebû Amr-ı Evzâî bir kardeşine şöyle yazdı: “Dört bir tarafın haramlarla çevrilidir. Şunu bilesin ki, gece-gündüz rabbinin emirlerine karşı çıkılmaktadır. Allah’tan kork, O’nun önünde hesap vereceksin. Son ânın rabbinle beraber olsun. Vesselâm.”

486. Ebû Hâzim Seleme b. Dînâr şöyle demiştir: “Az bir dünyalık âhiretten çokça alıkor.” [387] “Öyle insanlar görürsün ki, başkasının derdiyle ilgilenir; derdin sahibinden daha çok onun derdine üzülür.”[388] “Âhirette beraberinde olmasını istediğin şeyi bugünden önüne kat. Âhirette beraberinde olmasını istemediğin şeyi de bugünden terket.” [389] “Onun yüzünden ölmeyi istemediğin her ameli terket ki, öldüğünde sana zararı olmasın.” [390]

487. Yahya b. Muâz-ı Râzî’den: “Öldüğü gün mirasının, haşir günü de terazisinin kendisini rezil ettiği kimse gibi olma.” [391]

488. Ebû Saîd Asmaî aktarıyor: Bir bedevî bir topluluğa nasihatte bulundu ve şunu söyledi: “Kuvvetli olup bu kuvvetini Allah’a itaat yolunda kullanana, zayıf olup Allah’a isyandan geri durana Allah rahmet eylesin.” [392]

489. Kâdî Şüreyh’ten: “Kul günahtan korkarak bir şeyi terkederse kaybettiği şeyi(n mislini) bulur.” [393]

490. Katâde b. Diâme diyor ki: “Tevrat’ta şöyle yazılıdır: Ey âdemoğlu! Ben sana rızık veriyorum, sen ise başkasına ibadet ediyorsun. Ey âdemoğlu! Hem fâcirlerin yaptıklarını yapıyorsun hem de iyilerin sevaplarını istiyorsun. Ey âdemoğlu! Dikenlerden üzüm toplamak istiyorsun (Günahlar içinde sevap

bekliyorsun). Nasıl davranıyorsan sana da öyle muamele edilecektir. Neyi ekersen onu biçeceksin. Ey âdemoğlu! Merhamet edersen merhamet olunursun. Ey âdemoğlu! Allah'ın kullarına merhamet etmezken nasıl olur da Allah'ın rahmetini umarsın? Ey âdemoğlu! Hem bana niyaz ediyorsun hem de benden kaçıyorsun." [394]

491. Ahmed b. Âsım-ı Antâkî anlatıyor: Bir âbide sordum: "Allah sana rahmet etsin, havfın [395] alâmeti nedir, bana söyler misiniz?" "Sakınmaktır" cevabını verdi. "Peki, şevkin [396] alâmeti nedir?" diye sordum. "Talep etmektir" dedi. "Recânın[397] alâmeti nedir?" diye sordum. "Amel etmektir" diye cevapladı. "Allah sana merhamet etsin, bizim bu zayıflığımız nereden kaynaklanıyor?" diye sordum. "Allah'ın sabredip azap etmemesine ve zâtına karşı işlenen günahları örtmesine güvenmenizden" dedi. Bu sözlerin ardından şu şiiri okudu:

Eğer dediklerimi anlayabiliyor, akledriyorsan!

Götürülmeden ayrılman gerekir bu dünyadan!

Günahlarla meşgul olmayı hemen terketmelisin!

Daha ne zamana kadar sonra yaparım diyeceksin?

492. Ömer b. Ma'bed'den:

Belâdayım gözlerimden ve de kalbimden.

Zaman benim hastalığıma değil derman!

Kitabıma günahlarımdır sürekli yazılan,

Geçmedi mi ömür eğlenceye dalmaklan?

GÜNAHLARA TÖVBE ETMEK

493. Muhammed b. Cübeyr'den: Resûlullah (s.a.v) Muâz b. Cebel'i Yemen'e gönderdi. Yolculuk zamanı gelince Resûlullah (s.a.v) uğurlamaya geldi. Muâz, "Yâ Resûlallah! Ben gidiyorum. Bana nasihat ediniz" dedi. Resûlullah (s.a.v) ona şöyle buyurdu: ***"Yâ Muâz! Gücün nisbetince Allah'tan kork. Gücün yettiği kadar Allah için amel et. Her ağaç ve taşın yanında Allah Teâlâ'yı an. Eğer bir günah işlersen, ardından -gizli olanın ardından gizli, açık olanın ardından aşikârâne- tövbe et."*** [398]

494. Ebû Hüreyre'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Vefat eden herkes pişman olur." Sordular: "Yâ Resûlallah! Neye pişman olur?" Cevap verdiler: ***"İyi ameller sahibi ise amellerini neden çoğaltmadığına, günahkâr ise niye elini günahlardan çekmediğine pişman olur."*** [399]

495. Lokman Hekim oğluna şu tavsiyeyi yapmış: "Yavrum! Tövbeyi geciktirme. Çünkü ölüm âniden gelir." [400]

496. Hz. Ali (r.a) diyor ki: "Hayır, malının ve çocuklarının çok olması değildir. Hayır, amelinin çok olması, hilminin fazla olması ve rabbine ibadete koşmandır. İki kimse hariç, dünyada kimseye hayır yoktur: Günahlar işleyip daha sonra bunları tövbeyle izâle eden kimse.[401] Âhiret için çabalayıp takvâyı ihmal etmeyen kimse. Hem amellerin kendisiyle kabul olunduğu bir şeyi nasıl ihmal etsin ki!"

497. Matar-ı Verrâk diyor ki: "Mümin tövbe etmiş olarak sabahlamalıdır. Tövbekâr, nefsini kınar ve işlediği pek çok şey sebebiyle onu ayıplar halde akşamlamalıdır. Müminde olması gereken hal budur."

498. Ebû Sa'd Abdurrahman b. Muhammed b. Dürüst'ten:

Hatalarından dolayı rabbinden mağfiretini iste!

Maniler çıkmadan koş çabuk, hayırlar işlemeye! [402]

Ömrünü ileriye havale edip sakın geçirmeyesin!

Nefisleri âniden alışını gördüm ölümün, bilesin!

499. Abdurrahman Ezrak-ı Adenî'den:

Hesap görmeye çağırınca sevgilim.

Günahlarım araştırılınca vah bana!

Bir de aldıysam dünyadan nasibim.

Dâim yazıklar, yazıklar e mi bana!

Yazık sana ey nefis artık uyan, sakın!

Yaşlarını dök, ibret almaya ol yakın!

500. Ebû Bekir b. Abdülaziz b. Ali Bağdâdî'den:

İsyankârken yere kapaklanıp ölenin özrü olur mu?
Kırk yıl ömür süren için artık mazeret bulunur mu?
Mazeret olur mu çekmeyen için elini günahlardan?
Nerdeyse kefen giyecek, bu hale devam edenden?

Ey günahlar içinde yaşayan, onlardan ayrılmayan!
Ruhun elbet bir gün terkedip gider vücudundan.

Birlikteliğe mesrûr olana şaşıyorum, arkadaşlarıyla!
Kabre koyduktan sonra sürûrları devam eder oysa.

Bütün bir ömrü neşe ve eğlenceyle geçiren insana,
Çok vakit geçmez öldükten sonra mahzun olmasına.

Can emanetine hıyanet etmeyene müjdeler olsun!
Hesap günü hainlik edenlere yazıklar, vahlar olsun!

GÜNAHLARA AĞLAMAK

501. Serî-i Sakatî şöyle demiştir: “En güzel şeyler beştir: Günahlara ağlamak,[403] hataları düzeltmek, görünmeyenleri bilen yüce Allah’a itaat etmek, kalpleri kirlerden temizlemek, canının her arzuladığı şey için bir yol aramamak.”[404]

502. Âmir-i Şa‘bî’den: “Geçirdiğim zamanlarıma hep ağlamışımdır.”[405]

503. Fudayl b. İyâz diyor ki: “İsmini insanlar arasında dolaştırmayıp kendini gizleyen, işlediği ameller sebebiyle rehin alınmadan önce hatalarına ağlayan insana Allah rahmet etsin.”[406]

504. Ebû Osman-ı Hîrî'den: “Ağlamayı temenni edip de ağlayamayacağınız vakitten önce ağlayın. Servetinize, gençliğinize ağlayın ve geri kalan ömürlerinizi ganimet bilin. Ali b. Ebû Tâlib şöyle demiştir: İnsanın ömründen geri kalanına kıymet biçilemez.”

İSYANLA GEÇEN ÖMRE PİŞMANLIK DUYMAK

505. Süfyân b. Uyeyne anlatıyor: Bir adam bana dedi ki: “En şaşırdığın şey nedir?” diye sorulsa, ‘Rabbini tanıdıktan sonra ona isyan eden kalptir’ cevabını verirdim.”

(Bu meyanda) önceleri şöyle denirdi: “Allah’a itaatle geçirdiğin ömür senin ömründür, isyanla geçirdiğini ömründen sayma.”

506. Ali b. Harun en-Nedîm’in okuduğu başkasına ait bir şiir şöyledir:

Gençliğe rabbin koruma ve himayesinde olasın dedim.

Güle güle çekip, bir daha gelmemek üzere gönderdim.

Ancak o benimle bulunurken bir bak bana neler etti!

Sayfalarımı günahlarla doldurup, öylece çekip gitti. [407]

GÜNAHLARINI KULLARDAN GİZLEDİĞİ İÇİN ALLAH’A ŞÜKRETMEK

507. Zünnûn-i Mısrî’ye arkadaşlarından biri, “Nasıl sabahladınız?” diye sorunca şu cevabı verdi: “Allah’ın sayılamayacak nimetlerine garkolmuş, sayamayacağımız kadar da günah işlemiş bir halde sabahladım. Neye şükredeceğimizi bilemiyoruz: Bizlere ikram edilen bu güzelliklere mi yoksa insanlardan gizlenen günahlarımıza mı?”

508. Ebû Temîme-i Hüceymî’ye sordular: “Nasıl sabahladınız?” Şu cevabı verdiler: “İki nimet arasında: Allah tarafından gizlenmiş günahlarım ve insanların haberdar oldukları amellerim için yaptıkları hayırlı övgüler.” [408]

509. Ukbe-i Esam anlatıyor: Ebû Temîme-i Hüceymî’nin yanındayken Bekir b. Abdullah yanına geldi ve, “Ebû Temîme! Nasıl sabahladınız?” diye sordu. O da şu cevabı verdi: “İki nimet arasında. İkisi arasında meyledip duruyorum, ancak hangisinin daha hayırlı olduğunu bilmiyorum. Allah’ın örttüğü günahlarım ki, hiç kimse onlar yüzünden beni itham edemez. İkincisi de, kendilerine ulaşan amellerim sebebiyle Allah’ın ikramı olan insanların sevgisi. Allah’a andolsun ki amelim bu sevgiyi hak etmemiştir.”

GÜNAHLARI SEVAPLARLA SİLMEK

510. Abdullah b. Abbas'tan: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular: ***"Yeni yapılmış hasene gibi, daha güzel bir arzu ve önceden işlenmiş bir günahı hızlıca örten bir şey görmedim."*** İbn Abbas bunu naklettikten sonra şu âyeti okudu:

"İyilikler kötülükleri *(günahları)* ***giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır."*** [409]

511. Yukarıdaki rivayet mevkuf olarak da Abdullah b. Abbas'tan rivayet edilmiştir. O şöyle demiştir: "Yeni yapılmış hasene gibi, daha güzel bir arzu ve önceden işlenmiş bir günahı hızlıca örten bir şey görmedim." İbn Abbas daha sonra şu âyeti okudu:

"İyilikler kötülükleri *(günahları)* ***giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır."*** [410]

512. Ukbe b. Âmir'den: Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu işittim: ***"Günahların ardından iyilikler yapan insan, öldüresiye sıkan bir zırhın bedenini sardığı kimse gibidir. Her iyilik yapmada üzerinden bir halka çözülür."*** [411]

513. Ebû Zer-i Gıfârî'den: Resûlullah (s.a.v) bana şöyle buyurdu: ***"Her nerede olursan Allah'tan kork ve bir kötülüğün ardından onu giderecek bir hasene işle."*** [412]

KİBİRDEN KAÇINMAK, TEVAZU SAHİBİ OLMAK

514. Davud aleyhisselâm yüce Allah'a sual etmiş: "Rabbim sizi nerede bulabilirim?" Allah Teâlâ ona ferman etmiş: "Kalpleri kırık insanların yanında." [413]

515. Zünnûn-i Mısrî diyor ki: "Sakın kendini mârifet ehli diye iddia etme; ben zühd hayatı yaşayan biriyim, kalbim devamlı ibadetle meşguldür diye bir şey söyleme."

Ona, "Allah size rahmet etsin, bu sözünüzü açıklar mısınız?" denince şu cevabı verdi: "Farkında değil misiniz, -hakikatlerini idrak etmekten uzak olduğunuz halde- nefsinizin bazı hallere sahip olduğunuzu düşünerek, mârifet ehli olduğunuzu söylediğinizde, bu durumda mesnetsiz bir şeyi iddia etmiş

olmuyor musunuz? Keza zühdle ilgili pek çok halin, sizde sadece bir tanesi bulunmasına rağmen kendinizi zühde nisbet ettiğinizde, gerçekte böyle mi olmuş olursunuz? Aynı şekilde, kalbinizi ibadete bağlayıp, yaptığınız ibadet sebebiyle Allah'ın lutfuna mazhar olup kurtulacağınızı sandığınızda, kalbinizi ibadete bağlamış olursunuz; ibadetin sahibi ve size pek çok ikramda bulunmuş mennân (çok ihsan sahibi) olan Allah'a bağlamamış olursunuz." [414]

516. Ebü'l-Hasan Yahya b. Hüseyin-i Kahirî anlatıyor: "Mısır'a geldiğimde Zünnûn-i Mısrî'nin halkasına katıldım. İçimde, benim orada bulunanlardan üstün olduğum duygusu vardı. Zünnûn beni görünce dedi ki: Böyle yapma. Çünkü Allah üç şeyi üç şeyin içinde gizlemiştir: Gazabını kendisine yapılan mâsiyette, rızâsını O'na taatte, velâyeti (velîliği) de kulları arasında gizlemiştir. O'na karşı yapılan hiçbir mâsiyeti küçük görme, belki de Allah'ın gazabı ondadır. Allah'a taatte hiçbir şeyi hakir görme, belki de Allah'ın rızâsı ondadır. Allah'ın mahlûkatından da kimseyi küçük görme, belki de evliyasından bir velîdir."

517. Ebû Bekir Verrâk'tan: "Nefsin kendini büyük görmesinden kaynaklanan kibri sattım. Rabbin katında zelil olmaktan korkarak, yerine hakirliği ve zelilliği satın aldım. Zira rabbin emrine muhalefet edenin cezası zillettir."[415]

518. Ebû Amr İsmail b. Nüceyd'den: "Nefsi kendisine kıymetli geleni dini terkeder."[416]

519. Yine Ebû Amr İsmail b. Nüceyd'den: "Kulun âfeti, nefsinin durumuna razı olmasıdır."

520. Ebû Osman-ı Hîrî şöyle demiştir: "Nefsinde bir ayıp gördüğü halde, buna hüzünlenip kurtulmaya çalışmayan insanın, ayıbını görmesinin sadece kibir ve günahta ısrarına sebep olmasından korkarım."

521. Ebü'l-Abbas b. Atâ'ya, "Yüce Allah'ın gazabını çekmeye en yakın olan şey nedir?" diye sual edilince şöyle cevap verdi: "Nefsine ve durumuna bakıp insanın kendini beğenmesidir. Bundan daha da ağırı yaptığı amellere mükâfat beklemesidir." [417]

522. Rebî' b. Huseym'e soruldu: "Ebû Yezîd! Nasıl sabahladınız?" Şu cevabı verdi: "Zayıf, günahkâr, rızıklarını yiyen, bu arada ölümlerini bekleyen kimseler olarak sabahladık." [418]

RİYADAN KAÇINMAK

523. Abdullah b. Ömer'den: Hz. Ömer, Muâz b. Cebel'a uğradı.

Baktı ki ağlıyor. "Ey Muâz, seni ağlatan nedir?" diye sorunca (Hz. Peygamber'i kastederek) şöyle dedi: "Bu kabrin sahibinden işittiğim hadistir:

Riyanın en küçüğü şirktir.[419] ***Allah Teâlâ'nın en sevdiği kullar, Allah'tan korkan müttakilerdir. Kendilerini gizleyen, ortalıkta gözükmedikleri zaman aranmayan, ortaya çıktıklarında da tanınmayanlardır. Bunlar hidayetin imamları, ilmin kandilleridir."***[420]

524. Abdullah b. Zeyd b. Âsım'dan: Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu duydum: ***"Ey ölesi Araplar! Ey ölesi Araplar! Ey ölesi Araplar! Sizin için en çok korktuğum şey, riya ve içteki*** *(gizli)* ***nefsânî istek****(ler)****dir.***"[421]

525. Hanân b. Hârice anlatıyor: Abdullah b. Amr'a sordum: "Cihad ve gaza hakkında ne dersiniz?" Bana şöyle dedi: "İlk önce nefsinden başla, onunla cihad et. İlk önce nefsinden başla, onunla savaş. Çünkü savaş meydanından kaçarken öldürülürsen yüce Allah seni kaçak olarak diriltir. Gösteriş yaparken öldürülürsen, Allah bu sefer riyakâr olarak diriltir.[422] Sabrederek, ecrini Allah'tan umarak öldürülürsen yüce Allah sabreden ve sevabını uman biri olarak diriltir."[423]

526. Mansûr b. Mu'temir anlatıyor: Saîd b. Cübeyr'e,

"Her kim dünya hayatını ve süsünü isterse, onlara dünyadaki amellerinin karşılığını tam veririz ve onlar orada *(dünyada)* ***hiçbir eksikliğe uğratılmazlar"***[424]âyetini sordum.

Bana şöyle cevap verdi: "Burada zikredilen kimse, ameli Allah için değil de dünya menfaati için yapandır. Yaptığı amelle esasında Allah Teâlâ'yı murad etmemektedir. İşte bu insana amelinin karşılığı dünyada tam olarak verilir.[425] Bu âyet Rûm sûresindeki şu âyet gibidir:

"İnsanların mallarında artsın diye verdiğiniz faiz *(malı)****, Allah katında artmaz."***[426]

DİLE SAHİP OLMAK

527. Ukbe b. Âmir'den: Bir gün Resûlullah (s.a.v) ile karşılaşınca, "Kurtuluş nerdedir?" diye sordum. Bana şöyle cevap verdi: ***"Ey Ukbe! Diline sahip ol, evine kapan ve günahlarına ağla."***[427]

528. Ebû Ümâme-i Bâhilî'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Allah'a ve âhiret gününe inanan, benim Allah'ın Resûlü olduğuma şehadet eden insan evine kapansın, günahlarına ağlasın. Allah'a ve âhiret gününe inanan ve benim Allah'ın Resûlü olduğuma şehadet eden insan hayrı söyleyip ganimet *(sevap)* ***kazansın, şerri söylemeyip sükût ederek selâmette olsun."***[428]

529. Ebû Hüreyre'den: Resûlullah (s.a.v) ashabına sordu: ***"İnsanları cehenneme en çok sokan şeyin ne olduğunu biliyor musunuz?"*** Ashap, "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dediler. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"İnsanları cehenneme en çok sokan şey, iki açıklıktır. Ferc ve ağız. Peki, insanları cennete en çok sokan şeyin ne olduğunu biliyor musunuz?"*** Ashap yine, "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dediler. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"İnsanları cennete en çok sokan şey, Allah'tan korkmak ve güzel ahlâklı olmaktır."***[429]

530. Hâtim-i Esam'dan: "Nefsânî arzular üçtür: Yemek arzusu, konuşma arzusu, bakma arzusu. (Allah'ın rızkını vereceğine) güvenerek yemek arzuna sahip ol. Konuşma arzunu doğru konuşarak kontrol et. Bakmak arzuna da ibretli bakarak hâkim ol."[430]

531. Ebû Amr-ı Evzâî'den: "Ölümü çokça zikreden kimseye az bir dünyalık yeter. Konuştuklarının amelinden sayılacağını bilen az konuşur."[431]

532. Feth b. Şehref anlatıyor: Ebû Muhammed Abdullah b. Hubeyk-i Antâkî bana dedi ki: "Ey Horasanlı! Kendini düzeltmen ancak şu dört şeyle olur: Gözlerine, diline, kalbine ve nefsânî isteklerine dikkat etmek.[432] Gözüne dikkat et! Helâl olmayan bir şeye bakma. Dilini tut! Allah'ın kalbinde tam tersinin geçtiğini bildiği bir şeyi sakın söyleme.[433] Kalbine dikkat et! Onda hiçbir müslümana karşı hilebazlık, kin bulunmasın. Nefsânî isteklerine de dikkat et! Şer olan şeylere yönelik arzular olmasın. Bu dört haslet sende yoksa üzerine ölü toprağı serp (ölmeye bak), şifa bulursun (Çünkü ölüm ıslah olmayanlar için en iyi şifadır)."[434]

MÂLÂYÂNİDEN KAÇINMAK

533. Hz. Ali'nin torununun oğlu Hasan b. Hasan şöyle demiştir: "Vallahi! Bana göre insanlar içinde en gıpta edilecek kimse şu bedevîdir: Zengin, ama aynı zamanda Allah'tan korkan, namazlarını kılan, zekâtını veren ve insanların meşgul olduğu boş, nefsânî işlerle meşgul olmayandır."

534. Zünnûn-i Mısrî'den: "Kim kendini düzeltirse rahat eder. Kim rabbe yaklaşırsa, yakınlaştırılır. Kim içini temizlemeye gayret ederse, kalbi temizlenir. Kim Allah'a tevekkül ederse, ona güven verilir. Kim de faydası olmayan lüzumsuz şeylerin altına girerse, kendisini ilgilendiren faydalı şeyleri zayi eder."[435]

İNSANLARIN KUSURLARINI ARAŞTIRMAMAK

535. Zünnûn-i Mısrî şöyle demiştir: "İnsanların ayıplarına gözlerini diken insan kendi hatalarını görmez.[436] İlgi ve alâkasını cehennem ve firdevs cennetine yönelten kimse dedikodudan uzak kalır. İnsanlardan kaçan kimse onların şerrinden emin olur. Kim de şükrederse, yüce Allah'ın ona olan nimeti artırılır."

İSRAFTAN KAÇINMAK

536. Ebü'd-Derdâ'dan: Hz. Peygamber (s.a.v) bir nehrin kenarında abdest aldı. Abdestini bitirince suyun fazlasını nehre döktü ve şöyle buyurdu: ***"Allah bunu kendilerine faydalı olacak insanlara ulaştıracaktır."***[437]

537. Ebû Bekir Muhammed b. İshak diyor ki: "Evimde, kanal suyu bulunduğu halde bir gece geçirdiğimi hatırlamıyorum.[438] Havuzdan yetecek kadar suyu alır, artanı tekrardan geri dökeriz."

HELÂL RIZIK PEŞİNDE KOŞMAK

538. Süfyân-ı Sevrî'den: "Paranın nereden geldiğine dikkat et de namazını (var) son safta kıl."[439]

539. Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: "Bir yerde helâlinden 1 dirhem bilsem, bineğime atlayıp onu gidip alırdım. Sonra onunla un alır, hamur yoğurur ve ekmek pişirirdim. Ardından bu ekmeği ufalar ve suyla yumuşatırdım. Bilâhare (yanımda taşıyarak) bir hastayı ziyarete gittiğimde ona bunu içirirdim. Hasta da bununla şifa bulurdu."

540. Süleyman b. Harb şöyle demiştir: "Esved b. Şeybân'dan daha zâhid kim

olabilir ki: Devesiyle haccetti. Onun sütünü içti, sırtına bindi. Dönene kadar onun sütünden başka bir şey yiyip içmedi.[440] Esved kendisine ait olmayan bir evde kalırdı. Bu evde yere hasır serilmemiş geniş bir oda vardı."

541. Serî-i Sakatî şöyle demiştir: "Kurtuluş üç şeydedir: Helâl gıda yemek, takvâda kemâlât, istikamet üzere bulunmak."

542. Serî-i Sakatî anlatıyor: "Bir defasında çölde giderken acıktım. Bir de baktım yolum üzerinde içinde su bulunan bir çukur, etrafında da yeşillik. İnip oturdum ve dinlendim. Sonra kendime dedim ki: 'Ey Serî! Helâlinden yiyip, helâlinden içeceğin bir gün varsa, o gün işte bugündür.' Hâtiften bir ses geldi. Sesi işittim, fakat sahibini göremedim. Şöyle diyordu: 'Ey Serî! Seni buraya kadar getiren rızık nereden geldi peki?' Bu sözler nefsimi sıkıştırıp daralttı."

543. Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî diyor ki: "Zühd, yediği yemeğin nereden geldiğine dikkat eden insanı peşine düşmeden gelip bulur. Nefsine veya başkasına yaltaklık yapan insan doğruluk yolunun kokusunu alamaz." [441]

544. Yine Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî diyor ki: "Helâl, kendisiyle Allah'a isyan edilmeyen şeydir. Kalbini mâsivadan tasfiye eden kimse, helâl kazançla dahi Allah'ı unutmayandır."

545. Bişr b. Hâris şöyle demiştir: "İnsanın ekmeğinin nereden geldiğini, ailesinin oturduğu meskenin neyle (helâl malla mı) inşa edilip tefriş edildiğini düşünüp ondan sonra konuşması gerekir." [442]

546. Fudayl b. İyâz şunu demiştir: "Helâlinden 1 dânik[443] kazanmak, yetmiş yıllık ibadetten faziletlidir. Eksik tartmak, yarın kıyamet gününde yüzün kapkara olmasıdır."

547. Rebî' b. Huseym bir arkadaşını uğurladı. Arkadaşı giderken, "Bana nasihat et" dedi. Rebî' ona şöyle dedi: "Sâlih amel işlemeni ve helâlinden yemeni tavsiye ederim."

548. Huzeyfe-i Mar'aşî insanların ilk saffa yetişmek için yarıştıklarını görünce şöyle dedi: "Birinci safa koşuşmak yerine, helâl ekmek yemeğe koşmaları gerekir."

549. Yunus b. Ubeyd şöyle demiştir: "Helâlinden 1 dirhem kazanabilmekte çok zorlanıyorum."

Bunu nakleden Mes'ûdî diyor ki: "Bunu diyen Yunus b. Ubeyd! Peki, bizim halimiz nasıl olur?"

550. Yine Yunus b. Ubeyd'den: "Makbul para iki çeşittir: Hak etmeden almak için el uzatmadığın. Allah adına üzerine terettüp eden hakkı ödediğin."

RÜŞVETTEN KAÇINMAK

551. Zâhidlerden olan Abdullah b. Eksem kadılığa atanan kardeşi Yahya b. Eksem'e Merv'den şu şiiri yazıp göndermişti:

Ekmek lokmasını ufalanmış tuzla yersen,

Bu daha leziz gelir kurtlanmış hurmadan. [444]

Bir yiyecek ki, insanı helâke yaklaştıran,

Kuşlar için tuzağa konmuş yeme benzer.

KADINLARDAN UZAK DURMAK

552. Ebû Saîd-i Hudrî'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Dünya taze yeşildir, tatlıdır. Allah Teâlâ sizleri dünyaya halife bırakmış, ne yapacaksınız diye bakmaktadır. Dünyanın fitnesinden sakının, kadınların fitnesinden de korunun. Çünkü İsrâiloğulları'nın ilk karşılaştığı fitne, kadın fitnesiydi." [445]

553. Ebû Berze'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle derdi:

"Sizin için en çok korktuğum şeylerden bir tanesi de, karınlarınızda ve avret yerlerinizdeki azgın istekler ile sapıttıran nefsânî arzu*(lar)****dır."*** [446]

Bu hadis başka tariklerle de gelmiştir. [447]

554. Yine Ebû Berze'den: "Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu..." Bu rivayette, Resûlullah'ın (s.a.v), *"**Sapıttıran nefsânî arzulardır"*** buyurduğu geçmektedir. [448]

555. Abdullah b. Abbas[449] şöyle demiştir: Yusuf aleyhisselâm üç zelle işlemiştir: Birincisi: ***"O iki kişiden kurtulacağını sandığı kimseye dedi ki: 'Beni efendin*** *(kralın)****ın yanında an*** *(benim suçsuz olduğumu krala hatırlat)****.' Fakat şeytan ona*** *(Yusuf'a)* ***kendi rabbini hatırlamayı unutturdu."*** [450]

İkincisi: Kardeşlerine dediği şu sözdür: ***"Sizler hırsızsınız."*** [451]

Üçüncüsü olarak şunu görüyorum: (İftiraya uğradığını kral bilsin diye kadınların sorgulanmasını istediğinde) ***"****(Kral)* ***bilsin, ben ona gıyabında***

hıyanet etmiş değilim” [452] demişti. Cebrâil de, “Kadını içinden arzuladığında hainlik etmiş olmadın mı?” [453] diye sormuş, o da şöyle demişti: *“Ben (böyle yapmakla) nefsimi temize çıkarmak istemiyorum.”* [454]

556. Yine Abdullah b. Abbas’tan: “Yusuf aleyhisselâm üç zelle işlemiştir:

Birincisi: Kadını arzulamış ve hapsedilmiştir.

İkincisi: *“**O iki kişiden kurtulacağını sandığı kimseye dedi ki: ‘Beni efendin** (kralın)**ın yanında** an (benim suçsuz olduğumu krala hatırlat)**.’ Fakat şeytan ona** (Yusuf’a) **rabbini hatırlamayı unutturdu da senelerce hapiste kaldı.”***

Üçüncüsü: Kardeşlerine dediği şu sözdür: ***“Sizler hırsızsınız.”*** [455]

557. Abdullah b. Abbas, ***“Eğer rabbinin doğruyu gösteren delilini görmeseydi Yusuf da onu arzu etmişti”*** [456] âyetinde geçen delille ilgili olarak da şöyle demiştir: “**Yakub** aleyhisselâm temsilî olarak önüne getirilmiş ve göğsüne vurmuştu. Bu vuruşla şehveti parmak uçlarından çıkıp gitmişti.” [457]

558. Saîd b. Cübeyr, ***“Eğer rabbinin doğruyu gösteren delilini görmeseydi Yusuf da onu arzu etmişti”*** [458] âyetinde geçen delille ilgili olarak şöyle demiştir: “Cibrîl’i babası Yakub’un sûretinde görünce şehveti parmak uçlarından çıkıp gitti.” [459]

559. Âmir b. Abdükays şöyle demiştir: “Hayat dört şeyle kaimdir: Giyim, yemek, uyku ve kadın. Kadınlara gelince, (şehvetim peşinde koşmadığım için), gözüme bir kadın ilişince, kadın mı yoksa duvar mı görmüşüm, etkilenmiyorum. Giyime gelince, avretimi örttükten sonra ne giyindiğimi -vallahi- önemsemem. Yemek ve uykuya gelince, (bir noktadan sonra) bunlar bana galebe çalıyor. Fakat -vallahi- gücüm yettiğince onlara karşı dayanmaya çalışıyorum.”

Bunu nakleden Hasan-ı Basrî diyor ki: “Vallahi onlara dayanmaya çalışmış ve başarmıştı da.” [460]

TÛL-İ EMELDE BULUNMAMAK [461]

560. Enes b. Mâlik’ten: Hz. Peygamber (s.a.v) yere çizgiler çizdi. Daha sonra yan tarafa bir çizgi daha çizdi ve şöyle buyurdu: ***“Bunun ne olduğunu biliyor musunuz? Bu, âdemoğlu ve** (ileride yapılması) **temenni edilen şeyin misâlidir.***

Bu çizgi insanın emelidir. İnsan onu** (yapmayı tasarlayıp) **emel ederken ecel geliverir.” [462]

561. Yine Enes b. Mâlik’ten: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

“İnsanoğlu ihtiyarlar ama iki şey onda bâki kalır: Hırs ve emel.” [463]

562. Ebû Saîd-i Hudrî’den: Hz. Peygamber (s.a.v) önüne, sonra onun yanına, sonra da onun ötesine birer çubuk dikti. Ardından, ***“Bunlar nedir biliyor musunuz?”*** diye sordu. Ashap, “Allah ve Resûlü daha iyi bilir” dediler. Hz. Peygamber (s.a.v) de şöyle buyurdu: *“**Bu** (birincisi) **insandır. Bu** (ikincisi) **eceldir. İnsan emeline** (üçüncüsüne) **ulaşmak için elini uzatır, ancak daha varmadan ecel onu yakalayıp kapar.”*** [464]

563. Ebû Hüreyre’den: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular:

*“**Allah Teâlâ nefse** (bedenden)**, ‘Çık’ buyurur. O da, ‘Çıkıyorum ama, istemeyerek’ der.”*** [465]

564. Ali b. Ebû Tâlib, Hz. Ömer’e ikazında şöyle dedi: “Ey müminlerin emîri! İki dostuna (Hz. Peygamber (s.a.v) ve Hz. Ebû Bekir’e) kavuşmayı istiyorsan kasr-ı emel sahibi ol, doyuncaya kadar yeme, entarini (eskiyince) ters çevirip giy, gömleğine yama yap ve nalınlarını yırtılınca dikip giymeye devam et. Böyle yaparsan onlara kavuşursun.” [466]

565. Ali b. Ebû Tâlib, Kûfe’de irad ettiği hutbesinde de şöyle demişti: “Ey insanlar! Sizin hakkınızda en çok korktuğum şey tûl-i emel sahibi olmanız ve nefsinizin isteklerinin peşine düşmenizdir. Tûl-i emel, insana âhireti unutturur. Nefsin isteklerine tâbi olmaya gelince, insanı Hak’tan uzaklaştırır. Dikkat ediniz! Dünya geçip gitmekte, âhiret ise gelmektedir. Her ikisinin de kendisine ait cemaatleri oluşmaktadır. Sizler âhiret yurdu insanlarından olunuz. Dünyaya bağlananlardan olmayınız. Bugün amel günüdür, hesap yoktur. Yarın ise hesap günüdür, amel yoktur.” [467]

566. Mâlik b. Dînâr diyor ki: “Dört şey şekavetin alâmetidir: Kalbin kasveti, gözün yaş dökmemesi, tûl-i emel, dünyaya hırslı olmak.”

567. Yine Mâlik b. Dînâr’dan: “Sizden önceki ümmetlerden birinde, bir zata 500 yıl ömür verilmiş. Bu süre geçtikten sonra gelinip, ‘Ölümü istiyor musun?’ diye sorulunca şu cevabı vermiş: Ah, ah! Bu hoş meltemi (dünyayı) kim bırakıp gitmek ister?”

568. Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: “Hz. Âdem (a.s) cennetteyken emeli ardında, eceli gözlerinin önündeydi. Cennetten çıkınca emelini gözünün önüne aldı, ecelini ardına koydu.”[468]

569. Süfyân-ı Sevrî diyor ki: “Temenni ve beklenti içindeki bir insanın razı

olması erişilemez bir hedeftir."

570. Yine Süfyân-ı Sevrî'den: Zühd, kasr-ı emeldir; yoksa katıksız kuru şeyler yemek ile abâ giymek değildir." [469]

571. İbrahim b. Edhem, Süfyân-ı Sevrî'ye yazdığı bir mektupta şöyle dedi: "Neyi istediğini bilenin sarfetmesi kolay olur. Gözüne sahip olmayanın vahı uzun sürer. Emellere dalıp gidenin ameli kötü olur. Diline sahip olmayan nefsini katleder." [470]

572. Fudayl b. İyâz'dan: "İnsan ne kadar uzun emeller kurarsa, amelini de o derece kötü yapar." [471]

573. Fudayl b. İyâz şöyle de demiştir: "Dün geçmişte kalmış bir kıssadır. Bugün ise amel zamanıdır. Yarını düşünmek ise emeldir."

574. Ma'rûf-i Kerhî'den: "Ey rabbim! Amel etmeye mani olan emelden sana sığınırım." [472]

575. Muhammed b. Ebû Tevbe anlatıyor: "Ma'rûf-i Kerhî namaz için kamet getirdikten sonra bana, 'Öne geç de namazı kıldır' dedi. Ben ise, 'Bu namazı sizlere kıldırırsam, başka bir daha kıldıramam' dedim. Bunun üzerine Ma'rûf dedi ki: Sen (ilerisini hesap ederek) başka bir namazı kılmaktan söz ediyorsun. Tûl-i emelden Allah'ı sığınırız. Çünkü bu hayırlı amellere mani olur." [473]

576. Ebû Osman-ı Nehdî diyor ki: "130 yaşına geldim. Bendeki her şeyin azaldığını gördüm. Bir şey hariç. O da emelim. Emelimin nasılsa öylece durduğunu görüyorum."

577. Ebü'l-Abbas b. Atâ diyor ki: "Her tedbirin altında dünyaya arzu ve iştiyak vardır. Her arzunun altında da tûl-i emel vardır."

578. Abbas b. Hamza'dan: "Tûl-i emelim şöyle bir bakıp ecelimin ne kadar yakın olduğunu görseydi, ecelimin yakınlığından dolayı kendisinden hayâ ederdi." [474]

579. Mis'ar b. Kidâm şöyle demiştir: "Bir güne başlayan nice kimseler olmuş, günlerini tamamlayamamışlardır. Nice ertesi günü bekleyenler olmuş, yarına erişememişlerdir. Eğer ecel ve ona doğru gidiş olmasaydı bile emel etmeye ve gururlanmaya yine de çok kızardınız." [475]

580. Vüheyb b. Verd diyor ki: "Dünya emeli, hatalar ameli olana, elde etmek istediğinin peşine hırsla koşana, yaptıklarına pek dikkat etmeyene, dünya işlerini çok iyi bildiği halde âhiretteki durumunu hiç düşünmeyene yazıklar olsun."

581. Ebû Hamza-i Sûfî'den: "Beklentiler içinde olmak belâların ve ölüm sonrası okların habercileridir."

582. Ebû Bekir-i Şiblî diyor ki: "Düşüncelerin ne gelecek ne de geçmiş

günlere yönelik olsun. Düşüncen hep seninle olsun.” [476]

583. Abdullah b. Muhammed b. Münâzil’den: “İnsan ölünce, geriye yaptığı planlar ve hesaplardan daha fazla bir şey bırakmaz.” [477]

584. Yahya b. Muâz-ı Râzî şöyle demiştir: “Kul arzu ve isteklerini ifa etme yönünde sadece vaadde bulunabilir, her an acziyetle, onu yapamamakla karşı karşıyadır.” [478]

585. Ebû Hişâm Abdülmelik Megâzilî’ye, zühdün ne olduğu sorulunca şu cevabı verdi: “Emelleri bırakmak, tüm gayreti Allah’a itaate yöneltmektir.” [479]

586. Ali b. Hucr anlatıyor: “Irak’tan otuz üç yaşında ayrıldım. Kendi kendime dedim ki: ‘Eğer bir otuz üç yıl daha yaşarsam, elde ettiğim ilimlere hizmet edeceğim.’ Bundan sonra bir otuz üç yıl daha yaşadım. Irak’tan ayrılırken temenni ettiğim şeyi hâlâ temenni ediyorum.”

587. Serî-i Sakatî anlatıyor: Bir gün kabristana gitmek için evden çıktım. Oraya vardığımda baktım ki Behlûl-i Dânâ orada. Ayaklarını bir kabre uzatmış, toprakla oynamakta. “Sen de mi buradasın?” diye sordum. “Evet” dedi. “Bana eziyet etmeyenlerin yanında duruyorum. Yanlarına gelmediğim zamanlarda da beni kınamıyorlar.” Ona, “Behlûl! Ekmek fiyatları arttı” dedim. Şu cevabı verdi: “Vallahi bir nebze bile ehemmiyet vermiyorum buna. Çünkü bize gerekli olan emrolunduğumuz gibi Allah’a kulluk etmek, O’na gereken de vaad ettiği şekilde bizi rızıklandırmaktır.” Behlûl bu sözlerin ardından dönüp gitti. Giderken şöyle diyordu:

Ey dünya ve geçici şaşaasından faydalanan!

Gözleri onun güzelliklerinden uyku tutmayan!

Ulaşamayacağın şeyler peşinde ömrü tükettin!

Rabbine kavuştuğunda acaba ne diyeceksin? [480]

588. Yahya b. Maîn diyor ki:

Dünyada uzun süre kalıp yaşamayı ümit ediyoruz.

Günleriyse göz açıp kapatımı, bir nefeslik sayıyoruz.

589. Saletân-ı Abdî diyor ki:

Gündüzlerin geçerek gidişi,

Akşamın üstüne akın edişi,

Genç zevatı yaşlandırıyor.

İhtiyarları toprağa veriyor.

Gece gündüz üstüne çökünce,

Gündüzü kaldırıp gönderince,

Bunun ardından mutlak gelir,

Yeni başlayan bir gün belirir.

Sabah ve akşamları her zaman,

Dâim ihtiyaçlar var, durmadan.

Yaşayan insan için hiç bitmez,

Gereksinimleri var, tükenmez.

Hayatta oldukça her dem olur,

İhtiyaçlar hiç bitmez, bulunur.
İnsan sonunda vefatla gider,

Bazı ihtiyaçları geride bekler. [481]

590. Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebü'd-Dünyâ'dan:

Görmüyor musun ölümün helâk ettiğini?

Meşrikla mağribin arasına giriverdiğini!

Tûl-i ömür umuyorsun yaşlılık peşinden!

Yaşlılık en faydalısı değil mi iki ölümden? [482]

591. Mus'ab b. Zübeyr diyor ki: Bana göre Ebü'l-Atâhiye-i Anezî'nin en güzel şiiri şudur:

Öyle emellerle uzun hedeflere takıldın!

Dünyaya hırslı bir şekilde kapıldın!

Ey kişi! Hazır ol aile ve maldan firaka!

Herhangi bir halde öleceksin mutlaka!

592. Ebû Bekir-i Sûlî de Ebü'l-Atâhiye'nin zühdle ilgili yukarıdaki şiirini okumuştur.

593. Ebû Sa'd Abdurrahman b. Muhammed b. Dürüst şiirinde şöyle der:

Kalbimin her vadide şaşkın şaşkın gezdiğini görünce,

Şaşırdım ak saçlara rağmen, hâlâ genç kalan gönlüme!

594. Ebû Sehl Muhammed b. Süleyman bir şiirinde şöyle söyler:

Cömertlik yaparak ben dünyayı kazandım.

Tûl-i emel peydahlanınca ihsana başladım.

Zamanın aktığı yeri ve gittiği yolu bildim.

Ömrüm bitmeden dünyayı ardıma bıraktım. [483]

AZ YEMEK, GÜZEL YEMEKLER PEŞİNDE KOŞMAMAK

595. Ubey b. Kâ'b'dan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuşlardır: ***"Âdemoğlunun yediği dünyaya misâl kılınmıştır: Âdemoğlundan çıkana bir bakın. Yiyeceğini baharatlayıp tuzlasa bile sonunda ne olacağını bilir."*** [484]

596. Abdullah b. Abbas'tan: "Musa aleyhisselâm bir hurma parçasına olan ihtiyacını kastederek,

'Rabbim, doğrusu bana indireceğin bir hayra muhtacım' [485] dedi. Açlığının şiddetinden karnı beline yapışmıştı." [486]

597. ***"Rabbim, doğrusu bana indireceğin bir hayra muhtacım."*** [487]

Abdullah b. Abbas bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak yine şöyle demiştir: "Musa aleyhisselâm açlıktan belini doğrultabilmek için Allah'tan bir parça ekmek niyaz etmiştir." [488]

598. Ebû Süleyman Dârânî diyor ki: "Ailem bir gün soframa ekmek ve tuz koydular. Tuzun içinde susam da vardı. Onları da yedim. Bir yıl geçmesine rağmen onun neden olduğu pası kalbimde hissettim."

599. Ahmed b. Ebü'l-Havârî anlatıyor: Ebû Süleyman Dârânî bana dedi ki:

“Ahmed! Biraz açlık, biraz zorluk, bir parça elbise sıkıntısı,[489] biraz fakirlik çek, biraz da sabret. Çünkü dünyadaki günlerin geçip gitti.”

600. Yine Ebû Süleyman Dârânî’den: “Kalp acıkıp susayınca sâfîleşir ve yumuşar. Doyup kanınca da körleşir.” [490]

601. Serî-i Sakatî şöyle demiştir: “Nefsim otuz yıldır havucu pekmeze batırıp yiyeyim diye diretiyor, ancak bunu hiç yapmadım.” [491]

602. Yine Serî-i Sakatî’den: “Hüseyin-i Fellâsî’nin metodu hoşuma gidiyor. Çünkü o sadece kırıntıları yerdi.”

603. Serî-i Sakatî anlatıyor: Yanına uğrayanlar Utbe-i Gulâm’ın iri tuzla arpa ekmeği yediğini gördüler. Ona yemeğinin sadeliğinden söz açılınca şöyle dedi: “Evet, âhiretteki kebap ve ziyafetlere erişene kadar böyle idare edeceğiz.”

604. Ebü’l-Abbas Serrâc anlatıyor: İbrahim b. Serî-i Sakatî’ye sordum: “Babanız Serî-i Sakatî malınızdan nasıl yiyordu?” Şu cevabı verdi: “Babam şöyle diyordu: Zaruret durumunda leşten ne kadar yemem helâl ise sizlerin malından da o kadarını mecburen yiyorum.”

605. Cüneyd-i Bağdâdî anlatıyor: “Bir gün Serî-i Sakatî’nin yanına girdim. Bana dedi ki: Sen de şu kuşa hayret etmez misin? Gelip şu saçağa konardı. Ben ona ekmek parçası hazırlar, ufalayıp avucumun içine koyardım. Oradan uçup elime konar ve hazırladığım ekmeği yerdi. Bir gün tekrardan saçağa kondu, ben de ekmeği ufalayıp avucumun içine koydum, fakat önceleri yaptığı gibi gelip elime konmadı. Benden kaçmasının sebebi ne olabilir diye düşündüm. Sonra sebebini buldum: İnce tuz yemiştim. İçimden, ‘Bundan sonra bir daha ince tuz yemeyeceğim’ diye tövbe ettim. Kuş hemencecik elime kondu ve ekmek kırıntılarını yedikten sonra uçtu.” [492]

606. Bişr b. Hâris’ten: “Bu insanoğlu için karnından daha rezil edici bir şey görmedim.” [493]

607. İbrahim b. Edhem’den: “Açlık kalbi yumuşatır.” [494]

608. Fudayl b. İyâz diyor ki: “İki huy kalbi karartır: Çok uyumak ve çok yemek.” [495]

609. Saîd b. Abdülaziz’e, “Kâfi (yeterli) rızkın ölçüsü nedir?” diye sorulunca şöyle cevap verdi: “Bir gün doymak, bir gün aç kalmaktır.”

610. Muhammed b. Fazl-ı Belhî diyor ki: “Dünya senin midendir. Midene ne kadar zühd uygularsan dünyaya da o kadar uyguluyorsundur.” [496]

611. Utbî anlatıyor: “Hükemâdan bir üstadımızla birlikte otururduk. O şöyle derdi: Âdemoğlu miskin ve zavallı bir varlıktır. Ne zaman vefat edeceği, ne

zaman hastalıklarla karşılaşacağı belli değildir. Çok çabuk acıkır, doyunca da bezginleşir."

612. Ebû Muhammed Cerîrî anlatıyor: Odasına girince Serî-i Sakatî'nin ağladığını gördüm. Ayakta durup bekledim, bana bir şeyi işaret etti. Baktım, kırık bir testi. Sonra şunları söyledi: "Kız çocuğum dün gece bu testiyi getirdi ve, 'Babacığım! Testiyi şuraya asıyorum. İftar ettiğinde ondan içersin. Çünkü bu gece sıcak olacak' dedi ve gitti. Daha sonra sürekli olarak yaptığım bir işi yapmak için kalktım. Bu esnada uykum geldi. Rüyamda, odama çok güzel bir câriyenin geldiğini gördüm. Ona, 'Ey câriye! Sen kiminsin?' diye sordum. 'Ben, bardaktaki soğuk suyu içmeyene aidim' dedi ve testiyi alıp yere çaldı, kırdı."

Cerîrî diyor ki: Toprak zamanla üzerini örtene kadar testi parçaları savrulmuş halde odasında durmaktaydı." [497]

AZ UYUMAK

613. Serî-i Sakatî, hakikat ehli âbidlerden söz edilince şöyle dedi: "Onların yemesi hastanın yiyişi gibidir. Uykuları da suda boğulmak üzere olanın uykusu gibidir." [498]

614. Cüneyd-i Bağdâdî şöyle demiştir: "Biz bu yolumuzu dört temel üzerine bina ediyoruz: Vecd hali olmadan konuşmuyoruz. Son raddeye gelmeden yemek yemiyoruz. Dayanamaz hale gelmedikçe uyumuyoruz. Sadece rabbimize olan korkumuzdan dolayı susuyoruz." [499]

615. İbrahim b. Edhem şöyle demiştir: İnsan altı engeli aşmadıkça sâlihlerin derecesine erişemez:

a) Nimet kapısını kapatıp, zorluk kapısını açmadıkça.

b) İzzet kapısını kapatıp, tevazu kapısını açmadıkça. [500]

c) Rahat kapısını kapatıp, darlık kapısını açmadıkça.

d) Uyku kapısını kapatıp, seher kapısını açmadıkça.

e) Zenginlik kapısını kapatıp, fakirlik kapısını açmadıkça.

f) Emel kapısını kapatıp, ölüme hazırlık kapısını açmadıkça." [501]

616. Ömer b. Abdülaziz çok defa şu şiirle temsil getirirdi:

Gündüzlerin günah ve gafletle geçiyor ey mağrur!

Gecen de uykuyla gidiyor, helâk sana lâyık olur!

Âkıbetinden hoşlanmayacağının yorulursun ardında!

Farkı yok, hayvanlar da dünyada böyle yaşamakta!... [502]

617. Rabâh b. Cerrâh anlatıyor: "Ben, ibadet ehli kadınlardan olan Ebû Osman-ı Hîrî'nin hanımı Fâtıma bint Bezî'i gördüm. Gecenin çoğunu namazla geçirirdi. Geceleyin uykuya daldığımdan dolayı Kur'an kıraatini ve namazdaki sesini sonuna kadar takip edemiyordum. Ancak o sabah namazını yatsının abdestiyle kılıyordu."

618. Ebû Bekir-i Sûfî anlatıyor: "Ebû Muâviye-i Esved'i Tarsus şehrinin surlarında gördüm. Hem ağlıyor hem de şöyle diyordu: En büyük düşüncesi dünya olanın yarın kıyamette gamı çok uzun sürer. Azaptan korkan, dünya arzularından yüz çevirir. Kim de ne ile karşılaşacağından korkarsa, sahip olduklarının hesabından son derece endişe duyar. Ey Ebû Muâviye! Eğer sen nefsin için bol ecir istiyorsan geceleri uyuma, dinlenme. Önünden sâlih ameller gönder, dünyayla fazla meşgul olmayı bırak. Uyarıldığın şey başına gelmeden önce acele et, acele et."

Ebû Bekir-i Sûfî diyor ki: Bunları söyledikten sonra ağlamaya başladı. [503]

619. Ebû İshak İbrahim Havvâs şöyle der: "Yüce Allah üç şeyi sever, üç şeye de buğzeder. Sevdikleri şunlardır: Az konuşmak, az uyumak, az yemek. Buğzettikleri de şunlardır: Çok konuşmak, çok yemek, çok uyumak." [504]

620. İbrâhim Havvâs, mârifet ehli bir zattan da şunu nakleder: "Karnını iyice dolduran insan seher vakti kalkmaya arzu duymaz.[505] Çok uyuması yüzünden hüzünlenmek diye bir endişesi olmaz. Zalimlerle haşir neşir olduğundan yaptıklarının doğru olup olmadığına dikkat etmez. Boş konuşmalarla vakit öldürdüğünden kalbinin katılığının yumuşamasına iştiyak duymaz. Mal ve şerefi sevdiğinden Allah sevgisine meyli olmaz. Mahlûkat ile bütün vakitlerini geçirdiğinden Allah ile baş başa kalmak, ona ünsiyet etmek isteği bulunmaz. Dünyaya rağbet ettiğinden ruhuna sürur kazandırmayı düşünmez."

MAL SEVGİSİNDEN KAÇINMAK-MAL YIĞMAMAK

621. Ebû Hüreyre'den: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Yaşlılıktan dolayı âdemoğlunun bedeni güçten düşer, vücudu zayıflar, ama

kalbi iki şeyde hâlâ gençtir: Uzun ömür, çok mal edinme." [506]

622. Ebû Ümâme-i Bâhilî'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Rüyamda cennete girdiğim gösterildi. Bir de baktım ki, cennetin üst makamlarında fakir muhacirler ile müslümanların çocukları. En az olanlar da zenginler ve kadınlar. Sordum: 'Zenginlerle kadınları en az kimseler olarak görmemin sebebi nedir?' Bana şu cevap verildi: 'Zenginler kapıda hesaba çekilmekteler, mallarından sorgulanmaktadırlar. Kadınlara gelince iki kırmızı, yani altınla ipek onları helâk etmiştir.' Daha sonra cennetin sekiz kapısından birinden çıktım. Ümmetimi tek tek bana sunmaya başladılar. Ancak Abdurrahman b. Avf'ı göremedim. Tam ümidimi kesmişken onu da gördüm. Beni görünce ağlamaya başladı. 'Abdurrahman! Niçin ağlıyorsun?' diye sordum. Dedi ki: 'Seni hak üzere gönderene andolsun ki! Sizi göremeyince, asla göremeyeceğim zannına kapıldım.' Ona, 'Niye ki?' diye sordum. 'Malımın çokluğundan dolayı, size gelene kadar hâlâ hesaba çekilip sorgulanıyordum' dedi." [507]

623. Ebü'd-Derdâ şöyle demiştir: "Bazı şeyleri emel ediyor, mal biriktiriyorsunuz. Oysa emellerinize ulaşamayacak, biriktirdiklerinizi de yiyemeyeceksiniz." [508]

624. Ömer b. Abdülaziz bir gün hanımı Fâtıma'nın yanına geldi ve, "Fâtıma! Sende 1 dirhem var mı? (Ağzımı tatlandırıp susuzluğumuzu gidermek için) üzüm alacağım da" diye sordu. O da, "Hayır" dedi. Bu sefer, "Peki, üzüm alabilecek kadar bozuk paran var mı?" diye sordu. Hanımı yine, "Yok" dedi. Ardından da kocasına sitem etti: "Sen hem müminlerin emîrisin, hem de üzüm alacak ne 1 dirhemin ne de bozuk paran var." Ömer b. Abdülaziz de ona dedi ki: "Yarın cehennemde susuzlukla azaba uğratılmaktansa burada susuz kalmayı hayli hayli tercih ederim." [509]

625. Yusuf b. Yakub Kâhilî anlatıyor: "Ömer b. Abdülaziz kısa kürk giyerdi. Evinin kandili, üç kamış üzerindeki kurutulmuş çanak içindeki yağ idi. (Doğru düzgün bir kandili bile yoktu)."

626. Süfyân-ı Sevrî'den "Dünyalık fazla şeyler kıyamet gününde Allah katında pislik hükmündedir."

Bir adam da Sa'dân b. Humeys'e sordu: "Ey Ebû Abdullah! Dünyalık fazla şeyler nelerdir?" Ona şu cevabı verdi: "Kardeşin çıplakken yanında fazla bir gömleğin bulunmasıdır. Kardeşinin ayakları yalınken senin fazla bir çift ayakkabının bulunmasıdır."

627. İshak b. Mansûr-ı Selûlî anlatıyor: "Bir arkadaşımla beraber Davud-i Tâî'nin yanına geldik. Kendileri toprağın üzerinde oturmaktaydılar. Arkadaşıma

onu göstererek, 'Bu zat zâhiddir' dedim. O ise şöyle dedi: Zâhid dünyalığa sahip olduğu halde onu terkedendir." [510]

628. Bişr b. Hâris'ten: "İlim ehli, az mal sahibi olmanın kıyamette hayır olacağında icmâ etmişlerdir."

Mâlik b. Dînâr şöyle demiştir: "Benimle beraber dua edin ve duama âmin deyin: Allahım! (Âhireti unutmuş) dünyalık sahibinin evine az veya çok bir şey sokma. Âmin deyin."

629. Hafs b. Abdurrahman anlatıyor: "Mâlik b. Dînâr'ın âhiret tasası olmayan bir komşusu vardı. Mâlik bir karşılaşmasında ona, 'Ey Ebû Filân! Eğer elindeki malı helâlinden topladıysan, artık yetinmen icap eder. Yok haram yollarla elde ettiysen sahiplerine iade etmen gerekir' derdi. Komşusu da cevaben, 'Ey Mâlik! Biz dünyayı (bir sürü sıkıntılar çekerek) gıdım gıdım elde ediyoruz (kimseye bir şey veremem)' derdi. Mâlik de ona, 'Vallahi, ölüm sana gelecek ve seni gıdım gıdım ufalayacak' derdi. Bir müddet geçince, bu adam hastalandı ve Mâlik ziyaretine geldi. Ona, 'Kendini nasıl hissediyorsun?' diye sordu. O da, 'Kötü' dedi. Ona, 'Niye ki?' diye sordu. O da şu cevabı verdi: Rabbimden bir haberci geldi ve bana, 'Azaba kavuşacaksın, müjdeler olsun' dedi."

630. Mâlik b. Dînâr naklediyor: "İlim ehlinden biri şöyle dedi: Tüm günahların kaynağına baktım, -bununla çok imtihan edildiğimden dolayı- kökünde sadece mal sevgisinin yattığını gördüm. Mal sevgisini gönlünden atan insan rahat eder." [511]

631. Ca'fer b. Burkân anlatıyor: Sâlih b. Mismâr, "İnsanlara şaşıyorum?" deyince, "Hangi hususlarına şaşıyorsunuz?" diye sordum. Şöyle cevap verdiler: "Hazinelerini geride bırakarak dünyadan müflis olarak ayrılıyorlar." [512]

632. Ebü'l-Feth-i Büstî Kâtib, bir kasidesinde şöyle diyor:

Ey zamanın harap ettiklerini imar etmeye çalışan!

Vallahi imarı olmaz harap olan ömrün, bana inan!

Ey dünyalık peşinde koşup mal yığmaya bakan!

Unuttun mu, maldan gelen sürurun sonu hüsran! [513]

NİMETLER İÇİNDE YÜZMEMEK

633. Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: "Bazıları zenginliği istediler ve bunun çok mal biriktirmek olduğunu zannettiler. Oysa zenginlik kanaat sahibi olmaktır. Keza onlar rahatı çok mal biriktirmede aradılar. Halbuki rahat az malla yetinmektedir. Yine onlar insanların kendilerine saygı göstermelerini istediler. Oysa üstünlük takvâdadır. Yine onlar nimeti kaliteli ve narin elbiselerde,[514] çeşit çeşit güzel yemeklerde aradılar. [515] Halbuki asıl nimet İslâm'ı yaşamak, örtünebilecek bir şeyler giyinmek ve âfiyet üzere bulunmaktır." [516]

634. İbrahim b. Beşşâr anlatıyor: Ben, İbrahim b. Edhem, Ebû Yusuf-i Gasûlî ve Ebû Abdullah-ı Sincârî İskenderiye'ye gitmek için yola çıktık. Yolumuz Ürdün nehrine vardı. Nehrin kenarına oturup dinlenmeye başladık. Ebû Yusuf'un yanında kuru ekmek parçaları varmış, onları çıkardı ve önümüze koydu. Bunları birlikte yedik ve yüce Allah'a hamdettik. Ben kalkıp İbrahim'e su getirmeye gittim. Ancak İbrahim de ardımdan kalkıp nehre koştu. Su dizlerine gelinceye kadar nehre girdi. Sonra avuçlarına su doldurdu ve bismillah deyip içti. İçtikten sonra elhamdülillah dedi. Ardından sudan çıkıp ayaklarını uzattı ve Ebû Yusuf'a, "Ebû Yusuf! Melikler ve onların çocukları bizim nasıl bir nimet ve sürur içinde bulunduğumuzu bilselerdi, çok güzel ve rahat bir hayat yaşamamızdan dolayı (kıskançlıklarından) kılıçlarla boyunlarımızı vururlardı" dedi. Ben de ona dedim ki: "Ebû İshak! İnsanlar rahatın ve maddî nimetler içinde yüzmenin peşinde koştukları için doğru yolu şaşırdılar." Benim bu sözüm üzerine tebessüm etti ve sordu: "Bu güzel sözü nereden aldın?" [517]

SERVETLE MAĞRUR OLMAMAK

635. Abdullah b. Şihhîr'den:

"Çoklukla övünmek sizi** (Hak'tan) **oyaladı" [518] âyeti nâzil olunca Resûlullah (s.a.v) öyle buyurdu:

"Âdemoğlu, 'Malım, malım' deyip durur. Oysa** (ey âdemoğlu!) **Yiyip tükettiğin, giyip eskittiğin, tasadduk edip sarfettiğin dışında malının sana faydası mı var?" [519]

636. Süfyân b. Saîd anlatıyor: Meryem oğlu İsâ şöyle dermiş: "Her hatanın kökünde dünya sevgisi vardır.[520] Malda da pek çok hastalık vardır." Kendisine, "Maldaki hastalık nedir ki?" diye sorulunca şöyle cevap vermiş: "Kişi kibirden ve böbürlenmeden kurtulamaz." "Peki ya kurtulursa?" diye sorduklarında şu cevabı vermiş: "Malını düzenlemek ve haramlardan koruma gayreti onu Allah

azze ve cellenin zikrinden alıkor."[521]

637. İbrahim b. Beşşâr anlatıyor: "Bir gün sahrada İbrahim b. Edhem ile birlikte yürüyorduk. Yolumuza üzeri tümsek şeklinde yükseltilmiş bir mezar çıktı. İbrahim ona dua etti. Ben, 'Bu kimin kabridir?' diye sordum. Humeyd b. Câbir'in kabridir. O bu civardaki şehirlerin hepsinin emîri idi. Dünya denizlerine batıp dalmıştı. Ancak daha sonra yüce Allah onu bundan çekip kurtardı. (Bu şöyle olmuş): Bana gelen habere göre, gurur ve fitneye kapıldığı mülkündeki mekânlardan birinde, bir şey sebebiyle bir zaman çok gururlanıp sevinmiş. Daha sonra ailesiyle birlikte o binada uykuya çekilmiş. Geceleyin bir rüya görmüş. Rüyasında bir adam başında dikilmekte ve elinde bir kitap tutmaktadır. Adam kitabı kendisine uzatmış. Kitabı alıp bakınca, ne görsün, içinde altın suyuyla şöyle bir yazı yazılmış: Fâni olanı bâkiye tercih etme, melikliğin, kudretin, saltanatın, kölelerin, hizmetçilerin, lezzet ve tat aldığın şeyler ile nefsânî arzularını yerine getirebilmenle sakın aldanma. Bugün sen birtakım şeylerde güçlüsün, ancak bunlar elde emanettir. Bunlar bugün senin elindedirler, fakat yarın helâk olacaklardır. Bugün bunlar sevinme ve mutluluk vesilesidirler, ancak esasında boş şeylerdir ve gurura kapılma sebepleridirler. Bunlar bugünlüktür, yarın da sahip olunacağına garanti yoktur. Öyleyse Allah'ın emrine koş. Çünkü Hz. Allah şöyle buyurmaktadır:

'Rabbinizin bağışına ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun.'[522]

Emîr bu rüyanın tesiriyle korkuyla uyanmış ve, 'Bu Allah'tan bana bir uyarı ve ikazdır' demiş. Hemen ardından sahip olduklarını ve emîrliği bırakarak bu dağa gelmiş ve ölene kadar burada ibadet etmiş. Allah ona rahmet etsin."[523]

TASADDUK ETMEK

638. Adî b. Hâtim'den: Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu işittim:

"Yarım hurmayla da olsa cehennemden sakının."[524]

BULUNDUĞU MAKAMDA DÜNYAYA MEYLETMEMEK, GURURLANMAMAK

639. Ebû Ümâme-i Bâhilî'den: Resûlullah (s.a.v) bir gün bizlere öğle

namazını kıldırdı. Sonra Bakî‘ Mezarlığı’na[525] yöneldi. Camideki cemaat de Resûlullah (s.a.v) önlerinde yürüdüğü halde onu takip etti. Hz. Peygamber (s.a.v) Bakî‘ Mezarlığı’na vardı. Elinde bir hurma dalı vardı. Sonra arkasındaki cemaate dönüp, ***“Geçin, geçin”*** buyurdu. Böylece hepsi önüne geçti. Cemaatten biri dedi ki: “Bizler sizin arkanızdan geliyorduk. Niçin bizleri öne geçirdiniz ki?” Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ***“Nalınlarınızın sesini duyunca nefsime bir kibir gelmesinden korktum.”***[526]

640. Yine Ebû Ümâme-i Bâhilî’den: Resûlullah (s.a.v) sıcak bir günde Bakîu’l-garkad Kabristanı’na doğru yöneldi. İnsanlar arkasında yürüyorlardı. Ardından gelenlerin nalın seslerini işitince bu zoruna gitti ve hemen oturdu. Nefsine kibirden en küçük bir şey gelmemesi için herkesi önüne geçirdi. [527]

641. Abdullah b. Amr’dan: “Resûlullah’ın (s.a.v) yaslanarak yediği ve arkasından iki kişinin yürüdüğü görülmemiştir.”[528]

642. Câbir b. Abdullah’tan: “Resûlullah (s.a.v) dışarı çıktığında ashap önünde yürür, Peygamber’in ardını meleklere bırakırlardı.” [529]

Başka bir tarikte şöyle geçer: Câbir, Lokman Hekim’in sözü olan, ***“Ve yürüyüşünde mutedil ol ve sesini de kıs”***[530] âyetini okudu ve dedi ki: “Resûlullah (s.a.v) dışarı çıktığında ashap önünde yürür, Peygamber’in ardını meleklere bırakırlardı.”

643. Bu rivayet başka tarikle de gelmiştir.

644. Abdullah b. Abbas’tan: “Resûlullah’ın (s.a.v) arkasından yürüdüm. Baktım ardından yürümemi kerih görüyor mu onaylıyor mu? Beni eliyle tutup yanına çekti ve beraberinde yürüdüm. İkinci kez geri kalıp arkasında yürümeye başladım. Yine beni eliyle tutup yanına çekti ve beraberinde yürümeye başladım. Bundan anladım ki, arkasında yürünmesinden hoşlanmıyordu.”[531]

645. Mikdâd b. Esved’den: “Resûlullah (s.a.v) beni bir işin başına görevlendirdi. Halledip döndüğümde, ***‘Başkanlığı nasıl buldun?’*** diye sordu. Ben de dedim ki: “Yâ Resûlallah! Sanki tüm insanlar emrime verilmiş gibi hissettim. Vallahi yaşadığım müddetçe artık bir işin başında olmak istemem.”[532]

646. Süleym b. Hanzala-i Bekrî anlatıyor: Übey b. Kâ‘b’ın etrafında oturuyorduk. Kendisine sorular soruyorduk. Daha sonra kalktı, biz de ardından takip ettik. Bu durum Ömer b. Hattâb’a arzedilince kırbaçla üzerine yüklendi. Übey, “Dur ey müminlerin emîri” deyince, Hz. Ömer onu, “Bu arkasından gidilen için fitne, ardından giden için de zillettir” diye azarladı. [533]

647. Saîd b. Cübeyr bir grup insanın ardından kendisini takip ettiklerini

görünce, oları bundan men etti ve şöyle dedi: "Bu, ardından giden için zillet, ardından gidilen için fitnedir." [534]

648. Bazıları Hasan-ı Basrî'nin arkasından yürüyünce onlara şöyle dedi: "Allah sizlere rahmet eylesin. Böyle şeyler zayıf mümini yoldan çıkarır." [535]

649. Ebü't-Tayyib Sehl b. Muhammed b. Süleyman şöyle demiştir: "Arkasından nalınların seslerini duymak isteyen insan, bütün dünyayı ve içindekileri istiyor demektir. Bu insanın hakikattaki meramı şudur: Bana dünyanızı verin, dinimi alın. Dünyanızı çıkarıp bana sunun, çünkü ben dünya ve sizler için dinimi çıkarıp sundum."

650. Mücâhid b. Cebr şöyle demiştir: "Hizmetçileri çok olanın şeytanları da çok olur."

651. Zünnûn-i Mısrî'ye, "Müridin yüce Allah karşısında aldandığı âfet nedir?" diye sorulunca şu cevabı verdi: "Gördüğü mânevî lutuflar, kerametler ve mânevî işaretlerdir." Tekrardan soruldu: "Ey Ebü'l-Feyz! Peki, mürid bu dereceye vâsıl olmadan önce neye aldanır?" Buna da şöyle cevap verdi: "İnsanların arkasından yürümesi, halkın kendisine tazim etmesi, mecliste hürmet edip yer açması ve tâbi olanlarının çok olmasıyla. Allah'ın imtihan ve sınamalarından yine O'na sığınırız." [536]

652. Bişr b. Hâris şöyle demiştir: "Zühd dünyayı terketmek değildir. Zühd Allah dışındaki her şeyi terketmektir. İşte bak, Davud aleyhisselâm ile Süleyman aleyhisselâm dünyaya sahip olmalarına rağmen Allah katında zâhid idiler."

653. Mâlik b. Dînâr diyor ki: "Mâlik'in zâhid olduğunu söylüyorlar. Cübbesi, elbisesi var, bu haliyle mi zâhiddir? Esas zâhid Ömer b. Abdülaziz'dir. Dünya bütün imkânlarıyla önüne geldiği halde o bunları terketmiştir." [537]

654. Cüneyd b. Muhammed Bağdâdî'den: "Çabuk kızmak, fakirliği hakir görmek, makam sevgisi, işte bunların hepsi nefse muhabbetten kaynaklanmaktadır. Bu, kulluğu bir tarafa bırakmak ve rubûbiyyet mücadelesine girmektir."

655. Süfyân-ı Sevrî şöyle demiştir: "Yüksek bir makamda (bulunurken nefsânî isteklere tâbi olmaktan kaçınarak) zâhid olmak, dünyaya karşı zâhid olmaktan çok daha zordur." [538]

656. Ebû Abdullah-ı Mağribî diyor ki: "Sahip olduğu rahatlık ortamında zühd hayatı yaşayan insan, büyük ve yüksek bir makamda bulunsa bile zühd hayatı yaşar. Büyük ve yüksek bir makamda bulunup da zühd hayatı yaşayan insanın adı ise velâyet (velîlik) defterine yazılır."

657. Ebû Amr İsmail b. Nüceyd'den: "Makam sahibi olmasına rağmen insanlar nezdinde bunun ağırlığını hissettirmeyip tevazuya sarılan insanın dünya

ve içindekilerden yüz çevirmesi kolay olur." [539]

HALE RIZA GÖSTERMEK-KANAATKÂR OLMAK

658. Câbir b. Abdullah'tan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Kanaat tükenmeyen bir hazinedir." [540]

659. Ubeydullah b. Mihsan'dan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Ailesi âfiyette, bedeni sıhhatli, günlük rızkı da bulunduğu halde sabahlayan kimseye sanki dünya verilmiş gibidir." [541]

660. Hz. Ömer şöyle demiştir: "Zâtına sığınıp O'nunla yetinene Allah yeter. Allah'tan ümidini kesip başkasına yönelenin basireti kapanır. Eline geçen az dünyalıkla doymayan kimseye topladığı çok mal da fayda vermez, tatmin etmez. Sen yetecek kadarıyla yetin. Nefsine, haramlardan kaçınıp azla yetinmeyi öğret. Hilekârlıktan sakın, çünkü yarın kıyamette bunun hesabı çok uzun sürer." [542]

661. Bişr b. Hâris şöyle demiştir: "Çok kanaatkâr olan insanın izzeti dışında bir şeyi olmasa bile, o ona yeter." [543]

662. Bişr b. Hâris anlatıyor: Fudayl b. İyâz bana, "Ey Bişr! Yüce Allah'tan razı olmanın en üst seviyesi zühd ehli olmaktır" dedi. Ben, "Ebû Ali! Bu nasıl gerçekleşir?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi: "Allah Teâlâ'nın sana vermesi ile vermemesinin kalbinde müsavi olmasıdır." [544]

663. Zünnûn-i Mısrî'den: "Haline razı olmayandan gönül zenginliği de alınır. Az malla yetinmeyen çok mal edinmenin derdine düşer." [545]

664. Zünnûn-i Mısrî şöyle de demiştir: "Allah'ın takdirine güvenen insan (rızık için üzülüp) gam çekmez." [546] "Yüce Allah'ı hakkıyla tanıyıp bilen insan O'nun kendisi hakkındaki hükmüne razı olur ve takdir ettiğiyle mutlu olur." [547]

665. Ali b. Abdülaziz diyor ki: "Kanaati olmayanın ne kadar malı olursa olsun, mal onu zengin etmez."

666. Ali b. Abdülaziz şöyle de demiştir: "Kanaat sahibi olmayan kimsenin gözünü hiçbir şey hiçbir zaman doyurmaz."

667. Ebû Osman-ı Hîrî'den: "Zenginlerin zühdü, kanaat sahibi olmalarıdır. Fakirlerin zühdü ise bulundukları halin dışında bir durumu arzulamamalarıdır."

668. Ebü's-Sehbâ Sıla b. Eşyem şöyle demiştir: "Bulabileceğimi zannettiğim her yerde rızık arayıp durmak beni yordu. Günlük rızkımı temin için çabalamak ise bana yük olmadı. Bundan anladım ki, günlük rızık temini benim için daha

hayırlı. Bir insanın rızkı kendisine günbegün takdir edilir de bunun kendisi için daha hayırlı olduğunu anlamazsa bu onun düşüncesizliğine işarettir.” [548]
“Nefsime dedim ki: ‘Eline geçenle yetin, fazlasının peşine düşme.’ O da kabul edip boyun eğdi.” [549]

669. Ebü’s-Sehbâ Sıla b. Eşyem yine şöyle demiştir: “Dünyalığı helâlinden bulunabileceği yerlerde arayıp durdum, ancak sadece günlük rızkımı elde edebildim. Bununla kimseye ihtiyacım kalmıyor, fakat fazla da kazanamıyordum. Bu durumu gördükten sonra kendi kendime dedim ki: ‘Nefsim! Eline geçen bu rızıkla yetinmesini bil, kanaatkâr ol.’ Nefsim de kabul edip boyun eğdi.”

670. Yine İbrahim b. Edhem şöyle demiştir: “Hırs ve tamahın az olması insanda sıdk ve vera‘yı neşet ettirir. Hırs ve tamahın çok olması ise insanı son derece gam ve ümitsizliğe sürükler.” [550]

671. İbrahim b. Beşşâr anlatıyor: İbrahim b. Edhem’e, ‘Bugün harç işinde çalışacağım’ dediğimde bana şöyle dedi: “İbn Beşşâr! Sen hem tâlipsin (isteyen) hem de matlûb (istenen). Seni yalnız bırakmayan zât senin kendisine yönelmeni talep etmektedir. Sen ise, yetecek kadar sana ihsan olunacak nimetin peşinde (fazla) koşuyorsun. Geçen zamanını biliyorsun, içinde bulunduğun vakit de onun gibi geçip gidiyor. Ey İbn Beşşâr! Elinde olmasına rağmen, hırslı ve kanaatten mahrum kimse görmemiş gibisin! Keza ihtiyacı olup da, bu ihtiyacı Allah tarafından karşılanan birini görmemiş gibisin!” Ardından, “İhtiyacını giderecek kadar hiç paran yok mu?” diye sordu. Ben de, “Bakkalda dânikim[551] var” dedim. Bunun üzerine, “Bu halin bana çok ağır geldi doğrusu! Hem 1 dânikin var hem de çalışmak istiyorsun?” [552]

672. Cüneyd b. Muhammed Bağdâdî’ye kalbi ifsat eden şeyden sorulunca, “Tamah” cevabını verdi. “Peki, kalbi ıslah eden nedir?” diye sorulunca da, “Vera‘” diye cevap verdi. [553]

673. Bünân Hammâl diyor ki: “Hür, tamah ettiği sürece köledir. Köle de kanaatkâr olduğu sürece gerçekte hürdür.” [554]

674. Ca‘fer b. Süleyman anlatıyor: “Mâlik b. Dînâr ile Muhammed b. Vâsi‘ bir araya geldiler. Mâlik dedi ki: “Sabah kahvaltısı yanında olup da akşam yemeği olmadığı halde rabbinden razı olan (isyan etmeyip tevekkül eden) mütedeyyin kimseye gıpta ediyorum.” Muhammed b. Vâsi‘ ise şöyle söyledi: “Dünyalık bir şey yanında olmadığı halde rabbinden razı olan mütedeyyin kimseye gıpta ediyorum.”

Ca‘fer diyor ki: “İnsanlar oradan ayrılırlarken Muhammed b. Vâsi‘in daha

müttaki olduğunu düşünüyorlardı."[555]

675. Muhammed b. Ali Kettânî şöyle demiştir: "Hırsı kanaat karşılığında satan kimse izzet ve mürüvveti elde eder."

676. Ebü'l-Hasan-ı Bûşencî'ye, kanaatin ne olduğu sorulunca şöyle cevap verdi: "Nasibine düşeni kabullenip rıza göstermektir." [556]

677. İbrahim-i Nehâî şöyle demiştir: "Yüce Allah sekîneti şükreden kullarının kalbine koyar."

678. Zekeriyya b. Delleveyh anlatıyor: "Abdullah b. Ebû Ziyâd Katavânî bana sordu: 'Horasanlı! Seni yurdundan çıkaran şey nedir?' 'Şerefli yaşama arzusu' dedim. O da, 'Doğru söyledin. Kanaat sahibi ol, dünyada ve âhirette şerefli olursun. Şeref, mal mülkü çoğaltmada değildir' dedi."

679. Süfyân b. Uyeyne bir gün, taşlı toprağı başına yastık olarak hazırlamış, vücudunu koymak için de kumların üzerine toprak serpmekte olan Abdullah b. Merzûk'u görmüş. Ona sormuş: "Ebû Muhammed! Kim dünyada bir şeyi Allah için terkederse, Allah dünyada onun yerine başka bir şeyi ona ihsan eder. Allah, kendi rızâsı için terkettikleriniz sebebiyle size ne ihsan etti?" Abdullah b. Merzûk şu cevabı vermiş: "Şu anda içinde bulunduğum hale razı olmayı ihsan etti."

Yine Abdullah Mekke'de görülmüş. Kendisine, "Binekle mi geldiniz yoksa yayan mı?" diye sorulmuş. O da şu cevabı vermiş: "Âsi kulun efendisinin kapısına binekle dönme hakkı yoktur. Elimden gelse başım üzere gelirdim."

680. Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî'ye, "Kul ne vakit gerçek kul olur?" diye sorulunca şu cevabı verdi: "Allah'a ve O'nun kendisi için uygun gördüğüne razı olduğunda."

681. Ebü'l-Abbas b. Atâ'dan: "Kulluk dört hasletle gerçekleşir: Verilen sözlere sadık kalmak, İslâm'ın belirlediği sınırları korumak, mevcut olana razı olmak, kaybedilenler dolayısıyla sabretmek."

682. Ebû Bekir Verrâk'dan: "Tamaha, 'Baban kimdir?' diye sorulacak olsaydı, 'Allah'ın takdir ettiği rızıkta şüphe etmektir' cevabını verirdi. 'Mesleğin nedir?' diye sual edilecek olsaydı, 'Zillet peşinde koşmak' derdi. Aynı şekilde, 'Gayen nedir?' denecek olsaydı, 'Allah'ın rahmetinden mahrum kalmak' diye cevap verecekti." [557]

683. Abdullah b. Mübârek bir şiirinde diyor ki:

Sakın hiçbir kula tamahla tazarru etme!

Bil ki, bu durum zarar verir yüce dinine!

Allah'ın geniş hazinelerinden iste rızıklar!

O'nun dilemesi bir tek kâf ve nûna bakar. [558]

İsteyip bir şeyler beklediğin bütün herkesin,

O'na ne kadar muhtaç olduğunu görmez misin? [559]

684. Muhammed b. Arefe-i Nahvî diyor ki:

Zaman sana sıhhat elbisesini giydirmişse,

Helâlinden tatlı rızkın her zaman gelmişse.

Bolluk içindekilere sakın ola gıpta etmeyesin!

Zaman ne kadar verse o kadar da alır bilesin! [560]

685. Halil b. Ahmed bir şiirinde şöyle der:

Yeter sana bu rızık uzun müddet!

Ölecek olana fazla rızık ne hacet?

686. Fakih Mansûr b. İsmail'den:

Azık, sıhhat ve emniyet,

Olmuşken senin nasibin.

Ve sen üzülüyorsan hâlâ,

Ayrılmaz ki senden hüzün.

687. Mes'ûdî'nin okuduğu şiirde şair şöyle der:

Giydir istiğna elbisesi nefsine!

Sağlayıver korunmasını böyle.

Nefsini korumayana gelince,

Etmektedir ihanet o nefsine.

Nefis bir ihtiyaç arzederse,

Bırak onu getirme yerine.

Gidip de düşmezsen peşine,

İhtiyaç hissetmezsin o şeye.

688. Ebü’t-Tayyib Sehl b. Muhammed b. Süleyman’ın okuduğu şiirde şair şöyle demektedir:

Hırs kötü bir şeydir, tamah da onun gibidir.

Hırsla vera‘ bir kalpte toplanmayacaktır.

Hırsa bürünen insan hep tamahkâr olacaktır.

Zamanın tamahına gelince doyması yoktur.

689. Ebû Ubâde-i Buhtürî bir şiirinde şöyle der:

Yoruyor beni bir şeylerin peşinde koşmak.

Ağır geliyor hafif bir işin altına girmek.

Razı olsam nasibime takdir edilmiş olana,

Yetiyor bana çok yerine az peşinde koşmak.

690. Muzaffer Kırmîsînî bir şiirinde şöyle der:

Beni aziz kılmıştır olmak kanaakâr.

Bundan daha büyük izzet mi var?

Kanaat senin dahi olsun sermayen.

Ticaret metaın da olsun takvân. [561]

691. Muhammed b. Hüseyin-i Cumahî bir şiirinde şöyle der:

İzzet peşinde olana, zelil olmak istemeyene,

Söyle, ihanete zinhar uğramak istemeyene:

Beşerden uzaklaş, kaç ardında koştukları metadan!

Aziz ve korunmuş yaşarsın, şayet böyle yaparsan.

Sen Allah’tan korkmaya bak, O’nun fazlından iste!

Kulunun rızkına kefildir O, buna garanti vermekte.

Muhammed b. Hüseyin-i Cumahî bir şiirinde de şöyle demiştir:

Razıyım yetecek kadar rızka mâlik olmaya.

Az ama helâl yeterli maişet kazanmaya.

Yönelmedim haram yoldan kazanmaya.

Böyle mala sevinçle saldırıp toplamaya.

Cömert, cimri, zengin, fakir müsavi nezdimde.

Hepsini aynı karşılıyorum ben, güler yüzle.

Beni bu mutlu hayatımda yaşamaya bırak, hanım!

Çünkü evden iffetle giderim, şereflice dönerim.

FAKİRLİĞE SABRETMEK

692. Abdullah b. Abbas'tan: Resûlullah (s.a.v) bir gün Cibrîl ile birlikte Safâ'ya çıktı. Hz. Peygamber (s.a.v) ona dedi ki: *"**Seni hak üzere gönderene andolsun ki! Muhammed'in (s.a.v) ailesi ne bir avuç kavut ne de un ile hiçbir gün akşama çıkmamıştır.**"* Hz. Peygamber (s.a.v) kelâmını bitirir bitirmez gökyüzünden aşağı düşen bir şeyin sesiyle korkup irkildi. Resûlullah (s.a.v) sordu: ***"Yoksa Allah Teâlâ kıyamete kopmasını mı emretti?"*** Cibrîl, "Hayır" dedi. "Gelen İsrâfil'dir. Allah Teâlâ bu sözlerinizi işitince İsrâfil sana indi." İsrâfil Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanına geldi ve, "Allah Teâlâ senin söylediklerini işitti. Beni yerlerin anahtarlarıyla sana gönderdi. Sana arzetmemi emir buyurdu: Arzu edersen Tihâme dağlarını zümrüd, yakut, altın ve gümüş haline getirip sana sunayım. İstersen melik peygamber veya (eskisi gibi) kul peygamber de olabilirsin (Arzun yerine getirilecektir)." Cibrîl Hz. Peygamber'e (s.a.v) Allah'a karşı mütevaziliği seçmesini işaret etti. Hz. Peygamber de (s.a.v) üç kez, ***"Bilakis kul peygamber olmak isterim"*** dedi. [562]

693. Cüneyd b. Muhammed Bağdâdî'ye fakir ve zenginden hangisinin daha faziletli olduğu soruldu. Şu cevabı verdi: "Allah'a en çok itaat edenler." Bu

sefer, “Her ikisi de itaat ediyorlarsa?” diye soruldu. Ona da şu cevabı verdi: “Her ikisinin durumu da takdir edilecek bir haldir. Bununla beraber yüce Allah’ın nebîsi için tercih ettiği durum daha faziletlidir. Ben Allah’ın Hz. Peygamber (s.a.v) için zenginliği tercih ettiğini görmedim. [563] Allah Teâlâ’nın Peygamber’i için tercih ettiği durum, güzel olması hasebiyle elbette daha faziletlidir.” [564]

694. Zünnûn-i Mısrî diyor ki: “Üç şey zenginken selâmet üzere bulunulduğunun alâmetlerindendir:

a) Harama yanaşmayıp uzak durmak.

b) Zekâtı vererek insanların maldaki haklarını ödemek.

c) Kibirden korkarak tüm insanlara tevazu göstermek. [565]

Üç şey de fakirken selâmet üzere bulunulduğunun alâmetlerindendir:

a) Kendisine takdir olunan rızka kanaat etmek.

b) Allah’ın kendisine ikram ettiği nimetlerine şükrünü göstermek için güler yüzlü olmak.

c) Malı çok olana tamah ederek ona tevazu göstermekten kaçınmak.

Üç şey de âhireti sevmenin alâmetlerindendir:

a) Çok ağlamak. [566]

b) Âhireti çokça hatırlamak ve onu sürekli arzulamak.

c) Âhiret sevgisinden ötürü dünyaya buğzetmek.”

695. Bişr b. Hâris şöyle demiştir: “Vallahi! Fakirler, rahmetin indiği yerlerdir.”

696. Muhammed b. Vâsi‘ ile Mâlik b. Dînâr bir araya geldiler. Yaşamı aralarında müzakere ettiler. Mâlik dedi ki: “İnsanın hayatını devam ettirdiği geliri olmasından daha iyi bir şey yoktur.” Muhammed b. Vâsi‘ de dedi ki: “Sabah kahvaltısı bulup akşam yemeği bulamayan, akşam yemeği bulup da sabah kahvaltısı bulamayan ve Allah’ın kendisinden razı olduğu kimseye ne mutlu!” [567]

TEVEKKÜL [568]

697. İbrahim b. Beşşâr anlatıyor: “Bir gece İbrahim b. Edhem ile beraberdim. Yanımızda ne iftar edecek bir şey ne de yiyecek temin edecek bir durumumuz vardı. Bu duruma üzüldüğümü görünce dedi ki: ‘İbrahim b. Beşşâr! Yüce Allah hem dünyada hem de âhirette fakirlere ve gariplere ne büyük bir rahat ve nimet ihsan etmiştir. Kıyamet günü onlara zekâttan, hacdan, sadakadan, (kimseleri olmadığından) sıla-i rahimde bulunmaktan, (maddî imkânları olmadığından) başkalarına yardıma koşmaktan sual etmeyecektir. Allah Teâlâ bunları dünyada zengin ama âhirette fakir; dünyada aziz, âhirette zelil olacak olan şu miskinlere soracaktır. Sen hüzünlenip gamlanma. Allah Teâlâ’nın rızkı bizlere takdir edilmiştir, gelecektir. Vallahi esasında bizler zengin melikleriz. Çünkü âhiretten önce dünyada da rahat eden insanlarız. Şöyle ki, yüce Allah’a itaat ettikten sonra nasıl sabahlayıp akşamladığımıza önem vermiyoruz.’

İbrahim daha sonra kalkıp namaza durdu. Ben de namaza durdum. Çok beklemedik, biraz sonra bir adam çıkageldi. Yanında sekiz çörek ve oldukça da hurma vardı. Getirdiklerini önümüze koydu ve, ‘Allah sizlere merhamet etsin. Âfiyetle yiyiniz’ dedi. İbrahim b. Edhem namazını bitirip selâm verince bana seslendi: ‘Üzülüp duruyordun! Ye işte!’ Bu arada bir dilenci geldi, yiyecek bir şeyler istedi. Bir miktar hurmayla beraber üç çöreği alıp ona verdi. Bana da üç tanesini verdi, kendisi de iki tane yedi. Sonra da şöyle dedi: ‘Yardıma koşmak müminlerin ahlâkındandır.’ ” [569]

698. Ebü’l-Melîh anlatıyor: “Sâlih b. Mismâr vefat ettiğinde geriye 1 dirhem ve 4 dânik[570] bırakmıştı. Vefatı anında, “Anneni(n) veya kız kardeşini(n bakımını) dilediğin kimseye vasiyet et’ denilince şu cevabı vermişti: Allah varken, onları başka birine vasiyet etmekten hayâ ederim.” [571]

699. Muhammed b. Kâ‘b Kurazî bir miktar mal kazanınca, “Bunu senden sonrası için çocuklarına sakla” denildi. O ise şunu söyledi: “Hayır. Bunu, rabbim katında faydalı olması için kendime saklayacağım (O’nun yolunda harcayacağım). Çocuklarıma da rabbimi bırakacağım (Onları O’na emanet edeceğim).”

BAŞA GELEN BELÂLARA ve İNSANLARIN EZALARINA SABRETMEK

700. ***“Altında onlara ait bir hazine vardı.”*** [572]

Ali b. Ebû Tâlib bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: "Bu hazine altından bir levha idi. Üzerinde şöyle yazmaktaydı: Bismillâhirrahmânirrahîm. Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah'ın Resûlü'dür. Ölümün hak olduğunu bilen insan, nasıl oluyor da sevinçli oluyor, şaşıyorum. Kadere inanan insan, nasıl oluyor da (başına gelene) hüzünleniyor, hayret ediyorum. Cehennemi hatırlayan insan, nasıl olur da güler, şaşıyorum.[573] Dünya ve içindekilerin halden hale girmelerini gören insan, nasıl oluyor da ona meylediyor, hayret doğrusu." [574]

701. Ebû Zer-i Gıfârî'den: "İslâm'ı, müslümanları ve fakirleri sev. Garibi de bütün kalbinle sev. Dünyanın gamlarına gir, sabırla bunlardan çık. Hayır üzere bulunan bir insanın şerre dönmeyeceğinden, şer üzere ölmeyeceğinden emin olma. Keza şer üzere bulunan bir insanın hayra döneceğinden, hayır üzere öleceğinden ümidi kesme. Nefsinin günahları, seni, insanlarla uğraşmaktan geri tutsun." [575]

702. Yahya b. Muâz-ı Râzî'den: "Zühd üç şeyle olur: Başa gelen musibete sabretmek[576], fakirliği tercih etmek (îsâr),[577] hiçbir şekilde dünyayı talep etmemek." [578]

703. Süfyân b. Uyeyne'ye, "Zühd nedir?" diye sorulunca şöyle cevap verdi: "Hale razı olup Allah'a şükretmek, başa gelen belâlara sabretmektir. Böyle olan insan zâhiddir." [579]

Kendisine, "Peki, şükür nedir?" diye sorulunca da şöyle cevap verdi: "Allah'ın yasakladıklarından kaçınmaktır." [580]

704. Zünnûn-i Mısrî müslümanın özelliklerini anlatırken şöyle dedi: "Allah Teâlâ'nın bazı seçkin ve hayırlı kulları vardır." Kendisine, "Ey Ebü'l-Feyz! Bu kulların alâmetleri nelerdir?" diye sorulunca şu cevabı verdi: "Kulun rahatını terketmesi, tüm gayretini yüce Allah'a itaate yöneltmesi ve dünyanın kalbinden çıkmasını arzulamasıdır." [581]

Yine kendisine soruldu: "Ey Ebü'l-Feyz! Allah Teâlâ'nın bir kula teveccüh etmesinin alâmeti nedir?" Buna da şöyle cevap verdi: "Kulun başına gelen belâlara ve musibetlere sabrettiğini,[582] haline her hâlükârda şükrettiğini,[583] devamlı olarak yüce Allah'ı zikrettiğini görürsen,[584] bu hal, Allah Teâlâ'nın rahmetiyle o kula teveccüh ettiğini gösterir."

Kendisine, "Peki, yüce Allah'ın bir kuldan yüz çevirmesinin alâmeti nedir?" diye soruldu. Buna da şu cevabı verdi: "Kulun rabbini unuttuğunu, gaflete daldığını, Allah Teâlâ'nın zikrinden uzaklaştığını görürsen, bu yüce Allah'ın o kuldan yüz çevirdiğinin alâmetidir." [585]

“Ey Ebü’l-Feyz! Kulun Allah Teâlâ ile ünsiyet ettiğinin alâmeti nedir?” diye sorulunca da şöyle dedi: “Kendisini gördüğünüzde sizi insanlardan uzaklaştırıp yüce Allah’a yakınlaştırıyorsa bu ünsiyeti gösterir. Ancak insanlara yaklaştırıp Allah’tan uzaklaştırıyorsa, bu da ünsiyetinin olmadığına delildir.”

705. Ebû Saîd-i Esmaî anlatıyor: “Bir bedevî, adamın birine nasihat etti ve şunları söyledi: “Gönül zenginliği mal zenginliğinden daha faziletlidir. Zenginlik ihsan edilmemiş insan, takvâdan nasipkârdır. Nice nimetler içinde yüzen insanlar vardır, din ve güzellik yönünden açtırlar. Mümin, hayır üzere bulunursa yeryüzü gülümser, gökler onunla mutlu olur. Üzerinde iyilik yapmış olana, toprağın altında eziyet edilmez. İhtiyarlığın gençliğin üzerine saldırması gibi, ölüm de ihtiyarın üzerine saldırır. Dünyayı hakkıyla tanıyan insan, eline geçen bollukla mutlu olmadığı gibi, gelen belâlara karşı sabırsızlık göstererek de mahzun olmaz.” [586]

706. Ahmed b. Selmân anlatıyor: Kitabıma Hâtim-i Esam’ın şöyle dediğini yazmışım: “Bizim yolumuza sülûk eden nefsini şu dört ölüme alıştırsın: Beyaz ölüm, siyah ölüm, kırmızı ölüm, yeşil ölüm. Beyaz ölüm açlıktır. Siyah ölüm, insanların eziyetlerine sabretmektir.[587] Kırmızı ölüm, nefse muhalefet etmektir. Yeşil ölüm, yama üstüne yama vurulmuş elbise giymektir.” [588]

707. Yusuf b. Esbât’tan: “Ezalara sabreden, nefsinin arzularını terkeden, helâlinden ekmek yiyen kimse zühdün esasını yakalamış demektir.”

AİLEYLE İMTİHAN OLUNMA

708. Ebû Hüreyre’den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

“İnsanlara öyle bir zaman gelecek ki, dinini yaşamak için bir dağdan başka bir dağa, bir mağaradan başka bir mağaraya kaçanlar hariç, müslüman dinini koruyamayacak. Bu zaman geldiğinde, elde edilen maişet hep Allah’ın gazabını çeker hale gelecek. Bu zaman geldiğinde insanın helâkı eşinin ve çocuklarının elinden olacak. Eşi veya çocuğu olmazsa helâkı ebeveyninin elinden olacak. Ebeveyni de olmazsa helâkı akrabalarının veya komşularının elinden olacak.”

Ashâb-ı kirâm sordular: “Bu helâk nasıl olacak ey Allah’ın Resûlü?” Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: ***“ Maişet darlığı sebebiyle onu ayıplayacaklar. O da bunların karşısında, nefsini, helâk olacağı haram yerlerde dünyalık elde etmeye sürükleyecek.”*** [589]

709. Muâz b. Cebel diyor ki: “Sizler darlık fitnesiyle imtihan edildiniz, buna

sabrettiniz. Bolluk fitnesiyle de imtihan edileceksiniz?” Sordular: “Bolluk fitnesi nedir?” Açıkladı: “Kadınların (sıkı dokunmuş, kaliteli) Yemen hırkası, Şam entarisi giymeleri, (istekleriyle) zenginleri yormaları, fakirleri kazanamayacakları şeylerle mükellef tutmalarıdır.” [590]

710. Süfyân b. Uyeyne’den: “Çoluk çocuk sahibi insan (genellikle) iflâh olmaz. Bizim bir kedimiz vardı, önceleri tencerelerin kapaklarını açmazdı. Ama ne zaman ki doğurdu, kapakları açmaya başladı.” [591]

711. Mu‘temir b. Süleyman anlatıyor: Süfyân-ı Sevrî bana dedi ki: “Mu‘temir! Çoluk çocuğu olan insan (genellikle) sâlih insan olamaz. Gördüğüm her çoluk çocuk sahibi insan, mutlaka olur olmaz işleri birbirine karıştırmış ve kendisini ilgilendirmeyen şeylere girişmiştir.”

712. Ebû Hâzim Seleme b. Dînâr diyor ki: “Amele sarılın! Çünkü dünyada bulunan her şeyin sizden önce de sahipleri vardı. Ey kişi! Çocuklarına nasihat etmeye çabala. Zira şunu bilesin ki, malın şu iki kimse(den biri)nin eline kalabilir: Malı Allah’a isyan yolunda kullanıp senin helâlinden topladığınla azgınlık yapan. Malı Allah’a itaat yolunda kullanıp senin toplamak için yorulduğun malla iyi kullardan olan. Senden önce vefat eden (çocuklar) için Allah’ın rahmetini dile. Geriye bıraktıkların için de Allah’ın rızkını ayır.” [592]

713. Ebû Muhammed Abdullah b. Hubeyk-i Antâkî aktarıyor: Geçmiş büyüklerden biri şöyle demiştir: “Kıyamet günü bir münadi seslenir: ‘Aile efradının hasenatını yediği kimseler neredeler?’ Bu hitaba muhatap olanlar ayağa kalkarlar. Onlar çok büyük bir kalabalıktır.”

İNSANLARIN BOZULMASI

714. Mirdâs-ı Eslemî’den: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu:

“Sâlihler peşi sıra gider. Geriye arpa ve buğdayın kötüleri misâli kıymetsizler kalır. Allah Teâlâ bunlara hiç değer vermez.” [593]

715. Hz. Peygamber’in (s.a.v) şöyle buyurduğu bizlere rivayet edilmiştir:

“İnsanlara öyle bir zaman gelecek ki, insan uzak durmak ile fücuru işlemek arasında tercihte bırakılacak. Bu zamana yetişenler uzak durmayı fücuru işlemeye tercih etsinler.” [594]

Âhireti isteyenin takip edeceği yol, uzak durmayı fücur işlemeye tercih etmesi; başkalarınca yenilse bile ondan yiyen kelb olmamasıdır. Tevfîk ve inayet Allah’tandır.

716. Abdullah b. Ömer'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular: *"İslâm garip başladı, başladığı gibi garip olacaktır. İslâm yılanın deliğine çekilmesi gibi iki mescidin arasına çekilecektir."* [595]

717. Aynı hadis başka tariklerle de rivayet edilmiştir. [596]

718. Abdullah b. Ömer naklediyor: Resûlullah'tan (s.a.v) dinledim: ***"İnsanlar yüz deve gibidir. Neredeyse içlerinde bineklik bir tane bile bulamazsın."*** [597]

Ezherî, İbn Kuteybe'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.v) bu hadisle insanların hepsinin nesep olarak eşit olduğunu, hiçbirinin diğeri üzerinde üstünlüğü olmadığını, fakat içlerinde bineklik bir tane bulunmayan yüz deve gibi birbirlerine benzediklerini beyan etmişlerdir." Ezherî kendi düşüncesini de şöyle açıklamıştır: "Benim bu konudaki kanaatim şudur: Yüce Allah (Kur'an'da) dünyayı zemmetmiş, kullarını dünyada kötü âkıbetten sakındırmış ve ibret alsınlar diye onlara darbımeseller getirmiştir. Bunu âyetlerde de görüyoruz. ***'Dünya hayatı tıpkı gökten indirdiğimiz bir suya benzer.'*** [598] Bunun gibi Hz. Peygamber de (s.a.v) Allah Teâlâ'nın insanları sakındırdığı şeylerden sakındırıyor ve onları **zühd**e teşvik ediyordu. ***'İnsanlar yüz deve gibidir. Neredeyse içlerinde bineklik bir tane bile bulamazsın'*** sözünde de, zühdle kemâle erip, yönünü âhirete döndüren insanlar azdır demek istemiştir." [599]

Ebû Süleyman-ı Hattâbî iki mânayı da zikretmiş ve şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu sözü iki mânaya gelmektedir:

Birincisi: İnsanlar dinin hükümleri yönüyle eşittirler. Asaletli olanın olmayana, makamı yüksek olanın düşük olana bir üstünlüğü yoktur. Bu yönüyle, içlerinde binilip yolculuk edilecek müsait bir tane bulunmayan yüz deve gibi aynıdırlar.

İkincisi: İnsanların çoğu nâkıstır ve cahildir. Bu sebeple şunu demek istemektedir: İnsanlarla fazlaca beraber bulunma, muhabbeti ilerletme. Sadece faziletli olanlarla birlikte bulun. Bunlar da -yük develeri içinde binmeye müsait hayvanın az olması gibi- azdır. Bunun delili şu âyet-i kerîmedir: ***'Fakat insanların çoğu bilmezler.'*** [600] ***'Fakat çokları bilmezler.'*** [601] Mütekaddimîn âlimlerin, bu hadise, 'İnsanları kınamak ve onlardan **uzlet**e çekilmek' başlığını koymaları da buna işaret etmektedir. [602]

719. Ebü'd-Derdâ diyor ki: ***"Bu zamanda beğenmediğiniz şeyler, değiştirdiğiniz amelleriniz*** *(fiil ve davranışlarınız)* ***yüzünden ortaya çıkmaktadır. Amelleriniz hayır olsa, onlar da öyle olacaktır. Eğer yaptıklarınız***

***şer olursa, ne yazık ki zamanınızdaki işler de öyle olacaktır.*"** Devamla, "Ben bunu Peygamber'inizden bu şekilde işittim" dedi. [603]

720. Ebû Hüreyre şöyle demiştir: "Güzel insanlar hep gittiler. Geriye nesnâs kaldı." Sordular: "Nesnâs nedir?" Şöyle cevap verdi: "İnsanlara benzediği halde aslında insan olmayan maymunlardır." [604]

721. Ebû Hüreyre şöyle de demiştir: "Güzel insanlar hep gittiler. Geriye, insanlara benzediği halde aslında insan olmayan maymunlar kaldı."

722. Murâd kabilesinden bir adam Üveys-i Karanî'nin yanına varıp selâm verdi. Selâmını alan Üveys'e, "Nasılsınız yâ Üveys?" diye sordu. O da, "Allah'a hamdolsun" dedi. Adam, "Zaman size nasıl geliyor?" diye sordu. Ona şu cevabı verdi: "Hiç sorma! Kişi akşamlayınca hiç farkında olmadan sabahlıyor, sabahlayınca da hiç anlamadan akşama varıyor. Muradlı kardeşim! Ölüm müminde bir neşe bırakmıyor. Muradlı kardeşim! Müminin Allah'ın haklarını bilmesi, yanında gümüş veya altın bıraktırmıyor. Muradlı kardeşim! Müminin üzerindeki Allah haklarını ifa etmesi, yanında bir arkadaş bırakmıyor. Oysa vallahi bizler onlara mârufu emrediyor, münkerden de nehyediyoruz. Buna rağmen bizleri düşman belliyorlar, gidip fâsıklardan dostlar ediniyorlar. İş o noktaya varıyor ki, vallahi bizlere olmayacak iftiralarda bulunuyorlar. Allah'a andolsun ki, tüm bunlar beni hakkı söylemekten alıkoymayacaktır." [605]

723. Ebû Vâil Şakîk b. Seleme şöyle demiştir: "Zamanımızın kurrâları bedenleri zayıf ama yünleri kabarık, tuzlu ve acı bitkileri yiyip peşinden su içen ve böğürleri şişen koyunlara benzer. Bunlar bir adamın önünden geçtiklerinde görünüşleri çok hoşuna gider. Kalkıp içlerinden bir tanesini eliyle yoklar, bir de bakar ki zayıflıktan kemiklerinde ilik yok. Sonra bir başkasını yoklar, bakar ki onun da zayıflıktan kemiklerinde ilik yok. Bir başkasına daha bakar, o da aynı çıkar. İşte kurrâlar da böyledir, hiçbirinde hayır yoktur." [606]

724. Yine Ebû Vâil Şakîk b. Seleme'den: "Zamanımız insanlarını, ovduğunda kırmızılığı ortaya çıkan (sırrı dökülen) dirhemlere benzetiyorum." [607]

725. Ebû Hâzim Seleme b. Dînâr, "Hem dinin hem de dünyanın zorluğu iyice arttı" deyince, "Ey Ebû Hâzim! Nasıl yani?" diye soruldu. O da şu cevabı verdi: "Dine gelince, ona yardım edenler azaldı. Dünyaya gelince, elini uzattığın her şeye senden önce bir fâcirin el uzatmış olduğunu görürsün." [608]

726. İbrahim b. Muhammed b. Münteşir diyor ki: "İnsanlara 'kurtların devri' denilen bir vakit gelecek. O vakitler kelb (köpek) gibi olmayanları kurtlar yiyecektir." [609]

727. Urve, Hz. Âişe'den naklediyor: Şair Lebîd b. Rebîa bir şiirinde şöyle

der:

Himayelerinde yaşanan güzel zevat çekip gitti.

Kalakaldım geride bir kuşak içre, uyuz deve gibi!

Şimdikiler korkup azardan sessiz konuşurlar.

Gürültü yapmasa bile, kınanıyor konuşanlar.

Bunu nakleden Hz. Âişe (r.anh) ardından da şöyle der: "Lebîd bir de bizim kimlerin arasında bulunduğumuzu görseydi acaba ne derdi?" Bunu nakleden İbn Şihâb-ı Zührî de şöyle demiştir: "Hz. Âişe (r.anh) bir de bizim kimlerin içinde bulunduğumuzu görseydi acaba ne derdi?" [610]

728. (Yukarıdaki şiiri Hz. Âişe'den nakleden) Urve b. Zübeyr (bir başka rivayette) şöyle demiştir: "Hz. Âişe (r.anh) bu iki beyitle birçok temsil getirirdi." Urve bu sözün ardından yukarıdaki iki beyti nakletmiş, ancak şiirin ilk beytinin ikinci mısraını, *"Bir nesil içre kalakaldım, uyuz deve gibi"*, ikinci beytin birinci mısraını da, *"Şimdikiler azarlanmaktan korkup siniyorlar"* diye aktarmıştır. (Bu rivayette) Hz. Âişe (r.anh) şiirin ardından şöyle der: "Lebîd b. Rebîa'ya vahlar olsun! Bir de bu zamana kadar yaşasaydı, acaba ne derdi?" Urve bunu naklettikten sonra, "Hz. Âişe (r.anh) bu zamana kadar yaşasaydı, acaba o ne derdi?" der. [611]

729. (Diğer bir tarikle gelen rivayette) Urve b. Zübeyr şöyle demiştir: Hz. Âişe (r.anh) şiiri çok severdi. Lebîd b. Rebîa'nın şu şiirini devamlı söylerdi:

Himayelerinde yaşanan güzel zevat çekip gitti.

Kalakaldım geride bir kuşak içre, uyuz deve gibi!

Hıyanet ederek sahte dostluklar gösterirler.

Gürültü yapmasa bile, kınanıyor konuşanlar.

Hz. Âişe (r.anh) sonra da şöyle derdi: "Lebîd bir de bizim kimlerin arasında bulunduğumuzu görseydi acaba ne derdi?" Bunu nakleden Urve de diyor ki: "Hz. Âişe (r.anh) bir de bizim kimlerin arasında bulunduğumuzu görseydi, acaba o ne derdi?" [612]

730. Bişr b. Hâris Hâfî'den:

Himayelerinde yaşanan güzel zevat çekip gitti.

Tüm münkeratı reddeden insanlar göçüp gitti.

Bir kuşak içre kalakaldım, karşılıklı şirin gözükürler.

Birbirlerinin şerlerinden böyle korunmak isterler.

731. Yine Bişr b. Hâris Hâfî'den:

Hep hayırlı iş yapmaları ümit edilenler gitti.

Tüm münkeratı reddeden insanlar göçüp gitti.

Bişr bunun ardından (yukarıda geçen) ikinci beyti zikretmiştir. [613]

732. Ebü'l-Abbas Muhammed b. Şâdel-i Hâşimî bir şiirinde şöyle der:

İnsanların hepsi zamanı kınayıp durur.

Oysa bizden öte zamanın suçu yoktur.

Suç bizde ama hepimiz onu suçlar durur.

Bir konuşacak olsa, bizi yerden yere vurur.

Aldatmak için giyinmişiz koyun derisi!

Yazıklar olsun ürkütene yanımıza geleni.

Esasen kurdun yediği yok kimsenin etini,

Alenen yemekteyiz hep birbirimizin etini.

733. Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn şöyle demiştir: Hz. Âişe'nin söylediği şiirdeki *"Himayelerinde yaşanan güzel zevat çekip gitti"* mısraı çok hoşuma gidiyor. Ben de diyorum ki:

Güzel insanlar bizleri bırakarak hep uçup gittiler...

Beşere benzer rezil maymunlar içinde kaldık bizler!...

Onları uzaktan gördüğümüzde sanıyoruz ki insanlar...

Araştırıldıklarında görülür ki, asla insan değiller...

Şayet onlara gelip de bir şey isteyecek olursam eğer,

Daha ben istemeden hemen, baştan yok deyiverirler.

Yanımda durmadan ağlayıp dururlar ki bezdirirler.

Bir an önce canım onlardan yakayı kurtarmak ister. [614]

734. Ebû Amr-ı Attâbî'den:

Zaman ters döndü, acı oldu tatlısı.

Hayat içre tecrübe ettim herkesi.

İyi insan göremedim hiç kimseyi.

Kesiver sen de beşerden ümidini,

Hür olarak yaşarsın bak hayatını. [615]

735. Ebû Bekir Muhammed b. Kasım İbnü'l-Enbârî'den:

Bir zamanlar sen benim kardeşimdin.

Bir müddet sonra hasmım oluverdin.

Sana zamanın kötülüklerini anlatırdım.

Senin yüzünden zamanı kötüler oldum.

Seni ben sıkıntılara karşı hazırlıyordum.

Şimdiyse senden kurtulmaya bakıyorum.

736. Fakih Mansûr b. İsmail'den:

İnsanlar uçsuz bucaksız derin derya misâlidir,

Onlardan uzak durup kurtulmaksa gemi gibidir.

Nasihat ettim ve şunu söyledim ben hep sana:

Şu miskin nefsine merhametli olsana, acısana! [616]

737. Yine fakih Mansûr b. İsmail'den:

Ben diyorum ki, çokça övüp duruyorlar hayatı...

Muhtevidir oysa ölüm, bilinmeyen bin fazileti...

İşte sana biri: Ölüm gelince emniyet de gelir.

İnsafsız insanlardan artık kurtuluş demektir. [617]

738. Ebû Sa'd Abdurrahman b. Muhammed bir şiirinde diyor ki:

Dönem o kadar bozuldu, o kadar kötüleşti ki zaman!

Kerim insanların şikâyetine şaşma sen zamandan!

739. Ca'fer b. Muhammed Huldî şöyle der:

Kimden yardım, kimden sığınma isteyeyim?

Hani nerde koruyacak, yardım edecek kim?

Kimler içine itildim, kimler arasında kaldım şimdi?

Bunlar beşer de, mazur mu göreyim, yoksa eşek mi?

740. Abdurrahman b. Ebû Katâde-i Ensârî anlatıyor: (Abbâsî Halifesi) Me'mûn'un kapısında müzakere ediyorduk. Ebü'l-Mehlûl bu müzakere esnasında şöyle dedi: "Zaman bir kap gibidir. Bozulan onun içindeki insanlardır." Böyle dedikten sonra şu şiiri okudu:

İnsanların suçlarının himaye edildiğini görüyorum.

Namuslara halel getiriliyor, korunmuyor bakıyorum.

Diyorlar ki, bozulmuş kötü zamandır şu an...

Zaman bozulmamıştır, kendileridir bozulan...

İNSANLARLA BERABER BULUNMANIN ŞARTI

741. (Kitabın müellifi Beyhakî diyor ki): Başka bir yerde[618] Hz.

Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştik:

"İnsanlarla beraber olup onların ezalarına sabreden müslüman, insanlara karışmayıp ezalarına sabretmeyenden daha faziletlidir." [619]

İnsanlarla beraber olmakla ilgili bu rivayetler, insanlara karışmak, onlara katılmak kendisini yüce Allah'ın zikrinden alıkoymayan, Allah rızâsı için ihlâslı amel etmesine mani olmayan müslüman içindir. Eğer insanlarla beraber bulunması onu bunlardan alıkoyuyor ve uzlete çekildiğinde ibadetle meşgul olup vakitlerini değerlendiriyorsa, halktan uzlete çekilip taatle meşgul olması daha hayırlıdır. Yine de en iyisini Allah Teâlâ bilir.

742. Ebû Saîd-i Hudrî'den: Resûlullah Efendimiz (s.a.v) içimizde ayağa kalktı ve bizlere hutbe irad etti. Hutbesinin bir yerinde şöyle buyurdu:

"Rabbim katına davet edilmem ve buna icabet etmem çok yakındır. Benden sonra sizlere bazı idareciler gelecek. Bunlar bildiklerini söyleyecekler, bildikleriyle hüküm verecekler. Bunlara itaat bana itaat demektir. Bunlar böyle bir müddet devam eder. Sonra sizlere başka idareciler gelecek. Bunlar bilmediklerini söyleyecekler, bilmedikleriyle hüküm verecekler. Bunlara akıl veren, yardımcı olan ve destek çıkanlar kendileri helâk olduğu gibi başkalarını da helâke sürüklemişlerdir. Bedenlerinizle bu idarecilerle beraber olun, ancak *(Allah'ı razı etmeyecek işlerde)* ***amellerinizle onlardan ayrılın. İyilik yapanın iyi yaptığını, kötü yapanın da yanlış yaptığını söyleyin."*** [620]

743. **Ebû Zer**'den: Resûlullah Efendimiz (s.a.v) parmaklarını birbirine geçirerek bana, ***"Ey Ebû Zer! Kötü bir toplum içinde bulunduğunda ne yaparsın?"*** buyurdu. Ben, "Yâ Resûlallah! Bana neyi emredersiniz?" diye sordum. ***"Sabret, sabret, sabret. İnsanlara ahlâklarına göre güzel muamele edin, ancak*** *(kötü)* ***amellerinde onlara muhalefet edin"*** buyurdu. [621]

744. Hz. Ali (r.a) bir konuşmasında cemaatine şöyle dedi: "Konuşmalarınızla ve bedenlerinizle insanlarla beraber olun, ancak Allah'ı razı etmeyecek işlerde kalpleriniz ve amellerinizle onlardan ayrılın. Çünkü insana kazandığı vardır ve kişi kıyamette sevdiği ile beraberdir." [622]

745. Ebû Muhammed Cerîrî'ye uzletin ne olduğu sual edilince şu cevabı vermişti: "İnsanların arasına girdiğinde, gönlünü onlara karışmaktan muhafaza etmen; nefsini günahlardan muhafaza eyleyerek sonunda kalbinin yüce Allah'a bağlı olmasıdır."

Bu söz benzer mânada Abdullah b. Mesud'dan da rivayet edilmiştir:

746. Abdullah b. Mesud şöyle demiştir: "İnsanlarla beraber olun, ancak Allah'ı razı etmeyecek işlerde onlardan ayrılın. Keza onları da memnun

olacakları şekilde dostluk edin, fakat dininize zarar vermeyin."[623]

747. Zünnûn-i Mısrî diyor ki: "Rabbini tanıyan insan kulluğun tadına, zikir ve taatin lezzetine varır. Böyle bir insan bedeniyle insanların arasındadır, ancak düşünceleri ve gönül deryası onlardan uzaktadır."

ALLAH'IN RIZÂSINI KULLARIN MEMNUNİYETİNE TERCİH ETMEK

748. Şa'bî'den: Muâviye b. Ebû Süfyân, Hz. Âişe'ye (r.anh) mektup yazarak, "Bana Resûlullah'tan (s.a.v) işittiğiniz bir şeyi yazınız" dedi. Hz. Âişe de ona şunu yazdı: Resûlullah'tan (s.a.v) işittim:

"Kişi Allah'a taat dışında işler yaparsa, *(önceden)* ***övenler dönüp yererler."***[624]

749. Yine Hz. Âişe'den (r.anh): Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Allah'ın gazabını, insanların rızasını talep edeni, *(önceden)* ***övenler dönüp yererler."***[625]

750. Bu hadis başka bir tarikle de gelmektedir. Ancak ifade şöyledir:

"Allah'a isyanlarla insanların övgülerini talep edeni, *(önceden)* ***övenler dönüp yererler."***[626]

751. Yine Hz. Âişe'den (r.anh): Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu işittim:

"Allah'ın övgüsünü kulların övgüsüne tercih edene, insanların vereceği sıkıntıya karşı Allah yeter."[627]

752. Yine Hz. Âişe'den (r.anh): Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

"İnsanları kızdırarak Allah'ı razı eden için, insanlara karşı Allah yeter. Allah'ı gazaba getirerek insanları razı etmeye çalışanı ise, Allah insanlara bırakır *(ona sahip çıkmaz)."*[628]

753. Bu rivayet başka tariklerle hadisin râvisi Osman'dan mevkuf[629] ve merfû[630] olarak da gelmiş, Ömer b. Merzûk ve başkaları da Şu'be'den mevkuf olarak rivayet etmişlerdir.[631]

754. Bu rivayet başka bir tarikle yine Şu'be'den kesin ifadelerle merfû olarak gelmektedir. Keza Urve'den de merfû olarak gelmekte olup[632] Ebû Abdurrahman-ı Sülemî'nin *Sünen*'inde yer almaktadır.

İNSANLARIN DEĞERLENDİRMELERİNE ALDIRMAMAK

755. Zekeriyya aleyhisselâmın oğlu Yahya aleyhisselâm Allah Teâlâ'ya şöyle niyaz etmiş: "Rabbim beni insanların dillerinden muhafaza eyle. Benimle ilgili olarak sadece hayrı söylesinler." Yüce Allah ona şöyle vahyetmiş: "Ey Yahya! Bunu kendim için yapmadım, senin için nasıl yaparım?"

756. İki kişi birbirine çıkışıp duruyorlardı. Onların sözlerini duyan İmam Şâfiî birine dedi ki: "Sen insanların hepsini razı edemezsin. İlk önce rabbinle aranı düzelt.[633] Yaratıcınla aranı düzelttiğinde ise insanlara artık aldırma." [634]

757. Yine İmam Şâfiî diyor ki: "İnsanoğlunun tabiatında yerme vardır. Şu durum onun özelliklerindendir: Kendisinden uzaklaşana yaklaşmaya çalışır, yakınlaşan kimseden de uzaklaşmak ister." [635]

758. Hasan-ı Basrî'ye, "İnsanlar senin meclisine hatalı sözlerini tesbit etmek için geliyorlar ve bunu seni çekiştirmek için vesile ediniyorlar" denilince şöyle der: "Bunu önemsemeyin! Çünkü ben nefsimi Allah'a yakınlığa şevklendirdim, buna yöneldi. Cennetlere şevklendirdim, bunlara da yöneldi. Hûrilere şevklendirdim, bunlara da yöneldi. Nefsimi insanlardan kurtulmaya yönelttiğimde ise bunu başarmada bir yol bulamadım. Ayrıca insanların yaratıcıları olan Allah Teâlâ'dan razı olmadıklarını görünce, kendileri gibi bir mahlûktan haydi haydi razı olmayacaklarını anladım."

759. Süfyân-ı Sevrî şöyle demiştir: "İnsanları razı etmek erişilemeyecek bir gayedir. Dünyayı elde etmek de ulaşılamayacak bir hedeftir." [636]

İNSANLARIN ÖVGÜSÜNDEN KAÇMAK, BUNA ÖNEM VERMEMEK

760. Ömer b. Abdülaziz, Halid b. Safvân'a, "Bana veciz bir nasihatte bulununuz" deyince, Halid ona şunları söyledi: "Müminlerin emîri! Allah'ın ayıplarını örtmesi bazı insanları aldattı. İnsanların övgüler dizmesi yanıltıp fitnelere düşürdü. Sen kendi durumunu biliyorsun, başkasının bilmemesi seni

aldatmasın. Allah'a sığınırız! Sakın ola, hataların rabbimiz tarafından örtülmesi sebebiyle mağrur olan, insanların övgüleri nedeniyle de mutlu olan kullardan olmayasın. Allah'ın farz kıldıklarını yerine getirmekte yavaş davrananlardan, nefislerinin arzularının peşine takılanlardan olmayasın."

Halid nasihatinin ardından ağladı ve ekledi: "Allah muhafaza! Nefsinin arzularına takılmaktan zinhar sakın." [637]

761. Süfyân-ı Sevrî diyor ki: "Bir beldede bir adamın kıraatinin ne kadar güzel olduğundan, ibadetlere düşkünlüğünden bahsedilir, ismine tazim edilir ve herkes onun hakkında övücü sözler söyler de, övülen insan o şehirden çıkıp gitmezse, ondan hayır bekleme."

762. Mâlik b. Dînâr'dan: "İnsanları tanıdıktan sonra beni övene, kötüleyene aldırmıyorum. Çünkü bakıyorum, öven aşırı gidiyor, kötüleyen de ipin ucunu kaçırıyor."

763. Mâlik b. Dînâr, "İnsanları tanıdıktan sonra beni övmeleriyle sevinmedim. Kötülemeleriyle de üzülmedim" der. Kendisine, "Neden efendim?" diye sorulunca da şu cevabı verir: "Övenler de yerenler de aşırı gidiyor." [638]

764. Fudayl b. İyâz şöyle demiştir: "İnsanları tanıyan rahat eder."

765. Fudayl b. İyâz şunu da demiştir: "Elinden geliyorsa, kimse tarafından bilinme. Yüce Allah katında övülen bir kul olduktan sonra, insanlar tarafından bilinmemen, övülmemen, halk nezdinde kötülenmen önemli olmasın."

766. Yine Fudayl b. İyâz şöyle demiştir: "Kurrâlardan kaç. Çünkü seni severlerse olmayan güzelliklerle methederler. Ama bir de kızarlarsa aleyhinde sözler söylerler ve dediklerine de inanılır." [639]

767. Serî-i Sakatî diyor ki: "Kendini gizlemeye çalış. Belli bir makama ulaştıktan sonra, hallerin bu durumu sevenler nezdinde seni zaten meşhur edecektir." [640]

768. Bişr b. Hâris şöyle demiştir: "Allahım! Beni dünyada şöhrete ulaştırırsan âhirette rüsvâ edersin. Şöhreti benden çekip al!" [641]

769. Şu'be b. Haccâc'dan: "Bazan bir ihtiyaç sebebiyle Eyyûb-i Sahtiyânî ile beraber gittiğim olurdu. Beraberinde yürümek isterdim, ancak beni yanında yürümeye bırakmazdı, ayrı yürürdü. Farkedilmesin diye bir o yana, bir bu yana saparak giderdi. 'Benden bahsediliyor, fakat bundan hoşlanmıyorum' derdi." [642]

İYİ İNSANLARLA ARKADAŞLIK YAPMAK

770. Ebû Yakub-i Sûsî şöyle demiştir: “Yüce Allah ile yalnız kalmayı sadece mânevî yönden güçlü olan insanlar kaldırır. Bizim gibiler için en hayırlı olan bir araya gelmektir, çünkü birbirimize bakarak hayırlı ameller işleriz.”

771. Cüneyd-i Bağdâdî bir adama nasihat ederken şunları söyledi: “Hayrın tamamı üç şeyde toplanmaktadır: Gündüzünü sana yararlı olacak şeylerle geçiremiyorsan zararına olan şeylerle de geçirme. Hayırlı kimselerle dostluk edemiyorsan şerli insanlarla beraber olma. Malını Allah’ın rızâsının olduğu yerlerde infak edemiyorsan, Allah’ın gazabını celbedecek yerlerde sarfetme.” [643]

772. Süfyân-ı Sevrî ihvanına dört şeyi tavsiye olarak yazardı: “Allah’a itaat anında nefsini ez, masiyet anında nefsine isyan et, insanlarla takvâlarına göre otur, kıraatini zühdle güzelleştir.” [644]

773. Fudayl b. İyâz şöyle demiştir: İnsanın her dilediğiyle oturmaması gerekir. Çünkü yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde... onlardan uzak dur.” [645] ***“Onlar bundan başka bir söze dalıncaya kadar kâfirlerle beraber oturmayın; yoksa siz de onlar gibi olursunuz.”*** [646]

İnsanın her dilediği kimseye de bakmaması icap eder. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Mümin erkeklere, gözlerini *(harama)* ***dikmemelerini söyle.”*** [647] İnsanın bilmediği konuda konuşmaması ve gönlünün arzulayıp istediği her şeyi dinlememesi gerekir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.” [648]

Yapmadığın şeyleri söylersin, sakın söyleme. [649]

774. Mansûr b. Abdullah anlatıyor: Ebû Ali-i Rûzbârî’den dinledim:

“Zarar üç şeyden gelir: İnsanın içinin kötü olması, alışkanlıklara devam etmek, kötü arkadaşlık.” Ona, “İnsanın içinin bozuk olması nedir?” diye sordum. Şu cevabı verdi: “Haram yemektir.” “Alışkanlıklara devam etmek nedir?” diye sordum. “Gözlerle etrafı kolaçan etmek, kulaklarla hakikate uygun olmayan şeyleri, gıybet [650] ve iftiraları dinlemektir” dedi. “Kötü arkadaşlık nedir?” diye sordum. “Beraberlikten sonra nefsânî isteklerin galeyana geldiği dostluktur” cevabını verdi.

İYİ KULLARIN ÖZELLİKLERİ

775. Muâz b. Cebel'den: Resûlullah (s.a.v) elimden tuttu ve bir müddet yürüdü. Sonra şöyle buyurdu: ***"Ey Muâz! Sana Allah'tan korkmanı, doğru sözlü olmanı, ahde vefa etmeni, emaneti eda etmeni, hıyaneti terketmeni, yetime merhamet etmeni, komşuları korumanı, öfkene hâkim olmanı,***[651] ***yumuşak sözlü olmanı, selâmı yaymanı, imama tâbi olmanı, geniş Kur'an bilgisine sahip olmanı, âhireti sevmeni, hesaptan endişe etmeni, kasr-ı emel sahibi olmanı, amelini güzel yapmanı tavsiye ederim. Bir müslümanı sövmekten, yalancıyı tasdik etmekten, doğru söyleyeni yalanlamaktan, âdil imama âsi olmaktan, yeryüzünde fesat çıkarmaktan seni men ederim. Yâ Muâz! Her ağaç ve taşın yanında Allah'ı an. Her günahın ardından -gizli olanın ardından gizli, açık olanın ardından âşikârâne- tövbe et."***[652]

776. Ebû Süleyman Dârânî'den: Dımaşk sahilinde bir mürid olan Alkame b. Yezîd b. Süveyd adlı biri bana rivayet etti ve dedi ki: Süveyd b. Hâris bana rivayet etti ve dedi ki:

Yedi kişilik arkadaş grubunun bir ferdi de ben olmak üzere Hz. Peygamber'e (s.a.v) heyet halinde geldik. Huzuruna girip kendileriyle konuşunca görünüşümüz ve halimiz hoşuna gitti. Sordu: ***"Sizler ne durumdasınız?"*** Bizler, "Müminleriz" dedik. Resûlullah (s.a.v) tebessüm edip buyurdu: ***"Her sözün bir hakikati vardır. Peki, sizin bu sözünüzün ve imanınızın hakikati nedir?"*** Bizler, "Bunlar on beş haslettir" dedik. "Bunların beş tanesi elçilerinizin bizlerden iman etmemizi istedikleri, beş tanesi amel etmemizi istedikleri şeylerdir. Beş tanesi de câhiliye döneminde ahlâk olarak benimseyip şimdi devam ettiğimiz şeylerdir, ancak bunlardan birini kerih görürseniz o müstesna (onu değiştirmeye hazırız)" dedik. Resûlullah (s.a.v) bunun üzerine sordu: ***"Elçilerimizin iman etmenizi istediği beş haslet nelerdir?"*** Bizler şu cevabı verdik: "Elçileriniz Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ölümden sonra dirilmeye iman etmemizi istediler." Resûlullah (s.a.v) ardından sordu: ***"Elçilerimizin amel etmenizi istediği beş şey nedir?"*** *Bizler* şu cevabı verdik: "Elçileriniz Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet etmemizi, namaz kılmamızı, zekâtı vermemizi, ramazan orucunu tutmamızı, Kâbe'yi haccetmemizi istediler. Bizler bunları yapıyoruz." Resûlullah (s.a.v) tekrar sordu: ***"Câhiliye döneminde ahlâk olarak benimsediğiniz beş haslet nedir*?"** Şu cevabı verdik: "Bolluk anında şükretmek, belâ zamanı sabretmek,[653] insanlarla karşılaşınca doğru sözlü olmak, düşmanla vuruşmak -bir başkasının rivayetinde: düşmanın başına gelen musibete sevinmemek-, takdire razı olmak." Resûlullah (s.a.v) (bu cevap üzerine) tebessüm etti ve şöyle buyurdu: *"*İnsanı yücelten, güzelleştiren ve çok fazla

sevap kazandıran birtakım hasletler sebebiyle edip, anlayışlı, akıllı ve halim selim insanlar neredeyse peygamber olacaktı.” Resûlullah (s.a.v) daha sonra şöyle buyurdu: ***“Yirmi haslete tamamlanmak üzere sizlere beş haslet*** *(daha)* ***tavsiye edeceğim.”*** Bizler, “Tavsiye buyurunuz yâ Resûlallah” dedik. Resûlullah da (s.a.v) şöyle buyurdu: ***“Sizler dediğiniz gibiyseniz yemeyeceğiniz şeyleri biriktirmeyin, oturmayacağınız meskenler inşa etmeyin, yarın terkedeceğiniz şeyler için birbirinizle yarışmayın. Kendisine doğru gittiğiniz ve ebedî kalacağınız şeye (âhirete) rağbet edin. Zâtına döndürülüp arzedileceğiniz Allah’tan korkun.”***

Râvi Ebû Süleyman Dârânî diyor ki: Bunu bana nakleden Alkame dedi ki: “Topluluk Hz. Peygamber’in (s.a.v) yanından ayrıldı. Onun tavsiyesini ezberleyip, gereğiyle amel ettiler. Hayır, vallahi ey Ebû Süleyman! Bu topluluk ve onların çocuklarından geriye benden başkası kalmadı. Allahım! Bir değişim ve inhirafa uğramaksızın beni katına al.” Ebû Süleyman diyor ki: Vallahi birkaç gün sonra vefat etti.[654]

777. Bu hadis bir başka tarikle de Ebû Süleyman Dârânî’den rivayet edilmiştir. [655]

778. Zünnûn-i Mısrî şöyle demiştir: “Ârif sadece bir hal üzere bulunmamalıdır. Rabbine yönelik bütün halleri yaşamalıdır.” [656]

779. Yine Zünnûn-i Mısrî’den: “Allah bir kula ikram ettiğinde ona zikrini ilham eder, kendi kapısında tutar ve onunla ünsiyet eder. İyilik ve güzellikler ihsan eder, katından özel lutuflarda bulunur! Dünya meşgalelerini ve sıkıntılarını ondan uzak tutar. Böylece Allah’ın has kullarından olur. Hem hayatında hem de ölümünde ona ne mutlu! Dünya ile mağrur olanlar, mukarrebîn kulların aldığı hazzı, zâkirlerin tattığı lezzeti, Allah âşıklarının sürurlarını bir bilmiş olsalardı, kaçırdıkları şeyden dolayı üzüntüden ölürlerdi.”

780. Zünnûn-i Mısrî şöyle de demiştir: “Yüce Allah âşıklarının sevgilerinin alâmeti, Allah Teâlâ dışındakilere ünsiyet etmemeleri, rableriyle birlikte olduklarında yalnızlık hissetmemeleridir. Çünkü bir insanın kalbinde Allah sevgisi yerleşip istikrar bulduğu zaman yüce Allah ile ünsiyet eder. Şöyle ki, Allah Teâlâ sevgisi, başka sevgiye yer bırakmayacak derecede âriflerin kalbinde yüce bir yere sahiptir.” [657]

781. Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî diyor ki: “Yemeğiniz arpa olsun. Katığınız açlık olsun. Tatlınız hurma, lezzetlendiriciniz tuz, elbiseniz yün, evleriniz mescid olsun. Isındığınız şey -veya şöyle dedi: revakınız (sundurmanız)- güneş olsun. Kandiliniz ay, esansınız su olsun. Dininiz sakınma, ilminiz rıza, azığınız takvâ olsun. Yemeniz akşam, uyumanız gündüz, kelâmınız zikir, düşünceniz tefekkür ve ibret almak olsun. Sığınağınız, dayanağınız ve yardımcınız Allah olsun.

Elbiseniz hayâ,[658] malınız Allah'a güven olsun. Kalbinizi ölene kadar bu halde tutun. Kul bunları yapmak yanında; kalbiyle Allah'ı müşahede etmeden, gayba muttali olmadan, yakîni elde etmeden, zorluklar önemsiz gelmeden kemâle eremez. Yakînin elde edilmesiyle insanlar su üzerinde, havada yürür. Kime bu hal verilmemişse o hiçbir şeye sahip değildir."[659]

782. Ebû Abdurrahman-ı Sülemî anlatıyor: Büyüklerden biri şöyle demiştir: "Allah'ın (seçkin) kullarının alâmetleri şunlardır: Fakirlik kerametleridir. Allah'a itaat tat aldıkları, Allah sevgisi lezzet aldıkları şeylerdir. Onlar ihtiyaçlarını Allah'a arzederler. Takvâ azıklarıdır. Ticaretleri Allah iledir, itimatları O'nadır, O'nunla ünsiyet ederler, tevekkülleri O'nadır. Açlık yemekleri, zühd meyveleri, güzel ahlâk elbiseleri, güler yüz süsleri, cömertlik meslekleri, insanlarla güzel geçinmek arkadaşlıkları, ilim önderleri, sabır kılavuzları, hidayet üzere bulunmak binekleri, Kur'an kelâmları,[660] şükür ziynetleri, zikir alışkanlıkları, hale razı olmak sevinçleri, kanaat malları, ibadet kazançlarıdır. Şeytan düşmanları, dünya çöplükleri, hayâ gömlekleri, korku seciyeleri, gündüz ibret vesileleri, gece tefekkür zamanları, hikmet kılıçları, hakikat korumaları, hayat âhirete ulaşma merhaleleri, ölüm konakları, kabir muhkem barınakları, firdevs evleri, rabbü'l-âlemine nazar etmek arzularıdır. Onlar yüce Allah'ın şöyle buyurduğu has kullarıdır:

'Rahmânın** (has) **kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında** (incitmeksizin) **selâm derler** (geçerler).**' "[661]

783. Basra'da biri Ebû Abdullah-ı Süvânîtî'ye, "Bana nasihat et" deyince, ona şu nasihati yaptı: "Kulluğun temeli altı şeydir: Allah'ı tazim etmek, hayâ sahibi olmak, havf (Allah'tan korkmak), recâ (Allah'ın mağfiretine ümitvar olmak), muhabbet (Allah'ı sevmek), heybettir (Allah'ın azameti karşısında ürpermek). Allah'ı tazim etmek ihlâsı harekete geçirir. Hayâ ile kul kalbine gelen hataratı (anlık dünyevî düşünceleri) kontrol altına alır. Havf ile günahlardan tövbe eder. Recâ ile kul ibadetlere koşar. Muhabbet ile amelleri sırf Allah için olur. Heybet ile kul nefsinin sahiplenme duygusunu ve tercihlerini terkeder."

ALLAH'IN SEVDİĞİNİ KULLAR DA SEVER

784. Ebû Hüreyre'den: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Allah Teâlâ bir kulu sevdiği zaman Cibrîl'e şöyle der: 'Ben falancayı

seviyorum, sen de sev.' Cibrîl de sema ehline, 'Rabbiniz azze ve celle falancayı sevmektedir, sizler de seviniz' der. Sema ehli de onu severler. Yeryüzünde de ona karşı *(insanların içine)* ***kabul*** *(sevgi)* ***konur. Allah bir kimseye buğzettiği zaman da durum bunun gibidir."*** [662]

785. Yine Ebû Hüreyre'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Allah bir kulu sevdiğinde Cibrîl'i çağırıp şöyle buyurur: 'Ben falancayı seviyorum, sen de sev.' Cibrîl de onu sever. Sonra sema ehline seslenip şöyle der: 'Allah falancayı sevmektedir, sizler de seviniz.' Daha sonra yeryüzünde ona karşı *(insanların içine)* ***kabul*** *(sevgi)* ***konur. Allah bir kimseye buğzettiği zaman da Cibrîl'i çağırıp buyurur: 'Ben falancaya buğzediyorum. Sen de buğzet.' Cibrîl de ona buğzeder. Sonra sema ehline seslenip şöyle der: 'Allah falancaya buğzetmektedir, siz de buğzediniz.' Daha sonra yeryüzünde ona karşı*** *(insanların içine)* ***buğz*** *(nefret)* ***konur."*** [663]

786. Süheyl b. Ebû Sâlih'ten: Arafat sabahı babamla beraberdim. Hac emîri Ömer b. Abdülaziz'i görmek için durduk. Babama dedim ki: "Babacığım! Vallahi ben Allah'ın Ömer'i sevdiğini düşünüyorum." "Niye ki yavrum?" diye sordu. "Çünkü insanların gönüllerine onun sevgisi girmiştir" dedim. Babam bana şu karşılığı verdi: Baban hakkı için, Ebû Hüreyre'den dinledim: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Allah Teâlâ bir kulu sevdiği zaman Cibrîl'e seslenir: 'Allah falancayı sevmektedir, sizler de seviniz.' Bu vâki olunca, yeryüzündekilerin gönlünde ona karşı kabul ve sevgi oluşur. Allah bir kula buğzettiği zaman da Cibrîl'e seslenir: 'Ey Cibrîl! Allah falana buğzediyor, sizler de buğzediniz.' Bu vâki olunca, yeryüzündekilerin gönlüne ona karşı buğz konur. *"* [664]

787. Ebü'd-Derdâ'dan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Gücünüz yettiğince dünya düşüncelerinden uzaklaşın. Çünkü en büyük düşüncesi dünya olan insana Allah malı çok ihsan eder ve önüne fakirlik duygusunu koyar. En büyük düşüncesi âhiret olan insana gelince, Allah onun işlerini toparlar ve gönlüne kanaat duygusu atar. Bir kul kalbiyle Allah Teâlâ'ya yönelirse, Allah müminlerin kalplerine, sevgi ve merhametle ona yönelme duygusu yerleştirir. Ayrıca Allah Teâlâ bütün hayırlarda süratlice ona yönelir *(ihtiyacını hemen giderir).* ***"*** [665]

788. Abdullah b. Abbas'tan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Cennet ehli, kendilerinin de işittiği hayırlı övgülerle Allah'ın kulaklarını doldurduğu kimselerdir. Cehennem ehli de, kendilerinin de işittiği yergilerle Allah'ın kulaklarını doldurduğu insanlardır." [666]

789. Enes b. Mâlik'ten: Soruldu: "Yâ Resûlallah! Cennet ehli kimlerdir?" Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Kulakları sevdiği övgülerle dolu olarak ölenlerdir."*** Sordular: "Yâ Resûlallah! Cehennem ehli kimlerdir?" Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Kulakları hoşlanmadığı yergilerle dolu olarak ölenlerdir."*** [667]

790. Ebû Saîd-i Hudrî'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Allah bir kulu sevdiği zaman bilmediği yedi çeşit hayırla onu över. Bir kula buğzettiği zaman da bilmediği yedi çeşit fenalıkla onu yerer." [668]

791. Hallâd b. Abdurrahman b. Cünde babasından naklediyor: Hz. Peygamber (s.a.v) ashaba sordu: ***"Allah'ın aranızda en sevdiği kimseyi sizlere haber vereyim mi?"*** Ashap zannetti ki Resûl-i Ekrem (s.a.v) birinin adını verecek. "Elbette yâ Resûlallah" dediler. Resûlullah (s.a.v), ***"Allah'ın aranızda en sevdiği kişi insanların en sevdiğidir. Peki sizlere Allah'ın aranızda en buğzettiği kimseyi haber vereyim mi?"*** Ashap yine zannetti ki Hz. Peygamber (s.a.v) birinin ismini verecek. "Elbette yâ Resûlallah" dediler. Resûl-i Ekrem (s.a.v), ***"Allah'ın aranızda en buğzettiği kişi insanların en buğzettiği kimsedir"*** [669] buyurdular.

792. ***"İnanıp faydalı işler yapanlar için rahmân,*** *(gönüllerde)* ***bir sevgi yaratacaktır*** *(onları herkese sevdirecek).* ***"*** [670]

Abdullah b. Abbas bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak şöyle demiştir: "Allah onları sever, insanlara da sevdirir." [671]

793. Yukarıdaki rivayet başka bir tarikle de Abdullah b. Abbas'tan rivayet edilmiştir. [672]

794. Ebü'd-Derdâ, Mesleme b. Muhalled'e yazdığı mektupta şöyle dedi: "Selâmün aleyküm. Kul Allah'a itaat ederse, Allah onu sever. Allah bir kez onu sevdi mi, kullarına da sevdirir. Kul Allah'a karşı mâsiyet işlerse, Allah ona buğzeder. Allah bir kez buğzetti mi, kullarına da buğzettirir." [673]

795. ***"Rahman,*** *(gönüllerde)* ***bir sevgi yaratacaktır*** *(onları herkes sevecek)****."*** [674]

Katâde b. Diâme bu âyetle ilgili olarak, "Allah ehl-i imanın kalplerine o kimseye yönelik sevgi koyar" demiştir.

796. Muhammed b. Vâsi' diyor ki: "Kul kalbi ile Allah Tebâreke ve Teâlâ'ya yönelince, Allah da müminlerin kalpleriyle ona teveccüh eder." [675]

797. Herim b. Hayyân şöyle diyordu: "Kul kalbiyle yüce Allah'a yönelirse, Allah da ehl-i imanın kalpleriyle ona yönelir, hatta onların sevgi ve merhametini

ona yöneltir.”

ALLAH'IN SÂLİH KULLARA İKRAMLARI

798. Ebû Hüreyre'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Allah azze ve celle şöyle buyurmuştur: Kim velîme *(dostuma)* ***düşmanlık ederse bana harp ilân etmiş olur. Kulum kendisine farz kıldığım şeylerden daha çok sevdiğim bir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum nâfilelerle bana yaklaşmaya devam eder ve sonunda ben onu severim. Bir kere sevdim mi artık işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden bir şey isterse veririm. Bana sığınırsa korurum. Yaptığım işler içinde,*** *-ölümü istemeyen, benim de kendisini üzmek istemediğim-* ***müminin ruhunu almak dışında, başka bir şeyde böylesine tereddüt etmem."*** [676]

799. Hz. Âişe'den (r.anh) gelen diğer tarikte şu ilâve vardır:

"Düşünen aklı, konuşan dili olurum. Bana dua ettiğinde icabet ederim."

Bu rivayette bana sığınırsa ve devamı yoktur. [677]

800. Yine Hz. Âişe'den (r.anh): Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Allah Tebâreke ve Teâlâ şöyle buyurdu: Kim velîme düşmanlık ederse bana karşı muharebeyi helâl görmüştür. Kulum farzlarımı eda etmek dışında onun gibi başka bir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum nâfilelerle bana yaklaşmaya devam eder ve sonunda ben onu severim. Bir kere sevdim mi artık onun gören gözü, düşünen aklı, konuşan dili olurum. Bana dua ederse icabet ederim. Benden bir şey isterse veririm. Yaptığım işler içinde, *-ölümü istemeyen, benim de kendisini üzmek istemediğim-* ***müminin ruhunu almak dışında, başka bir şeyde böylesine tereddüt etmem."***

801. Cüneyd-i Bağdâdî hadiste geçen, ***"Ölümü istemeyen, benim de kendisini üzmek istemediğim"*** kısmını şöyle izah etmiştir: "Hz. Allah burada müminin ölümle yüz yüze gelmesini, onun zorluğunu ve sıkıntısını hissetmesini kastetmektedir. Yoksa onun ölmesini istemiyorum anlamı kastedilmemektedir. Çünkü ölüm mümini Allah'ın rahmet ve mağfiretine götürmektedir." [678]

802. Cüneyd-i Bağdâdî şöyle de demiştir: "Güç yettiğince gayret sarfetmek bütün değerli kapıları açar." [679]

803. Ebû Osman-ı Hîrî'ye bu hadisin mânası sorulunca şu cevabı verdi: Bu, "Kulağının dinleme, gözlerinin bakma, ellerinin tutma, ayaklarının yürüme yönündeki ihtiyaçlarını hızlıca yerine getiririm" anlamındadır.[680]

804. Ebû Ümâme-i Bâhilî'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Kulum nâfilelerle bana yaklaşmaya devam eder, sonunda onu severim. Bir kere sevdim mi artık işiten kulağı, gören gözü, düşünen aklı, konuşan dili,

akleden kalbi olurum. Bana dua ederse icabet ederim. Bir şey isterse veririm. Yardım isterse yardım ederim. Kulumun en sevdiğim ibadeti bana karşı muhlis olmasıdır." [681]

805. Hâris b. Mâlik'ten: Hz. Peygamber'e (s.a.v) geldim. Cübbesini katlayıp mübarek başlarının altına koymuşlardı. Kendilerine selâm verdim. Bana, ***"Ne durumdasın yâ Hâris?"*** diye sordular. "Müminlerden biriyim" dedim. ***"Dediğine dikkat et"*** buyurdu. "Evet, gerçekten de müslümanlardan biriyim" dedim. Hz. Peygamber (s.a.v) doğrulup oturdu. Sonra**, *"Her şeyin bir hakikati vardır. Bu sözünün hakikati nedir?"*** diye sordu. Ben de şu cevabı verdim: "Nefsimi dünyadan çekip uzaklaştırdım.[682] Gecelerimi uyumuyorum. Gündüzlerimi aç (oruçlu) geçiriyorum. Sanki rabbimin arşına bakıyor, cennetliklerin birbirlerini ziyaret etmelerini görüyor, cehennemdekilerin çığlıklarını işitiyor gibiyim." Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Sen mârifeti elde etmişsin. Buna devam et.*** *(İşte)* ***Allah'ın kalbini imanla nurlandırdığı bir insan."*** [683]

806. Ebû Saîd'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Allah Tebâreke ve Teâlâ şöyle buyurdular: Kullarım bana itaat etseler, güneşi onlara gündüz doğdurur, yağmuru gece yağdırır, gök gürültüsünü de işittirmem." [684]

807. Ebû Hüreyre'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Rabbiniz Teâlâ şöyle buyurdular: Kullarım bana itaat etseler, yağmuru onlara gece yağdırır, güneşi gündüz doğdurur, gök gürültüsünü de işittirmem." [685]

808. Ebû Katâde ve Ebü'd-Dehmâ naklediyor: Badiyeden bir zatın yanına vardık. Bizlere şöyle dedi:

Resûlullah (s.a.v) elimi tuttu ve Allah'ın kendisine öğrettiklerinden bana öğretmeye başladı. Ondan ezberlediklerimin içinde şu sözü de vardı: ***"Allah'tan korkarak bir şeyi bırakırsan, Allah sana mutlaka ondan daha hayırlısını ihsan eder."*** [686]

809. Yine Ebû Hüreyre'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

*"**Evinden dışarı çıkan herkesin kapısında iki sancak bulunur. Bir sancak meleğin elinde, diğeri de şeytanın elinde. Eğer Allah'ın razı olduğu bir şey için çıkarsa melek sancağı ile onu takip eder, evine dönene kadar meleğin sancağının altında bulunur.*** [687] ***Şayet Allah'ın gazap ettiği bir şey için çıkarsa şeytan sancağı ile onu takip eder, evine dönene kadar şeytanın sancağının altında bulunur."*** [688]

810. Ebû Ümâme'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:
"Müminin ferasetinden korkun çünkü o aziz ve celil olan Allah'ın nuruyla bakar." [689]

811. Zünnûn-i Mısrî diyor ki: "Dönenler yolun yarısından dönüp gelenlerdir. Allah'a vâsıl olmuş olsalardı dönmezlerdi. Ey kardeşim! Sen zühd ehli ol, bak, pek çok mânevî güzellikler görecek (vuslata erecek)sin." [690]

"Bazıları da şöyle demiştir: Zâhid Allah Teâlâ'ya olan sevgisinden dolayı dünyayı arkasına atandır." [691]

812. Zünnûn-i Mısrî şöyle de demiştir: Yüce Allah şöyle buyurdu: "Kim bana itaat ederse, onun velîsi olurum. Bana güvensin ve bana dönsün. İzzetim hakkı için, benden dünyanın son bulmasını istese, bu isteği yerine getiririm." [692]

813. Bilâl b. Kâ'b anlatıyor: Bazan çocuklar Ebû Müslim-i Havlânî'den rica ediyorlar ve, "Allah'a dua et de şu uçan kuşu bize tutsun" derler, o da Allah Teâlâ'ya dua eder, yüce Allah da duasını kabul edip kuşu bulunduğu yerde tutar, onlar da elleriyle yakalarlardı." [693]

ALLAH'IN SEVDİĞİ KULUNA SÂLİH AMELLER İŞLETMESİ

814. Enes b. Mâlik'ten: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:
"Allah bir kulu sevdiği zaman onu çalıştırır." Ashap sordu: "Nasıl çalıştırır yâ Resûlallah!" Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Ölümden önce onu sâlih amel işlemeye muvaffak kılar."*** [694]

ÂHİRETE YÖNELMEK

815. Ebû Musa-i Eş'arî'den: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular:
"Dünyasını seven âhiretine zarar verir. Âhiretini seven dünyasına zarar verir. Bâki olanı fâniye tercih ediniz." [695]

816. Abdullah b. Mesud'dan:

Hz. Peygamber (s.a.v) şu âyeti okudu: ***"Allah'ın göğsünü İslâm'a açtığı kimse, rabbinden bir nur üzerinde değil midir?"*** [696] Bizler, "Yâ Resûlallah! Gönlünün açılması nasıldır?" diye sorduk. ***"Nur kalbe girince kalp açılıp ferahlar"*** buyurdu. Biz, "Yâ Resûlallah! Bunun alâmeti nedir?" diye sorduk. Şu

cevabı verdiler: ***“Ebediyet yurduna yönelmek, gurur yurdundan uzaklaşmak ve ölüm gelmeden önce ölüme hazır olmaktır.”*** [697]

817. Cerîr b. Abdullah’tan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

“Kim dünyada azık hazırlarsa âhirette ona faydası olur.” [698]

818. Abdullah b. Ömer’den: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular:

“Dünya müminin zindanı, kabir muhkem barınağı, cennet de varacağı yerdir. Dünya kâfirin cenneti, kabir zindanı, cehennem de varacağı yerdir.” [699]

819. Hasan b. Amerrata anlatıyor: “Ömer b. Abdülaziz’i halife seçilmeden önce görmüştüm. Yüzüne baktığında canlılık müşahede ederdin. Halife seçildikten sonra ise ölümü gözlerinin arasında görebilirdin.” [700]

820. İbnü’l-İfrîkî, Süfyân-ı Sevrî’ye yazdığı mektupta şöyle dedi: “Yüce Allah’tan korkmanı, dünyanın küçük işleriyle uğraşmak yerine âhiretin büyük işleriyle meşgul olmanı tavsiye ediyorum. Hoşça kal.”

821. Bir adam Zünnûn-i Mısrî’ye sordu: “Dünya kim içindir?” O da, “Âhireti terkeden içindir” dedi. “Peki, âhiret kim içindir?” diye sorduğunda, “Onu isteyen içindir” cevabını verdi. [701]

822. İbrahim b. Beşşâr anlatıyor: “Bir sûfî İbrahim b. Edhem’i görünce sordu: “Ebû İshak! Kalpler niçin Allah’a kapalıdır?” Ona şöyle cevap verdi: “Çünkü kalpler yüce Allah’ın buğzettiği şeyleri isterler. Dünyaya, gurur, eğlence, oyun yurduna yönelirler. Bitip tükenmeyecek nimetlerin, sermedî bir kudretin kesintisiz ve sonsuz hâkimiyetindeki ebediyet yurdu için amel etmeyi terkederler.” [702]

823. Mâlik b. Dînâr’dan: “Dünyaya ne kadar üzülürsen, âhiret tasası o kadar kalbinden çıkar. Âhirete ne kadar üzülürsen, dünya tasası da o kadar kalbinden çıkar, gider.” [703]

824. Mâlik b. Dînâr âhiret hüznünü kastederek şöyle demiştir: “Hüzünsüz kalp, içinde bir şey bulunmayan harap ev gibidir.” [704]

825. Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: “Dünya insanın kalbine yerleşirse âhiret çıkar gider.” [705]

826. Ebü’l-Hasan Ali b. Leys Sûfî-i Fergânî anlatıyor: Ebû Bekir-i Şiblî’ye sordum: “Yönünü âhirete dönenin alâmeti nedir?” Bana şu cevabı verdi: “Gözünün para peşinde olmamasıdır.”

827. Hasan b. Hammâd babası Hammâd’dan aktarıyor: “Basra’ya geldiğimde Merhûm Attâr’a sordum: ‘Hasan-ı Basrî’nin meclislerinde bulunanlardan kimse kaldı mı?’ ‘Bir ihtiyar kaldı’ dedi. Yanına vardım. Ona, ‘Allah seni mağfiret

etsin! Eğer münasip görür de Hasan'ın sözlerinden bir şeyler aktarırsanız, onlardan istifade etmek isterim' dedim. Bana şöyle dedi: 'Rahmetli Hasan konuşmalarında şu sözü çok söylerdi: Ey âdemoğlu! Sen dün kıymetsiz bir nutfe idin. Yarın da cîfe olacaksın. Bu ikisi arasında ise, pörsümek ve çökmek seni her tarafından yavaş yavaş kuşatacak. Ancak sen, sanki seni ilgilendiren bir şey yokmuş gibi duruyorsun. Gerçekte sıhhatli insan, günahların kendisini hasta etmediği kimsedir. Temiz insan, hataların ve günahların kendisini kirletmediğidir. Âhireti en çok hatırlayanınız dünyayı en çok unutanınızdır. Âhireti en çok unutan insan ise dünyayı en çok anan kimsedir. İbadet ehli kimse, nefsini şerden koruyandır. Basîret sahibi, haramı görüp kaçınan, ona yaklaşmayandır. Akıllı insan da, kıyamet gününü unutmayan, hesabı devamlı hatırlayandır." [706]

828. Rebî' b. Abdurrahman şöyle demiştir: "Yüce Allah'ın bazı kulları vardır. Bunlar kendilerini aç bıraktılar. Günahlara bakmamak için gözlerini yumdular. Karanlık üzerlerine çöktüğünde göz yaşı döktüler. Onların ümidi, yer kendilerini katmanları arasına aldığında kabirlerindeki karanlığın nura çevrilmesidir. Bu güzel insanlar dünyada hüzünlüdürler, yönleri âhirete dönüktür. Gözleri gayb âleminden melekût âlemine nazar eder. Orada ümit ettikleri büyük sevapları gözleriyle okurlar. Vallahi ümit ettikleri nimetleri bîzatihi görünce gayretleri, amelleri artar da artar. Onlar öyle kimselerdir ki, dünyada rahatları yoktur. Yine öyle insanlardır ki, yarın ölüm meleği onlara göründüğü zaman gözleri sevinçten ışır." Rebî' bunu dedikten sonra gözlerinden yaşlar döküldü, sakalı ıslandı.

829. Fudayl b. İyâz şöyle demiştir: "Kul Allah'ı tanıyıp bildiği ölçüde O'ndan sakınır. Aynı zamanda, âhirete olan isteği kadar dünyadan uzaklaşır." [707]

830. Ebû Amr-ı Evzâî'den: "Ölüm rahimdeki çocuk gibidir: Çıkmayı bir türlü istemez. Çıktı mı da bir daha geri girmeyi istemez. Mümin de böyledir. Dünyadan çıktığı zaman Allah'ın ona ikram ettiği sevapla karşılaşır. Bu durumda dünyaya geri dönmeyi hiç istemez."

831. Sâlih b. Mismâr'dan: "Allah'ın bizlere ikram etmediği nimetleri, dünyada ikram ettiği nimetlerden çok daha fazladır." [708]

832. Bünân b. Muhammed Hammâl şöyle demiştir: "(Âhirette) zarar verecek şeye sevinen insan ne zaman iflâh olacak (da bu huyundan vazgeçecek)?" [709]

833. Salt b. Hasan anlatıyor: Hasan b. Sâlih b. Hay bir gün evimden çıktı. Dışarıda uçuşan çekirgeleri görünce şöyle dedi:

"Sanki etrafa yayılmış çekirge sürüleri gibi... kabirlerden çıkarlar." [710]

Ardından bayılarak yere yığıldı.

834. Ahmed b. Ebü'l-Havârî anlatıyor: Ebû Safvân Ruaynî'ye sordum:

“Yüce Allah’ın Kur’an’da zemmettiği ve amel sahibinin kaçınması gereken dünyevî şeyler nelerdir?” Bana şu cevabı verdi: “Dünyayı arzulayarak yapmış olduğun her şey kınanmıştır. Âhireti murad ederek elde ettiğin şeyler ise, buna dahil değildir.”

Onun bu cevabını Mervân b. Muhammed’e aktarınca, “İşin hakikati Ebû Safvân’ın sözlerinde yatmaktadır” dedi. [711]

835. Muhammed b. Semmâk’tan: “Dünya kendine meyledene tadını tattırınca, âhiret de kendisinden uzaklaştığı için acılığını içirir.”

836. Yusuf b. Esbât’a turfanda meyve getirilince, meyveyi eline aldı, evirip çevirdi, sonra da önüne koydu ve şöyle dedi: “Dünya kendisine bakmamız için yaratılmadı. Onunla âhirete bakalım diye yaratıldı.” [712]

837. Bir adam, Ebû Sehl Hârisî-i Sûfî’den nasihat istedi. Ona şu nasihati yaptı: “Dünya ve onun güzelliklerine uyu, âhiret havası ve nimetleriyle uyanırsın.”

838. İbrahim b. Ahmed Havvâs şöyle demiştir: “Dünyanın ağlamadığı insana âhiret gülümsemez.” [713] “İnsan kendi eski elbisesi içinde başkasının yeni elbisesindekinden daha iyidir. Menzile yaklaşmışken yolunu şaşıran insan gerçekten de helâk olmuştur.”

839. Ebû Bekir Muhammed b. Ali Kettânî’den: “Bedenin dünyada, ama kalbin âhirette olsun.” [714]

840. Muhammed b. İshak-ı Sekafî aktarıyor: Hükemâdan biri şöyle demiştir: “Ömrünün bitmekte olduğuna üzülmeyip malının noksanlaşmasına hüzünlenene şaşarım. Keza dünya ona sırtını vermiş uzaklaşır, âhiret üzerine doğru gelirken, gidenle meşgul olup gelenle ilgilenmeyene şaşarım.”

841. Hayseme b. Abdurrahman karşılaştığı savaşçıya, “Ölüme karşı arzun nasıl?” diye sordu. “Ölümü sevmiyorum” karşılığını alınca ona dedi ki: “Bu senin için büyük bir eksikliktir.” [715]

842. Ebû İshak-ı Kureşî anlatıyor: “Kardeşim Mekke’den yazdığı mektupta bana şunu nasihat etti: Kardeşim! Ömrünün geçen kısmını dünyaya harcamışsan, büyük bölümünü ona sarfetmişsin demektir. Ömrünün geri kalan ve daha az olan kısmını artık âhirete harca.”

843. Bişr b. Hâris, Mahmud Verrâk’ın şu şiiriyle temsil getirmiştir:

Dünyaya ikram ve izzete duran,

Ukbâda zillet ve hüsran içredir!...

Dünyanın ihanet ettiği insan,

ÂHİRETTE HER TÜRLÜ AMELİN KARŞILIĞININ GÖRÜLECEK OLMASI

844. Ferezdak'ın amcası **Sa'saa**'dan: Hz. Peygamber'e (s.a.v) geldim. Şu âyeti okuduğunu işittim:

"Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür." [716] (Bunu işitince) dedim ki: Bu bana yeter, kifâyet eder. Başka bir şey dinlememe gerek yok.

Hadisin bir tarikinde ise şöyle geçmektedir:

Hz. Peygamber (s.a.v) ona, ***"Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür"*** âyetlerini okudu. O da şöyle dedi: "Yâ Resûlallah! Bu bana yeter, kifâyet eder. Kur'an'dan başka bir şey dinlememe gerek yok. [717]

845. İbrahim-i Teymî anlatıyor: Bu mescidimizde Abdullah b. Mesud'un talebelerinden altmış kişiyle görüştüm. En küçükleri Hâris b. Süveyd-i Teymî idi. Bir gün,

"Yeryüzü kendine has sarsıntısıyla sallandığı zaman..." diye okumaya başladı ve, ***"Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür"*** âyetlerine kadar okudu. Ardından da ağlamaya başladı ve şöyle dedi: "Bu sayım (hesabın tek tek görülmesi) gerçekten çok ağırdır." [718]

846. Abbas b. Huleyd-i Hacrî naklediyor: Ebü'd-Derdâ, "Şu üç husus olmasa dünyada kalmamayı isterdim" dedi. Ona, "Nedir bunlar?" diye sordum. Şu cevabı verdi: "Gece ve gündüz deveran ederken, -ebedî hayatım için- yaratanımın huzurunda secdeye kapanıp yüzümü sürmem. (Oruç sebebiyle) öğlenin sıcaklığında çekilen susuzluk. Meyve seçer gibi konuştukları kelimeleri seçen insanlarla oturmak. Kâmil takvâ, kulun zerre ağırlığındaki şeylere varıncaya kadar Allah'tan korkmasıdır. Hatta birtakım şeyleri helâl görmesine rağmen haram olmasından korkarak terketmesidir. Bu onun haramlara düşmesini engeller. İsmi yüce ve aziz olan Allah, kullarının karşılarına en sonunda nasıl bir durumun çıkacağını beyan etmiştir. Bu hususta şöyle buyurmuşlardır:

'Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.' Bu sebeple hiçbir şerri küçük görüp ondan sakınmamazlık etme, keza hiçbir hayrı da hakir görme; onu yap." [719]

847. ***"Biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler,*** *(sorumluluğundan)* ***korktular. Onu insan yüklendi."*** [720]

Abdullah b. Ömer bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak şöyle söyler: "Yüce Allah taat ve mâsiyeti göklere, yeryüzüne ve dağlara teklif etti, ancak onlar bunu yüklenmekten kaçındılar ve korktular. Allah Teâlâ da bunu Hz. Âdem'e teklif etti. Ona, 'Sen bunları karşılıkları ile birlikte yüklenir misin?' diye sordu. O, 'Karşılıkları nedir?' diye sordu. Yüce Allah, 'İyilik yaparsan mükâfatını alacaksın, kötülük yaparsan cezalandırılacaksın' buyurdu. Hz. Âdem de, 'Peki' dedi."

ÂHİRETTE ALLAH KATINDA
SOYUN ÖNEMLİ OLMAMASI

848. Ebû Hüreyre diyor ki: Kıyamet günü olunca yüce Allah şöyle buyurur: "Ey insanlar! Ben (nezdimde makbul olmak için) bir yol koydum, bunun yanında sizlere nesepler verdim. Sizler de (kendinize göre) bir yol koydunuz ve nesepleri ön plana çıkardınız. Ben, 'Sizin en üstününüz en müttaki olanınızdır' buyurdum, siz ise kabul etmeyip, 'Filan oğlu filanca şu zattan daha üstündür' dediniz. Bugün şanımı en üstün tutuyor, neseplerinizi kıymetsiz kılıyorum. Nerede müttaki olanlar?"

849. Halid b. Hidâş anlatıyor: Fudayl b. İyâz bana sordu: "Kimlerdensin?" "Mühellebler'denim dedim." Bana dedi ki: "Eğer sâlih bir insan isen çok kıymetli bir insansın. Ama yok kötü bir insansan zeliller zelilisin."

850. Selmân-ı Fârisî'ye, "Soyunuz nedir?" diye sorulunca şu cevabı verdi: "Dinim yücedir. Soyuma gelince, topraktır. Topraktan geldim ve yine ona döneceğim. Sonra tekrardan dirileceğim ve hesap görülmeye götürüleceğim. Şayet sevaplarım ağır gelirse, soyum ne kadar yüceymiş, rabbime karşı bana ne güzel yardımda bulunmuş. Rabbim de beni bu durumda cennetine sokar. Eğer sevaplarım hafif gelirse, soyum ne kadar düşükmüş, rabbime karşı beni zelil etmiş. Rabbim de bu durumda bana azap eder. Ancak, rabbim yüce cömertliğiyle günahlarımı rahmet ve mağfiretiyle affederse, ne âlâ." [721]

ALLAH'IN AMELLERİ ZİYADESİYLE MÜKÂFATLANDIRMASI

851. Ebû Hüreyre'den: Resûlullah (s.a.v) bizlere şöyle buyurdu: ***"Kim*** *(rabbi hoşnut edecek)* ***bir güzel amel işlerse Allah ona bir milyon****(a kadar)* ***sevap verir."***

Ebû Hüreyre hadisin ardından, ***"Kendi katından büyük mükâfat verir"*** [722] âyetini okudu ve, "Buradaki büyük mükâfat, cennettir" dedi. [723]

852. Ebû Osman-ı Nehdî anlatıyor: Ebû Hüreyre'nin, "Resûlullah'ın (s.a.v), ***'Allah azze ve celle müminin yapmış olduğu iyiliğin sevabını katlar'*** buyurduğunu işittim" dediği haberi bana ulaştı. Gidip Ebû Hüreyre'yi buldum. Ona, "Bana ulaşan habere göre sen Resûlullah'tan (s.a.v), ***'Allah müminin yaptığı güzel ameli bir milyon****(a kadar)* ***katlar'*** buyurduğunu işitmişsin" dedim. O ise, "Hayır" dedi. "Şöyle buyurduğunu işittim":

"Bir iyiliğe iki milyon*(a kadar)* ***sevap verir."*** Ebû Hüreyre daha sonra şu âyeti okudu:

"Şüphe yok ki Allah zerre kadar haksızlık etmez. *(Kulun yaptığı iş)****, iyilik olursa onu katlar*** *(kat kat artırır)****, kendi katından da büyük mükâfat verir."*** [724] Allah Teâlâ'nın âyette buyurduğu "büyük" ile ne kadarlık bir miktar kastedildiği ise bilinemez. [725]

ALLAH'IN AZABINDAN KORKMAK, MAĞFİRETİNDEN ÜMİTVAR OLMAK

853. Lokman Hekim oğluna şu nasihati yapmış: "Yavrum! Hayır işlediğin zaman ardından sevap um. Ama şer işlediğin zaman azaba uğrayacağından şüphe etme." [726]

854. Bir adam Ömer b. Abdülaziz'e, "Nasıl sabahladınız?" diye sordu. Şu karşılığı verdi: "Günahlar içinde kirlenmiş, perişan ve rüsvâ bir halde sabahladım. Ancak yüce Allah'tan beni âhirette asude kılmasını ümit etmekteyim." [727]

ÖLÜM ve SONRASINI AKILDAN ÇIKARMAMAK

855. Ebû Hüreyre'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Lezzetleri kesen [728] ***şeyi çokça anın."*** *Sordular*: "Yâ Resûlallah! Lezzetleri

kesen şey nedir?" Buyurdular: ***"Ölüm."*** [729]

856. Yine Ebû Hüreyre'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Lezzetleri kesen şeyi -yani ölümü- çokça anın." [730]

857. Abdullah b. Ömer'den: Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.v), "Müminlerin hangisi daha faziletlidir?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v), ***"Ahlâkı en iyi olanlarıdır"*** buyurdu. "Müminlerin hangisi daha akıllıdır?" diye sordu. Resûl-i Ekrem (s.a.v), ***"Ölümü en çok hatırlayanları, ölüme en iyi hazırlık yapanlarıdır. İşte akıllılar bunlardır"*** *buyurdu.* [731]

858. Yine Abdullah b. Ömer'den: Hz. Peygamber (s.a.v) beni tuttu ve, ***"Dünyada bir garip veya bir yolcu gibi ol. Kendini ölülerden ve kabir ehlinden say"*** buyurdu.

Mücâhid b. Cebr diyor ki: Abdullah b. Ömer (bunu naklettikten) sonra bana dedi ki: "Mücâhid! Sabahlayınca nefsine akşamdan söz etme. Akşam olunca da nefsine sabahın bahsini açma. Hastalıktan önce sıhhatinden istifade et, ölümünden önce de hayatından. Çünkü sen ey Allah'ın kulu! Yarın isminin ne olacağını (canlı mı, ölmüş mü olacağını) bilmiyorsun." [732]

859. Enes b. Mâlik'ten: Resûlullah (s.a.v) bana şöyle buyurdular:

"Allah'a O'nu gözünle görüyormuşçasına ibadet et. Sen O'nu her ne kadar göremezsen de O seni görmektedir. Mescide gireceğin zaman güzelce abdest al. Namazında ölümü hatırla. Çünkü kılarken ölümü hatırlayanın namazı güzel olur. Bir daha başka namaz kılamayacağını düşünen kimse gibi namaz kıl. Özür dilenecek her şeyden de uzak dur." [733]

860. Abdullah b. Abbas'tan: İyâd heyeti Resûlullah'a (s.a.v) geldiler. Hz. Peygamber (s.a.v) onlara Kus b. Sâide'yi[734] sordu. "Vefat etti yâ Resûlallah" dediler. Rasûlallah (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Hac mevsiminde onu Ukâz panayırında görmüştüm. Kırmızı bir erkek*** *-veya dişi-* ***devenin üzerindeydi. İnsanlara sesleniyordu: Ey insanlar! Geliniz, dinleyiniz, belleyiniz ve ibret alınız. Yaşayan ölür, ölen fenâ bulur. Olayların ardı arkası kesilmez, birbirini takip eder. Gökte haber var, yerde ibret alacak şeyler var: Yıldızlar düşmez, yürür; denizler kaynar durur, bitmez; gökyüzü bir yüksek tavan; yeryüzü bir sarayın döşemesi; nehirler ve pınarlar. Kus, Allah adına yemin ediyor. O bu yemininde yalancı değildir, günah da işlememektedir: Kızsanız da Allah'ın takdirine tâbi olmalısınız. Bunun bir kısmına rıza gösterilip bir kısmından hoşlanılmaz, ancak hayat bir oyun değildir. Bunun ardından çok acaip şeyler gelecektir. Kus, Allah adına yemin ediyor. O bu yemininde yalancı değildir, günah da işlememektedir. Allah'ın bir dini var ve o dinden bizim dinimizden daha çok razıdır. İnsanlara ne oluyor ki, gidiyorlar da geri dönmüyorlar?***

Acaba vardıkları yerden hoşnut olup da mı kalıyorlar? Yoksa kendi hallerine bırakıldılar da uykuya mı daldılar?"

Resûlullah (bunu anlattıktan sonra) şöyle buyurdu: ***"Kus b. Sâide bu sözlerinin ardından bazı beyitler okudu. Ben onları ezberleyemedim."*** Ebû Bekir-i Sıddîk ayağa kalktı ve, "Ben de oradaydım, bu nutkunu aklımda tuttum" dedi. Resûl-i Ekrem (s.a.v), ***"Nasıldı?"*** diye sordu. Hz. Ebû Bekir de şöyle dedi: Kus b. Sâide sözünün sonunda şöyle dedi:

Önceki dönemlerde dünyadan göçenler,

Bizlere tam ibretlik durum arzetmekteler.

Gördüm çeşitli yollar mevcut, ölüme giden...

Kurtuluşa bir formül asla yoktur mevtten.

Kendi kavmimdekiler de aynı minvaldeler!...

Yaşlısı ve genciyle öte âleme gitmekteler.

Geçip giden insanlar asla geriye gelmiyor!...

Hayatta kalanlar da ebedîyen yaşamıyor.

Ben şunu çok iyi anladım, iyi idrak ettim...

Herkes nere gidiyorsa ben de gideceğim.

Resûlullah daha sonra İyâd heyetine döndü, ***"Kus b. Sâide'nin bir vasiyeti bulundu mu?"*** diye sordu. Onlar da, "Evet, yastığının altında, üzerinde şunlar yazılı bir vasiyet buldular" dediler:

Ey ölüm haberi veren! Ölüler kabirdeler...

Üstlerinde yırtılmış kefenler giymekteler...

Ölüleri bırak, bir gün seslenilecek onlara!

Uyandırılacaklar baygın gibi mezarlarda.

Bir kısmı üryan olacak, bir kısmı da kefenli...

Kiminin yeni, kiminin ki yırtık, hem de eski...

Resûlullah (s.a.v) bunun üzerine şöyle buyurdu: ***“Beni hak üzere gönderene andolsun ki Kus b. Sâide ölümden sonra dirilmeye iman etmiş biridir.”*** [735]

861. ***“Altında onlara ait bir hazine vardı.”*** [736]

Abdullah b. Abbas bu âyetle ilgili olarak şöyle demiştir: “Bu altından bir levha idi. Üzerinde şöyle yazmaktaydı: Bismillâhirrahmânirrahîm. Öleceğini bilen insan nasıl oluyor da sevinçli oluyor, hayret doğrusu. Cehennemin varlığını bilen insan, nasıl olur da güler, şaşılacak şey doğrusu. Dünya ve içindekilerin sonunda ters yüz edileceğini bildiği halde insan nasıl olur da ona meyleder, hayret doğrusu. Kazâ ve kadere inanan insan, rızık elde etmek için nasıl bîtap düşer, ilginç doğrusu. Hesaba inanan insan, nasıl olur da günahlar işler, hayret doğrusu. Allah’tan başka ilâh yoktur. Muhammed Allah’ın Resûlü’dür.” [737]

862. Abdullah b. Mesud’dan: “Bugün sabaha çıkan herkes misafirdir, yanındaki mal ödünçtür. Misafir ise yolcudur, emanet de iade edilecektir.” [738]

863. Sâbit-i Bünânî anlatıyor: Ebü’d-Derdâ rahat edebileceği kadar bir mesken inşa ediyordu. Ebû Zerr’in yolu ona uğrayınca, “Bu nedir? Allah’ın yıkılıp harap edilmesini emrettiği bir ev mi inşa ediyorsun? Seni bu halde göreceğime pislik içinde uğraşırken görsem daha iyiydi” diye sitem etti. [739] Ebü’d-Derdâ kulübenin inşasını bitirdikten sonra ona şöyle dedi: Bu yaptığım evle ilgili olarak bir şey söylemek istiyorum:

Bir ev inşa ettim ama onu şenlendirecek değilim!

Onu bina eder iken esas evim neresidir, bildim!

864. Abdullah b. Ömer güzel bir hırka giyinmiş olarak bir topluluğa uğradı. O gelirken oradakilerden biri dedi ki: “Eğer hırkasını ondan alırsam bana ne vereceksiniz?” Oradakiler de ona bir şey takdir ettiler. Adam İbn Ömer’in yanına vardı ve, “Ebû Abdurrahman! Bu giydiğin hırka benimdir” dedi. Şaşıran İbn Ömer, “Ama ben onu daha dün satın aldım” dedi. “Ben sana söyledim. Artık onu zor giyersin” dedi. Bu söz üzerine İbn Ömer vermek için hırkasını çekip çıkardı. Bu arada etraftakiler gülüşmeye başladılar. İbn Ömer, “Niçin gülüyorsunuz ki?” diye sordu. Onlar da, “Bu adam boşboğazın biridir (sana şaka yapıyor)” dediler. Bunun üzerine İbn Ömer adama dönerek şunları söyledi: “Kardeşim! Ölümün önünde olduğunu bilmiyor musun? Ölümün nerede, sabah mı, akşam mı, gece mi, gündüz mü geleceği mâlûmun değil. Bunun ardından kabir, korkunç

manzaralar ve Münker ile Nekîr var. Akabinde de kıyamet gelecek. Gevezeler o gün elbette haşredilecek.”

İbn Ömer bu sözleriyle oradakileri ağlattı. Sonra yoluna devam etti.

865. Ebû Hüreyre hastayken ağlayınca, “Niçin ağlıyorsunuz?” diye soruldu. Şu cevabı verdi: “Yolculuğumun uzun, azığımın az olmasına ağlarım. Zorlu bir çıkışın ardından aşağı inen biri olarak sabahladım. Cennete mi, cehenneme mi, hangisine götürüleceğimi bilemiyorum. [740]

866. Abbas b. Hamza anlatıyor: Zünnûn-i Mısrî’nin yanına girdim. Beraberinde bir grup mürid vardı. Onlara şöyle diyordu: “Uyuduğunuzda ölümü yastığınızın altında, kalkınca da karşınızda bilin. Sanki hiç dünyaya ihtiyacınız yokmuş da, sadece âhiret size gerekliymiş gibi olun.”

867. Fudayl b. İyâz anlatıyor: Abdullah b. Mübârek, “Ölüm ve ölüm sonrası için hazırlık yap” dedi. Ardından bana doğru bir çığlık attı ve gece boyu baygın kaldı. [741]

868. İbrahim b. Edhem şunu çok derdi: “Esas yurdumuz önümüzdedir, hayatımız ölümümüzden sonra başlamaktadır. Ya cennete gideceğiz ya da cehenneme.” [742]

869. İbrahim b. Edhem, İbrahim b. Beşşâr’a nasihatinde şunları söyler: “Ey İbn Beşşâr! Gönül gözünde ölüm meleğinin ve yardımcılarının senin ruhunu almak üzere geldiğini bir canlandır, bak bakalım durumun nasıl olacak? Yine ona kabirde müşahede edilecek şeylerin ve Münker’le Nekîr’in sualinin korkunçluğunu bir canlandır, bak bakalım halin nice olacak? Keza kıyameti, korkunç durumlarını, ürperilen hallerini, insanların hesaba götürülmelerini, hesabı, arasât meydanında durmayı bir canlandır, bak bakalım durumun nasıl olacak?”

İbrahim bu sözünün ardından bir sayha attı ve bayılarak yere düştü. [743]

870. Yine İbrahim b. Edhem’den: “Ölümün bir kâsesi vardır. Sadece Allah’tan korkan, kalbi ürperen, itaatkâr olan ve ölümü her an bekleyen bu acı şeyi içmeye takat getirebilir. Kim Allah’a itaat ederse onun için güzel bir âkıbet, izzet, kıyamet günü azabından kurtuluş vardır. Kim de Allah’a âsi olursa, korku ve dehşet veren günde pişmanlık ve üzüntü ile gelir. [744]

871. Yine İbrahim b. Edhem’den: “Sonunda gideceğin yeri hakkıyla düşün. Geçen ömrünü bir tefekkür et, hiç ona güvenilir mi? Onun seni rabbinin azabından kurtaracağını ümit eder misin? Bunları düşünürsen, kalbin seni kurtuluş yoluna önem vermeye yöneltir. Kendilerini emniyette hissedip gereksiz şeylerle meşgul olan, güven içinde bulunup nefislerinin arzularına tâbi olan, nefisleri kendilerini helâke sürüklemiş kimselerin yoluna sokmaz. Bu yolu

tutanlar, hiç şüphesiz sonunda gerçeği görecekler, ne için didinip yarıştıklarını anlayacaklar ve pişman olacaklardır:

‘Haksızlık edenler, hangi dönüşe** (hangi âkıbete) **döndürüleceklerini yakında bileceklerdir.’ ”[745]

872. İbrahim b. Beşşâr anlatıyor: “Trablus şehrinde İbrahim b. Edhem ile birlikte yürüyordum. Yanımızda iki ekmekten başkaca bir şey yoktu. Önümüze bir dilenci çıktı ve bir şeyler istedi. Bana, “Yanında ne varsa ver” dedi. Duraksayıp durdum. “Neyin var, versene” dedi. Bunun üzerine ekmekleri verdim. Doğrusu bu yaptığına oldukça şaşırdım. Bana, “Ebû İshak! Yarın (ölünce) hiç karşılaşmadığın bir şeyle karşılaşacaksın. Şunu bil ki, yarın önceden yaptıklarınla karşılaşacaksın yoksa geriye bıraktıklarınla değil. Öyleyse nefsin için hazırlık yap. Çünkü rabbinin emrinin sana ne zaman vâki olacağını bilemezsin” dedi. Bu sözleri beni duygulandırıp ağlattı ve dünyayı gözümde küçülttü. Ağladığımı görünce, “İşte böyle ol” dedi.[746]

873. Yine İbrahim b. Beşşâr anlatıyor: İbrahim b. Edhem, Ebû Damre-i Sûfî’yi gülerken görünce ona şöyle dedi: “Ey Ebû Damre! Olmayacak şeye hırslı olma, olacak şeyi de göz ardı etme.” İbrahim b. Edhem’e, “Ebû İshak! Bu sözünüzle neyi kastettiniz?” diye sordum. “Anlamadın mı?” diye sordu. “Hayır” dedim. Bunun üzerine şu açıklamayı yaptı: “Dünyada kalmaya hırslı olma, sen de biliyorsun ki sonun ölümdür. Bu durumda ne diye gülüyorsun? Sonunda ölecek olan kimse, ölümden sonra cennete mi cehenneme mi, velhasıl nereye gideceğini bilemez. Olacak şeyi de göz ardı etme: Sen sabah mı, akşam mı, gündüz mü, ne vakit öleceğini bilmiyorsun.” Bu sözlerinin ardından iki kez ah çekti ve bayılarak yere düştü. [747]

874. Ebû İbrahim-i Müzenî anlatıyor: Hastayken İmam Şâfiî’nin yanına girdim. “Ey Ebû Abdullah! Nasıl sabahladınız?” diye sordum. Bana şu cevabı verdiler: “Dünyadan gider, arkadaşlardan ayrılır, kötü amellerimle karşılaşmaya hazır, Allah’ın huzuruna yolculuğa çıkar, ölüm kadehini içmeye hazır bir halde sabahladım. Vallahi, bilemiyorum: Ruhum cennete gidecek diye onu kutlayayım mı, yoksa cehenneme gidecek diye taziyede mi bulunayım.” [748]

875. Anbese, Ömer b. Abdülaziz’in huzuruna girdi. Ona, “Ey müminlerin emîri! Sizden öncekiler bizlere ihsanda bulunuyorlardı, ancak siz bunu kestiniz. Benim hem ailem hem de arazim var. Artık arazimle ilgilenip ailemi rahatlatacak işler yapmak istiyorum” dedi. Halife de ona, “İşte benim en sevdiklerim böyle yapanlarınızdır” dedi. Dönüp giderken ona şunu söyledi: “Ebû Halid! Ebû Halid! Ölümü çokça an! Maddî sıkıntı içindeyken ölümü hatırlarsan, Allah hayatı kolaylaştırır. Bolluk içindeyken anmazsan, hayatı zorlaştırır.” [749]

876. Yezîd-i Rakkâşî, Ömer b. Abdülaziz’in huzuruna girdi. Halife, “Bana

nasihatte bulununuz” dedi. O da, “Ey müminlerin emîri! İlk ölecek halife sensin. (Ölüm sırası sende)” dedi. Halife, “Biraz daha nasihat ediniz” dedi. O da, “Hz. Âdem’den (a.s) bugüne kadar gelip geçen ecdadından kimse kalmadı. Sıra sana geldi. Onların hepsi ölümü tattı” dedi. Halife, “Biraz daha nasihat ediniz” deyince, bu sefer şunları söyledi: “Cennetle cehennem arasında başka bir konaklama mahalli yoktur. Vallahi! İyi olanlar naîm cennetlerinde, kötü olanlar da cehennemde olacaklardır. Senin iyiliklerini ve kötülüklerini en iyi gören yine sensin (Hangi tarafa gideceğini anlarsın).” Bu sözler üzerine Ömer b. Abdülaziz öyle ağladı ki, bulunduğu sedirden yere düştü. [750]

877. Hasan-ı Basrî, Ömer b. Abdülaziz’e yazdığı mektupta şunları söyledi: “Son hastalığı ölüm olacak insan zaten ölmüş demektir.” Ömer b. Abdülaziz de cevaben şunu yazdı: “Sanki dünyada hiç bulunmamış da hep âhiretteymiş gibisin. es-Selâmü aleyküm.” [751]

878. Hasan-ı Basrî diyor ki: “Ölüm dünyanın gerçek yüzünü ortaya çıkarmakta ve akıl sahiplerinde bir neşe bırakmamaktadır. Ah, ölüm ne güzel bir nasihattir, kalpleri diri bulabilse.” [752]

879. Hasan-ı Basrî’ye, “Gömleğinizi niçin yıkamıyorsunuz?” diye sorulunca şu cevabı verdi: “Ölüm bundan daha hızlı gelicidir (Bitirmemi beklemez, yıkarken beni yakalayabilir).” [753]

880. Yine Hasan-ı Basrî diyor ki: “Ölüm vaad olunduğu şey, kabir geleceği yer, hesap hazır bulundurulacağı mahal olan insanın çok ağlaması ve hüzünlenmesi gerekir.”

881. Hasan-ı Basrî defnedilmekte olan bir ölüye baktı ve şöyle dedi: “Vallahi bu (yaşam) öyle bir şeydir ki, başında sonundan korkulması gerekir. Ve yine bu öyle bir şeydir ki, sonu için başında zâhidlik yapılması icap eder.” [754]

882. ***“Ve bacak bacağa yapışır.”*** [755]

Hasan-ı Basrî bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak şöyle demiştir: “Burada ayaklarınız kefende birbirine yapışması kastedilmektedir.” [756]

883. Yine Hasan-ı Basrî diyor ki: “Âdemoğlu! Sen iki bineğe bindirilmiş gidiyorsun: Gece gündüze, gündüz de geceye taşıyor. Yolun sonunda seni âhirete teslim edecekler. Senden daha tehlikede olan kim var acaba?”

884. Atâ el-Ezrak naklediyor: Hasan-ı Basrî’ye, “Ebû Saîd! Nasıl sabahladınız? Nasılsınız?” diye sordum. Şu cevabı verdiler: “Çok kötü bir halde sabahladım. Allah’ın kendisine nasıl bir muamele yapacağını bilmeden, ölümü bekler halde akşamlayıp sabahlayanın hali nasıl olur ki?” [757]

885. Yunus b. Ubeyd anlatıyor: Vefatı anında Hasan-ı Basrî’nin yanındaydım.

Ağırlaşınca, ***“İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn”*** [758] dedi. Oğlu Abdullah babasının üzerine kapanıp, “Babacığım! Niçin *innâ lillâh* diyorsun? Doğrusu bizi korkuttunuz. Yoksa bir şey mi gördünüz?” diye sordu. O da şöyle cevap verdi: “Yavrum! Benzeri musibete uğramadığım şey için nefsime istirca (*İnnâ lillâh*…) getirdim.” [759]

886. İbrâhim b. Beşşâr anlatıyor: Ben ve Ebû Yusuf-i Gasûlî, Şam yolunda ilerliyorduk. Birden önüne bir adam çıktı ve selâm verdi. Sonra da ona, “Ebû Yusuf! Bana aklımda tutacağım bir nasihatte bulunur musunuz?” dedi. Ebû Yusuf bu söz üzerine ağladı. Sonra şu tavsiyeyi yaptı: “Ey kardeşim! Şunu bil ki! Geceyle gündüzün gelip geçmesi, böyle deveran etmeleri bedenini hızlı bir şekilde çökertmekte, ömrünü tüketmekte ve hayatını bitirmektedirler. Ey kardeşim! Şunu bilmeden huzuru bulmaman ve kendini emniyette hissetmemen gerekir. Son varacağın ve konaklayacağın yer neresidir? Rabbin mâsiyetin ve gafletin sebebiyle sana buğzetmekte midir, yoksa fazlı ve rahmetiyle senden memnun mudur?” Şüphesiz zayıf bir varlık olan âdemoğlu dün nutfe idi, yarın da ceset olacaktır. Eğer nefsinin bugünkü haline razıysan, bir gün bir yere varacak, gerçekleri görecek ve pişmanlığın fayda etmediği bir zamanda nâdim olacaksın.”

İbrahim b. Beşşâr diyor ki: “Ebû Yusuf bu nasihatinin ardından ağlamaya başladı. Adam da ağladı. Onların ağlamaları karşısında dayanamadım, ben de ağlamaya başladım. Her ikisi de bayılıp yere düştüler.” [760]

887. Süfyân b. Uyeyne diyor ki: “İnsan kendisini en çok şu üç yerde yalnız hisseder: Dünyaya gelip insanlar arasına katıldığı günde; kabre girip ölülerle geceleyip benzerlerini hiç görmediği komşularına şahid olduğunda; kabirden diriltildiğinde hiç görmediği bir kalabalığı müşahede ettiğinde. Bu üç yerle ilgili olarak Allah (c.c) Hz. Zekeriyya’nın oğlu Yahya aleyhisselâm için şöyle buyurmaktadır:

‘Doğduğu gün, öleceği gün ve kabirden kaldırılacağı gün ona selâm olsun.’ ” [761]

888. Kabîsa b. Ukbe anlatıyor: “Süfyân-ı Sevrî ile her oturduğumda mutlaka ölümü anmıştır. Onun kadar ölümü anan birini görmedim.”

889. Hammâd b. Seleme anlatıyor: Süfyân-ı Sevrî Basra’da yanımızdaydı. Şu sözü çok söylerdi: “Keşke ölmüş olsaydım, keşke hayattan kurtulup dinleniyor olsaydım, keşke kabrimde olsaydım.” Ona dedim ki: “Ebû Abdullah! Ölümü ne de çok temenni ediyorsun. Oysa Allah sana hem Kur’an’ı hem de ilmi nasip etmiştir.” Süfyân bana şu cevabı verdi: “Ey Ebû Seleme! Nerden bileyim, belki bir bid‘atı işleyeceğim, belki helâl olmayan bir şeyi yapacağım, belki de bir fitnenin içine düşeceğim. Ölmüş olsam bunlar başıma gelmeden kurtulmuş

olurum.”

890. Züheyr anlatıyor: “Muhammed b. Sîrîn’in yanında ölümden bahsedilince her bir âzası âdeta cansız kesilirdi. Süfyân-ı Sevrî’ye, “Muhammed b. Sîrîn ile birlikte otursanıza” denilmişti de, (ondaki bu halden ötürü), “Hayır” demişti.

891. Bişr b. Hâris anlatıyor: “Muhammed b. Sîrîn’in yanında ölümden bahsedilince sanki bütün âzaları hayatiyetini kaybederdi.”

892. Bişr b. Hâris diyor ki: “Merak ediyorum, şu günahkârlar yarın kabirlerinden nasıl çıkacaklar acaba? Yarın zalimler Allah’tan azze ve celle nereye kaçacaklar acaba?”

893. Davud-i Tâî’ye, “Sakalınızı niçin taramıyorsunuz?” diye sorulunca şöyle cevap verdi: “Böyle yaparsam, boş duruyorum demektir. Oysa dünya matem yurdudur.” [762]

Yine ona, “Evin üstüne çıksanız da meltemin esintisiyle hava alıp serinlenseniz” denildiğinde, “Bedenim rahat etsin diye adım atmak istemiyorum” cevabını verdi. [763]

894. ”Davud b. Nusayr-ı Tâî’nin ibadete başlamasına vesile olan olay şu idi: Davud babasının ardından ağlayan bir kıza rastlar. Kız şöyle demekteydi: “Keşke çürümenin hangi yanağınızda başladığını bilip onu örtebilseydim.” Hâtiften bir ses gelir: “Sağ yanağından başladı. Çünkü o tarafı toprağa değmektedir.” [764]

895. Münâzil b. Saîd anlatıyor: Bir cenaze namazı kıldık. Cemaat içinde Davud-i Tâî de vardı. Önümdeydi. Beni görmüyordu. Bir ah çekti, ardından şöyle dedi:

“Onların gerisinde, yeniden dirilecekleri güne kadar *(süren)* ***bir berzah vardır.”*** [765]

Ardından nefsine seslendi: “Ey Davud! Azaptan korkan kimseye uzak (gözüken kıyamet) yakın gelir (amele sarılır). Kim de tûl-i emel sahibi olursa ameli az olur. Her gelen esasında yakındır. Ey Davud! Şunu bil ki: Seni rabbinden meşgul eden her şey senin için uğursuzdur. Ey Davud! Şunu bil ki: Dünyada yaşayanların hepsi kabre gireceklerdir. Geride bıraktıklarına nedâmet getirecekler, önden gönderdikleri amellerle sevineceklerdir. Kabir ehlinin pişmanlık duydukları ne varsa dünyadakiler onlar için birbirleriyle savaşmakta, çekişip didişmekte ve mahkemelerde davalaşmaktadırlar.”

Davud daha sonra beni farketti ve, “Senin ardımda olduğunu bilseydim tek kelime etmezdim” dedi. [766]

896. Eyyûb-i Sahtiyânî diyor ki: “İhvanımdan birinin vefat haberi gelince, sanki bir âzamı kaybetmiş gibi oluyorum.” [767]

897. Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî’den: “İnsanlar uyumaktadırlar. Uyandıklarında pişman olacaklar. Pişman olacaklar, ancak bu nedâmetleri fayda vermeyecek.” [768]

898. Yahya b. Muâz-ı Râzî’den: “Dünya meşguliyetler yurdudur. Âhiret ise korku ve dehşetler yurdudur. Kul (hayatı boyunca) bu meşguliyetler ile korkular arasında bulunur. Sonunda karar kılacağı yer belli olur: Ya cennete, ya cehenneme.” [769]

899. Şakîk b. İbrahim-i Belhî’den: “Geri dönmeyi istememek için, ölüm geldiğinde hazırlıklı ol.” [770]

900. Hâtim-i Esam’dan: “Şeytan her sabah, ‘Ne yiyeceksin, ne giyeceksin, nerede ikamet edeceksin?’ der. Ben de ona derim ki: ‘Ölümü yiyeceğim, kefeni giyineceğim, kabirde ikamet edeceğim.’ ” [771]

901. Rebî‘ b. Huseym’e, “Nasıl sabahladınız?” diye sorulduğunda hep şu cevabı verirdi: “Zayıf, günahkâr, rızıklarını yiyen, bu arada ölümlerini bekleyen kimseler olarak sabahladık.” [772]

902. Ebü’t-Tayyib Sehl b. Muhammed b. Süleyman’dan: “Ölüm, hayatın güneş ve ayının tutulmasıdır. Ölüm hayat gününün akşamıdır. Ölüm için, iyi ameller yapanlar ile kötü ameller işleyenler müsavidir. Ancak ölüm bazılarının rahatlarının son bulması, azaplarının başlama zamanıdır. Yine bazılarının rahatlarının başlaması, azaplarının son bulması vaktidir. Ölüm dünyayla âhiret arasında bir köprüdür, herkes için onda bir geçit vardır. Ölüm her ne kadar fâni dünya için bir son olsa da ebedî hayat için başlangıç, öteki hayata ilk adımdır.”

903. Bilâl b. Sa‘d’dan: “Ey insanlar! Sizler yok olmak üzere yaratılmadınız, bilakis bâki kalmak üzere yaratıldınız. Bir diyardan başka bir diyara nakledileceksiniz. Şöyle ki: Sulbden rahme, rahimden dünyaya, dünyadan kabre, kabirden arasâta, arasâttan cennete veya cehenneme nakledileceksiniz.” [773]

904. Mutarrif b. Abdullah diyor ki: “Ölüm, nimet içindekilere ellerindeki nimetleri ifsat etti (Ölüm korkusuyla ellerindeki nimetlerden lezzet alamaz oldular). Sizler ölümsüz nimeti isteyin.” [774]

905. Ali b. Assâm anlatıyor: Mutarrif b. Abdullah, “Ondan kaçış olmamasına rağmen ölüme karşı hilelere başvuruyoruz” dedi. Ona, “Ne tür hilelere başvuruyoruz?” diye sorunca şu cevabı verdi: “Birtakım desiselerle ondan uzaklaşmaya çabalıyoruz (Kendimizi kandırarak ölmeyecek gibi dünyaya dalıyor, âhiretle ilgilenmiyoruz).”

906. Rebî‘ b. Ebû Râşid'den: “Ölümü hatırlamak bir an olsun kalbimden çıksa, kalbimin fesada uğrayacağından korkarım. Benden öncekilere aykırı davranmamış olmasam, ölene kadar kabristanda yaşamak isterdim.” [775]

907. Mâlik b. Miğvel anlatıyor: Rebî‘ b. Ebû Râşid'e, “Otursanız da sohbet etseniz” denildiğinde,[776] şu karşılığı verdi: “Ölümü anımsamak kalbimden bir müddet çıksa kalbim fesada uğruyor.”

Mâlik diyor ki: “Ondan daha hüzünlü birini görmedim.” [777]

908. Avn b. Abdullah'tan: “Bir günü karşılayan ama tamamlayamayan nice kimseler vardır. Nice ertesi günü bekleyip de erişemeyenler vardır. Şayet eceli ve ona doğru gidişi bir düşünseniz, emel etmeye ve gururlanmaya çok kızardınız.” [778]

909. Üstteki rivayet başka bir tarikle de rivayet edilmiştir.

910. Rebî‘ b. Berre diyor ki: “Ey âdemoğlu! Esasında sen kokan bir cesetsin. Ancak içinde bulunan hayat ruhu bedenine güzellik vermektedir. Ruhun alınıverse atılmış bir ceset, kokan bir lâşe, güzelken cansızlaşmış bir cîfe, etrafında dostları bulunuyorken yalnızlığa terkedilmiş bir kimse haline geleceksin. Senden daha cahil bir mahlûk var mı acaba! Sana hayret doğrusu! Sonunun bu olacağını, toprağın uzanacağın yer olduğunu bildiğin halde, bu sözlerden sonra hâlâ dünyaya dalıp onunla mutlu oluyorsun.”

911. Ebû Hamza-i Bağdâdî el-Bezzâz anlatıyor: “Rum beldelerinden ayrılırken bir rahibe rastladım. Ona, “Geçmişte yaşayanlarla ilgili olarak sizde bir haber var mı?” diye sordum. Şu cevabı verdi:

“Evet. (İnsanların) bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgın alevli cehennemdedir.” [779]

912. Hişâm b. Hassân anlatıyor: Muhammed b. Vâsi‘e rastladım. Ona, “Nasıl sabahladınız veya nasıl akşamladınız?” diye sual ettim. Şu cevabı verdiler: “Ameli kötü, eceli yakın, emeli uzun biri olarak sabahladım.”

913. Muhammed b. Vâsi‘ sekerat halindeyken dedi ki: “Kardeşlerim! Benim nereye götürüldüğümü biliyor musunuz? Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a andolsun ki, ya cehenneme götürülüyorum ya da rabbim beni mağfiret edecektir.” [780]

914. Akîl b. Amr hutbesinde şöyle söylemiştir: “Kardeşlerim! Sonunda mutlaka öleceğiz. Ölümle nerede karşılaşacağımı ah bir bilebilsem!”

915. Muhammed Semîn anlatıyor: Gaylân Mecnûn ile Kûfe'nin meskûn olmayan mahallerinden birinde karşılaştım. Ona, “İnsan gaflet çukurlarından ne zaman kurtulur?” diye sordum. Şu cevabı verdi: “Emredildiği şeyleri yaptığı,

nehyedildiği şeylerden uzak durduğu, titiz bir şekilde nefsini muhasebe ettiği zaman." Ona, "Kul ne zaman vuslata erer?" diye sorduğumda da şu cevabı verdi: "Üzerine düşen sorumlulukları yerine getirdiğinde, kalbi muhlis olduğunda ve yanlışlarından kurtulduğunda."[781] Ona, "Bize istifade edeceğimiz bir nasihatte bulunur musunuz?" dediğimde ise dedi ki: "Yüce Allah'tan her an korkun. Dünyanın tehlikelerine her an teyakkuzda olun. Ölümden sürekli titreyin. Âhiretin gelişine de âcilen hazırlık yapın."

916. Vehb b. Münebbih'e sual edildi: "Dünyada zühdü hangi düsturla yaşadınız?" Cevabı şu oldu: Tevrat'ta bulduğum iki cümleyle: Ey bir günü tam olarak mesut geçiremeyen insan. Ey bir gün olsun o gün ölmeyeceğinden emin olamayan insan! Günahlardan kaç, uzaklaş."

917. İbrahim b. İsâ Yeşkürî'ye, "Nasıl sabahladınız?" diye sual edilince şu cevabı verdi: "Ömrümüz azalmış, yaptığımız ameller kaydedilmiş, ölüm omuzlarımızda, kıyamet ardımızda, rabbimizin bize nasıl muamele edeceğini bilmez bir halde sabahladım."

918. Muhammed b. Semmâk anlatıyor: Basra'ya gittim. Orada tanıdığım bir adama, "Beni buranın en âbid insanına götür" dedim. Beni alıp bir adamın yanına götürdü. Üzerinde kıldan mâmul bir elbise vardı, sessiz sedasız duruyordu, hiç kimseye de başını kaldırmıyordu. Onunla konuşmaya yeltendim ancak bana hiç cevap vermedi. Bunun üzerine yanından kalkıp çıktım. Arkadaşım bana dedi ki: "Şurada bir kocakarının oğlu var, onu görmek ister misin?" Beraberce ona gittik. Kocakarı bize dedi ki: "Oğluma cennet ve cehennemle ilgili bir şey zikretmeyin, böyle yaparsanız onu benden alıp öldürürsünüz, benim ondan başka çocuğum yok" dedi. Bizler bu sözlerin ardından üzerinde diğer zat gibi elbise bulunan, başını öne eğmiş, sessiz sessiz duran bir gencin yanına girdik. Başını kaldırıp bizlere doğru şöyle bir baktı ve, "İnsanlar en sonunda bir meydanda mutlaka duracaklardır" dedi. Ben, "Allah sana rahmet etsin, kimin önünde duracaklar?" diye sordum. Bir çığlık attı ve oracıkta ruhunu teslim etti. Bu ses üzerine pîr-i fâni annesi içeri daldı ve, "Yavrumu öldürdünüz!" diye feryad etmeye başladı. Delikanlının namazını kılanlardan biri de bendim. [782]

919. Sâbit-i Bünânî'den: "Durumu şu kuldan daha ağır olan kimdir acaba: Ölüm meleği kendisine gelen, kabrine yalnız giren, yüce Allah'ın huzurunda tek başına durdurulan, Allah'ın kendisine çok sayıda nimeti olmasına rağmen pek çok günahı işlemiş olan."

920. Ebü'd-Düreys Umâre b. Harb'e, "Ebü'd-Düreys! Nasıl sabahladınız?" diye sorulunca şu cevabı verdi: "Eğer ateşten kurtulduysam, hayırlı bir şekilde sabahladım."

921. İmrân b. Halid-i Huzâî anlatıyor: Hassân b. Ebû Sinan ile Havşeb'in karşılaşmalarına şahit oldum. Havşeb Hassân'a, "Nasılsınız Ebû Abdullah! Haliniz nicedir?" diye sordu. O da şu cevabı verdi: "Sonunda ölecek, ardından diriltilecek ve hesaba çekilecek olanın hali nasıl olur ki?"

922. Yine İmrân b. Halid-i Huzâî anlatıyor: Bir gün Hassân b. Ebû Sinan ile Havşeb'in karşılaşmalarına şahit oldum. Havşeb sordu: "Ebû Abdullah! Ne halde sabahladınız?" O da şu cevabı verdi: "Ecelim yakın, emelim uzak, amelim kötü halde sabahladım."

923. Hezzân anlatıyor: Ümmü'd-Derdâ bana dedi ki: "Ölü tabutuna konulunca ne söylediğini sana anlatayım mı?" "Elbette" dedim. Bana şunları söyledi: "Ölü seslenir: Ey ailem! Ey Komşularım! Ey tabutumu taşıyanlar! Dünya beni aldattığı gibi sizleri de aldatmasın. Benimle oynadığı gibi sizinle de oynamasın. Ailem benim günahlarımdan hiçbir şeyi alıp da yüklenmediler; hatta bugün cebbâr olan rabbimin yanında benimle münakaşaya tutuşsalar beni zorda bile bırakırlar." Ümmü'd-Derdâ ardından şöyle söyledi: "Dünyanın kulun kalbi üzerindeki büyüsü Hârût ve Mârût'unkinden daha etkilidir. Kendisini tercih edeni dünya yere serer." [783]

924. Muhammed b. Fulân hacca gitmek için evinden çıktı ve ailesine, "Hacca gitmeye niyetlendim" dedi. Hanımı ise, "İstihare yap da öyle yola çık" dedi. "Sizlere ne kadar nafaka bırakayım?" diye sorunca da, hanımı şu cevabı verdi: "Bende ne kadarlık hayat bırakıyorsan, o kadarlık nafaka bırak." [784]

925. Zâhid Nu'mân b. Süveyd defnedilirken kabrin kenarında durmakta olan Süfyân b. Saîd şöyle dedi: "Hayat nişanesi kırıldı, mezar taşı sulandı. (Artık rabbiyle baş başa)." [785]

926. Ebû Gaziyye Muhammed b. Musa Ensârî anlatıyor: Medineli bir grup geceleri bir araya toplanıyorlar ve sohbet ediyorlardı. Harre günü[786] pek çok insan gibi bu meclise katılanlar da öldürüldüler. İçlerinden sadece bir tanesi kurtuldu. Bu zat daha sonra toplandıkları bu meclise geldi, fakat arkadaşlarından hiç kimseyi göremedi. İkinci ve üçüncü geceler de geldi, ancak yine kimseyi bulamadı. Böylece arkadaşlarının öldürülmüş olduğunu anladı. Üzüldüğü bu duruma bir şiirle temsil getirdi:

Zırhlı savaşçılar hep gittiler...

Beni arda bırakıp terkettiler...

Hüzün olarak yetmekte bana...

Onları anımsayıp hatırlama!...

Meclisin berisinden bir ses yükseldi:

Bırak artık zırhlı savaşçıları!

Dâr-ı ukbâya gitmiş olanları!

Sen yönel nefsine ağlamaya...

Mevtten önce hazırlanmaya!...

Bir gün bütün bu topluluklar,

Mutlaka dağılıp gidecekler...

Kalabalıklar toz duman içre,

Darmadağınık olur o günde...[787]

927. Ebû Ömer Zâhid-i Nahvî'nin aktardığı şiirde şöyle geçer:

Bizden önce nice nice topluluklar, gruplar...

Menzillerine gidip develerini çökerttiler...

Şimdi soğuk suyla cennet şarabı içmekteler...

Zaman onlara hoş davranıp etti bir ikram...

Böyledir akış hali dünyanın her zaman...

Bazan öyle bazan böyle peyderpey akan...

928. Ebû Saîd-i Esmaî diyor ki:

Zamanı eskitemedim ama o beni eskitti.

Beni değiştirdi kendisi hiç değişmedi.

Ebeveyni ölmüş, toprak altında olanın,

Kendinin de öleceğini idraki gerekli.

929. Mahmud-i Verrâk'tan:

Kaybettiği ölü için ağlıyor.

Nedense kendini unutuyor.

Sanki ölmeyeceğiyle ilgili,

Elinde bir eman bulunuyor.

Kabirde metfun olup yatana,

Yaşayan ağlamamalıdır ona.

Mutlaka yarın kendisi dahi,

Aynı gerçekle karşı karşıya.

930. Yahya b. Sâfirî anlatıyor: Nuh b. Ebû Meryem'in kitaplarına baktım. Birinin üzerinde şu yazı vardı: Abdülvehhâb çarşısına gittim. Evleri hep yıkılmıştı. Oradaki duvarlardan birinde şöyle yazılıydı:

Burada gördüğün evler,

Yetiştiğim zevata aitler...

Korku sıkıntı çekmediler,

Keyifle ömür geçirdiler...

Zamanın musibatı birden,

Öldürdü hiç beklemezken.

Döndüler kabirlere âniden,

Hiç iz kalmadı peşlerinden... [788]

Yine Yahya b. Sâfirî anlatıyor: Fazl b. Gânim'in evine uğramıştım. Evinin yanında harap olmuş bir mescid bulunmaktaydı. Duvarında şu yazı vardı:

Geçen zaman yok etti gençlerini.

Dağıttı birlik olan cemiyetlerini.

Bir tek Allah kaldı sadece geri,

Azîz ve Kâdir, her şeyin sahibi...

931. Mesleme b. Muhalled arkadaşlarına sordu: "Şiir alanında en etkili beyit hangisidir?" Onlar da şu beyittir dediler:

Aklaşıp da beyazlayana kadar saçları,

Olabildiğince keyifle sürdü hayatı...

Ne vakit çoğaldı saçlarının aklığı,

Bâtıl şeylere ‘uzak durun’ haykırdı...

Bu şiir üzerine Mesleme dedi ki: Vallahi İmrân b. Hittân’ın şu şiirinden daha etkili bir şiir bana nasihatte bulunmadı:

Her sene bir hastalık gelip de yakalıyor.

Peşinden iyileşme, sıhhat bulma oluyor.

Başkasının ölümünü veriyorsun haber!

Ne vakte kadar sürer, seninki verilmiyor!

Kim bilir belki bir gündüz, belki de gece?

Tevafuk edecek mutlak, ikisinden birine!

Hiç durmaksızın sevkediyorlar biteviye...

Ölümü hep sana doğru, üstüne üstüne...

Orada oturanlardan biri dedi ki: Vallahi, ölüme süre tayin edip, onun da öleceğini anlatan şu kimseden önce, bundan bahseden birini görmedim:

Herhangi bir şey mahlûkat içinde,

Ölümü durdurmaya gücü yetmez.

Eceli gelip de tamam olduğunda,

Ölüm de fânidir, gider beklemez.

Bütün sıkıntılar ölüm geldiğinde,

Tümü birden ona boyun eğerler.

Peşinden gelenler ecelin ardında,

Çok ağırdırlar hesaba gelmezler.

(Bütün bu şiirleri nakleden) Yunus b. Abdülalâ da şöyle demiştir:

Güneş veya tozun alnına vurduğu insan!

Korunmak için bir yere kaçmaya bakar.

Alnının beşaşeti gitmesin diye de aman!

Serinlemek için doğru gölgeliğe koşar.

Bir gün kabre nasıl girecek, hali yaman,

Hem de hiç istemeyerekten orada yatar.

Toprağın altında, uzun süre, durmadan

Issızlıklar içre, bir çukur ki içi karanlıklar... [789]

932. Ebü'l-Atâhiye-i Anezî'den:

Gündüz ömrümü yağmalıyor birlikte geceyle...

Görüş ve tutuşum bitecek bir gün ikisi eliyle...

Ölünce ürkecek, gelmeye çekinecek dostlarım...

Yapayalnız kalacağım, hiç olmayacak ahbabım.

Kendilerini önemseyip kıymet verdiğim şeylerim...

Cüzi fiyatla satılıp dağıtılacaktır ardımdan benim.

Ey süslü, muhteşem evlerde oturup keyif çatan...

Ölüm sonunda seni de kabirde edecektir iskân.

Her sabahladığında sen hiç farketmiyor musun?

Ömrün düne göre eksildi, bunu görmüyor musun?

933. İsâ b. İbrahim İbnü'l-Mehdî anlatıyor: Hastalanan Hasan b. Hânî'yi ziyaret ettim. "Kendinizi nasıl hissediyorsunuz?" diye sordum. "Sayılı günleri her gün tükenen ve biten bir insan nasıl olacak, öyle işte" diye karşılık verdi. Sözü hoşuma gitti. "Bu mânada bir şiiriniz var mı?" diye sordum. "Evet" deyip şu şiiri okudu:

Her gün bir parça ayrılarak terkediyor beni.

Buna rağmen hâlâ sağım, hayattayım şimdi.

Belâlar ve zamanın geçmesi yaşlandırır insanı.

Ne kadar sürecek acaba gece gündüz deveranı?

Dağlamadır çaresiz olan hastalığın en son ilâcı!...

934. Meymûn b. Mihrân anlatıyor: Ömer b. Abdülaziz'in yanına girdim. Sâbık-ı Berberî orada idi. Şiir söylüyordu. Şiirini şu beyitlerle bitirdi:

Nice sağlam kimseler ölüme karşı emindi...

Ölüm uykudayken üstlerine âniden geldi...

Ölüm âniden geldiğinde bir şey edemedi...

Ne kaçabildi, ne de karşı koyup durabildi!...

Üzeri örtülünce kadınlar başladı ağlamaya...

Ölü münadiyi duymadı, sesi çok çıksa da!...

Yaklaştırıldı lahde, yatacağı son yerdi bura...
Dün biriktirdiklerinin tümünü bıraktı ardına...

Ölüm, malı vardır diye zengini geriye komaz...

İhtiyacı var diye de fakiri dünyada bırakmaz... [790]

ÖLÜMÜ TEMENNİ ETMEMEK

935. Câbir b. Abdullah'tan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Ölümü temenni etmeyin, çünkü müşahede edilenler son derece korku vericidir. Kulun ömrünün uzun olması ve Allah'ın ona tövbe nasip etmesi saadetindendir." [791]

936. Ebû Hüreyre'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Sizden biri ölümü temenni etmesin. Ölümü gelmeden onu niyaz etmesin. Çünkü biriniz vefat ettiğinde ameli** -veya hayatı- **biter. Oysa ömrü mümine sadece hayır ziyade eder." [792]

ÖLÜMDEN SONRA HAYIRLA ANILMAK

937. Ebû Züheyr Sekafî'den: Tâif'e bağlı Nebâve'de -veya Nubât'ta- Resûlullah'ın (s.a.v) hutbesini dinledim. Şöyle buyurdu: ***"Ey insanlar! Nerede ise cennetlikleri cehennemliklerden** (veya şöyle buyurdu: hayırlılarınızı şerlilerinizden) **ayırıp bileceksiniz."*** Bir adam sordu: "Yâ Resûlallah! Ne ile tanıyıp bileceğiz?" Resûl-i Ekrem (s.a.v) cevap verdi: ***"İyilikle veya kötülükle anılma**(ları)**yla. Çünkü sizler birbirinizin şahidisiniz."*** [793]

938. Abdullah b. Ömer'den: Resûlullah (s.a.v) Muâz b. Cebel ile Ebû Musa-i Eş'arî'yi Yemen'e gönderdi ve şöyle buyurdu: ***"Dayanışma içinde olun, zorluklara göğüs gerin, kolaylaştırın, nefret ettirmeyin."*** Bu ikisi Yemen'e geldiler. Muâz insanlarla konuştu, İslâm'ı kabul etmeye teşvik etti. Onlardan dinî hususları öğrenmelerini, bilgi sahibi olmalarını ve Kur'an'ı okuyup bilgilenmelerini istedi ve şöyle dedi: "Bunları yerine getirdiğinizde bana sorun, sizlere cennetlik olanlarla cehennemlikleri haber vereceğim." Bir müddet geçtikten sonra Yemenliler hatırlattılar: "Ey Ebû Abdurrahman! Bizlerden bazı şeyler istemiştin. Biz dinî hususları öğrendik, Kur'an'ı da okuduk. Şimdi sizden cennetlikle cehennemlikleri bize haber vermeni istiyoruz." Muâz da, "Peki" dedi. "Kişi hayırla anılırsa o cennetliktir, kötülükle -veya şerle- anılırsa cehennemliktir." [794]

939. Amr b. Hamik'ten: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Allah bir kulun hayrını murad ederse ona güzel övgü ihsan eder." Soruldu: "Yâ Resûlallah! Ne şekilde güzel övgü ihsan eder?" Hz. Peygamber (s.a.v), ***"Vefatından önce ona amel-i sâlih kapısı açar ve etrafındaki insanlar ondan razı olurlar"*** buyurdu. [795]

940. Ebû Hüreyre'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Her bir kulun semada namı vardır. Semadaki namı güzel olan insan için yeryüzüne** (insanların gönlüne) **güzel nam konur. Semadaki namı kötü olan insan için de yeryüzüne kötü nam konur." [796]

941. Enûşirvân, Büzürgmihr'i katletmek istediğinde, "Seni öldüreceğim,

onunla hatırlanacağın bir şeyler söyle" dedi. O da şunu söyledi: "Ey melik! Dünya güzel ve çirkinlikler yurdudur. Elinden geliyorsa güzel anılmaya bak."

Bu söz İbn Âişe Ebû Abdurrahman-ı Teymî'ye zikredilince şöyle dedi: "(Onun sözünü teyit eden) Allah Teâlâ, hakikati ne de güzel ifade etmiştir: ***'Sonra gelenler arasında bana, bir doğruluk dili nasip eyle** (Sonraki nesiller arasında hayır ile anılmamı sağla).'"*[797]

942. İbn Âişe Ebû Abdurrahman-ı Teymî'nin naklettiği şiirde şair diyor ki:

Görmüyor musun insanların ölümsüzleştirdiğini?

Bazı kimselerin sözlerini anarak ebedîleştirdiğini!

İbn Âişe'nin naklettiği bir başka şiirde şöyle geçmektedir:

Genç vefat edip ardından senâyla anılmasa,

Sanki hiç gelmemiş gibi gelir dünyaya sana...

943. ***"Sonra gelenler arasında bana, bir doğruluk dili nasip eyle** (Sonraki nesiller arasında hayırla anılmamı sağla)**."***[798]

Mücâhid b. Cebr bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak şöyle demiştir: "Hz. İbrahim burada hayırlı anılmayı murad etmiştir (Bu gerçekleşmiştir). Her ümmet (bu sözün sahibi) Hz. İbrahim'i sevmektedir."

944. Kâ'b-ı Ahbâr'dan: "Bir kulun Allah katındaki durumunu öğrenmek isterseniz ölümünün ardından söylenenlere bakınız."[799]

YAŞLILIĞIN ÖLÜMÜN HABERCİSİ OLMASI

945. Ömer b. Hattâb'a, "Bu delikanlı filâncalardandır, şairdir" denilince, Hz. Ömer ona, "Nasıl söylüyorsun, bir desene!" dedi. Delikanlı da şu şiiri söyledi:

Gitmeye hazırlanıyorsan,

Bırak, uzaklaş Selma'dan!

İslâm ve yaşlılık yeterlidir,

Seni nehyedici olaraktan...[800]

Şiiri dinleyen Hz. Ömer ona, "Doğru söyledin" dedi.

946. Harun b. İshak Mekkeli birinden aktarıyor: Fudayl b. İyâz ile oturuyorduk. Ona, "Ebû Ali! Yaşınız kaç?" diye sorduk. Şu cevabı verdi:

Seksen yaşına vardım veya onu da geçtim.

Bundan sonra ne ümit eder, neyi beklerim?

Seksen öncesinin yoktur artık hiç kıymeti.

Üstümden geçen seneler bedenimi eskitti.

Fudayl bu şiirin ardından kalktı. Giderken döndü ve şunu dedi:

Kemiklerim inceldi, gözlerin feri tükendi.

947. Ebû Bekir b. Ayyâş da yukarıda geçen beyitleri nakletmiştir ancak (bundan sonra ne ümit eder, neyi beklerim yerine), "Bundan sonra ne ümit eder, neyi bekler" demiştir. Keza (kemiklerim inceldi yerine), "Kemiklerim zayıfladı" demiştir.[801]

948. İsmail-i Sekafî anlatıyor: Vefatı anında Ümeyye b. Ebü's-Salt'ın yanında bulundum. Uzun süre baygın kaldı. Daha sonra ayıldı. Ardından başını kaldırıp odanın kapısına baktı ve şöyle dedi: "Siz ikiniz, lütfen buyurun. Ben işte önünüzde hazırım. Akrabalarım beni himaye edemiyor, malım da fidyeyle kurtarmıyor." Bunun ardından tekrar bayıldı. Bir müddet sonra ayılıp başını kaldırdı ve şöyle dedi:

Bir ömür çok uzun sürüp gitse dahi,

Bitecektir nihayetinde bir noktada.

Gözükmeden bana hayatın hakikati,

Keşke teke otlataydım dağ başında.[802]

949. Ebû Müshir-i Gassânî diyor ki:

Yaşayanların nefisleri,

Hepsi birer emanettir.

Tümünden alınır geri,

Rehinler bâki değildir.

Ebû Müshir bir şiirinde de şöyle der:

Farzet ki sana Nuh kadar ömür verildi...

Bunun yanında zenginlik ikram edildi...

Yoktur ölümden kaçacak bir yer asla.

Ecelden kurtuluş yoktur yaşayanlara...

Yine Ebû Müshir'den:

Allah'tan bir güzelim lutufla,

Ukbâda ferdin nasibi yoksa.

Onun için bir hayır yoktur,

Dünyada durup yaşamada...

Bir takım insanlara dünya,

Gitse bile çokça hoşlarına.

Az geçimlik, zevali yakın,

Ecel vardır onun sonunda...

950. Hişâm b. Muhammed anlatıyor: Ferve b. Nüfâse 140 yıl ömür sürdü, İslâm'a yetişip müslüman oldu. Şu şiir onundur:

Ecel bana gelmeden önce,

İslâm libasını giyiverdim.

Bu büyük nimet nedeniyle,

Rabbime hep hamdederim. [803]

Hişâm diyor ki: Ebû Muhammed-i Murhibî'nin Abdülmelik b. Umeyr'den naklettiğine göre, aşağıdaki beyitleri (sahâbî) Velîd b. Ukbe b. Ebû Muayt rivayet edip söylemiştir. (Ancak yukarıdakinin de râvisi olan) Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî birinci rivayetin daha doğru (dolayısıyla şu beyitlerin de Ferve'ye ait) olduğunu söyler:

Gençliği geçirip yaşadım ama,

Ben ona hiç kıymet vermedim...

Yaşlılık gelip başa çattığında,

Hemen gelen İslâm'a yöneldim...

Su verdi benim dinim İslâm,

Sızlayıp duran kemiklerime...

Kalçalarımı hep değiştiririm,

Oturamam dâim biri üstüne...

Ecel bana gelmeden önce,

İslâm libasını giyiverdim...

Bu büyük nimet nedeniyle,

Rabbime hep hamdederim... [804]

951. Abdurrahman b. Hassân b. Sâbit anlatıyor: "(Babam) Hassân b. Sâbit 104 yıl yaşadı. Babası Sâbit de 104 yıl yaşadı. Dedesi Münzir ile babasının dedesi Harâm da 104 yıl yaşadı."

Abdurrahman'ın oğlu Saîd diyor ki:

"(Babam) Abdurrahman bunu bizlere anlatırken (büyüklerinin bu kadar uzun yaşamasına olan hayretini göstererek) başını kaldırdı, dizlerini kırıp dikeldi. Ancak kendisi kırk sekiz yaşında vefat etti." [805]

952. Ebü'l-Esved-i Düelî, Ubeydullah b. Ziyâd'ın yanına girdi. Ubeydullah ona, "Ebü'l-Esved! Mâşallahın var, sapasağlamsın. Bir nazar boncuğu taksan" diye takıldı. Ebü'l-Esved ona şiirle cevap verdi:

Gecelerle gündüzler durmaksızın devrettiler.

Tazeliğini tükettiğim gençliğimi yok ettiler.

Bir şey komadılar bu uzun deveranda bende.

Yalnızca nazardan korkulur bana şimdilerde.

953. Ebû Ömer Hilâl b. Alâ'dan:

Ey örtmek için yaşlılık alâmetini,

Kınalayan aklaşan saç tellerini!

Melike, var mı diye sor bakalım?

Nârdan koruyan örtü, bedenini.

Ev sahibi dünyayı terketmedikçe,

Yurdunu bırakıp göç etmedikçe,

Yaşlılık ondan ayrılmaz ki, nâfile,

Dünyaya o fâni veda etmedikçe...

954. Ebû Ubâde-i Buhtürî bir şiirinde şöyle der:

Kişi oldukça bir ömür sürmüşse,

Elli yıllık bir hayatı geçirmiş ise,

Çocukluktan da vazgeçmemişse,

Hâlâ aynı huyların peşindeyse:

Rezil ve dahi rüsvâ edecek şeyler,

Hepsi de onun üzerine yüklenirler,

Bizleri hep güldür, bize sürur ver.

Bundan hiç ayrılma, neşemiz gider.

Der ki şeytan bir gördüğünde seni,

Çökmüş yüzünün bembeyaz tenini:

Feda eylerim yoluma ben o kişiyi,

Hâlâ iflâh olmamış ihtiyar kimseyi.

955. Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebü'd-Dünyâ diyor ki:

Yaşıtların hep göçüp gitmiş de,

Ardlarından kalmışsan geriye.

Benzemektesin sen bu halinle,

Bir yalnız yolcuya, bir garibe.

İnsan elli yaşını aşıp geçmişse,

Uzunca bir hayatı tüketmişse,

Çok yakın demektir gelmeye,

Ölümü içeceği ukbâ gözesine.

İBADETLE GEÇİRİLEN UZUN ÖMÜR

956. Hz. Ebû Bekir'den: Bir adam sordu: "Yâ Resûlallah! İnsanların en hayırlısı kimlerdir?" Hz. Peygamber (s.a.v), ***"Uzun ömürlü olup ameli güzel olanlardır"*** buyurdu. "İnsanların en şerlisi kimdir?" diye sorunca da, ***"Uzun ömürlü olup ameli kötü olanlardır"*** buyurdu. [806]

957. Bu hadis bir başka tarikle de Ebû Bekir'den gelmiştir. [807]

958. Ebû Hüreyre'den: Hz. Peygamber (s.a.v), ***"En hayırlılarınızı sizlere haber vereyim mi?"*** diye sordu. Ashap, "Elbette yâ Resûlallah!" dediler. Resûl-i Ekrem de (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"En uzun ömürlü olup en güzel ameli olanlarınızdır."*** [808]

959. Talha b. Ubeydullah'tan: Kudâa kabilesinin mahallelerinden Beliy'den iki kişi vardı. Bunlardan biri Allah yolunda şehid edildi. Diğeri ise ondan sonra bir yıl daha yaşayıp vefat etti. Rüyamda cennetin kapısının açıldığını gördüm. Sonra vefat edenin şehid olandan evvel cennete girdiğini görünce hayret ettim. Sabah olunca rüyamı (insanlara) anlattım. Rüyam kendisine ulaşınca, Hz. Peygamber (s.a.v) bana şöyle buyurdu: ***"Sonra vefat eden onun ardından ramazan ayı orucunu tutmadı mı, bir yıl boyunca altı bin şu kadar rek'atlık namaz kılmadı mı?"*** [809]

960. Ubeyd b. Halid-i Sülemî'den: Hz. Peygamber (s.a.v) iki kişiyi birbirleriyle kardeş kıldı. [810] Bunlardan biri şehid edildi, diğeri ise daha sonra vefat etti. Resûlullah (s.a.v), ***"****(Sonraki vefat edince)* ***neler söylediniz?"*** diye sordu. Bizler de, "Rabbimiz sonra vefat edeni mağfiret et ve arkadaşına kavuştur" dediğimizi söyledik. Resûl-i Ekrem (s.a.v) ise şöyle buyurdu: ***"Peki, sonra vefat edenin şehid olanın ardından kıldığı namazlar, oruçlar ne olacak? İkisi arasında gökle yer arasındaki mesafe gibi fark vardır."*** [811]

961. **Enes b. Mâlik**'ten: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Allah Teâlâ buyuruyor ki: İzzetim, celâlim, cömertliğim, mahlûkatımın bana olan ihtiyacı ve yüce makamım hakkı için! Erkek ve kadın kullarımın İslâm üzere yaşayıp yaşlanmalarının ardından onlara azap etmeye hayâ

ederim."

Enes diyor ki: Resûlullah'ın bu esnada ağladığını gördüm. "Yâ Resûlallah! Niçin ağlıyorsunuz?" diye sual edilince, ***"Allah ondan utandığı halde Allah'tan utanmayana ağlıyorum"*** buyurdu. [812]

962. Yine Enes b. Mâlik'ten: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Kulumun günahını örttükten sonra örttüğüm günahı yüzünden onu rüsvâ etmekten uzağım, son derece affediciyim. Kulum mağfiretini dilediği sürece onu affederim. Erkek ve kadın kullarımın İslâm üzere yaşayıp yaşlanmaları, erkeğin sakalının, kadının da saçlarının aklaşması ardından onlara cehennemde azap etmeye hayâ ederim." [813]

963. Yine Enes b. Mâlik'ten: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Kendisine verilen kırk yıllık ömrü İslâm üzere geçiren insandan, Allah üç belâyı uzak tutar: Delilik, cüzzam, abraş.[814] ***Elli yaşına ulaşınca Allah hesabını kolaylaştırır. Altmış yaşına varınca, zâtının hoşnut olup razı olduğu şekilde kendisine rücû etmesini ihsan eder. Yetmiş yaşına gelince, Allah onu sever ve sema ehline sevdirir. Seksen yaşına gelince hasenatını kabul buyurur, seyyiatını ise*** *(bundan sonra)* ***affeder! Doksan yaşına varınca da geçmiş günahlarını affeder. Artık bu insan, 'Allah'ın yeryüzünde yürüttüğü kimse' diye isimlendirilir ve ailesine şefaat etme yetkisi verilir."*** [815]

964. Bu hadis başka tariklerle de Enes b. Mâlik'ten, keza Hz. Osman'dan rivayet edilmiştir ancak hepsi de zayıftır. Yine de en iyisini Allah bilir. [816]

965. Osman b. Affân'dan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Kul kırk yaşını tamamlayıp elli yaşına doğru ilerlediğinde üç hastalıktan emniyette olur: Cüzzam, delilik, abraş. Elli yaşına ulaşınca *(vefat etmesi durumunda)* ***hesabı kolay görülür. Altmış yaşında tövbeyle Allah Teâlâ'ya rücû etmesi ikram olunur. Yetmiş yaşına gelince gökteki melekler onu severler. Seksen yaşına gelince hasenatı yazılır, günahları artık yazılmaz. Doksan yaşına gelince geçmiş günahları affolunur ve ailesinden yetmiş kişiye şefaatçi kılınır. Dünya semasının melekleri onun adını 'Allah'ın yeryüzünde yürüttüğü kimse' diye yazarlar."*** [817]

966. Ebû Hüreyre'den: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Allah Teâlâ bir kavmin hayrını murad ettiğinde, ömürlerini uzatır ve onlara şükretmeyi ilham eder." [818]

967. Ebû Süleyman Dârânî anlatıyor: Hz. Musa şöyle niyaz etmiş: "Yâ rabbi! Benim için hayırlı olanı ihsan et." Hz. Allah da ona şöyle buyurmuş: "Yâ Musa!

Seni yaratmamış olsaydım bu senin için hayırlı olurdu." Bunu üzerine Hz. Musa, "Yâ rabbi! Beni bir kez yaratmış oldunuz. Şimdi hayırlı olanı ihsan edin" diye yakarmış. Yüce Allah ona, "Ey Musa! Çocukken ruhunu alsaydım bu senin için hayırlı olurdu" buyurmuş. Hz. Musa da, "Yâ rabbi! Beni çocukken vefat ettirmedin. Şimdi benim için hayırlı olanı ihsan et" diye münâcâtına devam etmiş. Hz. Allah da ona, "Yâ Musa! Sen yaşlanacaksın ve ben sana merhamet edeceğim" buyurmuş. [819]

968. Abdullah b. Abbas aşağıdaki âyetleri şu şekilde tefsir etmiştir:

"Biz insanı en güzel biçimde yarattık." [820]

Burada insanın yaratılış itibariyle mükemmel yaratıldığı vurgulanmaktadır.

"Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik." [821]

Burada insanın yaşlanıp çökmesi kastedilmektedir.

"Yalnız inanıp iyi işler yapanlar hariç. Onlar için kesintisiz bir mükâfat vardır." [822]

Burada iman edip amel-i sâlih işleyenlerin yaşlılıklarındaki durumları anlatılmaktadır. Onlar bu dönemlerinde işlediklerinden hesaba çekilmezler. [823]

969. Rebî' b. Berre'dan: "Yaşaması mânevî ganimet ve amelinde artışa vesile olacak kimsenin uzun ömür sürmesi güzeldir. Ancak hayatı aldanma ve nefsinin istekleri doğrultusunda zilletle geçen kimsenin uzun ömür sürmesinde hayır yoktur." [824]

970. Ali Mukaddemî anlatıyor: Rüyamda Harun b. Riâb'ı gördüm. "Rabbin sana nasıl muamele etti?" diye sordum. "Beni rahmetiyle mağfiret etti, yakın tutup lutuf ve ikramda bulundu ve şöyle buyurdu: Seksen üç yaşındakilere böyle muamele ederiz."

İNSANIN YAŞITLARINI BİR BİR KAYBETMESİ

971. (Emevî Halifesi) Muâviye b. Ebû Süfyân, "Vallahi ben biçme zamanı gelmiş ekinlerdenim" derdi. Abdullah b. Âmir b. Kureyz ile Velîd b. Ukbe'nin vefat ettiğini öğrenince -bunlardan biri ondan yaşlı, diğeri ise gençti- şöyle dedi:

Arkadaşlarından öncekiler ve sonrakiler gidince,

Geri kalan kimse dahi gidecektir onların izince...

972. Bir gün (Emevî Halifesi) Abdülmelik b. Mervân'a sabah kahvaltısını getirdiler. Mâbeyinciye seslendi: "Halid b. Abdullah b. Esîd neredеdir?"

Mâbeyinci, “Vefat ettiler efendim” dedi. “Ümeyye b. Abdullah b. Halid b. Esîd ne durumda?” diye sordu. Mabeynci, “O da vefat etti efendim” cevabını verdi. “Peki, Halid b. Yezîd b. Muâviye ne haldedir?” Mâbeyinci, “O da vefat etti efendim” dedi. “Peki falanca?” “O da vefat etti efendim.” Abdülmelik bunları sorarken esasında onların vefat etmiş olduğunu bilmekteydi. Bu soruların ardından, “Sofrayı kaldır ey delikanlı!” dedi ve şu şiiri okudu:

Akranlarım git gittiler, tükenip bitti ömürleri,

Geri kaldım ben ama, dâim değilim onlar gibi.

973. Muhammed b. Harb-i Hilâlî’den:

Benden yaşlılar ve gençlere,

Yaşamları ölüm çatıp bitince,

Akranlarım dahi vefat edince,

Geri kalmam acep nasıl olacak?

974. Süleyman el-A‘meş’e Müslim en-Nehhât’ın vefat haberi verilince şöyle dedi: “Bir insanın akranı vefat edince, o da vefat etmiş demektir.”

975. Kâdî Ebû Yusuf’tan: “Akranlarımın vefat etmesi gibi bir şey beni yıkmamıştır.”

976. Eyyûb-i Sahtiyânî şöyle demiştir: “İhvanımdan birinin vefat haberi bana ulaşınca sanki bir âzamı kaybetmiş gibi oluyorum.” [825]

İYİ AMEL İŞLEYENLERİN KABİRDE RAHAT ETMESİ

977. Enes b. Mâlik’ten: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular:

“Mümin vefat ettikten sonra onu üç şey takip eder: Ailesi, malı ve ameli. İkisi geri döner, biri kalır. Ailesi ve malı döner, ameli kalır.” [826]

978. Cüneyd b. Muhammed Bağdâdî anlatıyor: Serî-i Sakatî bana dedi ki: “Kabrini hazine sandığın yap. İçini sana faydası olacak amel-i sâlihlerle doldur. Çünkü kabrine girdiğinde önceden yaptığın iyi amelleri görmen seni sevindirecektir.” [827]

979. Hükemâdan birine, “Nimet içinde en iyi yaşanlar kimlerdir?” diye sordular. O da şu cevabı verdi: “Azaptan emin bir şekilde, toprak içinde sevabı bekleyen bedenlerdir.”

980. İbrahim b. Beşşâr anlatıyor: İbrahim b. Edhem'den dinledim: "Şam beldelerinden birine uğramıştım. Orada bir kabristan gördüm. İçinde yüksekçe bir kabir vardı. Üzerinde kitâbesi mevcuttu. Onu okudum, ibretlik güzel bir yazıydı."

(İbn Beşşâr diyor ki): İbrahim b. Edhem gördüğü bu şiiri çok okurdu:

Güzel amelleri yârenidir kabrinde.

Ondan iyi kim var, keyfi yerinde.

Allah bulunmuştur bol nimette,

Uzandığı yer cennet bahçesinde.

UZUN ÖMÜR SÜRENLERİN ÂHİRETTE MAZERETİNİN OLMAYACAĞI

981. Abdullah b. Abbas'tan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular:

"Kıyamet günü olunca, 'Altmış yaşındakiler nerede?' diye seslenilir. Bu yaş Allah Teâlâ'nın, 'Sizi, öğüt alacak olanın, öğüt alacağı kadar bir süre yaşatmadık mı?' [828] ***buyurduğu yaştır."*** [829]

982. Vehb b. Münebbih diyor ki: "Tevrat'ta okudum: Allah Teâlâ'nın bir münadisi vardır, her gece şöyle seslenir: Kırk yaşında olanlar ekindir, hasatları yaklaşmıştır. Elli yaşındakiler! Önden ne gönderdiniz, ardınıza ne bıraktınız? Hesaba gelin. Altmış yaşında olanlar! (Rab katında) bir özrünüz kalmamıştır. Yetmiş yaşındakiler! Kendinizi ölmüşlerden sayın (ve onlara katılmaya hazırlanın)." [830]

Ebû Bekir b. Ebû Dârim bu babda şöyle diyor:

Boşa geçip giden şu hayatıma,

Yaş dökmez mi gözlerim acaba?

Ömrüm avuçlarımdan uçtu da,

Yazık ki, hiç olmadan farkında!

Altmışımı devirerek geçtiysem,

Ömrümün çoğunu tükettiysem,

Âhiret için hazırlık etmediysem,

Ne olur ki benim özrüm bilemem.

983. Tâvûs b. Keysân diyor ki...[831]

BAŞKA ESERLERDE BEYHAKÎ'NİN KİTÂBÜ'Z-ZÜHD'ÜNE NİSBET EDİLEN FAKAT YAZMA NÜSHALARINDA BULUNMAYAN RİVAYETLER

984. ...Yakub b. Humeyd b. Kâsib'den, şöyle dedi: Muhammed b. Halid el-Mahzûmî bizlere haber verdi (ve dedi ki): Süfyân b. Saîd'den, o Zübeyd'den, O Ebû Vâil'den, o da Abdullah'tan: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Sabır imanın yarısıdır. Yakîn ise tamamıdır."[832]

Yakub b. Humeyd Muhammed b. Halid'den rivayetinde yalnız kalmıştır. Sahih ve mâruf olan bunun Abdullah b. Mesud'un kendi sözü olduğudur.

Hâfız Ebû Ali-i Nîsâbûrî de şöyle der: "Bu münker bir hadistir. Bu Zübeyd'den ve Süfyân-ı Sevrî'den gelişi itibariyle aslı olmayan bir rivayettir."

985. ...A'meş'ten, o Ebû Zıbyân'dan, o da Alkame'den: Abdullah şöyle demiştir:

"Sabır imanın yarısıdır. Yakîn ise tamamıdır."

Sahih olan işte budur, yani mevkuf olmasıdır. [833]

986. Ebü'l-Mikdâm Hişâm b. Ziyâd'dan, o Muhammed b. Kâ'b Kurazî'den, o da İbn Abbas'tan: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu:

"Kimi insanların en güçlüsü olmak mesrur ederse Allah'a tevekkül etsin."

Bu hadis sebebiyle Hişâm'ı tenkit etmişlerdir. [834]

987. Abdülaziz b. Ebû Revvâd'dan: Rüyamda Hz. Peygamber'i (s.a.v) gördüm. Ona, "Bana nasihat ediniz yâ Resûlallah" dedim. Şöyle buyurdu:

"İki günü eşit olan aldanmıştır. Günü dünden kötü olan mel'undur. İlâvede bulunmayan insan ziyandadır. Ölüm onun için daha hayırlıdır. Cennete iştiyak duyan hayırlara koşar." [835]

988. Hâfız Ebû Abdullah bize haber verdi (ve dedi ki): Ebû Ahmed Bekr b. Muhammed-i Sayrafî bizlere rivayet etti (ve dedi ki): Ahmed b. Ubeydullah-ı Nersî bizlere rivayet etti (ve dedi ki): Ebû Ahmed-i Zübeyrî bizlere rivayet etti (ve dedi ki): İmrân b. Zâide b. Neşît bizlere rivayet etti: O babasından, o Ebû Halid-i Vâlibî'den, o da Ebû Hüreyre'den:

Resûlullah (s.a.v), ***"Her kim âhiret ekini isterse, ona ekinini artırırız; her***

kim de dünya ekini isterse, ona da ondan veririz, ama âhirette ona hiç nasip yoktur" [836] âyetini okuduktan sonra şöyle buyurdu: ***Allah Teâlâ şunu buyurmaktadır: "Ey âdemoğlu!*** *(Başka şeylerden uzaklaşıp)* ***kendini bana ibadete ver, ben de gönlünü zenginlikle doldurup ihtiyacını gidereyim. Eğer böyle yapmazsan kalbini meşgul edici düşüncelerle doldurur, ihtiyacını da gidermem."*** [837]

989. Zekeriyya b. Adî anlatıyor: Meryem oğlu İsâ demiş ki: "Ey havâriler topluluğu! Ehl-i dünyanın dünyaları selâmette olduktan sonra dinlerinin zayıflığına razı olmaları gibi, sizler de dininiz selâmette olduktan sonra dünyanı(zı)n düşkünlüğüne razı olun." [838]

Notlar

[←1]

Geniş bilgi için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Beyrut 1982, 10/52; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (haz. Ahmed Ebû Mülhim ve diğerleri), Beyrut 1988, 12/100; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (haz. Şuayb el-Arnavut ve diğerleri), Beyrut 1990, 18/163-170; Sem'ânî, *el-Ensâb* (haz. Abdullah Ömer el-Bârûdî), Beyrut 1988, 1/438-439; Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât* (haz. Heyet), Beyrut 1991, 6/354; İsnevî, *Tabakatü'ş-Şâfiiyye* (haz. Kemal Yusuf el-Hût), Beyrut 1987, 1/98-99; Yakut-ı Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* (haz. Abdülaziz el-Cündî), Beyrut 1990, 1/639; 2/424; Sübkî, *Tabakatü'ş-Şâfiyyeti'l-Kübrâ* (haz. Mahmud Muhammed et-Tanâhî Abdülfettâh Muhammed el-Hulv), Cîze 1992, 4/8-13; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb* (haz. Abdülkadir el-Arnavut–Mahmud el-Arnavut), Beyrut 1986, 5/248-250; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk* (haz. Muhammed Abdülkadir Atâ–Mustafa Abdülkadir Atâ), Beyrut 1992 16/97; Süyûtî, *Tabakatü'l-Huffâz*, Beyrut 1994, s. 432-433; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, Beyrut 1982, 1/9, 53, 175, 261, 400, 575, 721, 760; 2/1007, 1391, 1455, 1582, 1621, 1726, 1739, 1836, 1957; Taşköprizâde, *Miftâhü's-Saâde*, Beyrut 1985, 2/96, 126, 514-515; Ziriklî, *A'lâm*, Beyrut 1995, 1/116; Necm Abdurrahman Halef, "Mevâridü'l-İmam Beyhakî", *Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye*, 18/65-95; Nuri Topaloğlu, "Beyhakî Hayatı, Eserleri ve Şahsiyeti", *İzmir İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 1/333-338; Brockelmann, *"Beyhakî", İA,* 2/582; M. Yaşar Kandemir–Y. Şevki Yavuz, *"Beyhakî", DİA*, 6/58-62; ayrıca Beyhakî'nin matbu eserleri ile muhakkiklerin bu eserlere yazdığı giriş yazıları.

[←2]
bk. Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, 7/259, 409. (M).

[←3]

Kasr-ı emel: İleriye dönük, “Şunu yapacağım, bunu yapacağım” şeklinde planlar yapmamak. (M).

[←4]

Buhârî, İmân, 41; Nikâh, 5; Menâkıbü'l-Ensâr, 47; Bed'ü'l-Vahy, 1; Itk, 6; Hiyel, 1; el-Eymân ve'n-Nüzûr, 23; Müslim, İmâre, 45.

Hâris-i Muhâsibî der ki: "Niyetini tetkik et, iradene bir bak. Çünkü alınacak karşılık niyetledir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v), ***'Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği vardır'*** *buyurmaktadır"* (Muhâsibî, *Risâletü'l-Müsterşidîn*, s. 45) (M).

[←5]
Müddessir 74/56.

[←6]

Tirmizî, Tefsîr, 70; İbn Mâce, Zühd, 35; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/142-143; Dârimî, Rikâk, 16; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/508; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 6/66; İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/1288. Rivayet için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/340.

Ebû Velîd es-Sekâ anlatıyor: Dostlarımız bir gün bana süt gönderdiler. İçimden, "Bunun bana zararı dokunur" dedim. Bir gün Allah Teâlâ'ya dua ederken, "Allahım! Beni mağfiret et! Sen de biliyorsun ki, ben sana bir an olsun şirk koşmadım" diye niyaz ettim. Hâtiften bir ses bana seslendi: "Sütün geldiği gece de mi?" (Kelâbâzî, *Taarruf*, s. 168) (M).

[←7]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/177, 222; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 267; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* 7/278. Bu rivayet benzer ifadelerle 5, 6, 62, 80, 352, 353, 716, 717 numaralarda geçmektedir. (M).

[←8]

Bu rivayet benzer ifadelerle 4, 6, 62, 80, 352, 353, 716, 717 numaralarda geçmektedir. (M).

Sehâvî *Makasıd*'da (s. 235) şöyle demiştir: Beyhakî'nin *Şuabü'l-Îmân*'ında Şüreyh b. Ubeyd'in mürsel olan şu rivayeti vardır: ***"İslâm garip başladı, başladığı gibi garip olacaktır. O gariplere ne mutlu! Dikkat ediniz. Mümin için*** *(aslında)* ***gariplik yoktur. Yurdundan uzakta vefat eden ve ağlayacak yakınları yanında olmayan insana sema ve yeryüzü ağlar."***

[←9]

Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* 7/278 (Taberânî, *"el-Mu'cemü'l-Evsat*'ta rivayet etmiştir" der); Tahâvî, *Müşkilü'l-Âsâr*, 1/298 (ayrıca bk. Elbânî, *Sahîha*, 3/267. M). Bu rivayet benzer ifadelerle 4, 5, 62, 80, 352, 353, 716, 717 numaralarda geçmektedir. (M).

[←10]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 142, 135 (Ebü'd-Derdâ'nın sözü olarak); Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 11/178-179; Sehâvî, *Makasıd*, s. 519 (mevkuf münkatı' olarak); Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, 1/140.

[←11]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 4/319; İbn Balabân, *el-İhsân*, 9/176; Tayâlisî, *Müsned*, s. 90; Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, 3/319-320.

[←12]

Tirmizî, Emsâl, 6; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/130, 143; Tayâlisî, *Müsned*, s. 270; Kudâî, *Müsned*, 2/277; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7/6.

[←13]

İbn Mâce, Tahâret, 4; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/276-277; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 1/497; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/130; Beyhakî, *Sünen*, 1/457.

Vehb b. Münebbih anlatıyor: Allah'ın sâlih bir kulu bir zata uğramış. Onu mahzun ve kederli görünce, "Neyin var, niçin üzgünsün?" diye sormuş. O da, "Falan adamın durumu beni hayrete düşürdü. İbadette senin de bildiğin yüksek derecelere ulaşmıştı. Ancak daha sonra dünyaya meyletti" demiş. Arkadaşı da, "Dünyaya meyledene hayret etme, istikamet üzere durabilene şaşır" diye onu ikaz etmiş (İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 190, nr. 538) (M).

[←14]
Sülemî, *Tabakat*, s. 97.

[←15]
Sülemî, *Tabakat*, s. 77.

[←16]

Ebû Ali-i Cürcânî diyor ki: "İstikamete talip ol, keramete talip olma! Zira, nefsin keramet talep eder. Rabbin ise, senden istikamet talep eder. Şu halde, rabbinin talep ettiğini istemek, nefsinin talep ettiğini istemekten daha iyi ve güzel olur" (Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs*, s. 279).

[←17]
Mutaffifîn 83/4.

[←18]

811 numarada tekrar gelecek. (M).

[←19]

Fesevî, *Ma'rife*, 2/420.

[←20]

Ebû Hâzim'e, "Ne tür malınız var?" diye sorulunca şu cevabı verdi: "İki tür malım var: Birincisi Allah'a güvenmek; ikincisi de insanların ellerindekilerden ümidi kesmek" (Sülemî, *Kitâbü'l-Mukaddime fi't-Tasavvuf*, s. 317) (M).

[←21]

Müminleri kendi nefsine tercih etmek de îsâr olarak adlandırılmaktadır. Bununla ilgili olarak şu örnekleri sunabiliriz:

Ebû Cehm b. Huzeyfe-i Adevî anlatıyor: Yermük Savaşı günü amcamın oğlunu aramaya başladım. Yanımda bir kırba su ile bir kap vardı. İçimden, “Eğer susuz ise bununla ona su içirir, yüzünü de silerim” diyordum. Onu bulduğumda can çekişmekteydi. “Sana su içireyim mi?” diye sordum. Evet diye işaret etti. Tam o sırada, “Ah” diye inleyen bir adamın sesi geldi. Amcamın oğlu suyu ona içirmemi işaret etti. Yanına vardığımda baktım ki, Amr b. Âs’ın kardeşi Hişâm b. Âs. “Sana su vereyim mi?” diye sordum. “ah” çeken başka birinin sesini işitince suyu ona götürmemi işaret etti. Yanına vardığımda ruhunu teslim etmişti. Geri dönüp suyu Hişâm’a içirmek için geldiğimde onun da ölmüş olduğunu gördüm. Bu sefer amcaoğlumun yanına vardım, o da vefat etmişti (İbnü’l-Mübârek, *Zühd*, s. 185; Beyhakî, *Şuabü’l-Îmân*, 3/260).

Rey köylerinden birinde bulunan Ebü’l-Hasan Antâkî’nin evine otuz küsur misafir gelir. Evde de beş kişiyi bile doyuramayacak birkaç somun bulunmaktadır. Ekmekleri doğrarlar, ortaya koyarlar. Sonra lambayı söndürüp yemek için otururlar. Bir müddet sonra sofradan kalktıklarında bütün ekmekler dokunulmadan ortada durmaktadır. Herkes diğerlerini kendisine tercih etmiş, ekmeklere elini sürmemişti (Sühreverdî, *Avârif*, 3/35).

Bâyezîd-i Bistâmî anlatıyor: Belhli bir genç gibi hiç kimse beni mahcup etmemiştir. Bu genç hacca giderken bize de uğramıştı. Bana, “Ebû Yezîd! Sizce zühdün ölçüsü nedir?” diye sordu. Ben de, “Bulduğumuzda yeriz, bulamadığımızda da sabrederiz” karşılığını verdim. O da bana, “Bizim Belh’teki köpekler de böyledir” dedi. Ona, “Peki, size göre zühdün ölçüsü nedir?” diye sorduğumda ise şu cevabı verdi: “Bizler bulamadığımızda şükreder, bulduğumuzda da başkalarını kendimize tercih ederiz” (Sühreverdî, *Avârif*, 3/31) (M).

[←22]

İkrime b. Halid anlatıyor: Hafsa, İbn Mu‘tî ve Abdullah b. Ömer Hz. Ömer'le konuştular ve ona, "Güzel yemekler yesen, bu senin için daha iyi olmaz mı" diye teklifte bulundular. Hz. Ömer onlara dedi ki: "Sizin bana iyi niyetle nasihat etmek istediğinizi biliyorum, ancak arkadaşlarımın (Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'in) yollarını terkedersem onlarla cennette buluşamam" (Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, 2/441-442; *Müntehabü'l-Kenz*, 4/441) (M).

[←23]
bk. Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 279.

[←24]

İbrahim b. Edhem’den: “Kalplerimiz üç örtüyle örtülüdür. Bu örtüler kalkmadığı müddetçe kulun kalbi yakîne açılmaz. Bunlar, mevcut olana sevinmek, kaybedilene üzülmek, övülmeyi sevmektir. Elindekine sevinirsen, hırslı birin demektir. Hırslı kimse ise mahrum kimsedir. Kaybettiğine üzülürsen, kızan birin demektir. Kızan ise azaba dûçar olur. Övgülere sevinirsen, kendini beğeniyorsun demektir. Kendini beğenmek ise amelleri boşa çıkarır” (Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü’l-Kulûb*, 1/250) (M).

[←25]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/386; *Zikru Ahbâri İsbahân*, 2/141; Vekî, *Zühd*, 1/222; İbn Abdülber, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, 2/16 (28 ve 570 numaralarda aynı söz tekrar gelecek) (M).

Hâris-i Muhâsibî diyor ki: "Güzel yorumlayarak kalbini suizandan koru. Kasr-ı emel sahibi ol, hasedi kalbinden def et. İzzeti içinde tutarak kibri uzaklaştır. Seni özür diletecek işleri terket. Seni zora sokacak hallerden kaçın. Selefin yoluna uyarak dini muhafaza et. İlim talep ederek sendeki kulluk emanetini koru. Hilim ehlinin edeplerini öğrenerek aklını koru. Her durum için nefsini sabra hazırla. Zikrullah ile halvet yolunu tut. Nimetlerin ardından şükrü mutlaka yerine getir" (Muhâsibî, *Risâletü'l-Müsterşidîn*, s. 89-90) (M).

[←26]

İbn Manzûr, *Muhtasar*, 5/200. Bişr-i Hâfî'nin sözü benzer ifadelerle 29 numarada tekrar gelecek. (M).

Emîrlerden biri Hâtim-i Esam'ın huzuruna girer ve, "Bir ihtiyacınız var mı, gidereyim?" diye sorar. O da, "Evet" der. "Nedir?" diye sorunca da, "Ne sen beni gör, ne ben seni göreyim, ne de beni tanı" karşılığını verir (Gazâlî, *İhyâ*, 2/223, 240) (M).

[←27]

Süfyân-ı Sevrî’nin tarifi 27 numarada geçti, 570 numarada tekrar gelecek. (M).

[←28]

805 numarada tekrar gelecek. (M).

[←29]

Ebû Hüreyre naklediyor: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Allah Teâlâ kıyamet günü soracak: 'Ey âdemoğlu! Ben seni ata ve deveye bindirmedim mi, hanımlarla evlendirmedim mi, senin baş olmana ve ganimet mallarından dörtte bir almana imkân vermedim mi?' Âdemoğlu da, 'Evet' diyecek. Allah Teâlâ da şöyle buyuracak: 'Ey âdemoğlu! Peki, bunların şükrü nerede?' "*** (Esed b. Musa, *Zühd*, s. 68. Keza *Müslim*, Zühd, 16; Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 6; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/498) (M).

[←30]

46 numarada benzer ifadelerle gelecek. (M).

[←31]

Fesevî, *Ma‘rife*, 3/635; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 14/51 (Zührî’nin sözü 45 numarada tekrar gelecek) (M).

[←32]

Bu Bişr-i Hâfî’nin sözü olup benzer ifadelerle 27 numarada geçmiştir. (M).

[←33]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 9/258. Orada şu ilâve vardır: "Bazıları da, 'Karnı doyurmaktan uzak durmaktır' dediler. Benim düşünceme göre ise zühd, seni Allah'tan meşgul edecek şeylerden uzak durmandır."

[←34]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/337.

[←35]

Sülemî, *Tabakat*, s. 216 (Ebû Ali-i Hummî'den).

Ebû Tâlib-i Mekkî diyor ki: "Zühdün başı âhiret endişesinin kalbe girmesi, daha sonra da Allah'a kulluk yapmanın lezzetinin oluşmasıdır. Dünya düşüncesi kalpten çıkmadıktan sonra âhiret endişesi kalbe girmez. Nefsânî arzuların lezzeti kalpten uzaklaşmadıktan sonra da Allah'a kulluk yapmanın lezzeti kalbe girmez" (Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, 1/249) (M).

[←36]

Sülemî, *Tabakat*, s. 110; Şa‘rânî, *Tabakat*, 1/81; İbnü’l-Mülakkın, *Tabakatü’l-Evliyâ*, s. 321.

[←37]

Yazma nüshada, bu zatın kimin dedesi olduğu kaydedilmemiştir.

[←38]
Hadîd 57/22.

[←39]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/26; 10/137; İbn Asâkir, *Tehzîbü Târîhi Dımaşk*, 2/177.

[←40]

Ebû Tâlib-i Mekkî der ki: "Bir günahtan tövbe edip ibadetin lezzetini alamayan insanın o günahı tekrardan irtikâp etmeyeceğinden emin olunmaz. Keza dünyayı terkettiği halde zühdün lezzetini tatmayan insan tekrardan dünyaya yönelir" (Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, 2/249) (M).

[←41]

Fakr: Allah’a muhtaç olma. (M).

[←42]

Zünnûn diyor ki: “Allah İslâm’ı ilimle süslemiş, edeple yükseltmiş, Takvâyla da ona keremde bulunmuştur” (Sülemî, *Cevâmiu Âdâbi’s-Sûfiyye*, s. 189-190) (M).

[←43]

Sülemî diyor ki: "Zühd ancak sağlam bir tövbe ve rabbe rücû' ettikten sonra gerçekleşir" (Sülemî, *Derecâtü'l-Muâmelât*, s. 168) (M).

[←44]

Ömer b. Hattâb, Kâ'b-ı Ahbâr'a, "Bana takvâdan haber ver" dediğinde, Kâ'b-ı Ahbâr, Ömer b. Hattâb'a, "Dikenli yoldan hiç geçtin mi?" diye sordu. Hz. Ömer, "Evet" buyurdu. Kâ'b, "Ey Ömer! O dikenli yolda ne yaptın ve nasıl hareket ettin?" dedi. Hz. Ömer, "Dikenlere basmamak için çekinerek, dikkat ederek yürüdüm" buyurdu. Kâ'b-ı Ahbâr, "Ey Ömer! İşte takvâ da böyledir" dedi (Abdülkadir-i Geylânî, *Gunyetü't-Tâlibîn*, s. 222) (M).

[←45]

İbrahim b. Edhem bir ara hasad işinde çalışıyor, arkadaşlarına yediriyordu. Oruç tutan bu insanlar akşam toplanıyorlardı. Bazı günler İbrahim işten geç dönüyordu. Bir gece, “Gelin biz iftarımızı edelim de, o da bundan sonra acele etsin” dediler. Ardından yemeklerini yiyip yattılar. İbrahim b. Edhem geldiğinde arkadaşlarının uyuduğunu gördü. İçinden, “Zavallılar! Belki yiyecek bir şeyleri yoktu” diye düşünerek biraz un alıp yoğurdu. Yere çömelmiş ateşe üflerken arkadaşları uyanıverdiler. Ne yaptığını sordular. O da, “Belki iftarlık bir şey bulamadınız da aç yattınız diye düşünmüştüm” dedi. Arkadaşları, “Şuna bakın” dediler. “Biz ona nasıl davrandık, o bize nasıl davranıyor?” (Sühreverdî, *Avârif*, 4/189-190) (M).

[←46]

Fesevî, *Ma‘rife*, 3/635 (28 numarada daha önce geçmişti) (M).

[←47]

Süfyân'ın sözü benzer ifadelerle 28 numarada geçmişti. (M).

Rivayete göre Hz. Hasan Kâbe'nin rüknüne yapışıp şöyle niyaz etmiştir: "Allahım! Nimetler verdin, ancak beni şükreden bir kul olarak bulmadın. Musibetlerle imtihan ettin, ama beni sabreden bir kul olarak bulmadın. Ben şükrü terketmeme rağmen sen yine de nimetini benden esirgemedin. Sabrı terkettiğim için musibeti artırarak devam ettirmedin. Allahım! Kerîmden elbette ki sadece kerem gelir" (Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 96) (M).

[←48]
Ra‘d 13/28.

[←49]
Bakara 2/152.

[←50]

İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/219 (Burada "fakirlikle zenginliğin yanında aynı olması" şeklindedir. Dımaşk 1985 baskısı) (M).

Ebû Ali-i Rûzbârî anlatıyor: "Muzaffer Kırmîsînî, yanında bir seyyid olduğu halde Remle'ye gelmişti. Her ikisinin de şehrin zenginleri nezdinde büyük bir itibarı vardı. Bu itibar ve mevkilerini kullanarak hiçbir kimsenin yanında bir itibarları kalmayıncaya kadar halka tasaddukta bulundular (sıfırı tükettiler). Artık kendilerine hiçbir kimse, ne dilenme, ne borç, ne de rehin suretiyle bir şey veriyordu. Bu duruma düşünce mânevî halleri düzelmişti" (Serrâc, *el-Lüma'*, s. 196) (M).

[←51]

Haşr 59/8.

[←52]

Bakara 2/274.

Ömer b. Hattâb 400 dinarı alıp bir keseye koydu ve kölesine, “Bunu Ubeyde b. Cerrâh’a götür teslim et. Ne yapacağını görmek için de bir müddet evinde kal” dedi. Köle parayı alıp ona götürdü ve, “Müminlerin emîri bununla birtakım ihtiyaçlarınızı görmenizi söyledi” dedi. Ubeyde de, “Allah ona lutfetsin, rahmet etsin” deyip ardından seslendi: “Ey câriye! Buraya gel! Şu 7 dinarı falancaya, şu 5 dinarı filancaya götür” dedi. Böyle dağıta dağıta hepsini bitirdi.

Köle Hz. Ömer’e gelip olup biteni anlattı. Aynı miktarda parayı Muâz b. Cebel için de hazırlamış olduğunu gördü. Hz. Ömer bu parayı da verdi ve, “Bunu Muâz b. Cebel’e götür teslim et. Ne yapacağını görmek için de bir müddet evinde kal” dedi. Köle parayı alıp ona götürdü ve, “Müminlerin emîri bununla birtakım ihtiyaçlarınızı görmenizi söyledi” dedi. Muâz da, “Allah ona lutfetsin, rahmet etsin” dedi ve ardından seslendi: “Ey câriye! Buraya gel! Falancaya şu kadar götür, filancanın evine şu miktar götür, falancanın evine şunu götür” dedi. Duruma muttali olan Muâz’ın hanımı seslendi: “Vallahi, biz de miskiniz. Bize de ver.” Kesede sadece 2 dinar kalmıştı. Bunları da ona doğru yuvarladı.

Köle Hz. Ömer’in yanına varıp olan biteni anlatınca Hz. Ömer buna çok sevindi ve şöyle dedi: “Onlar gerçekten de birbirleriyle kardeştirler” (İbnü’l-Mübârek, *Zühd*, s. 178-179).

[←53]
Mâide 5/54.

[←54]

Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/92; Beyhakî, *Âdâb*, s. 598-599; *Erbaûn*, s. 103; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 4/434.

[←55]
Müslim, Zikir, 38.

[←56]

Hz. Ebû Bekir şöyle demiştir: “İtaat etmek suretiyle Allah’tan kork. Allah’tan korkarak ona itaat et. Ellerini müslümanların kanlarından, karnını mallarından, dilini ırzlarından geri çek” (Muhâsibî, *Risâletü’l-Müsterşidîn*, s. 46) (M).

[←57]

Bir Mecûsî Hz. İbrahim'den kendisini yemeğe davet etmesini rica etmiş. Hz. İbrahim müslüman olursan davet ederim demiş. Bunun üzerine Mecûsî yürüyüp gitmiş. Allah Teâlâ Hz. İbrahim'e şöyle vahyetmiş: "Kâfir olmasına rağmen biz onu elli yıldır yediriyoruz. Sen dinini değiştirme şartını koşmadan ona bir lokma ikram etseydin ne olurdu?" Hz. İbrahim hemen Mecûsî'nin ardından koşmuş, sonunda yetişip özür dilemiş. Mecûsî bunun sebebini sorunca, Hz. İbrahim de durumu anlatmış. O da hemen müslüman olmuş (Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 121) (M).

[←58]

Meymûn naklediyor: Muhacirlerden bir zat hızlıca namaz kılan birini görünce onu azarladı. Adam, “Bir işimi hatırlamıştım da” deyince ona, “Ama en büyük işi zayi ettin” karşılığını verdi (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 249) (M).

[←59]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/385; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* 1/60; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 1/54; Ayrıca bk. Ebû Davud, Salât, 299 (Hadisin bir kısmını rivayet etmiştir); Tirmizî, Daavât, 117 (Hadisin bir kısmını rivayet etmiştir); Nesâî, Mevâkit, 35, 40 (Hadisin bir kısmını rivayet etmiştir); İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 148, 182 (Hadisin bir kısmını rivayet etmiştir); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 4/3-4 (Hadisin bir kısmını rivayet etmiştir); Tayâlisî, *Müsned,* s. 157 (Muhtasar olarak); Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/15 (Muhtasar olarak).

[←60]

Dikkat edilirse, ilk sorular İslâm'ın başlangıç döneminde Hz. Peygamber'e gelenlerin sordukları sorulardandır. Namaz gibi amellerle ise daha sonraki dönemlere söz konusu olan ibadetlerdir. Müellif bu sebeple aynı rivayette geçen bu iki hususu telif etme zarureti hissetmiştir. (M).

[←61]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/119; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/219.

[←62]

Hattâbî, *Uzlet*, s. 25; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 85; Ebû Nuaym, *Hilye*, 9/49.

[←63]

Kâ‘b-ı Ahbâr şöyle demiştir: “Allah tarafından dört şey kendisine verilmiş insana âhiret ve dünyanın hayrı ihsan edilmiş demektir: Zikreden dil, şükreden kalp, sabreden beden ve karşılıklı yardımlaşılan mümin eş. Bir de insanın üzerinde borç bulunmaması” (Ebû Davud, *Zühd*, s. 381) (M).

[←64]

Bunu merfû olarak tesbit edemedim. Bilakis İbn Mesud'dan mevkuf olarak geldiğini gördüm: Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 161; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 9/110; Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/133-134; *Heysemî, Mecmau'z-Zevâid*, 1/125-126; 2/189-190.

Hâris b. Kays Cu'fî şöyle demiştir: "Dünyalık bir iş oldu mu hemen koşuyorsun. Âhiret işi olduğunda ise bekliyorsun. Bir hayra niyetlendiğinde sakın onu erteleme. Namaz kılarken şeytan sana gelip, 'Mürailik yapıyorsun' dediğinde namazını iyice uzat." Vekî' b. Cerrâh, *Zühd*, 2/251-252 (M).

[←65]

Tirmizî, İmân, 13. Lafız burada şöyledir: ***"İnsanların benden sonra ifsat ettikleri sünnet****(ler)****imi düzeltenlerdir."*** Keza bk. Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/10; Kudâî, *Müsned*, 2/138; Hatîb-i Bağdâdî, *el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvî*, 1/112. Bu rivayet benzer ifadelerle 4, 5, 6, 80, 352, 353, 716, 717 numaralarda geçmektedir (M).

Ali Havvâs diyor ki: "Farz olan ibadetler, anahtardır... Sünnet olan ibadetler onun dişleridir. Anahtar dişlerinde eksiklik olursa kilit açılmaz. Açılması için de, başka bir şey yapılamaz. Meğerki o kilit yerinden söküle..." Şa'rânî, *Velîler Ansiklopedisi*, 4/1477. (M).

[←66]

İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/739; Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/200; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* 1/172.

[←67]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/244. Bu rivayet 378 numarada tekrar gelecek. (M).

[←68]
Nûr 24/54. Rivayet için bk. Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/244.

[←69]

Hâris-i Muhâsibî'den: "Edebe yapış, nefsinin arzularını ve buğzu terket. Seni kulluk bilincinde tutacak işlere yönel. Rıfk virdin, teenni (ihtiyat) arkadaşın, insanlardan ve günahlardan kaçıp dininin selâmette olması sığınağın, boş vakit ganimetin, dünya bineğin, âhiret de menzilin olsun" (Muhâsibî, *Risâletü'l-Müsterşidîn*, s. 79-80) (M).

[←70]

Sülemî, *Tabakat*, s. 455.

[←71]

Sülemî, *Tabakat,* s. 268.

Ebû Ubeyd-i Busrî diyor ki: “İbadetlerde edep sahibi olmak, sıcak günler boyunca oruç sebebiyle susuz kalmaktan, gece seherleri değerlendirmekten daha şerefli ve güzeldir. Çünkü edep Allah’a yakınlığı kazandırır. Susuzluk ve sehere kalkmak ise sevap ve ecri gerektirir” (Sülemî, *Cevâmiu Âdâbi’s-Sûfiyye*, s. 190) (M).

[←72]

Ebû Bekir-i Zekkâk anlatıyor: İsrail çölündeydim. Gönlüme hakikat ilminin şeriat ilmine muhalif olduğu düşüncesi geldi. Bir de baktım ki, bir ümmügaylân ağacının altında adamın biri şöyle bağırıyor: "Yâ Ebû Bekir! Şeriata muhalif her hakikat küfürdür" (Serrâc, *el-Lüma'*, s. 219) (M).

[←73]

Hâris-i Muhâsibî de der ki: “Şunu bilesin ki, nasihat eden seni sevmektedir. Yağcılık yapan ise seni aldatmaktadır. Nasihatini kabul etmeyen ise senin kardeşin değildir. Zaten Hz. Ömer de şöyle demiştir: Birbirlerine nasihat etmeyen toplulukta hayır yoktur. Nasihat edenleri sevmeyenlerde de hayır yoktur” (Muhâsibî, *Risâletü’l-Müsterşidîn*, s. 71) (M).

[←74]

Sülemî, *Tabakat*, s. 210 (“İnsanlara eziyetten el çekmek, tövbe etmek” ilâvesiyle); Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/190.

[←75]

Sülemî, *Tabakat*, s. 52; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/221.

[←76]
Hattâbî, *Uzlet*, s. 24.

[←77]

Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/154.

[←78]

Taberânî hadisi şu lafızlarla rivayet etmiştir: ***"Beş şey sorulmadıkça kıyamet gününde âdemoğlunun ayağı rabbin huzurundan gitmez: Ömrünü nerede geçirdi? Gençliğini nerede tüketti? Malını nereden kazandı? Malını nerede harcadı? Bilgisi olan konularda nasıl davrandı?"*** (*el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 10/8-9).

[←79]

Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 2; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 10/8-9; *es-Sagîr*, 1/280; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/440; İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/763-64. İbn Asâkir, *Târîh*'inde hadisi şöyle rivayet eder: ***"Kıyamet gününde beş şey âdemoğluna sorulmadıkça ayakları rabbin huzurundan ayrılmayacaktır: Ömrünü nerede geçirdin? Gençliğini nerede tükettin? Malını nereden kazandın? Malını nerede harcadın? Bilgin olan konularda nasıl davrandın?"*** İbn Manzûr şunu da söyler: "Hüseyin b. Kays rivayeti zayıf biridir, metrûktür, değeri olmayan biridir" (İbn Manzûr, *Muhtasar*, 7/281). Aynı rivayet Abdülkadir Bedrân'ın özetlediği eserde ise şöyledir: ***"Ey âdemoğlu! Beş şeyden sorulmadıkça ayakların rabbin huzurundan ayrılmayacaktır..."*** -bk. *Tehzîb*, 12/5).

Ebû Nuaym hadisi şu lafızlarla rivayet etmiştir: ***"Ey âdemoğlu! Dört şeyden sorulmadıkça ayakların rabbin huzurundan ayrılmayacaktır: Ömrünü nerede geçirdin, vücudunu nerede eskittin, malını nerede kazandın, malını nerede harcadın?"*** (*Hilye*, 8/73. Keza Âcurrî, *Ahlâku'l-Ulemâ*, s. 56).

[←80]

Tirmizî, İlim, 19; *İlel*, 2/859; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 22/242; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 1/119. Bu rivayet 203 numarada tekrar gelecek (M).

Mâlik b. Dînâr anlatıyor: "Bir hikmetli sözde şuna rastladım: 'Öğrendiklerinle amel etmedikten sonra bilmediklerini öğrenmeye çalışman senin için hayır değildir.' Bu, odun toplayan bir insanın topladıklarını bağlayıp taşımak istemesi, kaldıramayınca da yükün üzerine biraz daha ilâve yapmasına benzemektedir" (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 85).

Ebü'd-Derdâ diyor ki: "Öğrenci olmadıkça âlim olamazsın. Bildiklerinle amel etmedikçe âlim olamazsın" (Vekî' b. Cerrâh, *Zühd*, 2/470).

Muhammed b. Fazl-ı Belhî şöyle demiştir: "İslâm'ın kaybolması dört tür insanla olur: **1.** Bildikleriyle amel etmeyenler. **2.** Bilmedikleriyle amel edenler. **3.** Bilmediklerini öğrenmeyenler. **4.** İnsanların öğrenmesine mâni olanlar" (Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 24).

Huzeyfe'ye, "Münafık kimdir?" diye sorulunca şu cevabı vermişti: "İslâm'ı anlatıp da kendisi amel etmeyen" (Vekî' b. Cerrâh, *Zühd*, 3/786) (M).

[←81]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 104; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 190. Bu rivayet 205 numarada tekrar gelecek (M).

[←82]

Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, 8/178-179; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/481; Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid,* 1/106, 1/156; 7/259. Bu rivayet benzer ifadelerle 4, 5, 6, 62, 352, 353, 716, 717 numaralarda geçmektedir (M).

[←83]

Buhârî, Rikâk, 1; Tirmizî, Zühd, 1; İbn Mace, Zühd, 15; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/344; *Zühd*, s. 35; Dârimî, Rikâk, 2; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 1-2; Vekî' b. Cerrâh, *Zühd*, s. 224-5; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/234; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 10/392; İbn Cümey' Saydâvî, *Mu'cemü'ş-Şüyûh*, s. 194; Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/174; Hatîb-i Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-Mütefakkih*, 2/87; Beyhakî, *Âdâb*, s. 499; *Kübrâ*, 3/370-371; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 14/223; Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, 1/196-197; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/360; Mizzî, *Tuhfe*, 4/465.

Amr b. Meymûn Evdî anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v) bir adama şöyle buyurdu: ***"Beş şeyden önce beş şeyin kıymetini bil: Vefatından önce hayatının, hastalığından önce sıhhatinin, meşguliyetinden önce boş vaktinin, ihtiyarlığından önce gençliğinin, fakirliğinden önce zenginliğinin"*** (Vekî' b. Cerrâh, *Zühd*, 1/223-224) (M).

[←84]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 5/296; İbn Asâkir, *Tehzîb*, 3/320. Benzer bir rivayet 156 numarada tekrar gelecek. (M).

[←85]

Vekî‘ b. Cerrâh, *Zühd*, 2/652; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 159.

[←86]

Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 9/106; Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/130; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 257; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/300.

Hz. Âişe'ye Resûlullah'ın (s.a.v) ev içinde ne ile meşgul olduğu sorulunca şu cevabı verdi: "Hz. Peygamber (s.a.v) elbise yamar, ayakkabılarının söküklerini diker ve benzeri işlerle meşgul olurdu" (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 15. Keza *el-Müsned*, 2/242; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, nr. 20492) (M).

[←87]
İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 292.

[←88]

İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 6.

[←89]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/350; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/353. Bu ve benzeri rivayetleri bir arada görmek için Ebû Gudde'den tercüme ettiğimiz *İslâm Âlimlerinin Gözüyle Zamanın Kıymeti* adlı güzel esere bakılabilir. İzmir: Işık Yayınları, 1995) (M).

[←90]

İbn Manzûr, *Muhtasar*, 5/201.

[←91]

Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 7/248; Sübkî, *Tabakat*, 2/31; İbnü'l-Cevzî, *Sebât*, s. 94-95.

[←92]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/55.

[←93]

Muâze-i Adeviyye gündüz olunca, “Bugün vefat edeceğim gündür” der ve akşama kadar boş durmazdı. Akşam olunca da, “Bu gece vefat edeceğim gecedir” der, sabaha kadar yatmazdı. Soğuk günlerde de, uykusu kaçsın diye ince elbiseler giyerdi. Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 302 (M).

[←94]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/17.

[←95]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/12; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakat*, s. 12; Râfiî, *Tedvîn*, 1/211.

[←96]
Aynı rivayet 480 numarada tekrar gelecek. (M).

[←97]

Hûd 11/114. İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 18 (Nuaym b. Hammâd'ın ziyadelerinden); Ebû Nuaym, *Hilye*, 3/102-103, 120; Vekî', *Zühd*, 2/274; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 256; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/475.

Müellif hadisin ardından şöyle söyler: "Bu rivayeti bu haliyle mevkuf olarak gördüm." Rivayet merfû olarak 510, mevkuf olarak da 511 numarada tekrar gelecektir. (M).

[←98]

Hz. Osman'ın âzatlısı Hânî anlatıyor: Hz. Osman bir kabrin başında durduğunda sakalları ıslanana kadar ağlardı. Ona, "Cenneti hatırladığında ağlamıyorsun da, bundan dolayı niçin ağlıyorsun?" diye sorulunca şu cevabı vermişti: Resûlullah ***'Kabir âhiret menzillerinin ilkidir. Kişi burada kurtulursa sonrası daha kolaydır. Ama kurtulamazsa sonrası daha da ağırdır'*** buyurmuştu" (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 188-189. Hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/63; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/331; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 4/361; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 8/229; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/136) (M).

[←99]

Sülemî, *Tabakat*, s. 139-140; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 3/128.

[←100]

İbn Manzûr, *Muhtasar*, 3/205.

[←101]

Hâris-i Muhâsibî şöyle söylüyor: “Kazanacaklarını ümit ettikleri kazancın tatlılığı sebebiyle, ne sıcak ne soğuk ne yağmur ne hırsız ne de yırtıcı hayvan korkusu yollarından alıkoyar. Allah için amel edip âhiret ticareti yapanın ise ondan daha çok gayretli olması gerekir” (Muhâsibî, *er-Riâye li-Hukûkillâh*, s. 80) (M).

[←102]

Beyhakî, *Âdâb*, s. 495.

[←103]

Yani önceki rivayeti nakleden Hâfız Ebû Abdullah'ın rivayetinde.

[←104]
Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/443.

[←105]

Abdülkadir-i Geylânî der ki: “Bir kimse düşünelim, gece gündüz yol kat eder. Sebebi, bir şahın sevgisidir. Yolda bin türlü korkulu dakikalar geçirir; yemeye ve içmeye önem vermez; tâ o şahın kapısına varıncaya kadar böyle devam eder. Şahın bu gelişten haberi olunca, hizmetçilerini ona karşı çıkarır, ağırlatır. Özel bineklere bindirirler. Sonra hamama götürür, temizler, güzel elbise giydirir, koku sürerler. Daha sonra, şahın huzuruna çıkarırlar. Şah da onu karşısına alır, halini hatırını sorar. Mülkünde olan en güzel nimetleri ona verir. Onun mahbubu olur. O seven kişi, bu güzel hali bulup, şahın sevgilisi olduktan sonra yorgunluk, korku duyar ve geldiği yere dönmek diler mi? Nasıl dilesin, dilemez. Çünkü orada yerli oldu. Hayatı emniyet altına alındı. İş bu misal bir kalbedir. Kalp, Hakk’a vâsıl olduktan sonra, Hakk’a yakınlığından bir yer alır, Hakk’a münâcât eder. Onun yanında emin olur. Onu bırakıp başkasına gitmeyi artık istemez” (Abdülkadir-i Geylânî, *İlâhî Armağan*, s. 344) (M).

[←106]

İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 294 (bir kısmı); İbn Sa'd, *Tabakat*, 7/112; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/219; Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/12/91; Fesevî, *Ma'rife*, 2/75.

[←107]
İbn Sa‘d, *Tabakat*, 7/112; Fesevî, *Ma‘rife*, 2/76. Bu rivayet 559 numarada tekrar gelecek. (M).

[←108]

Sülemî, *Tabakat*, s. 101; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 3/146.

İbrahim-i Desûkî'ye sordular: "Ne arzu ediyorsun?" Şu cevabı verdi: "Allah Teâlâ neyi diliyorsa, onu istiyorum." Şa'rânî, *Velîler Ansiklopedisi*, 2/597. (M).

[←109]

Zâriyât 51/21. Gerçekten de insanın üzerinde Hak Teâlâ'nın kudretine delâlet eden pek çok işaret vardır, insan bu kudretin alâmetlerinin manzumesidir.

[←110]

İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/53. Bu rivayet 817 numarada tekrar gelecek.

[←111]

Ebû Davud, Edeb, 11; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/63-164; Ebû Ya‘lâ, *Müsned*, 2/123; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/194; *Âdâb*, s. 124.

[←112]

Hatîb-i Bağdâdî, *el-Câmi‘ li-Ahlâkı’r-Râvî*, 1/115.

[←113]

Buhârî, *Edebü'l-Müfred,* nr. 1136; İbn Mâce, Edeb, 18; Ebû Ya'lâ, *Müsned,* 3/443; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 3/235; İbn Mâce, Edeb, 18; Bûsîrî, *Zevâid*, 2/248; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 8/458.

[←114]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 5/54; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 49.

[←115]

İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/226. Bu rivayet 978 numarada tekrar gelecek. (M).

[←116]

Sülemî, *Tabakat*, s. 157. Cüneyd’den gelen benzer bir rivayet 802 numarada tekrar gelecek. (M).

[←117]

Sülemî, *Tabakat*, s. 158.

[←118]
İbn Asâkir, *Tehzîb*, 5/278.

[←119]

İbn Asâkir, *Tehzîb,* 5/279.

[←120]

Sülemî, *Tabakat*, s. 113.

[←121]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/340.

[←122]

Târık b. Şihâb naklediyor: Hz. Peygamber'in (s.a.v) hayatta kalan sahâbîlerden olan Habbâb'ın ziyaretine geldiler. Ona, "Yâ Ebû Abdullah! Sana müjdeler olsun. Yakında kardeşlerinin yanına varacaksın" dediler. Bu sözler üzerine ağlamaya başladı. Ziyaretçileri onun ve diğer sahâbîlerin ne kadar güzel ameller işlediklerini zikredince, onlara şunu söyledi: "Ağlayışım sabırsızlandığımdan değil! Siz bir topluluğu zikrettiniz ve onların benim kardeşlerim olduğunu ifade ettiniz. Oysa onlar sevaplarını beraberlerinde olduğu gibi götürerek dünyadan göç ettiler. Ben ise, zikrettiğiniz bu amellerin karşılığının, onların ardından elimize geçen dünyalıklar olmasından korkuyorum" (İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 183-184) (M).

[←123]

İbnü'l-Cevzî, *Sîret*, s. 236.

[←124]
Kasas 28/77.

[←125]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 377-378; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/439.

[←126]

İbn Asâkir, *Tehzîbü Târîhi Dımaşk*, 6/338; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 357.

[←127]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/122.

[←128]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 5/296; İbn Asâkir, *Tehzîb*, 3/320.

[←129]
Sülemî, *Tabakat*, s. 455.

[←130]

Sülemî, *Tabakat*, s. 456.

Ebû Yakub-i Nehrecûrî şöyle demiştir: “Allah’ı sevdiğini iddia ettiği halde, yaptıkları Allah’ın muradına muvafık olmayan insanın iddiası bâtıldır. Allah’ı sevdiğini söyleyip O’ndan korkmayan insan aldanmaktadır” (Sülemî, *Nesîmü’l-Ervâh*, s. 424-425) (M).

[←131]

Saîd b. Müseyyeb’den: “Boş konuşmaktansa, yatsıdan sonra uyumam bana daha iyi geliyor” (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 208) (M).

[←132]
Sülemî, *Tabakat*, 1/96.

[←133]
İbn Ebü'd-Dünyâ, *Yakîn*, vr. 10; Ebû Nuaym, *Hilye*, 9/386; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 8/252.

[←134]

İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 374. Benzer bir rivayet 84 numarada daha önce geçmişti (M).

[←135]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/152, 6/376; Vekî‘, *Zühd*, 3/824; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/507.

[←136]

Mâlik b. Dînâr, Mugîre b. Habîb'e şöyle demiştir: "Yâ Mugîre! Oturduğun kimselere dikkat et. Dinin için sana hayrı dokunmayan insanlarla arkadaşlığı bırak" (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 449).

İbn Mesud (r.a) diyor ki: "Allah'ı zikretmeye yardımcı olanların dışındakilerle arkadaşlık etme" (Ebû Davud, *Zühd*, s. 143: Ukaylî, *Duafâ*, 1/117) (M).

[←137]

Halife Hârûnürreşîd âmâ bir âlim olan Ebû Muâviye-i Darîr'i davet eder. Ona yemek ikram edilmesini emreder. Yemeğini yiyince, Hârûnürreşîd leğende ellerine su döker. Ellerini yıkadıktan sonra, "Ebû Muâviye! Ellerine suyu kimin döktüğünü biliyor musun?" diye sorar. O da, "Hayır" der. Halife, "Müminlerin emîri döktü" deyince, Ebû Muâviye der ki: "Ey müminlerin emîri! Sen ilme ikram edip ona saygı gösterdin. Sen nasıl ilme ikram ettiysen, Allah da sana ikram edip seni yüceltsin" (Sühreverdî, *Avârif*, 3/314-315) (M).

[←138]

Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 7/248; Sübkî, *Tabakat*, 2/31; İbnü'l-Cevzî, *Sebât*, s. 94-95.

Hz. Ömer şöyle demiştir: "İbadetlerine devam eden, üstü başı temiz gençleri görmek beni mutlu ediyor" (Vekî' b. Cerrâh, *Zühd*, 3/448) (M).

[←139]

Muâviye b. Kurre anlatıyor: Hasan-ı Basrî'ye geldik ve, "En zor ibadet hangisidir?" diye sorduk. Şu cevabı verdi: "Bizden bazılarına göre, Allah yolunda cihad en zor ibadettir. Bazılarımıza göre en zor ibadet namazdır. Bazılarımıza göre de, bu zekâttır. Bazılarımızca da oruçtur." İçimden,"Ben de düşüncemi söyleyeceğim" diye niyetlendim ve, "Yâ Ebû Saîd! Ben vera'dan daha zor bir ibadet görmedim" dedim. Bana, "Yazık sana! Bunlar vera'sız olur mu hiç" dedi ve ekledi: "Şu gece yarısı kılınan namazdan daha zor bir ibadet bilemiyorum" (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 368) (M).

[←140]

İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 339 (s. 62'de de Nuaym b. Hammâd'ın ziyadesi olarak); Fesevî, *Ma'rife*, 2/78; Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/238.

[←141]
Hâkim: Hikmet sahibi. (M).

[←142]

Tasavvuftaki ifadesiyle tefrika-cem'.

[←143]

İbn Ebü'd-Dünyâ, *Muhâsebetü'n-Nefs*, s. 129; İbnü'l-Cevzî, *Sîret*, s. 58-59.

[←144]

Aynı şiir 506 numarada tekrar gelecek (M).

[←145]

Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/326; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 4/329; Sehâvî, *Makasıd*, s. 137-139 (nr. 275); Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 3/817; 16/74.

[←146]

Hz. Ömer minberde, “İnsan müslüman olmasına rağmen, bir namazı kâmilen Allah için kılamadan saçı sakalını ağartabilir” deyince, “Bu nasıl olur?” diye soruldu. O da şu cevabı verdi: “Namazda huşû ve tevazuya dikkat etmeyerek, bütünüyle rabbine yönelmeyerek” (Gazâlî, *İhyâ*, 1/178) (M).

[←147]

Bûsîrî, *Misbâhu'z-Zücâce*, 2/332. Müellif hadisin ardından bunun iki tarikle daha Ebû Eyyûb'dan rivayet edildiğini söyler. Bunlar için bk. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 6/216; İbn Mâce, Zühd, 15; Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/362; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/412; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 4/184-185; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 2/332; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, 1/123; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 1/419; Bûsîrî, *Zevâid*, 2/332; Sehâvî, *Makasıd*, s. 138 (nr. 275). Bu hadis benzer ifadelerle İbn Ömer vasıtasıyla da Hz. Peygamber'den rivayet edilmiştir (176 numaraya bakınız) (M).

Cüneyd şöyle demiştir: "Namazdaki düşüncen sadece onu kılmak olmasın. Yüce zâtı dışında bir şeyin kendisine vesile olmayacağı Allah Teâlâ ile birlikte olmanın ferah ve sürûrunu hisset. Bunu ruhunda hissetmeden tek düşüncen sadece namazı eda etmek olmasın" (Kelâbâzî, *Taarruf*, s. 160) (M).

[←148]

Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 3/22; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/229; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, 2/96; Kudâî, *Müsned*, 2/93-94; Sehâvî, *Makasıd*, s. 226.

[←149]

175 numaraya bakınız (M).

[←150]

Muhammed b. Yusuf Fergânî Hâtim-i Esam'ı (namaz hususunda) vaaz ederken görünce, sorar: "Yâ Hâtim! İnsanlara vaaz ettiğini görüyorum. Peki, kendin güzel namaz kılabiliyor musun?" Hâtim, "Evet" der. "Peki, nasıl kılıyorsun?" diye sorunca şu cevabı verir: "Namazı eda etmek için kalkarım. Rabbimden haşyet ederek yürür, O'nun heybetini düşünerek namaza dururum. Rabbimin azametini tefekkür ederek tekbir alır, yavaş yavaş (mânasını düşünerek) kıraat ederim. Huşûyla rükû eder, tevazuyla secde yaparım. Teşehhüdü hakkını vererek ifa eder, sünnete uygun şekilde selâm verir ve namazımı rabbime sunarım. Ömrüm boyunca namazımı kılmaya devam eder, hakkıyla ifa edemedim diye nefsimi kınarım. Havf (korku) ve recâ (ümid) arasında bulunarak, kabul olunmamasından korkar, makbul olmasını ümit ederim. Namazı bana öğretene şükranlarımı sunar, öğrenmek isteyenlere de öğretirim. Beni hidayete ulaştıran rabbime de hamdederim." Bu karşılık üzerine Muhammed b. Yusuf ona, "Senin gibi bir insanın vaiz olması uygundur" der (Sühreverdî, *Avârif*, 3/240-241; Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 437) (M).

[←151]

Tirmizî, Zühd, 35; İbn Mâce, Zühd, 4; Ebû Davud-i Tayâlisî, *Müsned*, s. 154; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/255; İbnü'l-Mübârek, s. 54 (Nuaym b. Hammâd'ın ziyadesi olarak); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/242, 253; Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/25; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/123; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 4/246; Irâkî, *Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ*, 3/277. Bu hadis benzer ifadelerle 303 numarada tekrar gelecek (M).

[←152]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/136-137; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 19/280, 282-283; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/32, 10/232; Humeydî, *Müsned*, 2/390-391; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15/794.

[←153]

İbn Atâ şöyle demiştir: “Namazdaki düşüncen -seni gören zatın heybet ve azametini düşünmeksizin- sadece onu eda etmek olmasın” (Kelâbâzî, *Taarruf*, s. 161) (M).

[←154]

İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 290; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 4/45; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 6/54; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/228, 236. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/31; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 182; ayrıca bk. İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 14/26.

[←155]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/16.

[←156]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 385; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 166; Ebû Nuaym, *Hilye*, 5/224; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 5/268; Fesevî, *Ma'rife*, 2/406.

[←157]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 372; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/492; Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/238.

[←158]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/100.

[←159]

Ebû Tâlib-i Mekkî diyor ki: “Hasta leziz yemeklerden nasıl tat alamazsa dünyayı seven insan da ibadetin halâvetini alamaz” (Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü’l-Kulûb*, 1/256) (M).

[←160]

Hz. İsâ'nın sözü 636 numarada da gelecek. (M).

Bir zat Abdülkadir-i Geylânî'ye sordu: "Dünya sevgisi beni kapladı. Kalbimden onu atmak istiyorum, yolunu göster; nasıl edeyim?" Ona şunları söyledi: "Dünyaya bir bak; enini boyunu öğren. Sahipleriyle nasıl dalaşıyor, dölleri ile nasıl beleniyor; onlara ne garip hileler yapıyor? Onlara yaptığı hileleri seyret. Onları nasıl azdırıyor ve âniden arkasına atıyor. Onu gözet, kendine yar olan kişilerle uğraşıyor, eğlendiriyor. Sonra onları yükseltiyor. Bir dereceden öbürüne geçiriyor. Aldattığı kimseleri, kandırması kabil olmayanların üzerine salıyor. Boyunlarına bindiriyor. Hazinelerini aldattıklarına veriyor; acayip işlerini onlara gösteriyor. Onlar da bunlara bakarken, varlıklarından uzak olup, ferahlık duyuyorlar. Yüksekte (!) olduklarına inanıp seviniyorlar. İyi geçimlerine kanıyor, dünyanın kendilerine hizmet etmesini bir nimet sayıyorlar. İşte bu halle dünya onları aldattı... Bağladı. Aradan zaman geçti, onları tepe taklak yere vurdu. Kemikleri kırıldı. Parçalandılar ve öldüler. Dünya onların bu halini görüyor ve gülüyordu. Ayrıca işleri karıştırmakta olan şeytan da yan gelip keyif çatıyordu. Dünyanın işi budur" (Abdülkadir-i Geylânî, *İlâhi Armağan*, s. 136) (M).

[←161]
Sülemî, *Tabakat*, s. 183.

[←162]

İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/6; İbn Balabân, *el-İhsân*, 7/126.

[←163]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 9/249.

[←164]

İbnü'l-Mülakkın, *Tabakat*, s. 128; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 7/245.

Abdullah b. Abdülmelik anlatıyor: Cemaatle birlikte babamla beraber yürüdüğümüzde (bize bir ağacı göstererek), "Haydi şu ağaca varıncaya kadar rabbinizi tesbih ediniz" derdi. Bizler de ağaca varana kadar tesbih ederdik. Önümüze başka bir ağaç çıktığında, "Hadi şu ağaca varıncaya kadar da tekbir getiriniz" derdi. Biz de ağacın yanına gelene kadar tekbir getirirdik. Babam bunu bize her zaman yaptırırdı (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 327-328) (M).

[←165]
Takvâ: Korkmak, sakınmak, kaçınmak. Allah Teâlâ'nın emrettiklerini yapmada, nehyettiklerinden kaçınmada son derece hassas olmak, ihtiyatlı olmak. (M).

[←166]

Ahzâb 33/70-71. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/667.

[←167]

Hadisi bu lafızla bulamadım (bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/83).

Bir adam Ebû Saîd-i Hudrî'ye geldi ve, "Bana nasihat et" dedi. O da şöyle dedi: "Senin sorduğun şeyi daha önce ben Resûlullah'a (s.a.v) sordum: Sana Allah'tan korkmanı tavsiye ederim. Çünkü o herşeyin başıdır." Ebû Saîd daha sonra hadisin devemını zikretmiştir); Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sagîr*, 2/342; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/215; İbn Asâkir, *Tehzîb*, 6/116; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 289. Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 7/392-393; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 5/168; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15/864.

[←168]

Buhârî, *Edebü'l-Müfred,* s. 300 (nr. 900); İbn Ebû Âsım, *Zühd*, s. 48-49; *es-Sünne*, s. 93-94, 472; Taberî, *Tehzîbü'l-Âsâr*, 1/261. Bu rivayet 197 numarada tekrar gelecek. (M).

[←169]

Buhârî, *Edebü'l-Müfred,* s. 300, (nr. 900); İbn Ebû Âsım, *Zühd*, s. 48-49; *es-Sünne*, s. 93-94, 472; Taberî, *Tehzîbü'l-Âsâr*, 1/261. Bu rivayet 196 numarada geçti. (M).

[←170]

Tirmizî, Daavât, 44; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 2/325, 331, 443, 476; İbn Mâce, Cihâd, 8; Nesâî, *Amelü'l-Yevm*, s. 160; İbn Balabân, *el-İhsân*, 1/165, 168; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/98; İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 187; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 5/251.

[←171]

Buhârî, Ehâdîsü'l-Enbiyâ, 8, 14, 18, 19; Müslim, Fezâil, 168; Mizzî, *Tuhfe*, 9/479; 10/303; İbn Asâkir, *Tehzîb*, 7/382); Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 13/125.

[←172]

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/431-432; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 24/257-258; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 8/351, 15/174; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 10/182; Irâkî, *Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ*, 2/215; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 4/277; 5/21; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 9/258.

[←173]
Âl-i İmrân 3/102.

[←174]

Tegâbün 64/16.

[←175]

Tirmizî, İlim, 19; *İlel*, 2/859; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 22/242; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 1/119.
Bu rivayet 77 numarada geçmişti. (M).

[←176]

İbnü'l-Mübârek'in *Zühd*'ünde tefrişatı "donanımı" şeklinde. Bu rivayet 78 numarada daha önce geçti. (M).

[←177]
İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 63; Fesevî, *Ma'rife*, s. 500.

[←178]

İbn Asâkir, *Tehzîb*, 2/333; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 10 (Nuaym b. Hammâd'ın ziyadelerinden).

[←179]
İbn Sa‘d, *et-Tabakat*, 5/374; İbnü’l-Cevzî, *Sîret*, s. 208.

[←180]
İbnü'l-Cevzî, *Sîret*, s. 239.

[←181]
Enfâl 8/29.

[←182]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/356.

[←183]
Sülemî, *Tabakat*, s. 211.

[←184]
Ömer b. Abdülaziz diyor ki: “İlimsiz amel edenin, ifsat ettiği ameli, doğru yaptıklarından çok olur” (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 422) (M).

[←185]

Talâk 65/1. Rivayet için bk. Sülemî, *Tabakat*, s. 481.

“Allah’ın koymuş olduğu sınırları gözetmediği halde O’nu sevdiğini iddia eden insan doğru söylememektedir” (Sülemî, *Nesîmü’l-Ervâh*, s. 426) (M).

[←186]
Hac 22/37.

[←187]

Hucurât 49/3.

[←188]

Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî'ye, "Nefse en ağır gelen şey nedir?" diye sorulduğunda şu karşılığı verdi: "İhlâstır. Çünkü onda nefsin hiçbir payı yoktur" (Nevevî, *Bustânü'l-Ârifîn*, s. 70) (M).

[←189]

Müslim b. Yesâr diyor ki: “Kendilerini sadece amellerinin kurtaracağı kimseler gibi amel et. Sadece Allah’ın yazdığının başlarına geldiğini bilen insanların bilinciyle tevekkül et” (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 356) (M).

[←190]

Sülemî, *Tabakat*, s. 380; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakat*, s. 105.

[←191]
Nahl 16/128.

[←192]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 4/48 (bir kısmı).

[←193]

Takvânın ileri merhalesi. Şüphelilerden kaçınmak, mubah ve mekruhlarda bile titiz davranmak. (M).

[←194]

İbn Mâce, Zühd, 24; Kudâî, *Müsned*, 1/98-99, 371; Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/365; *Târîhu İsbahân*, 2/302; Beyhakî, *Âdâb*, s. 254, 509; *Erbaûn*, s. 103; Bûsîrî, *Misbâhu'z-Zücâce*, 2/341; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15/882.

[←195]

Buhârî, İmân, 40; Müslim, Müsâkât, 107; Begavî, *Şerhu's-Sünne,* 8/12. Bu rivayet benzer ifadelerle 240, 241, 478 numaralarda da geçmektedir. (M).

[←196]

Müslim, Müsâkât, 107. Bu rivayet benzer ifadelerle 239, 241, 478 numaralarda da geçmektedir. (M).

Nevevî hadisin yorumuyla ilgili olarak şöyle söyler: "Bunun mânası şudur: Önceden Arap ve diğer meliklerin her birinin özel koruları bulunur ve insanların girmesini yasaklarlardı. Buralara girenlere ceza uygularlardı. İhtiyatlı davranan insanlar cezaya uğramaktan korkarak bu korulara yaklaşmazlardı. Aynı bunun gibi, Allah Teâlâ'nın da korusu vardır. Bu koru haramlarıdır, yani Allah Teâlâ'nın haram kıldığı masiyetlerdir. Adam öldürme, zina ve benzerleri gibi. Bunların hepsi Allah'ın korusudur. Bir günahı işlemek suretiyle bu koruya giren insan cezaya müstehak olur. Kim de bu koruya yaklaşırsa içine girmesi yakındır. Nefsini ihtiyata alıştıran insan ise koruya yaklaşmaz, koruya yaklaştıracak bir şeye de bulaşmaz, şüpheli bir şeye girmez" *(Şerhu Sahîhi Müslim*, 11/28).

[←197]

Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sagîr*, 1/51; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/74; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, 1/554; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 3/424. Bu rivayet benzer ifadelerle 239, 240, 478 numaralarda da geçmektedir. (M).

[←198]

Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 6/582; 15/892.

Ebû Tâlib-i Mekkî diyor ki: "Cimrilik dünyaya rağbet edildiğini gösterir. Hırs da cimriliğin alâmetidir. Çünkü hırs dünyaya rağbet edildiğini gösterir. Kanaat cömertliğin alâmetidir. Zira kanaat zühdün kapısıdır. Bu sebepledir ki, 'İnsanların ellerindekilerden ümidi kesip gönlün cömert olması, insanlara dağıtma cömertliğinden daha faziletlidir' denilmiştir" (Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, 1/251) (M).

[←199]

Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 22.

[←200]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 3/72; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 357; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 3/677.

[←201]
İbn Manzûr, *Muhtasar*, 7/292; İbnü'l-Cevzî, *Sîret*, s. 192; Fesevî, *Ma'rife*, 1/708.

[←202]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/20.

[←203]

İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/216.

[←204]

Hz. Musa rabbinden bir talepte bulunmuş, fakat bu isteği yerine getirilip karşılanmamış. İsteğini tekrarlayıp mâşallah (Allah dilerse) deyince istediği hemen önünde hazır edilmiş. Bunun üzerine, “Yâ rabbi! Şu zamandır ihtiyacımı size arzediyorum, ancak bunu şimdi karşıladınız” demiş. Allah Teâlâ ona şöyle vahyetmiş: “Ey Musa! Mâşallah sözünün ihtiyaçların temininde en etkili söz olduğunu bilmiyor musun?” (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 110).

[←205]

Irak topraklarını vakıf arazisi olarak gördüğünden dolayı, buranın mahsulünü yememiş olabilir (M).

[←206]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/76 (Cüneyd’in Hâris-i Muhâsibî’den nakli).

[←207]
Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 11/161.

[←208]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/266.

Mâlik b. Dînâr naklediyor: Hz. Ömer Şam bölgesine gelince, şehirleri dolaştı ve Humus şehrinde konakladı. Bu arada şehirdeki fakirlerin listesinin hazırlanarak kendisine getirilmesini emretti. Liste getirilince baktı ki içlerinde şehrin emîri Saîd b. Âmir b. Cüzeym'in de ismi var. "Saîd b. Âmir kimdir?" diye sordu. Humuslular, "Emîrimizdir" karşılığını verdiler. Hz. Ömer, "Emîriniz mi?" diye sorunca, "Evet, emîrimizdir" dediler. Buna şaşıran Hz. Ömer, "Emîriniz nasıl oluyor da fakirdir? Maaşı nerede, geçimliği yok mu?" diye hayretini izhar etti. Humuslular, "Ey müminlerin emîri! Yanında bir şey tutmuyor" cevabını verdiler. Bu cevap karşısında Hz. Ömer göz yaşlarını tutamadı. Ardından 1000 dinar alıp bunları bir keseye koyarak ona gönderdi ve, "Ona benden selâm söyleyin ve ihtiyaçlarını görmen için bunu size müminlerin emîri gönderdi deyin" diye tembihledi. Elçi yanına varıp keseyi takdim etmiş. Saîd içine baktığında altınları görmüş ve innâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn *("Biz Allah içiniz ve biz O'na döneceğiz."* Bakara 2/156) demeye başlamış. Hanımı, "Neyin var efendi! Yoksa müminlerin emîri vefat mı etti?" diye sormuş. O da, "Bundan daha büyüğü oldu" karşılığını vermiş. Hanımı, "Yoksa büyük bir mûcize mi zuhur etti?" diye sormuş. O yine, "Bundan daha büyüğü oldu" karşılığını vermiş. Hanımı, "Yoksa kıyametin alâmetlerinden biri mi zuhur etti?" diye yineleyince, o yine, "Bundan daha büyüğü oldu" demiş. Bunun üzerine kadın, "Neyin var?" diye sormuş. O da, "Dünya bana vardı. Fitne üzerime geldi" cevabını vermiş. Hanımı, "Öyleyse dilediğin gibi kullan" demiş. O da hanımına, "Senin yardımcın var mı?" diye sormuş. "Var" cevabını alınca, altınları bir çıkına doldurup bağlamış, bunu da bir torbanın içine koymuş. Bilâhare bir İslâm ordusu hazırlayarak paranın tamamını buna harcamış. Hanımı, "Allah sana rahmet etsin. İstifade etmemiz için bir kısmını saklasaydın ya" diyecek olmuş. Ona şu karşılığı vermiş: "Ben Resûlullah'ın (s.a.v), ***'Cennet hanımlarından biri dünyadakilere bir görünüverse, yeryüzü misk kokusuyla dolardı'*** buyurduğunu işitmişim. Vallahi ben seni onlara tercih etmem." Bu söz üzerine hanımı sükût etmiş (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 272-273. Hadis için bk. Buhârî, Cihâd, 6; Tirmizî, Fezâilü'l-Cihâd, 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/141, 147, 157, 264; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/480; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/48; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 4/532) (M).

[←209]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/110.

Abdülkadir-i Geylânî der ki: "İnsan on şeyi kendi üzerine farz görmeyince vera'sı tamam olmaz: **1.** Dilini gıybetten korumak. **2.** Kötü zandan sakınmak. **3.** Alay etmekten, insanlara gülmekten, maskaralıktan sakınmak. **4.** Harama bakmamak, el uzatmamak. **5.** Doğru sözlü olmak. **6.** Kendini beğenmemesi için, Allah Teâlâ'nın üzerinde olan ihsan ve nimetlerini bilmek. **7.** Malını hak, sevap ve taat yolunda sarfedip bozuk yollara, günahlara ve taati engelleyecek işlere harcamamak ve sarfetmemek. **8.** Kendini büyük görmemek, büyüklük ve kibirlik istememek. **9.** Beş vakit namazı vaktinde kılmak, rükû ve secdelerini iyi yapmak. **10.** Ehl-i sünnet ve'l-cemâat mezhebi üzere bulunmaktır (Abdülkadir-i Geylânî, *Gunyetü't-Tâlibîn*, s. 206-207) (M).

[←210]

İbn Hacer, *Takrîb*, s. 323’te Cez’ diye (M).

[←211]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 240-243.

[←212]

Sülemî'nin rivayetinde şu ilâve vardır. "Havfın alâmeti hüzün, recânın alâmeti taat, zühdün alâmeti de tûl-i emel sahibi olmamaktır" (*Tabakat*, s. 193).

[←213]

Sülemî, *Tabakat*, s. 482.

[←214]

Sülemî, *Tabakat,* s. 404-405; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakat*, s. 22.

[←215]
Meymûn b. Mihrân şöyle demiştir: “Kul ortağını sîgaya çeker gibi nefsini hesaba çekerek, giyiminin, yeme içmesinin nasıl ve nereden geldiğini muhasebe etmedikçe gerçek müttaki olamaz” (Vekî‘ b. Cerrâh, *Zühd*, 2/501-502) (M).

[←216]

Bu rivayetin benzeri 403 numarada gelecek. (M).

[←217]
İbn Manzûr, *Muhtasar*, 5/196.

[←218]

Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 11/308; Vekî‘, *Ahbârü’l-Kudât*, 2/343.

[←219]
İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 11; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/425.

[←220]

İmam Şâfiî şöyle demiştir: “Bir âlimin ruhsatlarla meşgul olduğunu görürsen, bil ki, ondan bir şey olmaz. Ruhsat ve tevillerle uğraşan bir âlimden asla hayır gelmez. Yani ulemâ, her sınıftan halkın kendilerine yöneldikleri şahıslardır. Hiçbir kimsenin, hiçbir hususta onların önüne geçmesi câiz değildir. Mücahedede mübalâğa etmeden ve ihtiyatlı davranmadan hak yolda yürümek onlar için mümkün değildir. Ruhsatlar peşinde koşmak, mücahededen kaçan ve kendisi için hafif ve kolay bir yol arayan kimsenin halidir. Şeriat dairesinden çıkmasınlar diye ruhsat talep etmek avamın bir derecesi olarak kabul edilmiştir. Sırlarında ve ruhlarında semeresini bulsunlar diye mücahedeye sıkı bir şekilde devam etmek havasın derecesi sayılmıştır. Ulemâ havastır. Havastan olan bir kimse, avamdan olan bir kimsenin derecesine razı olursa, ondan hiç hayır gelmez” (Hücvîrî, *Keşfü’l-Mahcûb*, s. 215) (M).

[←221]
Sülemî, *Tabakat*, s. 285.

[←222]
İbn Manzûr, *Muhtasar*, 5/196.

[←223]

Şakîk-ı Belhî'nin yanına ihtiyar bir adam gelmiş ve, "Ey şeyh! Günahım pek çok, tövbe etmek istiyorum" demiş. Şakîk, "İyi ama geç kaldın" deyince, ihtiyar, "Hayır, tersine erken bile davrandım" demiş. Şakîk, "Bu nasıl olur?" deyince, ihtiyar şöyle demiş: "Ölümden önce tövbe etmeye teşebbüs eden bir kimse, teşebbüsünde geç bile kalmış olsa, yine de erken davranmış demektir" (Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 210).

Hasan-ı Basrî der ki: "Tövbe dört esas üzeredir: **1.** Dil ile istiğfar. **2.** Kalp ile pişmanlık. **3.** Âza ve organlar ile günahları terk. **4.** Günahları bir daha yapmayacağına niyet ve kastetmektir" (Abdülkadir-i Geylânî, *Gunyetü't-Tâlibîn*, s. 212) (M).

[←224]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/16.

[←225]
Hz. Ali'ye, "Dünyayı bize tarif eder misin?" dediler. O da, "Uzunca mı yoksa kısaca mı tarif edeyim?" dedi. Onlar, "Kısaca" deyince şu tarifi yaptı: "Helâlinden hesap sorulacak, haramından azap görülecek yer" (Ebû Davud, *Zühd*, s. 119; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Zemmü'd-Dünyâ*, s. 17; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, 7/10622) (M).

[←226]

Sülemî, *Tabakat*, s. 404; Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/362.

[←227]

Kesin, açık bilgi. Üç türlü yakîn olduğu belirtilmiştir: **1.** İlme'l-yakîn: Bir şeyi ilim ve delille kesin olarak bilmek (İstanbul vardır). **2.** Ayne'l-yakîn: Bir şeyin var olduğunu uzaktan görerek ve seyrederek öğrenmek (İstanbul'u uzaktan görmek). **3.** Hakka'l-yakîn: Bir şeyi yaşayarak, içine girerek ve temas ederek öğrenmek (İstanbul'un içinde yaşamak). (bk. Mustafa Kara, Necmüddin-i Kübrâ'nın *Tasavvufî Hayat*'ının sonuna eklediği ıstılahlar listesi, s. 198-199) (M).

[←228]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/215-71; İbn Balabân, *el-İhsân*, 7/32, 8/33; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 12/54; Kudâî, *Müsned*, 2/201; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/321; İbn Kesîr, Tefsîr, 2/248; Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, 1/111; *Mecmau'z-Zevâid*, 1/153; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 3/564; Sehâvî, *Makasıd*, s. 558-559.

[←229]

Irâkî, *Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ*, 4/267; Burada şöyle der: ***"Allah'ı hakkıyla mârifet etmiş olsaydınız denizlerde yürürdünüz. Dağlar duanızla erirdi"*** **(**bk. Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 3/144).

Beyhakî rivayetin ardından münkatı' olduğunu, bunun mürsel olarak da rivayet edildiğini söyler (bk. Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/156).

[←230]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 57; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Yakîn*, vr. 4-5.

Bâyezid'e, "Falan kişi bir gecede Mekke'ye gidiyor diyorlar, ne dersin?" diye sordular. Şu karşılığı verdi: "Şeytan da, Allah'ın lânetine uğramış bir varlık olduğu halde, bir anda doğudan batıya ulaşıyor. Bunda şaşılacak ne var?" Tekrar, "Falan suyun üzerinde yürüyor" dediler. Ona da, "Balık da suda yüzüyor, kuş da havada uçuyor" diye karşılık verdi (Serrâc, *el-Lüma'*, s. 316).

Bâyezid yine şöyle demiştir: "Bir adam suyun üzerine seccade serse, gökyüzünde bağdaş kurup otursa, şeriatın emir ve nehiy çizgisindeki tavrını görmedikçe ona aldanmayın" (Serrâc, *el-Lüma'*, s. 316-317; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, 2/301).

Şeyh Ebû Saîd Ebü'l-Hayr diyor ki: "Su üzerinde yürümek kolaydır. Kurbağa ve sığırcık da suda yürürler. Çaylak ve sinek de havada uçarlar. Şeytan da bir nefeste doğudan batıya ulaşır. Bunun gibi şeylerin kıymeti yoktur. Murad odur ki, insanlar arasında bulunup ve hal arasında haşir neşir olup, Allah Teâlâ'dan bir ân gâfil olmamaktır" (İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 5/110'dan nakleden Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin Efendi, *Kıymetsiz Yazılar*, s. 196).

Şeyhlerden biri şöyle demiştir: "Cebine bir şey koymadığı halde elini cebine atıp istediğini çıkarabilene şaşılmaz. Fakat cebine bir şey koyup elini attığında onu yerinde bulamadığında halinde değişiklik olmayana şaşılır" (Serrâc, *el-Lüma'*, s. 319).

Serrâc diyor ki: Sûfî kisvesine bürünen ya da kendisinin tasavvufa adım attığına işaret eden yahut kendisinin birtakım tasavvufî âdâba sarıldığını vehmeden, ama tasavvufun şu üç esasını sağlamca yerine getirmeyen herkes, yanılgı içindedir. İsterse gökyüzünde yürüsün, hikmet konuşsun. İsterse avam ve havassın kabulüne mazhar olsun. Bu üç esas şunlardır: **1.** Büyük ve küçük, bütün haramlardan kaçınmak. **2.** Kolay ve zor, bütün farzları işlemek. **3.** Hayatın devamı için zaruri olan müstesna, dünyayı ehl-i dünyaya bırakmak (Serrâc, *el-Lüma'*, s. 414) (M).

[←231]

Bu söz benzer ifadelerle 293 numarada tekrar gelecek. (M).

[←232]

Bu sözün son kısmı 292 numarada geçmişti. (M).

[←233]

İbnü'l-Cevzî, *Sîret*, s. 146. Bu rivayet 411 numarada tekrar gelecek. (M).

[←234]

Bekr b. Abdullah aktarıyor: Havâriler bir gün peygamberlerini kaybetmişler ve aramaya koyulmuşlar. Onu suyun üstünde yürür bulmuşlar. İçlerinden biri, “Ey Allah’ın peygamberi! Biz de suyun üstünde yürüyerek yanınıza varabilir miyiz?” diye sormuş. O da, “Evet” cevabını vermiş. Havâri yürümek için bir ayağını suya atmış. Diğerini de atayım derken suya batıvermiş. Hz. İsâ da ona, “Ey imanı az! Uzat elini” demiş. “Eğer âdemoğlunun tahıl tanesi veya zerre ağırlığınca yakîni olsaydı, su üstünde yürüyebilirdi” diye eklemiş (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 96) (M).

[←235]

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/8; şöyle rivayet eder: Hz. Ebû Bekir insanlara hutbe irat etti ve şöyle dedi: "Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: ***Ey insanlar! İnsanlara dünyada yakîn ve*** *(hoşlanılmayan şeylerden)* ***âfiyette olmaktan daha üstün bir hayır verilmemiştir. Allah'tan bu ikisini isteyin."***

Süyûtî, *Müsnedü Ebû Bekr*, s.192; İbn Balabân, *el-İhsân*, 2/152; şöyle rivayet eder: Ebû Bekir insanlara hutbe irat etti ve şöyle dedi: "Resûlullah (s.a.v) ilk yıl içimizde ayağa kalktı. Üç kez ağlamaktan tıkandı. Sonra şöyle buyurdu: ***Ey insanlar! Allah'tan şerre karşı âfiyette olmayı isteyiniz. Çünkü insana*** *(hoşlanılmayan şeylerden)* ***âfiyette olmaktan sonra yakîn gibisi verilmemiştir."***

Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 1/12; Ebû Bekir'den şöyle rivayet etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: ***"İnsanlara dünyada yakînden sonra*** *(hoşlanılmayan şeylerden)* ***âfiyetle olmaktan daha faziletli bir şey verilmemiştir."*** 1/114. Hadis burada şöyledir: ***"Yakînden sonra,*** *(hoşlanılmayan şeylerden)* ***âfiyette olmaktan daha hayırlı bir şey hiç kimseye verilmemiştir."***

Süyûtî, *Müsnedü Ebû Bekr*, s. 19; burada şöyle rivayet eder: Ebû Bekir minbere çıktı ve şöyle dedi: "Ey insanlar! Resûlullah'ın (s.a.v) ilk yıl bu ağaç kütükleri üzerinde şöyle buyurduğunu işitim: ***Kula güzel bir yakîn ve*** *(hoşlanılmayan şeylerden)* ***âfiyette olmaktan daha faziletli bir şey verilmemiştir. Allah Teâlâ'dan güzel bir yakîn ve âfiyet dileyin.*"**

Gazâlî, *İhyâ*, 1/72 ***"Yakîn ve sabırda berkarar olmak size en az verilen şeylerdendir"*** şeklinde. Irâkî bununla ilgili olarak şöyle söyler: ***"Yakîn ve sabırda berkarar olmak size verilen en güzel şeylerdendir."*** Bu hadisin bir aslını bulamadım, ancak İbn Abdülber Muâz'dan şu hadisi nakletmiştir*: "****Allah yakînden daha az bir şeyi dünyaya indirmemiştir. İnsanlar arasında hilimden daha az bir şeyi de taksim etmemiştir."***

[←236]
İbn Manzûr, *Muhtasar*, 3/128; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakat*, s. 47.

[←237]

İnsanlardan uzak durmak, cemiyeti terketmek, bir köşeye çekilmek. (M).

[←238]

Müellif hadisin ardından şöyle söyler: “İsnadı zayıftır, metni de merfû münkerdir” (Rivayet için bk. İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/2434; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, 1/591; *Hüsnü's-Semt fi's-Samt*, s. 39. Bu rivayet, “Şöyle bir söz söylenirdi” denilerek Vüheyb b. Verd'den nakledilmektedir). 340 numaraya bakınız. (M).

[←239]

Buhârî, Cihâd, 2; Müslim, İmâret, 122, 123.

Bâyezid-i Bistâmî'ye sordular: "Hak Teâlâ katında en sevgili ve en gerçek mümin kimdir?" Şu cevabı verdiler: "Hak Teâlâ katında en sevgili ve gerçek mümin, hiç kimsenin incinmesini istemeyen ve hiç kimseyi incitmeyendir, mazlum olandır. Bilmez misiniz ki, mazlumların duaları Allah Teâlâ indinde makbul ve müstecab olur" (Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs*, s. 519) (M).

[←240]

Kudâî, *Müsned*, 2/262; Sehâvî, *Makasıd*, s. 700. Bu hadis 307 numarada mevkuf olarak gelecek. (M).

[←241]

Abdullah b. Ebû Bekir anlatıyor: Ensardan bir zat Kuf vadisindeki bahçesinde, meyve ve hurma mevsiminde namaz kılmaktaydı. Ağaçların dalları meyvelerin ağırlığıyla aşağıya sarkmıştı. Namazda bunlara baktı, gördüğü manzara çok hoşuna gitti. Kendisini tekrardan namazına verdiğinde kaç rek‘at kılmış olduğunu hatırlayamadı. Kendi kendine, “Bu malım yüzünden fitneye uğradım” dedi ve Osman b. Affân’ın yanına vardı. Durumu ona zikrettikten sonra, “Bu malım artık sadakadır. Bunu hayır yollarına harca” dedi. Hz. Osman da orayı 50.000 dinara sattı. Bu arazinin ismi halk arasında, “Elli bin arazisi” diye anılmaya başladı (İbnü’l-Mübârek, *Zühd*, s. 186) (M).

[←242]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/252, 255; *Zühd*, s. 11; Humeydî, *Müsned*, 2/404; Hattâbî, *Uzlet*, s. 44;Vekî‘, *Zühd*, 1/359-360. Bu hadis benzer ifadelerle 177 numarada daha önce geçmişti. (M).

[←243]

Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 232. Bu rivayet benzer ifadelerle 718 numarada tekrar gelecek. (M).

[←244]

Bu ifade *Buhârî*'deki "er-Rikâk" kitabının bablarından bir bölümün başlığıdır. İbn Hacer bu sözün Hz. Ömer'den güvenilir râviler vasıtasıyla İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde (13/275) rivayet edildiğini, fakat senedinde kopukluk olduğunu söyler *(Fethu'l-Bârî*, 11/331). Keza bk. Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 119 (kötü huylardan ifadesiyle); Hattâbî, *Uzlet*, s. 17; İbn Ebû Âsım, *Zühd*, s. 37; Vekî' b. Cerrâh, *Zühd*, 2/514; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 3/772.

[←245]

İbn Sa‘d, *Tabakat*, 4/161; Hattâbî, *Uzlet*, s. 17; İbnü’l-Mübârek, *Zühd*, s. 3 (Nuaym b. Hammâd’ın ziyadelerinden); İbn Hibbân, *Ravza*, s. 81; İbn Ebû Âsım, *Zühd*, s. 37; Vekî‘ b. Cerrâh, *Zühd*, 2/517; Müttakî-i Hindî, *Kenzü’l-Ummâl*, 3/772.

[←246]

Buraya kadar olan kısım merfû rivayet olarak 302 numarada geçmişti. (M).

[←247]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 135; Hattâbî, *Uzlet*, s. 18; İbn Ebû Âsım, *Zühd*, s. 36; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 4 (Nuaym b. Hammâd'ın ziyadelerinden); Vekî' b. Cerrâh, *Zühd*, 2/516; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/309; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 3/774.

[←248]

İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 4 (Nuaym b. Hammâd'ın ziyadelerinden); Vekî' b. Cerrâh, *Zühd*; 2/520; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/302; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/304; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 3/773. Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'inde (9/165) Adese olayı şöyle anlatıyor: Kuşu dört günlük yoldaki develerimizin yanında bulunan hizmetçilerimiz getirmişlerdi. Abdullah b. Mesud da şöyle dedi: "Avlanan bu kuş yerinde olup hiç kelâm etmeden, benimle de kimse konuşmadan Allah'a kavuşmayı arzulardım."

[←249]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/26.

[←250]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 383; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 3/775.

[←251]

Zünnûn’un benzer sözleri 312 ile 780 numarada da gelecektir. (M).

[←252]

Zünnûn'un benzer sözleri 311 numarada geçti ve 780 numarada gelecektir. (M).

[←253]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/18, 9/366; İbn Asâkir, *Tehzîb*, 5/285.

[←254]

Hattâbî, *Uzlet*, s. 22; İbn Asâkir, *Tehzîb*, 5/287.

[←255]

Ebû Osman anlatıyor: Ebû Hafs ile birlikte Ebû Bekir b. Ebû Hanîfe'nin evindeydik. Bu arada yanımızda bulunmayan bir arkadaşımızdan bahsedildi. Ebû Hafs dedi ki: "Bir kâğıt olsaydı da arkadaşımıza bir mektup yazsaydık." Ben, "İşte şurada bir kâğıt var" dedim. O sırada da Ebû Bekir çarşıya çıkmıştı. Ebû Hafs, "Belki de Ebû Bekir vefat etmiştir. Bilemiyoruz, kâğıt vârislerinin mülkiyetine intikal etmiş olabilir" dedi ve mektup yazmaktan vazgeçti (Kelâbâzî, *Taarruf*, s. 165) (M).

[←256]

Bir adam arkadaşının evine gelerek kapısını çalar. Arkadaşı kapıyı açınca ne sebeple geldiğini sorar. “400 dirhem borcum var, ödeyemiyorum” der. Ev sahibi içeri girip 400 dirhemi tartar ve dışarı çıkıp arkadaşına teslim eder. Ardından eve girer ve hüngür hüngür ağlamaya başlar. Şaşıran hanımı, “Madem vermek zor geliyordu bir mazeret uydursaydın ya” deyince, ona şu karşılığı verir: “Ben, onun durumuna niçin muttali olamadım da, kapıma kadar gelip ihtiyacını arzetme durumunda kaldı, ona ağlıyorum” (Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 133) (M).

[←257]

Amr b. Mürre anlatıyor: Rebî‘ b. Haysem bir gün hanımına gelmiş ve, “Bana güzel bir yemek hazırla, sevdiğim bir kardeşimi davet etmek istiyorum” demiş. Hanımı da eve çeki düzen verip meclisi hazırlamış, güzel bir yemek yapmış ve, “Arkadaşını çağırabilirsin” demiş. Rebî‘ de sepetçilik yapan âmâ komşusunu çağırmış ve odanın başköşesine oturtmuş. Ardından da hanımına, “Yemeği getir” diye seslenmiş. Hanımı, “Yemeği bu adam için mi yaptım?” deyince, “Yazık sana. Ben sana doğruyu söyledim. Bu benim kardeşimdir ve kendisini sevmekteyim” cevabını vermiş, ardından da yemeğin güzel yerinden alıp ona yedirmeye başlamış (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 472) (M).

[←258]

"Biz Allah içiniz ve biz O'na döneceğiz" (Bakara 2/156) (M).

[←259]
Hattâbî, *Uzlet*, s. 66.

[←260]

Sülemî, *Tabakat*, s. 113; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakat*, s. 322.

[←261]

İbnü'l-Mülakkın, *Tabakat*, s. 162; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/220.

[←262]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/126; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/220.

[←263]

Sülemî, *Tabakat*, s. 50; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakat*, s. 162; Şa'rânî, *Tabakat*, 1/74; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/220.

[←264]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/19, 33.

Esved anlatıyor: Hz. Âişe'ye sordum, "Resûlullah (s.a.v) eve girdiğinde ne ile meşgul olurdu?" Bana şu cevabı verdi: "Ailesinin işlerinde yardımcı olur, namaz vakti geldiğinde de namaza gider, namazını kılardı" (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 15).

Ümmü'd-Derdâ naklediyor: Ebü'd-Derdâ bir gün kızgın bir şekilde eve geldi. "Neyin var?" diye sordum, "Vallahi, cemaatle kıldıkları namaz dışında, insanlarda, Hz. Muhammed'in getirdiği dinle ilgili bir şey göremiyorum" karşılığını verdi (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 202; *el-Müsned*, 6/443) (M).

[←265]

Kesret ve ihtilât: Yaklaşık aynı mânaları ifade eden bu kelimeler, insanlarla haşir neşir olmak, bir arada bulunmak anlamlarında kullanılmaktadır. (M).

[←266]

Sühreverdî, *Avârif*, s. 124 (*İhyâ* kenarı).

[←267]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 324; Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/365.

[←268]

Hattâbî, *Uzlet*, s. 59; Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/384; İbn Hibbân, *Ravza*, s. 81.

[←269]

Bu rivayet 894 numarada tekrar gelecek. (M).

[←270]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/339. Bu rivayet 425 ve 893 numaralarda benzer mânayla gelecek.(M).

[←271]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/339.

[←272]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/339.

[←273]

Sülemî, *Tabakat*, s. 46; Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/354.

Enes b. Mâlik anlatıyor: Ebû Musa ile birlikte geziyorduk. Birtakım insanların ağdalı ağdalı konuşmalarını işitince, “Yâ Enes! Gel rabbimizi zikredelim” dedi. “Bunlar neredeyse dilleriyle semayı yaracaklar. Ey Enes! İnsanları âhiretten geri bıraktıran ve alıkoyan nedir, bilir misin?” Ben de, “Nefsânî istekler ile şeytandır” cevabını verdim. O ise, “Hayır, değil vallahi” dedi. “Önlerine önce dünyanın gelmesi, âhiretle ise daha sonra karşılaşacak olmalarıdır. Eğer âhireti bir görecek olsalardı, ne ondan yüz çevirirler ne de başka şeylere meylederlerdi” (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 291-292) (M).

[←274]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/343.

[←275]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 9/264; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakat*, s. 387; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 15; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/249.

Ebû Süleyman Dârânî şöyle demiştir: "Seni Allah'tan meşgul eden her şey dünyadır" (Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, 1/252) (M).

[←276]

İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 15/122; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/500.

[←277]

İmam Şâfiî diyor ki: "Dünya ve âhiretin hayrı beş haslettedir: **1.** Gönül zenginliği. **2.** İnsanlara eziyet vermemek. **3.** Helâl kazanmak. **4.** Takvâ elbisesini giymek. 5. Her hâlükârda Allah Teâlâ'ya güvenmek" (Nevevî, *Bustânü'l-Ârifîn*, s. 82, 130) (M).

[←278]
İbn Hibbân, *Ravza*, s. 85.

[←279]
Buraya kadar olan kısım 300 numarada hadis olarak geçti. (M).

[←280]
İbn Ebü'd-Dünyâ, *Samt*, s. 208-209; Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/153; Hattâbî, *Uzlet*, s. 24-25.

[←281]

Muhakkikin belirttiğine göre, yazma nüshadaki metin tam okunamamıştır. Bu sebeple ibareyi hakkıyla anlamak mümkün olmamıştır. (M).

[←282]
İbnü'l-Mülakkın, *Tabakat*, s. 394.

[←283]
Sühreverdî, *Avârif*, s. 124 (*İhyâ* kenarı).

[←284]

Hz. İsâ havârilerine sormuş: “Rüzgâr uyuyan kardeşinizin elbisesini açsa ne yaparsınız?” Havâriler, “Örtüp kapatırız” demişler. Hz. İsâ, “Hayır. Bilakis avretini açarsınız” demiş. Havâriler, “Sübhânellah! Böyle bir şeyi kim yapar!” diyerek hayretlerini izhar etmişler. Hz. İsâ da şöyle buyurmuş: “Sizden biri kardeşi hakkında bir söz işitir, sonra bir şeyler katıp büyütür ve etrafa yayar (İşte bu onun avretini açmaktır).” Sühreverdî, *Avârif*, 4/192-193. (M).

[←285]

Abdullah-ı Cedelî anlatıyor: Hz. Âişe'ye sordum: "Hz. Peygamber'in (s.a.v) evde ahlâkı nasıldı?" Bana şunları söyledi: "Hz. Peygamber (s.a.v) insanlar içinde ahlâkı en güzel olan insandı. O çirkin ve kötü sözler kullanmazdı. Çarşılarda bağırmazdı. Kötülüğe karşı kötülükle mukabele etmez, affeder, bağışlardı" (Buhârî, Menâkıb, 23; Fezâilü Ashâbi'n-Nebî, 27; Müslim, Mesâcid, nr. 267, Fezâil, 55; Tirmizî, Birr, 69. (M). Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 14-15: *el-Müsned*, 6/236).

[←286]
Hattâbî, *Uzlet*, s. 72; İbn Hibbân, *Ravza*, s. 83.

[←287]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/116; İbnü'l-Mübârek, *Zühd* (Nuaym b. Hammâd'ın ziyadelerinden), s. 5; Fesevî, *Ma'rife*, 2/569, 572; İbn Sa'd, *Tabakat*, 6/183; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/398.

[←288]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 3/223.

[←289]
Burayı Ahmed b. Hanbel'in *Zühd*'ünden ikmal ettik. (M).

[←290]

Allah’ı tesbih ederim. Allah’a hamdolsun. Allah’tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür.

[←291]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 237. (M).

[←292]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 149 (merfû olarak), s.77 (mevkuf olarak); Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/25; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 1/392. Bu rivayet benzer ifadelerle 4, 5, 6, 62, 80, 353, 716, 717 numaralarda geçmektedir. (M).

[←293]

Tirmizî, İmân, 13; İbn Mâce, Fiten, 15; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 1/398; Dârimî, Rikâk, 42; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 1/118; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 1/388; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/236; Hattâbî, *Garîbü'l-Hadîs*, 1/174-175; Tahâvî, *Müşkilü'l-Âsâr*, 1/298; Sehmî, *Târîhu Cürcân*, s. 217; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 10/122. Bu rivayet benzer ifadelerle 4, 5, 6, 62, 80, 352, 716, 717 numaralarda geçmektedir. (M).

Beyhakî diğer eserlerinde olduğu gibi burada da hadiste geçen garîb kelimeyi açıklamaktadır. Hadiste geçen "ayrılanlar" (nuzzâ') kelimesininin tekilinin nezî' ve nâzi' olduğunu, bunun ailesinden ve akrabasından uzaklaşan garîb anlamına geldiğini söyler. Hadiste geçen, ***"O gariplere ne mutlu!"*** ifadesiyle de, yurtlarını Allah için terkederek hicret edenlerin murad edildiğini belirtir. Biz bu kısmı metne almadık, çünkü bu kelimeler zaten metin içerisinde o yönde tercüme edilmişlerdir. (M).

[←294]
Irâkî, *Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ*, 3/4; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 3/408; 4/431.

[←295]

Müellif hadisin ardından şöyle söyler: “Bu hadisin isnadında zayıflık vardır” (Rivayet için bk. Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/523-524).

[←296]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/20; hadis, ***"Allah için*** *veya* ***Allah yolunda mücahid"*** ifadesiyle başlar; Tirmizî, Fezâilü'l-Cihâd, 2; Mizzî, *Tuhfe*, 8/262; İbn Hibbân, *Sahîh*, 7/69, 103, 178; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/309; Heysemî, *Mevâridü'z-Zam'ân*, nr. 1624; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 36 (Nuaym b. Hammâd'ın ziyadesi olarak); Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 4/431; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/21; Heysemî, *Mevâridü'z-Zam'ân*, nr. 25; Taberânî *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 18/309; Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, 2/35; *Mecmau'z-Zevâid*, 3/268; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 284-285; *Kitâbü'l-Cihâd*, s. 162; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Muhâsebetü'n-Nefs*, s. 102; Sehmî, *Târîhu Cürcân*, s. 201; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/10-11.

[←297]

Nesâî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 133; İbn Balabân, *el-İhsân*, nr. 717; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 13/165; Ebû Davud-i Tayâlisî, *Müsned*, s. 329; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Muhasebetü'n-Nefs*, s. 96; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 3/522.

[←298]
Yusuf 12/52.

[←299]

Yusuf 12/53. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/549. Bu konuyla ilgili rivayetler 555, 556, 557, 558 numaralarda da geçmektedir. (M).

[←300]
İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/226.

[←301]
İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/226.

[←302]
İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/226.

[←303]

Sübkî, *Tabakat*, 2/29.

Şeyhlerden ya da dervişlerden biri Cüneyd'e sormuş: "Müridler üzerinde hikâyelerin (kıssaların) tesiri nedir?" Cüneyd şu karşılığı vermiş: "Hikâyeler, müminlerin kalplerini güçlendiren ilâhî askerlerdir." Kendisine, "Bu konuda delilin var mı?" diye sorulunca da, "Evet" deyip şu âyet-i kerîmeyi okumuş: ***"Peygamberlerin haberlerinden senin gönlünü teskin edeceğimiz her haberi** (kıssayı) **sana anlatıyoruz"*** (Hûd 12/120; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 210) (M).

[←304]
Mükâteb: Miktarı belirlenmiş parayı getirdiğinde âzat olmak üzere efendisiyle anlaşan köle. (M).

[←305]

Hadis için bk. Ebû Davud, Itk, 1; Mâlik, *el-Muvatta'*, Hüsnü'l-Huluk, 12; Tirmizî, Büyû', 35. Burada şöyle demiştir: "Gerek Resûlullah'ın (s.a.v) ashabından ve gerekse sonrakilerden ilim ehlinin çoğunluğu şöyle demiştir: 'Üzerinde bedelinden 1 dirhem borç kaldığı müddetçe mükâteb köledir.' Süfyân-ı Sevrî, Şâfiî, Ahmed ve İshak'ın sözü budur"; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/234. Burada şöyle söyler: "Şâfiî önceki döneminde şöyle demişti: Bunu Amr b. Şuayb dışında Hz. Peygamber'den rivayet eden birini bilmiyorum. Müftîlerin fetvası da bu şekildedir" (Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 9/373).

Rivayet için bk. Sübkî, *Tabakat*, 2/32.

[←306]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/18.

[←307]

Yezîd b. Meysere diyor ki: "Yedi şeyden dolayı ağlanır: Sevinçten, hüzünden, bir şeye sabredememekten, riyadan, acıdan, şükürden, Allah korkusundan. İşte bu sonuncusu sebebiyle gözden dökülen bir damla yaş derya gibi koca ateşi söndürür" (Ebû Davud, *Zühd*, s. 394. Keza Hennâd, *Zühd*, 1/464; Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/235) (M).

[←308]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/18.

[←309]

Kitabın yazma nüshasında hâşiyede şöyle yazılıdır: "Müellifin bu kelâmı aktarmasından, İmam Beyhakî'nin sûfî meşâyih ile sohbette bulunduğu anlaşılmaktadır. Çünkü *el-Hakâik* ve *Tabakatü's-Sûfiyye*'nin sahibi Ebû Abdurrahman-ı Sülemî'den çokça nakilde bulunmaktadır. Aynı şekilde *Risâle*'nin sahibi imam, üstat, Ebü'l-Kasım Kuşeyrî'nin şeyhi üstat Ebû Ali ed-Dekkak'tan da rivayette bulunmaktadır. Beyhakî'nin hocası Ebû Abdullah Hâkim'in de sûfî meşâyihten nakilleri ve onlarla sohbeti vardır. Bu kitaptaki pek çok rivayetten bu anlaşılmaktadır. Durum böyle olmasına rağmen hadisçilerden çok sayıda kimse sûfîlerin meşrebini inkâr eder, kabul etmez. Hatta bazıları Cüneyd-i Bağdâdî, İbn Atâ, Abdülkadir-i Geylânî gibi insanları bile kabul etmezler. Allah Teâlâ sırlarını âli eylesin."

[←310]

Sülemî, *Tabakat*, s. 45; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 5/195.

[←311]

Fudayl b. İyâz diyor ki: “Evet, Firdevs cennetinde bulunmayı, orada nebîler, sıddîklar, şehidler ve sâlihlerle birlikte rahmâna mücâvir olmayı istiyorsun, ancak bunun için hangi ameli işledin, hangi nefsânî arzunu terkettin, hangi öfkene hâkim oldun, aranız kopuk olan hangi akrabanı ziyaret ettin, kardeşinin hangi hatasını affettin, sana yakın olan hangi insandan Allah için uzaklaştın ve sana uzak olan hangi insanla Allah için yakınlık kurdun?” (Gazâlî, *İhyâ*, 2/158) (M).

[←312]

Nûr 24/54. Rivayet için bk. Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/244. Rivayet 64 numarada daha önce geçmişti. (M).

[←313]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/124.

[←314]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 325.

[←315]
Sülemî, *Tabakat*, s. 97.

[←316]

Sülemî, *Tabakat*, s. 214; Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 243.

[←317]

Sülemî, *Tabakat*, s. 215.

[←318]

Şam bölgesinde bir dağ (bk. Bekrî-i Endelûsî, *Mu‘cemü Me’sta‘cem*, 4/1162) (M).

[←319]
Sülemî, *Tabakat*, s. 367.

[←320]

Sülemî, *Tabakat*, s. 455. Bu rivayet 518 numarada tekrar gelecek. (M).

[←321]
İbn Asâkir, *Tehzîb*, 5/288.

[←322]

Bu şiirde dünya serveti kemiğe, onun peşinde koşanlar köpeğe benzetilmekte ve hesabının ağır olacağı ima edilmektedir. (M).

[←323]

Tâî’nin benzer bir sözü 425 ve 893 numaralarda gelecek. (M).

[←324]

Bu rivayet 274 numarada daha önce geçmişti. (M).

[←325]
İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 211; İbnü'l-Cevzî, *İlel*, 2/809.

[←326]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 3/157, 7/90; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 28; Ebû Davud, *Merâsîl*, s. 240; İbnü'l-Cevzî, *İlel*, 2/797; Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/116; Râfiî, *Tedvîn*, 2/274; 3/141; 4/135.

[←327]

Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, 7/323 (nr.10457); Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, 2/182; Irâkî, *Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ*, 3/216.

[←328]

Hikmet sahibi zatlardan biri diyor ki: "İnsanda bir dil yanında iki göz ve iki kulak yaratılmıştır. İşitip gördükleri konuştuklarından fazla olsun diye" (Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 69) (M).

[←329]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 55; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/195.

[←330]
Enfâl 8/67.

[←331]
Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 283.

[←332]

İbn Abdülhakem, *Sîretü Ömer b. Abdülaziz*, s. 146. Bu rivayet daha önce 296 numarada geçmişti. (M).

[←333]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*’de benzerini rivayet etmiştir. s. 260.

[←334]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/152; 6/272; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 270; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 6/119.

[←335]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 273.

[←336]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/24.

[←337]

Cüneyd halka vaaz ederken büyüklerden biri, “Yâ Ebü’l-Kasım! Allah âlimi ilmin içinde (âmil) görmezse ondan razı olmaz. Sen gerçekten ilmin içinde isen, orada konuşmaya devam et, yok değilsen aşağı in” diye seslendi. Cüneyd hemen yerinden kalkıp aşağı indi ve iki ay evine kapandı. Daha sonra dışarı çıktı ve, “Hz. Peygamber’in (s.a.v), ***‘Âhir zamanda kavmin önderi onların en rezilleri olacaktır’*** hadisi bana ulaşmamış olsaydı yanınıza gelmezdim” dedi (Kelâbâzî, *Taarruf*, s. 163) (M).

[←338]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/32.

[←339]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/10; İbn Asâkir, *Tehzîb*, 2/193.

[←340]
İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/219.

[←341]

İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/220.

[←342]

İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/220. Bir sonraki rivayette geleceği üzere, içeri giren zat dünyalık bir şeyle uğraşmasını uygun görmemiştir. (M).

[←343]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/339. Burada sakalının darmadağınık olduğunu değil de taranmaya ihtiyacı olduğunu düşünmek yerinde olacaktır. (M). Bu rivayet 893 numarada tekrar gelecek. Ayrıca 402 numarada benzer mânayla da geçmektedir. (M).

[←344]

Bu rivayet 893 numarada tekrar gelecek. 331 numarada da benzer mânayla geçmişti. (M).

[←345]
İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/196.

[←346]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/22.

[←347]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/392.

[←348]
Mâlik'in benzer sözleri 823 ve 824 numalarda gelecek. (M).

[←349]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/363.

[←350]

Amr b. Avf Ensârî anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v) cizye tahsili için Ubeyde b. Cerrâh'ı Bahreyn'e gönderdi. Ubeyde cizyeyi toplayıp Medine'ye geri döndü. Ensar Ebû Ubeyde'nin gelişini işitince Resûlullah ile birlikte sabah namazını kıldılar. Hz. Peygamber (s.a.v) namazı kılıp camiden ayrılınca karşısına çıktılar. Peygamber Efendimiz onları görünce tebessüm etti ve, ***"Sanırım, Ebû Ubeyde'nin Bahreyn'den bir şeyler getirdiğini duydunuz"*** buyurdu. Onlar da, "Evet yâ Resûlallah" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v) onlara şöyle buyurdu: ***"Size müjde olsun, bunu bekleyiniz*** *(alacaksınız)****. Vallahi ben sizin fakir olmanızdan değil de dünya malının öncekilerde olduğu gibi sizin de elinize bolca geçmesinden, onlar gibi sizin de dünya malına dalmanızdan ve en nihayet onlar gibi helâk olmanızdan korkarım"*** (Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, 2/421-422. Keza Buhârî, Rikâk, 7; Müslim, Zühd, 6) (M).

[←351]

Sülemî, *Tabakat*, s. 13.

Lokman (a.s) oğluna yaptığı nasihatte şunları söylemiş: “Yavrum! Güzel ahlâka sahip olmanın, iyi bir dinî hayat sürme yolunda sağladığı faydalardan biri de zühddür. Kim zühd yolunu tutarsa Allah katındakine talip olur. Allah katındakine talip olan ise Allah için amel eder. Kim de Allah için amel işlerse Allah onu mükâfatlandırır” (Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü’l-Kulûb*, 1/263) (M).

[←352]

Yazma nüshanın hâşiyesinde şu not vardır: "Bu mezkûr lafız, yani, ***'Dünya müminin zindanı, kâfirin cennetidir'*** hadisi, hadis kitaplarında rivayet edilmiştir. Fudayl b. İyâz da -Allah onun sırrını yüceltsin- muhaddislerden sayılan bir insandır. Hâfız Beyhakî gibiler bu hadisi rivayet edip, sıhhatini onaylamışlardır. Ama Sâgânî gibiler bunu mevzu hadislerden saymışlardır ki, bu sözleri doğru değildir" (bk. *Mevzûâtü's-Sâgânî*, s. 48).

[←353]

Müslim, Zühd, 1; Tirmizî, Zühd, 16; İbn Mâce, Zühd, 3; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/323, 389, 485; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 6/289; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/604; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, 3/150; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/289; *Keşfü'l-Estâr*, 4/247-248. Bu hadis geniş haliyle 472 ve 818 numaralarda tekrar gelecek. (M).

[←354]

Ebü'd-Derdâ diyor ki: "Bir şahsın sizin en zâhidiniz olduğuna yemin ederseniz, ben de onun en hayırlınız olduğuna yemin ederim" (İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 193) (M).

[←355]

Hz. Âişe (r.anh) anlatıyor: Ensardan bir hanım yanıma gelmişti. Resûlullah'ın (s.a.v) yatağının katlanmış çuhadan olduğunu görünce evine gitti ve içi yün bir yatak gönderdi. Resûlullah eve gelince, ***"Bu neyin nesidir?"*** diye sordu. Ben, "Ensardan falanca kadın yanıma gelmişti; sizin yatağınızı görünce bunu gönderdi" dedim. ***"Onu geri gönder"*** buyurdu. Ben ise göndermedim, çünkü evimde bulunması hoşuma gidiyordu. Ancak Resûlullah (s.a.v) üç kez geri göndermemi isteyerek şöyle buyurdu: ***"Ey Âişe, onu iade et. Vallahi, dilesem, Allah dağlar kadar altın ve gümüş verir."*** Bunun üzerine geri gönderdim (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 30-31. Keza Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/102; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 4/202; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 11/292) (M).

[←356]

İbrahim-i Teymî diyor ki: “Ashapla sizin aranızda ne kadar da fark var. Dünya onlara yöneldi, onlar ise kaçtılar. O sizden yüz çevirdi, siz ise peşinden koşuyorsunuz” (İbnü’l-Mübârek, *Zühd*, s. 194) (M).

[←357]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/267; Fesevî, *Ma'rife*, 2/14.

[←358]

Abdullah b. Mesud anlatıyor: Resûlullah (s.a.v) bir gün hasır üzerinde uyumuş, hasır vücudunun yan tarafında iz yapmıştı. Bunu gören bizler, “Yâ Resûlallah! Müsaade etseniz de altınıza daha yumuşak bir şey sersek” dedik. Resûlullah (s.a.v) ise şöyle buyurdu: ***“Dünyaya benim ne ülfetim var ki! Benimle dünyanın misâli, bir yaz günü yolculuk yapıp bir ağacın gölgesinde kestiren, sonra da orayı terkedip yoluna devam eden yolcuya benzer”*** (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 27. Keza *el-Müsned*, 1/391, 441; Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, 10/326) (M).

[←359]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 3/194.

[←360]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/10; Sülemî, *Tabakat*, s. 100; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakat*, s. 32; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 3/146.

[←361]

İbnü's-Semmâk şöyle diyordu: "Zâhid, sevinç ve hüzünlerin kalbinden çıktığı insandır. Böyle biri eline geçen dünyalıkla sevinmez. Dünyalık bir şeyden de üzülmez. Sabaha çıktığında, elinde bir şey var mı, yok mu aldırmaz" (Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, 1/267) (M).

[←362]
Fütüvvet: Mümin kardeşi adına fedakârlık etmek. (M).

[←363]

Sülemî, *Tabakat*, s. 126. bk. Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/231; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakat*, s. 35; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 18.

[←364]
Sülemî, *Tabakat*, s. 314; Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/353.

[←365]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 5/235.

[←366]

Sülemî, *Tabakat*, s. 341.

[←367]

Kasas 28/83.

İbnü's-Semmâk halifelerden birinin huzuruna girer. Halife o an elindeki bardakla su içmektedir. Halife, "Bana nasihat eder misiniz?" deyince ona sorar: "Susuzluktan kırıldığın bir vakit, bütün servetin karşılığında bu bir bardak suyu vermeyi teklif etseler, hepsini verir miydin?" Halife, "Verirdim" deyince, İbnü's-Semmâk, "Peki, halifeliği bırakman karşılığında suyu teklif etseler, ne derdin?" diye sorar. Halife yine, "Hilâfeti bırakırdım" cevabını verir. İbnü's-Semmâk ona şöyle söyler: "O halde bir bardak su etmeyen mülkünle böbürlenme" (Gazâlî, *İhyâ*, 4/121) (M).

[←368]

Süyûtî'nin *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/444'te belirttiğine göre, bunu İbn Ebû Hâtim rivayet etmiştir.

[←369]

Nefsimin arzuladığı şeyleri istemeden bana gösterir. (M). Rivayet için bk. Sübkî, *Tabakat*, 1/150; Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/169.

[←370]

İbnü'l-Ebbâr, *Kitâbü'l-Mu'cem fî Ashâbi Ebû Alî es-Sadefî*, s. 256.

[←371]

Bir adam Hasan-ı Basrî'ye sorar: "Ey Ebû Saîd! Ben gecelerimi sağlık ve âfiyet içinde geçiriyorum. İbadete kalkmak istiyorum. Abdest suyumu da hazırladığım halde kalkamıyorum. Neden acaba?" Hasan-ı Basrî ona, "Günahların seni tutmuş bırakmıyor" cevabını verir (Sühreverdî, *Avârif*, 3/31) (M).

[←372]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/220. Ömer b. Abdülaziz'den gelen benzer bir şiir için 616 numaraya bakınız. (M).

Hâris-i Muhâsibî, kulun amele ilk önce nereden başlaması gerektiği sorusuna şu cevabı verir: "Rabbinin bir kulu olduğunu, efendin ve sahibin Allah'tan korkmadan kurtuluşun olmadığını, O'ndan korktuktan sonra artık senin için helâkın söz konusu olmayacağını bileceksin. Ne için yaratıldığını, bu fâni dünyaya niçin getirildiğini düşünüp tefekkür edeceksin. Ve boş yere yaratılmadığını, başı boş bırakılmadığını göreceksin. Çünkü sen bu dünyaya sınanıp imtihan edilmek için getirildin. Bakalım O'na itaat mi yoksa isyan mı edeceksin ve buradan ebedî azaba mı ebedî nimete mi erişeceksin? Rabbinin bir kulu olduğunu bilmek, niçin yaratıldığını, neden sınava tâbi tutulduğunu akletmek, sonunun mutlaka ebedî azaba veya sevaba yani ebedî nimetlere varış olduğunu öğrenmek, başlaman gereken ilk noktadır" (Muhâsibî, *er-Riâye li-Hukûkillâh*, s. 47) (M).

[←373]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/221.

[←374]

İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/221.

[←375]
İbn Manzûr, *Muhtasar*, 8/252.

[←376]

Müslim, ez-Zühd ve’r-Rekâik, baş tarafında; Tirmizî, Zühd, 16; İbn Mâce, Zühd, 3; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/323, 389, 485; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr,* 6/289; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/604; İbn Hacer, *el-Metâlibü’l-Âliye*, 3/150; Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, 10/289; *Keşfü’l-Estâr*, 4/247-248. Bu rivayet 436 ve 818 numaralarda da geçmektedir. (M).

[←377]

Beyhakî, *Menâkıbü'ş-Şâfiî*, 2/180; Râzî, *Menâkıbü'ş-Şâfiî*, s. 319.

Abdullah b. Mesud şöyle demiştir: "Allah'a kavuşmadan mümine rahat yoktur." Vekî' b. Cerrâh, *Zühd*, 1/311. (M).

[←378]

Talâk 65/2. İbn Mâce, Zühd, 24; Dârimî, Rikâk, 16; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/178; *Zühd*, s. 45, 146; İbn Balabân, *el-İhsân*, 8/234; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/492; Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/166; Mizzî, *Tuhfe*, 9/165; Bûsîrî, *Misbâhü'z-Zücâce*, 2/342; İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/458; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 2/524.

[←379]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/278, 447; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/438; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 7/287; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 1/191; Beyhakî, *Âdâb*, s. 228; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 4/117-118 (nr. 4736). Bu rivayet 715 numarada tekrar gelecek. (M).

[←380]

Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 5/932.

[←381]

Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 7/74.

Müellif hadisin ardından şöyle söyler: "Abdullah b. Recâ-i Mekkî, bu hadisin rivayetinde tek kalmıştır. Ebû Hâtim'in İbrahim b. Muhammed-i Şâfiî, Ahmed b. Şebîb b. Saîd, İbn Recâ, Abdullah b. Ömer şeklindeki rivayeti onun adını Ubeydullah b. Ömer diye vereninkinden daha sahih gözükmektedir." Bu rivayet benzer ifadelerle 239, 240, 241 numaralarda da geçmektedir. (M).

[←382]

Katâde naklediyor: Mutarrif b. Abdullah bir gün, “İki adam görürsün. Bunlardan biri daha çok namaz kılmasına, oruç tutmasına ve sadaka vermesine rağmen diğeri ondan çok daha faziletlidir” dedi. “Bu nasıl olur?” diye sorulunca şu karşılığı verdi: “Allah’ın haram kıldığı şeylere karşı daha vera‘ sahibi olduğundan dolayı” (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 343) (M).

[←383]

Aynı rivayet 101 numarada daha önce geçmişti. (M).

[←384]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/347, Bişr b. Hâris'in sözü olarak rivayet edilmiştir.

[←385]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/343. bk. Râfiî, *Tedvîn*, 1/284. Benzer bir söz 989 numarada Hz. İsâ'dan gelecektir. (M).

[←386]
Sülemî, *Tabakat*, s. 96.

[←387]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/230. bk. İbn Asâkir, *Tehzîb*, 6/226; Fesevî, *Ma'rife*, 2/678; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/518.

[←388]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/230. bk. İbn Asâkir, *Tehzîb*, 6/226; Fesevî, *Ma'rife*, 2/678; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/518.

[←389]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/238; Fesevî, *Ma‘rife*, 2/678; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/516.

[←390]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/239; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/516.

[←391]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/63; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakat*, s. 321.

[←392]

Asmaî’nin bir bedevîden aktardığı benzer bir nasihat için 705 numaraya bakınız. (M).

[←393]

İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 11 (Nuaym b. Hammâd'ın ziyadelerinden).

[←394]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 106 (bir kısmı).

Ca‘fer-i Sâdık’a sorulmuş: “Dua ediyoruz, ancak kabul edilmiyor, nedendir?” O da şu cevabı vermiş: “Çünkü tanımadığınız bir zata niyaz ediyorsunuz da ondan” (Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 141) (M).

Süfyân-ı Sevrî Râbia’nın yanında, “Allahım, benden razı ol” diye dua edince, Râbia ona şöyle seslenir: “Kendisinden razı olmadığın zattan razı olmasını istemeye utanmıyor musun?” (Kelâbâzî, *Taarruf*, s. 120) (M).

[←395]

Havf: Allah'tan korkmak. (M).

[←396]
Şevk: Allah’a kavuşmaya iştiyak duymak. (M).

[←397]
Recâ: Allah’ın mağfiretini ümit etmek. (M).

[←398]

Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 20/159; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/74; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 5/284; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15/826. Benzer bir rivayet 775 numarada tekrar gelecek. (M).

"Ey müminler! Topluca Allah'a tövbe edin ki felâha eresiniz" (Nûr 24/1). Hâris-i Muhâsibî bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak şöyle söyler: "Allah Teâlâ önceki amellerini, günahlarına pişmanlık duyarak ve rablerine tövbe ederek düşünmelerini emretmiştir" (Muhâsibî, *er-Riâye li-Hukûkillâh*, s. 50) (M).

[←399]

Tirmizî, Zühd, 85; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 11; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 15/117-118; Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/178.

[←400]

Hz. Ömer şöyle demiştir: "Merhamet etmeyene merhamet olunmaz. Affetmeyen mağfiret olunmaz. Günahlarına tövbe etmeyen bağışlanmaz. Nefsini korumayan himaye edilmez" (Ebû Davud, *Zühd*, s. 98. Keza İbnü'l-Cevzî, *Târîhu Ömer*, s. 118) (M).

[←401]

“Şüphesiz O kendisine dönenleri bağışlayandır” (İsrâ 17/25). Saîd b. Müseyyeb bu âyetle ilgili olarak şöyle demektedir: “Günah işleyip tövbe eden, sonra tekrar günah işleyip tekrardan tövbe edenleri Allah bağışlar.” Ebû Davud, *Zühd*, s. 351. Keza İbnü’l-Mübârek, *Zühd*, s. 386 (Hüseyin Mervezî’nin ziyadelerinden); Taberî, *Câmi‘*, 15/51; Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/165; Beyhakî, *Şuabü’l-Îmân*, 5/7095. (M).

[←402]

Bir gün, Hz. Ali'nin huzurlarına biri geldi ve, "Yâ Ali! Ben bir günah işledim. Ne yapayım?" diye sordu. Hz. Ali, "Tövbe et" buyurdu. "Tövbe ettim, ama tövbemi bozdum." "Yine tövbe et." "Ne zamana kadar tövbe edeyim?" Hz. Ali ona şu karşılığı verdi: "Şeytan, yenilinceye kadar" (Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs*, s. 469-470) (M).

[←403]

Hasan-ı Basrî diyor ki: “Mümin günah işler, ancak buna devamlı üzüntü duyarak cennete girer” (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 381. Keza İbnü’l-Mübârek, *Zühd*, s. 52; Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, 10/199) (M).

[←404]

İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/226.

[←405]

Hattâbî, *Uzlet*, s. 80; Ebû Nuaym, *Hilye*, 4/323.

[←406]

“Her can kazandığıyla** (Allah katında) **rehin alınmıştır” (Müddessir 74/38; ayrıca bk. Tûr 52/21) (M).

[←407]

Aynı şiir daha önce 170 numarada geçmişti. (M).

[←408]

Sûfîlerden biri şöyle demiştir: “Sen bana gazap ederken, insanların beni senden korkuyor görmelerinden sana sığınırım” (Muhâsibî, *er-Riâye li-Hukûkillâh*, s. 234) (M).

[←409]

Hûd 11/114. Müellif, rivayetin ardından, "İsnadı zayıftır" der. Bu rivayetin geçtiği yerlere gelince: Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 12/173-174; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 7/39. Bu rivayet mevkuf olarak 102 ve 511 numaralarda geçmektedir. (M).

[←410]

Hûd 11/114. İbnü'l-Cevzî, *İlel*, 2/825; Ukaylî, *Duafâ*, 6/174. Bu rivayet merfû olarak 510, mevkuf olarak da 102 numarada geçmektedir. (M).

[←411]

İbnü'l-Mübârek; *Zühd*, s. 44, Nuaym b. Hammâd'ın ziyadesi olarak; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/145; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 17/284-285; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/202; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 14/339.

[←412]

Tirmizî, el-Birr ve’s-Sıla, 55. Şu ilâve vardır: ***“İnsanlara güzel ahlâkla muamele et”*** (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/153, 158, 177, 236; Dârimî, Rikâk, 74; Ebû Nuaym, *Hilye*, 4/378; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/54; Kudâî, *Müsned*, 1/379; İbnü’l-Ebbâr, *Mu‘cem*, s. 24; Sem‘ânî, *Edebü’l-İmlâ ve’l-İstimlâ*, s. 37).

[←413]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 75; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 8/119. Buralarda rivayet Musa aleyhisselâmdandır.

Abdülkadir-i Geylânî mücahede için on hasletin gerekli olduğunu söyler: **1.** İster doğru, ister yalan, ister kasten, ister yanlışlıkla Allah Teâlâ'ya and vermemeli, yemin etmemelidir. **2.** İster şaka, ister ciddi olarak yalandan sakınmaktır. **3.** Belli ve açık bir özrü olmadığı ve verdiği sözü yerine getirmeye gücü yettiği halde, sözünde durmamaktan kaçınmaktır. **4.** Mahlûkattan birine lânet ve insanlara eziyet etmekten sakınmaktır. **5.** Kendisine zulmedilse de, insanlardan birine beddua etmekten sakınmaktır. **6.** Ehl-i kıbleden bir kimseye şirk, küfür ve nifak ile asla şahitlik etmemektir. **7.** Kalpten veya dıştan bir günah işlememek, haramdan korunmak ve bütün uzuvları günahtan alıkoymaktır. **8.** Az ve çok kendine lâzım olan yiyeceğini insanlara yüklemekten sakınmaktır. **9.** İnsanlara tamah (hırs, aç gözlülük) etmeyip, insanların elinde bulunan şeyin onlarda olmamasını istememelidir. **10.** Tevazudur (Abdülkadir-i Geylânî, *Gunyetü't-Tâlibîn*, s. 493-494) (M).

[←414]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 9/350; Sülemî, *Tabakat*, s. 18.

[←415]

Ebü'l-Hasan Bûşencî şöyle demiştir: "Nefsini zelil edeni Allah aziz eder. Nefsini aziz edeni Allah insanların gözünde zelil eder" (Sülemî, *Cevâmiu Âdâbi's-Sûfiyye*, s. 342).

Fudayl b. İyâz şöyle demiştir: "Nefsinde bir kıymet görenin tevazudan nasibi yoktur" (Sühreverdî, *Avârif*, 3/5) (M).

[←416]

Sülemî, *Tabakat*, s. 455. Bu rivayet 398 numarada daha önce geçmişti. (M).

[←417]
Şah Şücâ‘-i Kirmânî der ki: “Fazilet sahipleri, faziletlerini görmedikleri sürece fazilet sahibidirler. Faziletlerini gördüler mi, artık faziletleri kalmaz. Velâyet sahipleri, velî olduklarını görmedikleri müddetçe velâyet sahibidirler. Velî olduklarını gördüler mi, artık velîlikleri kalmaz” (Hücvîrî, *Keşfü’l-Mahcûb*, s. 240) (M).

[←418]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/109. Bu rivayet 901 numarada tekrar gelecek. (M).

[←419]

Ebü'l-Mevâhib-i Şâzelî der ki: "Riyakârın alâmeti odur ki, kendisine bir noksanı gösterildiği zaman, nefsinden yana çıkar" (Şa'rânî, *Velîler Ansiklopedisi*, 3/1086) (M).

[←420]

İbn Mâce, Fiten, 16; Bûsîrî, *Zevâid*, 2/295; Hâkim, *el-Müstedrek,* 1/4; 3/270; 4/328; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 20/36-37, 154, 2/323-324; Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/5, 15; Kudâî, *Müsned*, 2/148, 252.

[←421]

Ebû Nuaym, *Târîhu İsbahân*, 2/66; *Hilye*, 7/122; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 7/255; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 3/485, 814; Behşel, *Târîhu Vâsıt*, s. 220; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, 3/186; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 393 (Şeddâd b. Evs'in sözü olarak); İbn Ebû Hâtim-i Râzî, *İlelü'l-Hadîs*, 2/124 (Şeddâd b. Evs'in sözü olarak).

Beyhakî rivayetin ardından hadiste geçen neâyâ'nın neiy kelimesinin çoğulu olup, helâk olan (ölen insan) anlamında olduğunu belirtir. Ayrıca bk. İbnü'l-Esîr, *Nihâye*, 5/85-86; Elbânî, *Sahîha*, 2/20-21. (M).

[←422]

Abdülkadir-i Geylânî der ki: “Sizleri yalancı ve sahtekâr görüyorum. Sözlerinizde ve işlerinizde hep böylesiniz. Gizli yaptığınız işlerde yine öylesiniz. Açık yaptığınız işlerde yine aynı yolu takip etmektesiniz. Sebatlı haliniz yok. Söze gelince bol, fakat sebatsız ve devamsız. Her zaman sözleriniz yalnız kalmakta. Buna iş eklense bile ihlâs olmadığı için bir şeye yaramıyor. Hele tevhid haline hiç yanaştığınız yok” (Abdülkadir-i Geylânî, *İlâhî Armağan*, s. 112) (M).

[←423]

İbn Ebü’d-Dünyâ, *Muhâsebetü’n-Nefs*, s. 97. Merfû olarak: Ebû Davud, Cihâd, 26.

[←424]

Hûd 11/15.

[←425]

Abdülkadir-i Geylânî der ki: “Ey münafıklar! Bulunduğunuz halden dönünüz. Bu kaçak halinizden vazgeçiniz. Halinize şeytan da gülüyor. Neden şeytanı güldürüyorsunuz? Size ayıp değil mi? Siz böyle yaptıkça, şeytan neşeleniyor. Siz, bu durumda ne yapsanız makbul olmaz. Çünkü kıldığınız namaz halk için, tuttuğunuz oruç yine halk için, hiçbiri Hak için değil. Hep işleriniz böyle... Sadaka verseniz halktan fayda umuyorsunuz. Bir düşküne zekât verseniz, karşılığında onu çalıştırmak dilersiniz. Siz alnına kötü damga vurulacak insanlarsınız, ne çare ki, bu âlemde hatalar gizli kalmaya mahkûm... Yakında canınız cehenneme girer; hiç üzülmeyiniz” (Abdülkadir-i Geylânî, *İlâhî Armağan*, s. 71) (M).

[←426]

Rûm 30/39; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/408.

[←427]

Tirmizî, Zühd, 61; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/148; 5/259; *Zühd*, s. 15; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 17/269-270; İbn Ebü'd-Dünyâ, *es-Samt ve Âdâbü'l-Lisân*, s. 175-176; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 43; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 14/317; Hattâbî, *Uzlet*, s. 14; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/271; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/1813; Beyhakî, *Âdâb*, s. 234; İbn Ebû Âsım, *Zühd*, s. 12; Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/9; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 5/161.

[←428]

Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, 8/197; Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, 10/299.

[←429]

Buhârî, *Edebü'l-Müfred,* s. 111; Tirmizî, el-Birr ve's-Sıla, 62; İbn Mâce, Zühd, 29; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/392; *Zühd*, s. 397; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/324; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Samt*, s. 177-178; İbn Balabân, *el-İhsân*, 1/349.

[←430]

Sülemî, *Tabakat*, s. 96.

[←431]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/143

[←432]

Halid-i Rib'î anlatıyor: Lokman Hekim marangozluk yapan Habeşli bir köleydi. Bir gün efendisi, "Bana bir koyun kes" demiş. O da kesmiş. Efendisi, "Bana koyunun en güzel iki parçasını getir" demiş. O da diliyle kalbini getirmiş. Efendisi, "Bu ikisinden daha güzel bir tarafı yok muydu?" diye hayretini bildirmiş. O da, "Hayır" demiş. Efendisi buna bir şey dememiş. Başka bir zaman yine, "Bana bir koyun kes" demiş. O da kesmiş. Efendisi, "Onun en kötü iki parçasını at" demiş. O da diliyle kalbini atmış. Buna şaşıran efendisi, "Bana en iyi iki parçasını getirmeni istedim. Diliyle kalbini getirdin. En kötü iki parçasını at dedim, bu sefer yine aynı parçaları, diliyle kalbini attın. Neden?" diye sormuş. Lokman Hekim ona şu cevabı vermiş: "Bu ikisi temiz olduklarında onlardan güzeli yoktur, ama kötü olduklarında da onlardan kötüsü yoktur" (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 84) (M).

[←433]

Ebû Ali b. Kâtib diyor ki: “Allah korkusu bir kalbe yerleşti mi dil artık boş şeyler konuşmaz” (Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 31) (M).

[←434]

Sülemî, *Tabakat*, s. 143.

[←435]

İbn Asâkir, *Tehzîb*, 5/278.

[←436]

Denildi ki: “Gözlerin şükrü arkadaşında gördüğün ayıba gözünü kapaman, kulakların şükrü onda işittiğin ayıba kulağını tıkamandır” (Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 95-96) (M).

[←437]

Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1/220; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/248-249.

[←438]

Eskiden mahallelere kanallarla içme suyu sağlanırdı. Muhammed b. İshak geceleyin bu suyu evde saklayıp ihtiyaçları için kullanmadıklarını söylüyor. Gece gereksinim olduğunda su ihtiyaçlarını kuyudan karşıladıklarını ve fazlasını geri döktüklerini, dolayısıyla gereksiz yere evde su tutmadıklarını ifade ediyor. (M).

[←439]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/68.

[←440]

İbn Ebû Hâtim, *Cerh*, 2/294; Fesevî, *Ma'rife*, 2/254-255; İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/340.

[←441]

Abdülkadir-i Geylânî der ki: "Cemaat! Yanınızda İslâm dinine uyan bir haliniz kalmadı ki... Onu, zâhirde elinizden bıraktınız. İç âleminize zaten geçirmediniz. Nefsin hilesine kandınız. Allah'ın hilmine aldandınız. Her gün biraz daha dinden uzaklaştınız. Allah Teâlâ'nın hilmi sayesinde bu âlemde gazaba da uğramadınız. Bir gün burayı bırakır, öbür âleme göçersiniz. O gün mevlâ her yanınızdan tutar, azaba atar" (Abdülkadir-i Geylânî, *İlâhî Armağan*, s. 173) (M).

[←442]

İbn Sa‘d, *Tabakat*, 5/368; İbn Asâkir, *Tehzîb*, 3/239-240.

[←443]

Dirhemin altıda biri. (M).

[←444]

Şa‘rânî’nin *Tabakat*’ta belirttiğine göre (1/69), İbrahim b. Edhem bu beyitle çok temsil getirirmiş. Keza bk. Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/10; İbnü’l-Mülakkın, *Tabakat*, s. 374-375.

Bu beyitte kadının -kendisini sevenler hariç- her hâlükârda içinde rüşvet kokusu olan hediyeleri almaması, bunun yerine sade yemekle yetinmesinin fazileti vurgulanmaktadır.

[←445]

Müslim, Rikâk, 99.

[←446]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/32; Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sagîr*, 1/240; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1/82.

[←447]
bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/420, 423; Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, 1/82; *Mecmau'z-Zevâid*, 1/188.

[←448]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/420, 423; İbn Ebû Âsım, *es-Sünne*, s. 12.

[←449]

Yazma nüshada hâşiyede şu not vardır: İbn Hacer-i Askalânî *Taglîku't-Ta'lîk* adlı eserinde şöyle demiştir: "Hâkim Ebû Abdullah'ın belirttiğine göre, cumhur mütekaddimîn imamlara göre, sahâbenin tefsirleri merfû hükmündedir. Bazı muhakkikler ise, esbâb-ı nüzûlle ilgili açıklamalarının merfû hükmünde olduğunu söylerler. Ben de diyorum ki: Hâkim'in nakline göre bu söz Resûlullah'tan (s.a.v) gelen merfû hadis hükmünde olmaktadır."

[←450]

Yusuf 12/42. İbn Abbas ve İkrime gibilerin, âyetteki zamirin merciini Hz. Yusuf'a ait ederek yukarıdaki şekilde anladıkları rivayet edilmektedir. Görülen o ki Beyhakî de bunu tercih etmektedir. Ancak aslolanın, zamirin merciinin Hz. Yusuf'un ricada bulunduğu kimse olduğu da söylenmiştir. Bu durumda âyet şu meâle gelmektedir: ***"O iki kişiden kurtulacağını sandığı kimseye dedi ki: 'Beni efendin*** *(kralın)****ın yanında an*** *(benim suçsuz olduğumu krala hatırlat)****.' Fakat şeytan o adama*** *(Yusuf'un durumunu)* ***efendisine anmayı unutturdu"*** (bk. İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/591) (M).

[←451]
Yusuf 12/70.

[←452]

Yusuf 12/52.

[←453]

bk. Yusuf 12/24.

[←454]

Yusuf 12/53. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/543. Bu konuyla ilgili rivayetler 358, 556, 557, 558 numaralarda da geçmektedir. (M).

[←455]

Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/346. Bu konuyla ilgili rivayetler 358, 555, 557, 558 numaralarda da geçmektedir. (M).

[←456]

Yusuf 12/24.

[←457]

Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/346; Taberî, *Câmi'*, 12/111; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 4/521. Bu konuyla ilgili rivayetler 358, 555, 556, 558 numaralarda da geçmektedir. (M).

[←458]
Yusuf 12/24.

[←459]

Taberî, *Câmi'*, 12/111. Tetkike değer isnadı yoktur. Bu konuyla ilgili rivayetler 358, 555, 556, 557 numaralarda da geçmektedir. (M).

[←460]

İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/472; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 5/269. Bu rivayet daha önce 121 numarada geçmişti. (M).

[←461]

Tûl-i emel: Hiç ölmeyecekmiş gibi ileriye dönük planlar yapmak, ölümü akla getirmemek, dünyaya iyice dalmak. (M).

[←462]

Buhârî, Rikâk, 4. Şu lafızla rivayet etmiştir: Hz. Peygamber (s.a.v) bir çizgi çizdi ve, *“**Bu emel, bu da eceldir. İnsan bu hal üzere iken** (emel ederken) **yakın çizgi** (ecel) **ona geliverir”*** buyurdu (bk. Mizzî, *Tuhfe*, 1/91; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 3/368).

[←463]

Buhârî, Rikâk, 5; Müslim, Zekât, 115; Tirmizî, Zühd, 28; Sıfatü'l-Kıyâme, 22; İbn Mâce, Zühd, 27; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/119, 192 Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 14/283; Vekî' b. Cerrâh, *Zühd*, 2/433-434; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 87; İbn Hibbân, *Ravza*, s. 129; Kudâî, *Müsned*, 1/349; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/368; *Erbaûn*, s. 50; *Âdâb*, s. 491 (Şöyle rivayet eder: ***"İki şey onda genç kalır: Mala karşı hırs, yaşama karşı hırs"***).

[←464]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/18; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 14/285; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 86.

[←465]

Buhârî, *Edebü'l-Müfred,* s. 88; *et-Târîhu'l-Kebîr*, 3/275; Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, 1/371-372; *Mecmau'z-Zevâid*, 2/325; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15/382.

[←466]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 320: Ebû Zerr'in Hz. Ömer'e tavsiyesi şeklinde.

[←467]

Buhârî, Rikâk, 4; Vekî‘ b. Cerrâh, *Zühd*, 2/439-441; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 130; İbnü’l-Mübârek, *Zühd*, s. 68; Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/76; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/281; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 11/236 (Hem mevkuf hem de merfû olarak geldiğini söyler).

[←468]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/272; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 48.

[←469]

27 ve 28 numaralı rakamlarda geçti. Ayrıca bk. İbn Ebû Hâtim, *Cerh*, 1/101.

[←470]

Sülemî, *Tabakat*, s. 36.

[←471]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 269.

[←472]

Benzer bir rivayet 575 numarada geçmektedir. (M).

[←473]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/361; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, 2/319; *Menâkıbü Ma'rûfi'l-Kerhî*, s. 101-102. Benzer bir rivayet 574 numarada daha önce geçti. (M).

[←474]

İbn Asâkir, *Tehzîb*, 6/225.

[←475]

Çünkü herkes nihayetinde istediğini elde ederdi. Keza herkes gururlanılan şeylere sahip olma fırsatını ele geçirirdi. (M). (Avn b. Abdullah'tan gelen benzer bir rivayet için 908 numaraya bakınız) (M).

[←476]

Sülemî, *Tabakat*, s. 243; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/392.

[←477]
Sülemî, *Tabakat*, s. 368.

[←478]
Sülemî, *Tabakat*, s. 111.

[←479]

Ebû Tâlib-i Mekkî şöyle demiştir: "Zühdün özü ölümü beklemek ve kasr-ı emel sahibi olmaktır. Çünkü bu ikisinde mal biriktirmeyi terketmek, amelleri güzel yapmak vardır" (Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, 1/251) (M).

[←480]

Râfiî, *Târîhu Kazvîn*, 1/295 (Burada olayı anlatan Muhammed b. İsmail b. Ebû Fudeyk’tir).

[←481]

İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, 3/123.

[←482]

Yaşlılık ve vefatı iki ayrı ölüm olarak değerlendiriyor. Yaşlılık vefatın yaklaştığını haber vermesi ve ibadete yöneltmesi nedeniyle ölüme göre daha faydalı ve cömert olmaktadır. Ancak şiirin Arapça'sında geçen 'ecdâ' kelimesini 'ihdâ' diye okuyacak olursak ibare şöyle olur: "Yaşlılık biri değil mi iki ölümden." (M).

[←483]

Muhammed b. Ahmed-i Abbâdî bunu *Tabakatü'l-Fukahâi'ş-Şâfiiyye*'de zikretmiştir (s. 99; Keza bk. Sübkî, *Tabakat*, 3/171; Sa'lebî, *Yetîmetü'd-Dehr*, 4/413).

[←484]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/136; İbn Balabân, *el-İhsân*, 2/43; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* 1/198; Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/254; Ebû Davud-i Tayâlisî, *Müsned*, s. 169-170; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 3/214; Beyhakî, *Âdâb*, s. 334. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/288.

[←485]
Kasas 28/24.

[←486]
İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* 13/216; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/406

[←487]
Kasas 28/24.

[←488]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/18; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/406.

Ebû Talha diyor ki: "Resûlullah'a (s.a.v) açlıktan şikâyet ettik, karınlarımıza bağladığımız taşları bir bir çıkardık. Hz. Peygamber (s.a.v) ise karnından iki taş birden çıkardı" (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 256) (M).

[←489]

Bekr b. Abdullah-ı Müzenî Basra Mescidi'nde şunu söylemiştir: "Resûlullah'ın (s.a.v) ashabının güzel giyinenleri giyinmeyenleri yermez, güzel giyinmeyenler de giyinenleri ayıplamazdı" (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 442) (M).

[←490]

Sülemî, *Tabakat*, s. 78-79.

[←491]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/116; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/217.

[←492]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/123; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/223.

[←493]

Seleme b. Âdem b. Ebû Âmir anlatıyor: Âmir'in kardeşinin kızı bir gün sütlü pide pişirerek iftar etmesi için Âmir'e getirir. Bu arada bir dilenci gelir ve, "Şu aç karnı doyuracak kimse yok mu" diye seslenir. Âmir genç kıza, "Kardeşimin kızı! Bu benimdir değil mi? Dilediğimi yapabilirim değil mi?" diye sorar. Genç kız da, "Elbette" cevabını verir. Âmir de kalkıp pideyi dilenciye verir. Kızcağız bundan alınır. Âmir de ona, "Haydi bana bir şeyler getiriver" der. O da bir parça hurma getirir. Âmir bunları yiyip üzerine su içer. Ardından ona şöyle seslenir: Kardeşimin kızı! Karın bir kaptır. İçini ne ile doldurursan dolar. Âhiret için önden gönderdiğin yanında azık olarak kalır" (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 318-319) (M).

[←494]

Lokman Hekim oğluna şöyle demiş: “Yavrum! Doyduktan sonra yeme. Çünkü doyduktan sonra yemektense bir nebzesini köpeğe vermen senin için daha hayırlıdır” (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 123) (M).

[←495]

Sülemî, *Tabakat*, s. 13. Burada bir üçüncü huy daha zikreder: Çok konuşmak.

[←496]

Sülemî, *Tabakat*, s. 214.

Kâsım-ı Cûî diyor ki: “Zühd, insanın karnına sahip olduğu kadardır. Karnına ne kadar sahip olursan o kadar zâhidsindir” (Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü’l-Kulûb*, 1/252) (M).

[←497]
İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/223.

[←498]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/125; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 6/80.

[←499]

Sübkî, *Tabakat*, 2/36.

[←500]

Ruveym şöyle demiştir: “Tevazu, gaybı bilen Allah karşısında kalbin kendisini zelil görmesidir” (Kelâbâzî, *Taarruf*, s. 114) (M).

[←501]
Sülemî, *Tabakat*, s. 37-38.

[←502]

İbnü'l-Cevzî, *Sîret*, s. 257, 261; Fesevî, *Ma'rife*, 1/588 (Mis'ar b. Kidâm'dan gelen benzer bir şiir için 468 numaraya bakınız) (M).

[←503]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/272; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, 4/271.

[←504]

İmam Şâfiî diyor ki: "Allah'ın, kalbini açıp ilimle nimetlendirmesini isteyen insanın **1.** (İnsanlardan uzaklaşıp) halvete çekilmesi, **2.** Az yemesi, **3.** Sefihlerle birlikte bulunmaktan kaçınması, **4.** İnsaf ve edep sahibi olmayan ilim ehline buğzetmesi gerekir" (Nevevî, *Bustânü'l-Ârifîn*, s. 131) (M).

[←505]

İbrahim b. Havvâs şöyle demiştir: “Kalbin ilâcı beş şeydir: **1.** Tefekkür ede ede Kur’an okumak. **2.** Karnı boş bırakmak. **3.** Gece ibadete kalkmak. **4.** Seher vakitlerinde tazarru ile rabbe niyaz etmek. **5.** Sâlihlerle birlikte oturmak” (Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 28) (M).

[←506]

Amr b. Muhâcir anlatıyor: "Ömer b. Abdülaziz'in halvete çekildiği bir ev vardı. Bu evde Resûlullah'tan (s.a.v) geriye kalan, fistoyla kenarları süslenmiş bir sedir, su içmek için geniş bir kâse, içine bir şeyler koymaya yarayan ağız tarafı kırık bir küp, içi lifle dolu deriden bir yastık, üzerinde Resûlullah'ın (s.a.v) saç döküntüleri bulunan ve Cermek keçelerine benzer bir yaygı bulunuyordu. Ömer b. Abdülaziz Kureyşliler'e şöyle seslenmişti: Ey Kureyşliler! İşte bunlar Allah'ın sizlere ikramda bulunup şereflendirdiği zatın mirası. O, gördüğünüz gibi, böyle bir hayatla dünyadan ayrılmıştır" (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 19) (M).

[←507]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/259; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, 8/281-282, 254-255; Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, 9/59; 10/262. Heysemî rivayetle ilgili olarak şöyle der: Bu rivayetin zayıf olduğunu gösteren hususlardan biri de Abdurrahman b. Avf’ın Bedir ve Hudeybiye’ye katılanlardan biri olması yanında cennetle müjdelenen on sahâbîden olmasıdır (Mâlûm olduğu üzere bu on kişi sahâbenin en faziletlileridir). Abdurrahman’ın aşere-i mübeşşereden olması rivayetin sahih olmadığını gösteren delillerdendir. (M).

[←508]

Benzer ifadelerle: Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/217-218; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/305.

[←509]

İbnü'l-Cevzî, *Sîret*, s. 183.

[←510]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/344.

[←511]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/6381.

[←512]
Fesevî, *Ma‘rife*, 2/420.

[←513]
Sübkî, *Tabakat*, 4/5; İsnevî, *Tabakatü'ş-Şâfiiyye,* 1/222.

[←514]

Muhârib b. Disâr şöyle demiştir: “Komşularım haset edip, bunu da nereden almış dememeleri için yeni elbise giymekten kaçınıyorum” (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 388) (M).

[←515]

Sa‘d b. İbrahim babasından naklediyor: Abdurrahman b. Avf’ın önüne iftar etmesi için yemek konulunca şöyle söyledi: “Benden daha hayırlı olan Mus‘ab b. Umeyr şehid edildiğinde hırkası kefeni olarak kullanıldı. Başı örtüldüğünde ayakları açıkta kalıyor, ayakları örtüldüğünde de başı açıkta kalıyordu.”

Râvi diyor ki: Zannedersem şunu da söyledi: “Benden daha hayırlı olan Hamza da şehid edildi. Daha sonra dünyanın nimetleri bizlere bolca ihsan edildi, nimetlerini elde ettik. Sevaplarımızın karşılığının dünyada verilmiş olmasından korkar olduk.” Sonra ağlamaya başladı ve yemeği yemedi (İbnü’l-Mübârek, *Zühd*, s. 183) (M).

[←516]

Ebû Sâlih anlatıyor: Resûlullah bir gün yemeğe davet edildi. Yemeği yedikten sonra Allah'a hamdetti, ardından da şöyle buyurdu: ***"Şu kadar zamandır karnıma sıcak bir yemek inmemişti"*** (İbn Mâce, Zühd, 10; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 17) (M).

[←517]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/370-371; İbn Asâkir, *Tehzîb*, 2/179; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, 4/153.

[←518]
Tekâsür 102/1.

[←519]

Müslim, Zühd, 3.

Kays b. Sa‘d hastalanmıştı. İhvanı kendisini ziyarette gecikince, niye ziyaretine gelmediklerini sordu. “Borçlarından dolayı sizden utanıyorlar” dediler. Bunun üzerine, “İhvanı ziyaretten alıkoyan malı Allah rüsvâ etsin” dedi ve bir tellâl gönderip, “Kimin Kays’a borcu varsa onu helâl etmiştir” diye ilân ettirdi. Akşam o kadar çok ziyaretçisi oldu ki, ziyaretçilerden kapının eşiği kırıldı (Sühreverdî, *Avârif*, 3/41) (M).

[←520]
İmâm-ı Rabbânî'den: "Dünya sevgisi bütün günahların başıdır. Dünyayı sevmeyi terketmek ise bütün ibadetlerin başıdır" (İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 1/166) (M).

[←521]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/388; ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 92; Sehâvî, *Makasıd*, s. 296 (Hz İsâ'nın ilk cümlesi 187 numarada geçmişti) (M).

[←522]
Âl-i İmrân 3/133.

[←523]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/33; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, 4/356-357.

[←524]

Buhârî, Zekât, 10; Müslim, Zekât, 66-68.

[←525]
Medine Kabristanı. (M).

[←526]

Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 3/830.

[←527]
İbn Mâce, Mukaddime, 21; Bûsîrî, *Zevâid*, 1/80.

[←528]

Ebû Davud, Et‘ime, 17; İbn Mâce, Mukaddime, 21; Ebü’ş-Şeyh, *Ahlâku’n-Nebî*, s. 170; Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, 11/287.

[←529]

İbn Mâce, Mukaddime, 21; Bûsîrî, *Zevâid*, 1/81 (Ahmed b. Menî'in *Müsned*'inde şu lafızla rivayet ettiğini söyler: Hz. Peygamber'in (s.a.v) arkasında yürüdüler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Önümde yürüyün. Ardımı meleklere bırakın."*** Bu rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/332; Ebü'ş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî*, s. 85; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15/411.

[←530]
Lokmân 31/19.

[←531]

Hatîb-i Bağdâdî, *el-Câmi‘ li-Ahlâkı’r-Râvî*, 1/396; Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, 8/83 (Taberânî, *Evsât*’ta rivayet etmiştir der).

[←532]

Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, 20/259; Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/174; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/350; Mizzî, *Tuhfe*, 8/503; Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, 5/201.

[←533]

Hatîb-i Bağdâdî, *el-Câmi‘ li-Ahlâkı’r-Râvî*, 1/396: “Kırbacını üzerlerine kaldırdı” ifadesiyle. Keza, Dârimî, Mukaddime, 46; İbnü’l-Mübârek, *Zühd*, s. 13 (Nuaym b. Hammâd’ın ziyadelerinden); İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 9/20; 11/107-108.

[←534]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 16; Dârimî, Mukaddime, 46; Hatîb-i Bağdâdî, *el-Câmi‘ li-Ahlâkı’r-Râvî*, 1/396 (Âsım b. Damre bir grup insanın Saîd b. Cübeyr’in ardından gittiklerini görünce onları bundan men etti ifadesiyle); İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 9/19.

[←535]
Hatîb-i Bağdâdî, *el-Câmi‘ li-Ahlâkı’r-Râvî*, 1/396.

[←536]
İbn Asâkir, *Tehzîb*, 5/285.

[←537]

İbnü'l-Cevzî, *Sîretü ve Menâkibü Ömer b. Abdülaziz*, s. 184; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ,* 18/170.

[←538]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/238; İbn Ebû Hâtim, *Kitâbü'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, 1/89.

[←539]

Vehb b. Münebbih aktarıyor: Hz. Musa İsrâiloğulları'na, "Ey İsrâiloğulları! Sizin en hayırlınızı bana getirin" demiş. Onlar da birini getirmişler. Hz. Musa adama sormuş: "En hayırlıları sen misin?" O da, "Öyle iddia ediyorlar" karşılığını vermiş. Adama, "Git, bana İsrâiloğulları'nın en kötü insanını getir" demiş. Adam gitmiş, bir müddet sonra tek başına gelmiş. Hz. Musa sormuş: "En kötülerini getirdin mi?" Adam, "Kendimi tanıdığım kadar onlardan hiç kimseyi tanımıyorum" cevabını vermiş. Hz. Musa da ona, "Gerçekten de sen en hayırlılarıymışsın" buyurmuş (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 118) (M).

[←540]

Müellif hadisin ardından şöyle söyler: “Bu hadisin senedinde zayıflık var.” Rivayet için bk. İbn Adî, *el-Kâmil*, 4/191; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 1/590; Sehâvî, *Makasıd*, s. 308 (nr. 779); İbn Hibbân, *Ravza*, s. 150 ***(“Kanaat tükenmeyen bir maldır”*** lafzıyla).

Ebû Bekir b. Münkedir anlatıyor: Şam emîri Habîb b. Ebû Seleme Ebû Zer’e 300 dinar göndererek, “Bununla ihtiyaçlarını görsün” der. Ebû Zer parayı getirene, “Bunu ona geri götürün. Allah için bizden daha garip birini bulamadı mı? Bizim başımızı sokacağımız evimiz, akşamleyin yanımıza gelen koyun sürümüz, bize hizmet sunan bir de câriyemiz var. Daha fazlasından korkarım” diye mazeret bildirir (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 214) (M).

[←541]

Buhârî, *Edebü'l-Müfred,* s. 113; Tirmizî, Zühd, 29; İbn Mâce, Zühd, 9; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/36; Beyhakî, *el-Erbaûne's-Sugrâ*, s. 87; Ukaylî, *ed-Duafâü'l-Kebîr*, 2/146; Kudâî, *Müsned*, 1/320; İbn Ebû Âsım, *Zühd*, s. 81-82; Humeydî, *Müsned*, 1/208-209. bk. Taberî, *Müntehab* (*Züyûlü Târîhi't-Taberî* içinde), s. 591; İbn Hacer, *İsâbe*, 2/440.

[←542]

İmâm-ı Rabbânî şöyle söyler: “Akl-ı selîmin mevlâsının rızâsı olmayan fâni bir lezzeti tercih etmesi doğru olmaz. Kaldı ki mevlâsı haram lezzetlerin yerine mubah lezzetlerden istifade etmesine izin vermiştir” (İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 1/144) (M).

[←543]
İbn Asâkir, *Tehzîb*, 5/199.

[←544]

İbrahim b. Şeybân'a sorulmuş: "Tevekkül nedir?" O da şu cevabı vermiş: "Allah ile senin arandaki bir sırdır. Sırrına kimsenin muttali olmaması gerekir" (Sülemî, *Cevâmiu Âdâbi's-Sûfiyye*, s. 320) (M).

[←545]

İbn Asâkir, *Tehzîb*, 5/280.

İbn Mesud diyor ki: "Şeytan her türlü isteğinde kulu yakalamak ister, ancak kul ondan kaçar. Fakat mala geldi mi, onu ensesinden yakalar" (İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 193) (M).

[←546]

Hâtim-i Esam, “Dört ilmi seçince bütünü ile âlemden kurtuldum” dedi. “Bunlar nedir?” sorusuna şu cevabı verdi: “Birincisi: Bildim ki, Allah Teâlâ’nın üzerimde hakkı vardır. Benden başka hiçbir kimse bu hakkı eda etme gücüne sahip değildir. Derhal bu hakkı ödemek için çalışmaya koyuldum. İkincisi: Kısmetime bir rızkın düştüğünü, hırsla çalışsam bile bunun artmayacağını anladım ve rızkı artırma kaygısından kurtularak rahatladım. Üçüncüsü: Kaçmakla kurtulamayacağım bir şeyin -ölümün- beni takip etmekte olduğunu anlayınca, derhal ona hazırlık yapmaya başladım. Dördüncüsü: Her şeyin sahibi olan bir ilâhım var. O benim her halime vâkıftır. İşte bu anlayışa ulaşınca O’ndan utandım. Yapılması uygun olmayan davranışları terkettim. Kul yüce mevlânın kendisine nazar etmekte olduğunu bilirse, kıyamet günü efendisinden utanacağı bir işi yapmaz” (Hücvîrî, *Keşfü’l-Mahcûb*, s. 92-93) (M).

[←547]
İbn Manzûr, *Muhtasar*, 8/251.

[←548]

İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/579.

[←549]
İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 198-199; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 208; Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/157, 241.

[←550]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/35; İbn Asâkir, *Tehzîb*, 2/178.

[←551]

Dirhemin altıda biri. (M).

[←552]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/13; İbn Asâkir, *Tehzîb*, 2/178.

[←553]

Bişr-i Hafî şöyle demiştir: “Zor ameller üçtür: Az malı olduğu zaman cömertlik, yalnız başına iken vera‘ ve takvâ sahibi olmak, kendinden korkulan kimse yanında hak ve doğru sözü söylemektir” (Abdülkadir-i Geylânî, *Gunyetü’t-Tâlibîn*, s. 202) (M).

[←554]

Ebû Nuaym, *Hilye* 10/324; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakat*, s. 70; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/20, 7/101.

[←555]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/349. Bu rivayet benzer ifadelerle 696 numarada tekrar gelecek. (M).

Ebü'l-Bahterî anlatıyor: Absoğulları'ndan bir zat, ilminden istifade etmek için Selmân'la arkadaşlık etmiş. Hiçbir işte onu yalnız bırakmamaya gayret ederek Selmân hamur yoğurmuşsa o pişirmiş, Selmân hayvanları sulamışsa o alafı hazırlamış. Nihayet suyu o vakitler kabarmış olan Dicle nehrine varmışlar. Selmân arkadaşına, "Bineğinden in de nehirden iç" demiş. Adam da inip içmiş. Ona, "Biraz daha iç" demiş. O da biraz daha içmiş. Ona sormuş, "Sence Dicle'nin suyunu ne kadar eksilttin?" Adam, "Hemen hemen hiç eksilmemiştir" cevabını vermiş. Selmân da ona, "İşte ilim de böyledir. Ondan alıp istifade edersin, ancak eksiltmiş olmazsın. O halde sana gerekli olan ilimden istifade edeceğini almaktır" demiş.

Selmân ile arkadaşlık yapan zat sonrasını şöyle anlatır: Den nehrini geçince karşımıza buğday ve arpadan harman yığınları çıktı. Selmân bana dedi ki: "Ey Absoğullu! Buraların hazinelerini bizlere ikram eden Hz. Allah'ın Hz. Peygamber (s.a.v) hayattayken de bu hazinelerden haberdar olduğunu biliyor musun?" Ben de, "Evet biliyorum" cevabını verdim. Sözüne şöyle devam etti: "Zâtından başka ilâh bulunmayan Allah'a andolsun ki, bizler o zamanlar akşama ve sabaha, yanımızda bir ölçek buğday bulunmaksızın çıkardık."

Adam sözüne devam ederek der ki: Yolumuza devam edip Celûlâ'ya geldik. Selmân burada Allah'ın müminlere ihsan ettiği altın ve gümüşten söz ettikten sonra dedi ki: "Ey Absoğullu! Buraların hazinelerini bizlere ikram eden Allah'ın Hz. Peygamber (s.a.v) hayattayken de bu hazinelerden haberdar olduğunu biliyor musun?" Ben de, "Evet biliyorum" cevabını verdim. Sonra şöyle devam etti: "Zâtından başka ilâh bulunmayan Allah'a andolsun ki, onlar o zamanlar akşama ve sabaha, yanlarında 1 dinar ve 1 dirhem bulunmaksızın çıkarlardı" (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 53. Keza Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/324; Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, 2/429-430) (M).

[←556]

Atâ naklediyor: Hz. Musa, “Yâ rabbi! İnsanların en iyi hükmedeni kimdir?” diye sual etti. Allah Teâlâ ona, “İnsanlara kendisine hükmeder gibi hükmedendir” buyurdu. “Kullarının hangisi en zenginleridir?” diye sordu. Allah Teâlâ, “Kendisine taksim ettiğim rızka en razı olanlarıdır” buyurdu. “Sizden en çok korkan kulunuz hangisidir?” diye sual etti. Allah Teâlâ, “Beni en iyi bilendir” buyurdu (İbnü’l-Mübârek, *Zühd*, s. 188) (M).

[←557]

Ebû Nuaym, *Hilye,* 10/236; Sülemî, *Tabakat*, s. 225; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakat*, s. 374-375; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 22.

[←558]
Kün: Ol. (M).

[←559]
Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/445.

[←560]
İnsan zenginleştikçe başına gelen musibetler artar. (M).

[←561]

Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 7/76; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 5/203.

[←562]

Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/315.

[←563]

Allah Teâlâ, ***"Seni fakir bulup zengin etmedi mi?"*** buyurmaktadır (Duhâ 93/8). Buradaki mâna Allah Teâlâ'nın ihtiyacı kadar bir zenginliği Hz. Peygamber (s.a.v) için münasip gördüğü, ihtiyacının üzerinde bir zenginliği tercih etmediğidir. Nitekim zenginlik kelimesi iki mânaya gelmektedir: **1.** İhtiyacından fazla mal sahibi olmak. **2.** Yetecek kadar mal sahibi olmak. İşte Allah Teâlâ bunu nebîsine vermiştir. Nitekim bir hadiste de şöyle geçmektedir: ***"Allahım! Âl-i Muhammed'in rızkını yetecek kadar ver"*** (Müslim, Zühd, 19).

[←564]

Kâ'b b. Sevvâr'ın âzatlısı Saîd b. Eymen anlatıyor: Resûlullah ashabına sohbet ederken fakir bir zat gelerek zengin birinin yanına oturdu. Zengin ondan kaçınır gibi elbisesini topladı. Bunu gören Hz. Peygamber'in (s.a.v) yüzünün rengi değişti ve, ***"Ey falanca! Yoksa zenginliğinin ona gitmesinden, fakirliğinin de sana geçmesinden mi korktun?"*** diye onu azarladı. Adam da, "Yâ Resûlallah! Zenginlik şer mi ki?" deyince Resûlullah, ***"Elbette. Zenginliğin seni cehenneme çağırırken, fakirliği onu cennete çağırmaktadır"*** buyurdu. Adam, "Peki beni bundan ne kurtarır?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v), ***"Malına ortak etmendir*** *(faydalandırmandır)****"*** buyurdu. Adam, "Bunu hemen yapayım" dedi. Diğeri ise, "Benim onun zenginliğine ihtiyacım yok" deyiverdi. Bunun üzerine Resûlullah, ***"Kardeşinin bağışlanmasını dile ve onun için dua et"*** buyurdu (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 66-67; Gazâlî, *İhyâ*, 3/366).

[←565]

Büyüklerden bir zat kibirlenen birine şöyle demiş: “Evvelin pis bir meni, sonun kokuşmuş leş. İkisi arasında ise necâset taşımaktasın” (Sühreverdî, *Avârif*, 3/16) (M).

[←566]

İsmail b. Abdullah b. Ebü'l-Muhâcir anlatıyor: Davud aleyhisselâm çok ağlıyor diye kınanınca şöyle demiş: "Bırakın beni, kemiklerin yakılacağı, sakalların tutuşacağı gün, ***'Allah'ın kendilerine verdiği emirlere baş kaldırmayan, kendilerine buyrulanı yerine getiren pek haşin melekler'*** (Tahrîm 66/6) benim için görevlendirilmeden önce, şu ağlama gününde ağlayayım" (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 112. Keza İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 166) (M).

[←567]

Fesevî, *Ma‘rife*, 2/253. Bu rivayet benzer ifadelerle 674 numarada daha önce geçmişti. (M).

[←568]

Her hususta Allah’a güvenip dayanmak, dünyevî endişelerden uzaklaşmak, her şeyi O’na havale etmek, maişet hususunda kaygı taşımamak. (M).

[←569]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/370; İbn Asâkir, *Tehzîb*, 2/182; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakat*, s. 8.

[←570]
Dirhemin altıda biri. (M).

[←571]
İbnü'l-Cevzî, *es-Sebât inde'l-Memât*, s. 96; Fesevî, *Ma'rife*, 2/410.

[←572]
Kehf 18/82.

[←573]

“Artık kazandıkları işlere karşılık az gülsünler, çok ağlasınlar” (Tevbe 9/82).

İbn Abbas bu âyetle ilgili olarak şöyle söylemiştir: “Dünyanın süresi azdır. Diledikleri kadar gülsünler. Ama dünya bitip rabbin huzuruna yürüdükleri zaman hiç kesilmeyecek bir ağlama tutturacaklardır” (Esed b. Musa, *Zühd*, s. 14. Keza İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/418; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, 3/265) (M).

[←574]

Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/421 (Âyetin açıklamasıyla ilgili olarak 861 numaraya da bakınız) (M).

Kays b. Ebû Hâzim anlatıyor: Abdullah b. Revâha bir gün ağlamış. Hanımı da ağlamaya başlamış. Eşine, "Sen niçin ağlıyorsun ki?" diye sormuş. O da, "Senin ağladığını görünce ben de ağladım" cevabını vermiş. Abdullah ona demiş ki: "Cehenneme gireceğim haber verildi ancak oradan çıkacağım haber verilmedi. Ben bu yüzden ağlıyorum" (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 294). ***"Sizden cehenneme uğramayacak yoktur"*** (Meryem 19/71) âyetini kastediyor olsa gerek. (M).

[←575]

Bir adam Hz. Ali'ye gelerek birini gammazlayınca, Hz. Ali ona, "Eğer doğru söylüyorsan (koğuculuk yaptığın için) sana kızarız, yalan söylüyorsan cezalandırırız, dilersen bu işin üzerine gitmeyiz" der. Adam da, "Ey müminlerin emîri! Ben bu işten vazgeçtim" diyerek pişmanlığını dile getirir (Gazâlî, *İhyâ*, 3/153) (M).

[←576]

Mutarrif b. Şihhîr’in hanımı veya ailesinden biri vefat etmişti. İhvanından bir grup, “Hadi kardeşiniz Mutarrif’e gidelim. Şeytan onunla baş başa kalıp bazı isteklerini yerine getirme fırsatı bulmasın” dediler. Evine vardıklarında, onu saçlarını yağlamış olduğu halde güzel bir görünümle karşılarında buldular. “Bir şeyden korktuk da! Umarız Allah sizi ondan korumuştur” dediler ve aralarında konuşmuş oldukları şeyi ona aktardılar. Bunun üzerine Mutarrif onlara şunu söyledi: “Dünyanın tamamı benim olsa, kıyamet günü sunulacak bir şerbet karşılığında vermem istense, hepsini verirdim” (İbnü’l-Mübârek, *Zühd*, s. 187) (M).

[←577]

Enes b. Mâlik anlatıyor: Resûlullah (s.a.v) bir gün şöyle buyurdu: ***"Muhammed'in nefsi kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki, Muhammed'in hane halkı ne bir sâ' (*) tahıl, ne de bir hurma ile akşama çıkmışlardır."*** O vakitler Resûlullah'ın (s.a.v) dokuz hanesi ve dokuz zevcesi bulunmaktaydı (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 16; Keza *el-Müsned*, 3/238) (M). (*) Sâ': 2.917 kg.lık, genellikle hububat için kullanılan bir ölçü birimi.

[←578]

İsmail b. Muhammed b. Sa‘d b. Ebû Vakkas anlatıyor: Hz. Ömer’e Bahreyn’den misk ve anber getirildi. O, “Vallahi, güzelce tartacak bir kadın bulsam, bunu müminler arasında taksim etmek isterdim” dedi. Bunun üzerine hanımı Âtike bint Zeyd, “Ben güzel tartarım. Getir de tartayım” dedi. Hz. Ömer ise, “Hayır olmaz” dedi. Hanımı, “Niye ki?” diye sorunca, Hz. Ömer parmaklarını yanaklarına sürerek şu karşılığı verdi: “Onu alıp bu şekilde yüzüne ve boynuna sürmenden, dolayısıyla diğer müslümanlardan daha fazla istifade etmiş olmandan korkarım” (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 175-176) (M).

[←579]

Sa‘d b. Ebû Vakkas anlatıyor: Resûlullah’a (s.a.v), “Yâ Resûlallah! En fazla belâya müptelâ olanlar kimlerdir?” diye sordum. Şöyle buyurdular: ***“Peygamberler, sonra sâlihler, sonra da bunlara en çok benzeyenler. Bunlar benzedikleri oranda belâya müptelâ olurlar. Dolayısıyla insan dininin durumuna göre belâya müptelâ olur. Dini sağlam biriyse, musibeti artırılır; dininde gevşeklik varsa, musibeti hafif tutulur. Kul, yeryüzünde günahsız olarak yürüyünceye kadar belâlar üzerine gelmeye devam eder”*** (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 91; Keza, Dârimî, Rikâk, 67; İbn Mâce, Fiten, 23; Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/212; Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, 5/246) (M).

[←580]

Abdülkadir-i Geylânî der ki: "Şükür, dil, beden ve kalp ile olur. Dil ile şükür, hudû (Allah korkusu) ve yalvarma ile nimeti itiraftır. Bedenle şükür, her uzvu ne için yaratıldıysa onun için kullanmak, yani ibadet ve taat eylemektir. Kalp ile şükür, daima Allah Teâlâ'nın huzurunda bulunduğunu ve her halde şükrün lâzım olduğunu bilmektir. Kısaca şükür, Allah Teâlâ'ya, verdiği nimetlerle âsi ve günahkâr olmamaktır" (Abdülkadir-i Geylânî, *Gunyetü't-Tâlibîn*, s. 502) (M).

[←581]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/13.

[←582]

Lokman Hekim oğluna şu nasihati yapmış: “Yavrum! Altın ateşle sınandığı gibi sâlih kul da belâlarla imtihan edilir. Allah sevdiklerini belâlarla imtihan eder. Belâya razı olandan Allah da razı olur, kızana Allah da kızar” (Gazâlî, *İhyâ*, 4/130).

Ahmed b. Hadraveyh der ki: “Sabretmeyi, sabırla başarana sabırlı denir. Yoksa bir yandan sabır, öbür yandan şikâyet edene sabırlı denmez” (Şa‘rânî, *Velîler Ansiklopedisi*, 1/269).

Bişr hastalandı. Tedavi için doktor geldi. Bişr şikâyetlerini doktora anlatmaya başladı. Çevresindekiler dediler ki: “Yâ Ebû Nasr! Bu söylediklerinin şikâyet olmasından endişe etmiyor musun?” Şu karşılığı verdi: “Hayır, ben sadece kâdirin üzerimdeki kudret âsârını anlatıyorum” (Serrâc, *el-Lüma‘*, s. 208) (M).

[←583]

Kâ‘b b. Mâlik aktarıyor: Hz. Musa Allah Teâlâ’ya, “Yâ rabbi! Yakındaysanız size sessizce münâcât edeyim. Uzaktaysanız bağırarak niyaz edeyim?” diye sormuş. Allah Teâlâ da ona, “Ey Musa! Ben, beni zikredenin yanındayım” buyurmuş. Hz. Musa, “Yâ rabbi! Bazı hallerde sizi zikretmekten kaçınıyor, şanınıza uygun görmüyoruz” demiş. Allah Teâlâ, “Hangi halde?” diye sormuş. Hz. Musa da, “Cünüpken ve helâdayken” diye karşılık vermiş. Hz. Allah da, “Ey Musa! Beni her hâlükârda (uygun olan şekliyle) zikret” buyurmuş (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 110).

[←584]

Eşrefoğlu Rûmî diyor ki: “Zikrullah, üç mertebe üzerinedir: **1.** Dil iledir ki, gönül ondan gafildir. Bu, avamın zikridir. **2.** Hem dil hem de gönül iledir. Bu, havâssın zikridir. **3.** Hem dil, hem gönül, hem de bütün uzuvlarladır. Bu, hassu’l-havâssındır” (Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki’n-Nüfûs*, s. 384) (M).

[←585]

İbn Mesud anlatıyor: "Şeytan fitneye düşürmek için bir zikir meclisine uğramış, ancak aralarını bozmaya muktedir olamamış. Sonra dünyadan bahseden bir grubun meclisine uğramış, aralarını bozup birbirine düşürmüş, onlar da kavgaya tutuşmuşlar. Zikir meclisindekiler gelip aralarını ayırmışlar da ancak ayrılmışlar" (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 229).

Ebû Saîd-i Hudrî'den: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Allah Teâlâ kıyamet günü, 'Bir araya gelenler bugün kerem ehlinin kimler olduğunu öğrenecektir' buyuracaktır"*** Resûlullah'a (s.a.v) soruldu: "Yâ Resûlallah! Kerem ehli kimlerdir?" Hz. Peygamber (s.a.v) de, ***"Zikir meclislerinde zikredenlerdir"*** cevabını verdi (Esed b. Musa, *Zühd*, s. 65-66; Keza Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/68, 75-76; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 1046, 1403; İbn Balabân, *el-İhsân*, nr. 2320; İbn Adî, *el-Kâmil*, 3/980; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, 1/399, nr. 531) (M).

[←586]

Asmaî’nin bir bedevîden aktardığı benzer bir nasihat için 488 numaraya bakınız. (M).

[←587]

Hâris-i Muhâsibî der ki: “Şunu bil ki, sabrın imandaki konumu vücuttaki baş gibidir. Baş kesilince vücut da hayatiyetini kaybeder. Seni kızdıran, onuruna yönelik bir söz işittiğinde affet, duyma. İşte bunlar yapmaya değer işlerdir. Zaten Hz. Ömer de şöyle buyurmuştur: Allah’tan korkan kızgınlık izhar etmez. Allah’tan korkan dilediğini yapmaz. Kıyâmet günü olmasaydı bu gördüklerinizin dışında başka şeyler olurdu (Âhiret korkusu olmadığında herkes fütursuzca hareket eder, hiçbir düzen, güzellik kalmazdı)” (Muhâsibî, *Risâletü’l-Müsterşidîn*, s. 50) (M).

[←588]

Sülemî, *Tabakat*, s. 93.

İbn Şevzeb naklediyor: Geveze kadınlardan bir tanesi Ömer b. Abdülaziz’in hanımının yanına gelmiş. Pejmürde halini görünce, “Sen müminlerin emîrinin hanımısın! Ona yakışır şekilde giyinsene” diye çıkışıp haddini iyice aşmış. Halifenin hanımı ona sormuş: “Kadının, kocasının arzuladığı şekilde süslenmesi gerekmez mi?” Kadın da, “Evet” cevabını verince, ona demiş ki: “Benim kocam da beni böyle istiyor” (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 409) (M).

[←589]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/25; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 1/154; Hattâbî, *Uzlet*, s. 16; Sehâvî, *Makasıd*, s. 329; Irâkî, *Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ*, 2/34.

[←590]

İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 15/65; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 271.

[←591]

Kûfeli biri Ammâr'ı Hz. Ömer'e gammazlayınca ona şöyle demişti: "Eğer yalan söylüyorsan Allah malını ve çoluk çocuğunu çoğaltsın. Seni ayaklar altına alsın" (Vekî' b. Cerrâh, *Zühd*, 2/417).

[←592]

İbn Asâkir, *Tehzîb*, 6/227.

[←593]
Buhârî, Rikâk, 9.

[←594]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/278, 447; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/438; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 7/287; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 11/191; Beyhakî, *Âdâb*, s. 228; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 4/117-118 (nr. 4736). Rivayet daha önce 476 numarada geçmişti. (M).

[←595]

Müslim, İmân, 146. Bu rivayet benzer ifadelerle 4, 5, 6, 62, 80, 352, 353, 717 numaralarda geçmektedir. (M).

[←596]

Müslim, İmân, 146. Bu rivayet 4, 5, 6, 62, 80, 352, 353, 716 numaralarda geçmektedir. (M).

[←597]

Buhârî, Rikâk, 35. Bu rivayet benzer ifadelerle 304 numarada geçmişti. (M).

[←598]
Yûnus 10/24.

[←599]

bk. Ezherî, *Tehzîbü'l-Luga*, 5/6; Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, 16/101. İbn Hacer şöyle söyler: "Beyhakî birinci tevili alarak, bu hadisi *Kitâbü'l-Kadâ*'da, kâdînin iki hasım arasında eşit davranması bahsinde zikretmiştir" (*Fethu'l-Bârî*, 11/335; ayrıca bk. Hattâbî, *Uzlet*, s. 48).

Abdurrahman b. Yezîd anlatıyor: İbn Mesud, "Sizler bugün ashaptan daha uzun bir süre amel etmektesiniz. Daha uzun bir zaman sürecinde namazlar kılmaktasınız. Daha fazla namaz kılmaktasınız. Ancak buna rağmen onlar sizden daha hayırlıydılar" dedi. Ona, "Niçin?" diye sorulunca şu cevabı verdi: "Onlar dünyada sizden daha fazla zâhid idiler ve âhirete daha çok rağbet etmekteydiler" (İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 173) (M).

[←600]
A‘râf 7/187.

[←601]

En‘âm 6/111.

[←602]

bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 11/335.

Hâris-i Muhâsibî diyor ki: "Sadece akıllı, bunun yanında müttaki olanlarla birlikte ol. Basiretli âlimlerle birlikte otur. Çünkü Hz. Peygamber'e (s.a.v), "Oturduğumuz kimselerin hangisi hayırlıdır?" diye sorulduğunda, ***"Gördüğünüzde size Allah'ı hatırlatan, konuşması ilminizi ziyadelendiren, ameli de âhireti akla getiren kimsedir"*** (Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 3/468) cevabını vermişti (Muhâsibî, *Risâletü'l-Müsterşidîn*, s. 59) (M).

[←603]

Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/231; Irâkî, *Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ*, 4/54; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 5/274 (Bu zamanınızda beğenmediğiniz şeyler ifadesi, ***'İnsanlardan kanlarınıza yönelik saldırılar'*** şeklinde); Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 11/187 (*Bu zamanınızda beğenmediğiniz şeyler* ifadesiyle nakleder); Hattâbî, *Garîbü'l-Hadîs*, 2/338.

Müellif yukarıdaki hadisin ardından şöyle söyler: "Bu hadisi sadece bu tarikle biliyorum. Metni garîbdir ve Ukaylî bunun rivayetinde teferrüd etmiştir."

[←604]

Hattâbî, *Uzlet*, s. 79; ayrıca bk. Sehâvî, *Makasıd*, s. 356.

[←605]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/83; İbn Asâkir, *Tehzîb*, 3/176; İbn Sa‘d, *Tabakat*, 6/164-165.

Şehr b. Havşeb anlatıyor: Ölüm meleği Süleyman aleyhisselâmın huzuruna girmiş. Hz. Süleyman ile birlikte oturanlardan birine sürekli bakmaya başlamış. Hz. Süleyman'ın yanından ayrıldıktan sonra adam, “Bu kimdi?” diye sormuş. Hz. Süleyman da, “Ölüm meleği idi” cevabını vermiş. Adam, “Sanki benim ruhumu almak istermişçesine hep bana bakıyordu” demiş. Hz. Süleman ona, “Ne istiyorsun?” diye sormuş. O da, “Beni rüzgârla Hindistan'a göndermenizi istiyorum” demiş. Hz. Süleyman da rüzgârı çağırmış, rüzgâr onu alıp Hindistan'a götürüp bırakmış. Ölüm meleği bilâhare tekrardan Hz. Süleyman'ın huzuruna gelince ona sormuş: “Benim meclistekilerden birine neden devamlı bakıyordunuz?” Ölüm meleği de şu cevabı vermiş: “Ona şaşırmıştım. Çünkü ruhunu Hindistan'da almam emredilmişti, ancak sizin yanınızda duruyordu” (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 71) (M).

[←606]

İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 65; Ebû Nuaym, *Hilye*, 4/104-105.

[←607]

Benzer mânada: Ebû Nuaym, *Hilye*, 4/104.

[←608]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 3/238; İbn Asâkir, *Tehzîb*, 6/226.

[←609]

Hattâbî, *Uzlet*, s. 80.

[←610]

Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 11/246-247; Hattâbî, *Uzlet*, s. 81; *Garîbü'l-Hadîs*, 2/586.

[←611]

Hattâbî, *Uzlet*, s. 80-81; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 8/703; İbn Hacer, *İsâbe*, 3/327; ayrıca bk. İbn Abdülber, *İstîâb*, 3/327.

[←612]

İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 60-61; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 4/261; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 8/74-75; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, 2/400; Saydâvî, *Mu'cemü'ş-Şüyûh*, s. 103-104; Hayseme b. Süleyman-ı Tarablusî, *Hayseme b. Süleyman* (hadislerinin bulunduğu eser), s. 209; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 14/578.

[←613]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/344; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakat*, s. 118; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 7/77; İbn Asâkir, *Tehzîb*, 3/242; ayrıca bk. Râfiî, *Tedvîn*, 4/83.

[←614]

Sehâvî, *Makasıd*, s. 357; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/351-352.

[←615]

Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/491.

[←616]

Hattâbî, *Uzlet*, s. 67; Sübkî, *Tabakat*, 2/320.

[←617]

Sübkî, *Tabakat*, 2/320; Yakut-ı Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ*, 19/189.

[←618]

Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 10/89; Beyhakî *Âdâb*, s. 145; *Erbaûn*, s. 147.

[←619]

Buhârî, *Edebü'l-Müfred* s. 140-141; Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 55; İbn Mâce, Fiten, 23; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/43, 5/365; Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/365, 5/62; *Târîhu İsbahân*, 1/175; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 10/512; *el-Metâlibü'l-Âliye*, 3/8, 174; ayrıca bk. Saydâvî, *Mu'cemü'ş-Şüyûh*, s. 421; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 8/565.

[←620]

Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 5/215, 236; Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîha*, 1/740. (M).

Musa b. Ebû İsâ anlatıyor: Hz. Ömer Hâriseoğulları'nın su temin ettikleri kaynağa gelince Muhammed b. Mesleme'yi gördü. Ona, "Yâ Muhammed! Beni nasıl görüyorsun?" diye sordu. O da, "Vallahi, seni arzuladığım ve senin için hayır murat edenlerin görmek istediği gibi görüyorum. Seni (devlete) mal toplamaya karşı kararlı, ona karşı namuslu, taksim etmede de adaletli görüyorum. Eğer haktan meyledecek olursan, eğri okun düzeltme aletinde düzeltildiği gibi seni doğrulturuz" karşılığını verdi. Hz. Ömer, "Nasıl dedin?" diye sorunca, o da, "Eğer haktan meyledecek olursan, eğri okun düzeltme aletinde düzeltildiği gibi seni doğrulturuz" sözünü tekrarladı. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Beni haktan sapacak olduğumda düzeltecek insanlar içinde bulunduran rabbime hamdolsun" dedi (İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 179).

Hz. Ömer şunu da demiştir: "Bana kusurlarımı gösterene Allah rahmet etsin" (Serrâc, *el-Lüma'*, s. 133) (M).

[←621]

Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/343; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 7/283.

[←622]

Dârimî, Mukaddime, 30.

[←623]

Vekî‘, *Zühd*, 3/853; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, 9/412; Hattâbî, *Uzlet*, s. 113; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 5/565. Müellif yukarıda hadisin ardından, “Bu söz Hz. Ali’den de rivayet edilmiştir. Bazı zayıf râviler bunu Abdullah b. Mesud’dan muttasıl senedle rivayet etmişlerdir ancak sağlam değildir” der ve diğer rivayete geçer.

[←624]

Humeydî, *Müsned*, 1/129; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 66; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 165; Vekî, *Ahbârü'l-Kudât*, 1/38. ***"Kim insanların övgüleri peşinde olursa"*** şeklinde; *Zühd*, 3/844; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 11/123.

[←625]
Sehâvî, *Makasıd*, s. 633.

[←626]

Kudâî, *Müsned*, 1/299-300; İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/2076. ***“Kim insanların övgüsü peşinde olursa”*** ifadesiyle nakletmiştir; Abdürrezzak, *el-Musannef*, 11/451; Vekî‘, *Ahbârü’l-Kudât*, 1/38; Heysemî, *Keşfü’l-Estâr*, 4/218; *Mecmau’z-Zevâid*, 10/225; Sehâvî, *Makasıd*, s. 633.

[←627]

Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15/790. ***"Allah'ın sevgisini kulların övgüsüne tercih eden için..."*** ifadeleriyle; Sehâvî, *Makasıd*, s. 634.

[←628]

Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, 2/267; Vekî', *Ahbârü'l-Kudât*, 1/38; Sehâvî, *Makasıd*, s. 633.

Müellif hadisin ardından hadisin râvisi Osman'ın hadisi bazan merfû bazan da mevkuf rivayet ettiğini nakleder.

[←629]
Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, 2/267 (mevkuftur der).

[←630]

Kudâî, *Müsned*, 1/301-302; İbn Balabân, *el-İhsân*, 1/274.

[←631]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 164.

[←632]

Kudâî, *Müsned*, 1/300-301; İbn Balabân, *el-İhsân*, 1/247; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 3/160.

[←633]

Ebû Ali ed-Dekkak anlatıyor: “Bir talebe hocasına sormuş: ‘Kul Allah’ın kendisinden razı olduğunu bilebilir mi?’ Hocası, ‘Hayır. Bunu nasıl bilsin? Allah’ın razı olması gaybe müteallik bir husustur’ cevabını vermiş. Velî bir zat olan talebe, ‘Bilir’ demiş. Hocası, ‘Nasıl bilir?’ diye sormuş. O da şu karşılığı vermiş: ‘Kalbimin Allah’tan razı olduğunu anlarsam Allah’ın da benden razı olduğunu bilirim.’ Hocası da, ‘Gerçekten güzel söyledin’ demiş” (Kuşeyrî, *er-Risâle,* s. 104) (M).

[←634]

Yakın ifadelerle: Beyhakî, *Menâkibu'ş-Şâfiî*, 2/173.

[←635]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 9/124; Beyhakî, *Menâkibu'ş-Şâfiî*, 2/195.

[←636]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/386; 8/338.

[←637]

İbnü'l-Cevzî, *Sîret*, s. 163.

[←638]
Hattâbî, *Uzlet*, s. 72; Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/372.

[←639]

Sülemî, *Tabakat*, s. 11.

[←640]

İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/220.

[←641]

İbn Asâkir, *Tehzîb*, 3/239.

[←642]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 3/6; Fesevî, *Ma'rife*, 2/237.

[←643]

Enes naklediyor: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: ***“Âdemoğlu kurbanlık koyun gibi kıyamet günü rabbin huzurunda durdurulacak. Allah, ‘Sana verdiğim mal mülkü ne yaptın?’ diye soracak. O, ‘Ey rabbim! Onları biriktirip artırdım. Beni dünyaya çevir de olduğundan daha fazlasını sana getireyim’ cevabını verecek. Allah da ona, ‘Malından, önden ne gönderdin?’ diye tekrar soracak. O yine, ‘Ey rabbim! Onları biriktirip artırdım. Beni dünyaya çevir de olduğundan daha fazlasını sana getireyim’ diyecek. Allah Teâlâ da, ‘Hayır, önden bir şey göndermedin’ buyuracak. Adam sonra hesaba çekilecek. Bir de bakılacak ki bir hayrı yok. Emir verilip cehenneme atılacak”*** (Esed b. Musa, *Zühd*, s. 67. Keza Tirmizî, Sıfatü’l-Kıyâme, 6; Münzirî, *et-Tergîb ve’t-Terhîb*, 2/545) (M).

[←644]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/21.

[←645]
En‘âm 6/68.

[←646]
Nisâ 4/10.

Ebü'l-Mevâhib-i Şâzelî diyor ki: "Arkadaşlık ve sohbet toplantıları için seçtiğim bazı edepli hareketler vardır. Onları burada anlatacağım. Sırası ile: **1.** Dünya ehli ile oturman: Bunlarla otururken, dünyalıklarına gönlünü kaptırma... **2.** Âhiret ehli ile oturman: Bunlarla olurken, Kur'an'ın öğütlerine uy; Resûlullah'ın (s.a.v) edepli hareketlerini özünde uygula... Bilhassa, ebedî âlemi büyük bilmekte kusurlu olma... **3.** Padişahlarla oturman: Bunlarla olurken, adalet ehli yolunu izle. Akıllı kimselerin siyaset yoluna gir. Ama, bütün bu yoldaki fikirlerini açıklarken, edebini korumayı bil. Özellikle, onların elinde bulunan şeylere karşı, iffet sahibi olmaya bak... **4.** Bilgili kimselerle oturman: Bu zümre ile otururken, sahih rivayetlere göre konuş... Mâlûm, hak mezheplerin, belli sözleri dışına çıkma... Onlara insaflı davran, hevâî işlere göre konuşma. Bilhassa sözde. Yani bir fikirde. Haliyle, doğruya uyarsa... Bu arada cidal olmamalı... Çekişme olmamalı... Yani, onlardan üstün görünmek hevesi için... **5.** Sûfî ile oturman: Yani, tasavvuf ehli kimselerle... Evet, bu zümre ile otururken hakiki hallerini görerek otur ki, onların bu halleri, kendilerini inkâra kalkanlara karşı bir hüccettir... İşte... Onların bu hallerini gör; öyle otur... Ama dıştan önce, iç edebini gözeterek... **6.** İrfan sahipleri ile oturman: Bunlarla, arzu ettiğin gibi oturabilirsin... Sebebine gelince: Onların yanında, her şeyin, mârifet yoluna dönük bir yüzü vardır. Ne var ki, durum anlatıldığına göre olmakla birlikte burada da iki şarta riayet etmen gerekir: Saygı ile kelâm etmek, bir de iyi edepli olmak" (Şa'rânî, *Velîler Ansiklopedisi*, 3/1107-1108) (M).

[←647]
Nûr 24/30.

[←648]
İsrâ 17/36.

[←649]

Enes b. Mâlik naklediyor: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular: ***“Mi‘raca çıkarıldığım gece bir topluluğa uğradım. Dudakları ateşten makaslarla kesilip duruyordu. Cebrâil’e, ‘Bunlar kimlerdir?’ diye sorduğumda, ‘Bunlar dünyada Allah’ın kitabında, ‘Hiç düşünmüyorlar mı’yı okudukları halde, insanlara iyiliği emredip kendilerini unutan vaizlerdir’ dedi”*** (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 76-67).

Cündüb-i Becelî diyor ki: “İnsanlara nasihat edip kendisini unutan insan, başkalarını aydınlatıp kendisini yakan mum gibidir” (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 267) (M).

[←650]

İbn Sîrîn'e, gıybetini yapanı affetmesi söylenince şu cevabı verir: "Gıybeti ben haram kılmadım ki helâl edeyim. Gıybeti haram kılan Allah Teâlâ'dır. Allah Teâlâ'nın haram kıldığını ise asla helâl etmem" (Gazâlî, *İhyâ*, 3/150).

İbrahim b. Edhem bir davete çağrılır. Oturunca insanlar başlarlar gıybet etmeye. Bunun üzerine onları uyarır: "Bizde et ekmekten sonra yenir, ancak siz yemeğe etle başladınız." O bu sözüyle şu âyete işaret ediyordu: ***"Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemeği sever mi? İşte bundan iğrendiniz"*** (Hucurât 49/12; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 69) (M).

[←651]

Koyunun bacağını kıran köle Ebû Zerr'in huzuruna gelir. Ona sorar: "Bu koyunun bacağını kim kırdı?" "Ben kırdım" karşılığını verir. "Niye böyle yaptın?" deyince, "Kasten yaptım" cevabını verir. "Niye ki?" diye sorunca da, "Seni kızdırayım da beni dövesin ve böylece günaha giresin diye" der. Ebû Zer ise, "Ben de, beni kızdırmak için seni teşvik eden şeytanı kızdıracağım" der ve onu âzat eder (Sühreverdî, *Avârif*, 3/87-88) (M).

[←652]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/240; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 8/333; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/435; İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-Mevzûât*, 3/184-185 (Şöyle der: "Bu Resûlullah adına uydurulmuş bir hadistir"); Süyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa*, 2/376 (Burada İbnü'l-Cevzî'yi tenkit etmiş ve şöyle demiştir: "Ben de diyorum ki: Bunun başka bir tariki daha vardır. Beyhakî *Zühd*'de bunu zikretmiştir." Süyûtî böyle dedikten sonra Beyhakî'nin yukarıdaki metin ve senedini zikreder); Irâkî, *Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ*, 2/197. Bu rivayet başka tarikle de Muâz'dan gelmektedir. bk. Süyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa*, 2/377. Benzer bir rivayet 493 numarada daha önce geçmişti. (M).

Sülemî şöyle söyler: "Tövbe, tüm kötü halleri bırakıp bütün güzel hallere yönelmektir. Tövbe, bütün harap olanları imar etmek ve bütün var olan yanlışları yıkmaktır. Tövbe, tabiatı düzeltmektir, ilme tâbi olmaktır. Yine tövbe, kulun yalpalamaktan istikamete dönmesidir. Tövbe, geçen vakitlere hep pişmanlık duymak, yanlış fiilleri ıslah etmekle meşgul olmaktır. Yine tövbe, her kötüden rücû etmek ve nefsi kontrol altında tutarak rücûda istikamet üzere bulunmak, ihmal edilen hususları tedarik etmek, ifsat edilenleri de tashih etmektir" (Sülemî, *Derecâtü'l-Muâmelât*, s. 167) (M).

[←653]

Muhammed b. Sîrîn'e, Allah'a en yakın ve kulu Allah'a en çok yaklaştıran edebin hangisi olduğu soruldu. Şu karşılığı verdi: "Hakk'ın rubûbiyyetini tanımak (mârifet), O'na itaat etmek, genişlik zamanında hamd, darlık zamanında sabretmek" (Serrâc, *el-Lüma'*, s. 151) (M).

[←654]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 9/279-280; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/98; Irâkî, *Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ*, 1/32; Zebîdî*, Şerhu İhyâi Ulûmi'd-Dîn*, 1/232.

[←655]
İbn Manzûr, *Muhtasar*, 3/62; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/98; ayrıca bk. Râfiî, *Tedvîn*, s. 74.

[←656]

Sülemî, *Tabakat*, s. 26.

[←657]

İbn Manzûr, *Muhtasar*, 8/252. Zünnûn'un benzer sözleri 311 ve 312 numaralarda geçmişti. (M).

[←658]

Sûfîlerden biri şöyle demiştir: “İmanın sıdkıyeti, Allah’a tazim etmek ve yine Allah’tan hayâ etmektir” (Kelâbâzî, *Taarruf*, s. 93) (M).

[←659]

İmâm-ı Rabbânî der ki: "Ulemânın vazifesi fetva vermektir. Ehlullahın vazifesi ise ameldir. Bâtına ihtimam göstermek zâhire ihtimam göstermeyi de gerektirir. Bâtına ihtimam gösterip zâhire ihtimam göstermekten âciz olan insan mulhiddir. Bu kimsenin bâtınî halleri de istidracdır. Bâtınî halin sıhhatinin alâmeti, kişinin zâhirde şer'î ahkâmla bezeli olmasıdır. İstikamet yolu da işte budur" (İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 2/136) (M).

[←660]

Ebû Hüreyre bir gün çarşıya gelir ve oradakilere, "Resûlullah'ın (s.a.v) mirası camide taksim edilirken, siz burada mı duruyorsunuz?" diye seslenir. Halk hemen çarşıyı terkedip mescide koşuşur. Taksim edilen bir miras olmadığını görünce geri dönerler ve, "Yâ Ebû Hüreyre! Biz camide taksim edilen bir miras falan görmedik" derler. Onlara, "Peki ne gördünüz?" diye sorar. Halk, "Bazılarının Allah'ı zikrettiğini, bazılarının Kur'an okuduğunu gördük" karşılığını verirler. Ebû Hüreyre onlara, "İşte Resûlullah'ın (s.a.v) mirası budur" der (Gazâlî, *İhyâ*, 1/303) (M).

[←661]
Furkân 25/63.

[←662]

Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 8/55-56; Abdürrezzâk San'ânî, *el-Musannef*, 10/450-451; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/267. Benzer rivayetler 785 ve 786 numaralarda geçmektedir. (M).

[←663]

Müslim, Birr ve’s-Sıla, 157; Mâlik, *el-Muvatta’*, Şi‘r, 15; Mizzî, *Tuhfe*, 9/417; Begavî, *Şerhu’s-Sünne*, 13/55; İbn Balabân, *el-İhsân*, nr. 364. Benzer rivayetler 784 ve 786 numaralarda geçmektedir. (M).

[←664]
Hadis benzer ifadelerle 784 ve 785 numaralarda da geçmektedir. (M). Hadis bu kıssayla birlikte Müslim, Birr ve’s-Sıla, 157’inci numarada geçmektedir.

[←665]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/227; İbn Ebû Âsım, *Zühd*, s. 64; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/248; Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 3/563; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, 1/514; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 3/260-261; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, 3/206.

[←666]

İbn Mâce, Zühd, 25; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 12/170; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 154; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 13; Ebû Nuaym, *Hilye*, 3/80; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 3/65; Bûsîrî, *Zevâid*, 2/344.

[←667]

Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/378.

Müellif hadisin ardından Buhârî'nin bunu biri mürsel olarak iki yerde rivayet ettiğini söyler. Rivayetin ikincisinin lafzı şudur: ***"Cennet ehli, kulakları sevdiği övgülerle ölen kimselerdir."*** İlk rivayet: Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 2/93. İkinci rivayet: Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 2/93; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 60 (Nuaym b. Hammâd'ın ziyadesi olarak); Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, 4/231-232; *Mecmau'z-Zevâid*, 10/272.

Hz. Ömer şöyle demiştir: "Töhmet altında kalabileceği yerlerde bulunan, hakkında suizan besleyeni değil kendisini kınasın" (Gazâlî, *İhyâ*, 2/200) (M).

[←668]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/38; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/272-273; İbn Balabân, *el-İhsân*, 1/292; İbnü'l-Cevzî, *İlel*, 2/826.

[←669]

Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, 10/272; Abdürrezzak, *el-Musannef*, 11/145.

[←670]

Meryem 19/96.

[←671]
Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/545.

[←672]

İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/373.

[←673]

Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 12/56; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 10/451; Vekî', *Zühd*, 3/847; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/313; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 153; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, 3/172.

[←674]

Meryem 19/96.

[←675]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/345; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 378.

[←676]

Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, 2/251; *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/346; 10/219. Müellif yukarıdaki rivayetin ardından bunun Buhârî'de geçtiğini söyler (bk. Buhârî, Rikâk, 38).

[←677]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/256; Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/5; Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, 4/241-242, 248; *Mecmau'z-Zevâid*, 10/269, 2/247; Kudâî, *Müsned*, 2/327; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 1/203; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 11/341.

[←678]

bk. Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, 2/251; *Erbaûn*, s. 52. bk. Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 5/21; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 11/346.

[←679]

Sülemî, *Tabakat*, s. 161. Cüneyd’den gelen benzer bir rivayet 132 numarada daha önce geçmişti. (M).

[←680]

bk. Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, 2/251-252; *Erbaûn*, s. 52; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 11/344. Beyhakî şöyle söyler: ***"Yaptığım bir şeyde böylesine tereddüt etmem"*** ile kastedilen -yine de en iyisini Allah bilir- şudur: Melekleri peyderpey ona göndermesi veyahut Da eceli gelip vefat ettirene kadar, kulunun yapmış olduğu dualar sebebiyle tehlikelerden kurtarıp, nusret etmesidir (Dolayısıyla hadiste geçen tereddüt kelimesi, tereddüt etmek değil, mütemadiyen yardımına gitmek anlamındadır). Bu zikrettiğimiz mânaya Ebû Süleyman Hattâbî ile başkaları da işaret etmiştir (bk. *Erbaûn*. Keza bk. Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 5/20).

[←681]

Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/244; 264; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 2/248; Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/175; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 1/229; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/342.

Müellif yukarıdaki hadisin ardından şöyle söyler: "Sülemî'nin rivayetinde, 'Kulumun en iyi ibadeti' şeklinde geçmektedir."

[←682]

Bu sözüne 28 numarada işaret edilmişti. (M).

[←683]

Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 3/266-267; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1/57; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 11/43; *el-Îmân*, s. 43; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 106; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/260, 290; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 11/129; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1/57; Irâkî, *Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ*, 4/220; Taberî, *Müntehab*, *Züyûlü Târîhi't-Taberî* içinde, s. 588.

[←684]
İbnü'l-Cevzî, *İlel*, 2/791.

[←685]

Ebû Davud-i Tayâlisî, *Müsned*, s. 337; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/359; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/349; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 4/498; Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, 1/318; *Mecmau'z-Zevâid*, 2/211.

[←686]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/78-79, 363; Tayâlisî, *Müsned,* nr. 1741. Rivayet şöyledir: Badiyeden bir adamın yanına vardık. Bedevî bizlere şunu anlattı: "Resûlullah (s.a.v) elimi tuttu ve Allah'ın kendisine öğrettiklerinden bana öğretmeye başladı. Ondan ezberlediklerimin içinde şu sözü de vardı: ***'Allah'tan korkarak bir şeyi bırakırsan, Allah sana mutlaka ondan daha hayırlısını verir'*** " (bk. Mizzî, *Tuhfe*, 11/199; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 5/335; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 412; Vekî b. Cerrâh, *Zühd*, 2/635; Kudâî, *Müsned*, 2/178-179; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, 3/216-217; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 3/96; Beyhakî, *Âdâb*, s. 509; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/296).

[←687]

Müminin niyeti Allah rızâsı olursa, her yaptığına sevap vardır. Nitekim Hz. Ebû Bekir şöyle demiştir: “Müminin durumuna hayret ediyorum doğrusu. Ağzına koyduğu lokmada bile ecir vardır” (Vekî‘ b. Cerrâh, *Zühd*, 1/325) (M).

[←688]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/323 (kapısında iki sancak ifadesi, elinde iki sancak şeklinde); Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1/132; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15/400.

[←689]

Taberânî *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/121; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/268; ayrıca bk. Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/118; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/99; İbn Adî, *el-Kâmil*, 4/1523; Kudâî, *Müsned*, 1/387; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 11/88.

Eserin yazma nüshasında hâşiyede şu not vardır: "Sâgânî bu hadisi mevzular arasında zikretmiştir (*) ancak doğru yapmamıştır. Yaptığı nasıl doğru olsun ki, hadisi Tirmizî *Sünen*'inde rivayet etmiştir. (**). Aynı şekilde Taberî tefsirinde rivayet etmiştir. (***) Keza Beyhakî'nin hocası Hâkim de rivayet etmiştir. Allah Teâlâ hepsine rahmet etsin." (*) s. 51. (**) *et-Tefsîr*, Bâbu Tefsîri Sûreti'l-Hicr. (***) 14/31-32.

[←690]

17 numarada daha önce geçmişti. (M).

[←691]

Yahya b. Muâz'a, "İnsan ne zaman zâhid olur?" diye sorulduğunda, "Dünyayı talep edenin dünyaya hırsı ne kadarsa onun da dünyayı terketmeye hırsı o kadar olduğunda" cevabını verdi (Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, 1/252) (M).

[←692]

Sülemî, *Tabakat*, s. 18; Ebû Nuaym, *Hilye*, 3/394.

[←693]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/129. Burada kuş yerine ceylân ifadesi geçmektedir.

[←694]

Tirmizî, Kader, 8; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/106, 230; İbn Balabân, *el-İhsân*, 10/278; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/339-340; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 14/290; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 325; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 7/215; İbn Ebû Âsım, *es-Sünne*, 1/175; Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, 1/253.

[←695]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/412; İbn Balabân, *el-İhsân*, 2/46-47; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/308, 319; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 14/239; Kudâî, *Müsned*, 1/258-259; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/370; *Âdâb*, s. 501; İbn Ebû Âsım, *Zühd*, s. 61; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/249.

[←696]

Zümer 39/22.

[←697]

Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/311; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 7/219.

Süfyân anlatıyor: Resûlullah'ın (s.a.v) yanında bir adamdan övgüyle bahsedilince Hz. Peygamber (s.a.v), ***"Ölümü hatırlamak babında nasıldı?"*** diye sordu. "Ölümü hatırlayan biri değildi" demeleri üzerine, Resûlullah, ***"Öyleyse bahsettiğiniz gibi biri değilmiş"*** buyurdu (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 34-35. Keza İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 90; Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/299) (M).

[←698]

Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 2/305; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/311; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15/775); Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, 2/655; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/446. Şu lafızla rivayet etmiştir: ***"Kim dünyada azık hazırlarsa Allah kıyamette ondan faydalandırır."*** Bu hadis 125 numarada daha önce geçmişti. (M).

[←699]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/353; Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, 4/247-248; *Mecmau'z-Zevâid*, 10/289; Sehâvî, *Makasıd*, s. 217; İbn Ebû Âsım, *Zühd*, s. 54; Kudâî, *Müsned*, 1/118; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/401; Ebû Nuaym, *Târîhu İsbahân*, 1/340; Sülemî, *Tabakat*, s. 16-17. Bu rivayet 436 ve 472 numaralarda daha önce geçmişti. (M).

[←700]

bk. İbn Manzûr, *Muhtasar*, 7/85; İbn Sa‘d, *Tabakat*, 5/396.

[←701]
İbn Manzûr, *Muhtasar*, 8/251-252.

[←702]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/12-13.

[←703]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 319. Mâlik'in benzer sözleri 431'de geçti, 824 numarada tekrar gelecek. (M).

[←704]

Mâlik’in benzer sözleri 431 ve 823 numalarda geçti.

[←705]
Sülemî, *Tabakat*, s. 77.

[←706]

Ahnef b. Kays diyor ki: “Hesap korkusu beni çok konuşmaktan alıkoyuyor” (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 335-336) (M).

[←707]

Sülemî, *Tabakat*, s. 341; Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/370.

Muâz b. Cebel anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v) kendisini Yemen'e gönderirken şöyle buyurmuş: ***"Konfordan sakın. Çünkü Allah'ın*** *(güzel)* ***kulları konfor içinde yüzmezler"*** (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 18. Keza Ebû Nuaym, *Hilye*, 5/155; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/250) (M).

[←708]

İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 143; Fesevî, *Ma'rife*, 2/420.

[←709]

Ebû Nuaym, *Hilye*,10/325; Sülemî, *Tabakat*, s. 293.

[←710]

Kamer 54/7.

[←711]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/5.

[←712]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/240. Rivayet burada, "Meyveyi eline aldı, evirip çevirdi" değil de "yıkadı" şeklindedir.

İmam-ı Rabbânî şöyle söyler: "İslâm küfrün zıddıdır. Bunun gibi âhiret de dünyanın zıddıdır. İkisi bir arada bulunmaz" (İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, 1/144) (M).

[←713]
Sülemî, *Tabakat*, s. 284.

[←714]

Sülemî, *Tabakat*, s. 374. Ebû Nuaym'ın *Hilye*'sinde Hz. Ali'nin sözü olarak geçmektedir. bk. *a.g.e,* 2/370.

[←715]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 4/115.

[←716]
Zilzâl 99/7-8.

[←717]

İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 27; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/59; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/90-91; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 7/141; İbn Sa'd, *Tabakat*, 7/39; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/595; Mizzî, *Tuhfe*, 4/187; ayrıca bk. Taberî, *Müntehab (Züyûlü Târîhi't-Taberî* içinde), s. 567.

[←718]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 4/127; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 14/11.

[←719]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/212; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 135; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/597.

[←720]
Ahzâb 33/72.

[←721]

İbn Asâkir, *Tehzîb*, 6/200 (Aynı mânada).

[←722]
Nisâ 4/40.

[←723]
İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/349-350; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/541.

[←724]
Nisâ 4/40.

[←725]

Ahmed b. Hanbel aynı lafızla rivayet etmiş, sonra şöyle demiştir: ... Ebû Hüreyre sonra şöyle dedi: "Bunu Allah'ın kitabında bulmuyor musunuz?" Ona, "Nerede geçiyor?" diye sordum. Şöyle dedi: **"*Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah'a özel bir borç verecek yok mu?*"** (Bakara 2/245). *"**Allah tarafından verilecek fazla sevap dört milyondan daha fazladır**"* (*Zühd*, s. 173. Keza bk. *el-Müsned,* 2/521-522, 296; Taberî, *Câmi'*, 5/58; Hatîb-i Bağdâdî, *er-Rihle fî Talebi'l-Hadîs*, s. 132-134; Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, 4/86; *Mecmau'z-Zevâid*, 10/145.

[←726]

Abdullah b. Misver anlatıyor: Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.v) geldi ve, "Yâ Resûlallah! Allah sizi bütün müminlere mübarek kıldı. Bana zatınızdan bir hayır lutfeder misiniz?" diye sordu. Resûl-i Ekrem (s.a.v) ona, ***"Sana yaptığım nasihati tutacak mısın?"*** diye sordu. "Evet" cevabını alınca şöyle buyurdu: ***"Bir iş yapmaya niyetlendiğinde âkıbetini düşün. Eğer doğru bir şeyse yap. Yanlış bir şey ise ondan kaçın, bırak"*** (Vekî' b. Cerrâh, *Zühd*, 1/241-242) (M).

[←727]

İbn Ebü'd-Dünyâ, *Muhâsebetü'n-Nefs*, s. 132; Fesevî, *Ma'rife*, s. 585; İbnü'l-Cevzî, *Sîret*, s. 205.

[←728]

Muhakkıkin de belirttiği gibi mahtut nüshada hâdim (yıkan) ifadesi vardır, ancak rivayetlerin çoğu hâzim (kesen) şeklindedir. Biz de bunu tercih ettik. Zaten müellif de *Şuabü'l-Îmân*'ında hâzim diye zikreder (bk. 826-828, 4833, 10558-10560 nolu hadisler) (M).

[←729]
İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/1864.

[←730]

Tirmizî, Zühd, 4; Nesâî, Cenâiz, 3; İbn Mâce, Zühd, 31; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 17; *el-Müsned*, 2/292-293; İbn Balabân, *el-İhsân*, nr. 2992-2995; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/321; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 1/384, 9/470; Kudâî, *Müsned*, 1/391-392.

[←731]

İbn Mâce, Zühd, 31; Bûsîrî, *Misbâhu'z-Zücâce*, 2/348 (Zehebî *Tabakâtü't-Tehzîb*'de, Rezîn *Müsned*'de, Ebû Ya'lâ, *Kitâbü'l-Mevt*'te İbn Ebü'd-Dünyâ rivayet etmiştir derler); Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sagîr*, 2/359; Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/33; Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, 2/268-269 (Bezzâr rivayet etmiştir der); *Mecmau'z-Zevâid*, 5/318.

[←732]

Buhârî, Rekâik, 3; Tirmizî, Zühd, 25; İbn Mâce, Zühd, 3; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/24; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 12/398; İbn Hibbân, *Ravza*, s. 148-149; Beyhakî, *Âdâb*, s. 497-498. Abdullah'ın sözünde şu ilâveyi nakletmiştir: ***"Çünkü yarın isminin ne olacağını bilmiyorsun"*** (bk. Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 9).

[←733]
Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, 1/431; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15/884-885; Sehâvî, *Makasıd*, s. 225.

[←734]

İbnü'l-Esîr şöyle der: "Kus b. Sâide bir Arap olup, uzun süre yaşayanlardandır. Hikmet, fesahat ve dinî yaşantısıyla meşhur idi. Hz. İsâ'nın havârilerinden Şem'ûn'a yetiştiği söylenir" *(Menâlü't-Tâlib fî şerhi Tıvâli'l-Garâib*, 1/137). Cevherî de şöyle söyler: "Necran piskoposu idi. Sâide aslan isimlerindendir ve erkeklere verilmektedir. İyâdî nisbesi ise İyâd b. Nizâr b. Mead b. Adnan'a nisbetle söylenmektedir" (*Sıhâh*, 3/963).

[←735]

Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 12/88-89; Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, 3/286; *Mecmau'z-Zevâid*, 9/419; Bâkıllânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, s. 167-169; İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/2155-2156; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 2/102-104, 113; Taberânî, *Tıvâlât*, 25/230-232; Ebû Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, 1/103-104; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/281; İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, 1/213; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 3/279.

[←736]

Kehf 18/82. Âyette Hızır ile Musa kıssasında geçen, duvarın altındaki iki yetime ait hazineden bahsedilmektedir. (M).

[←737]

İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/2089; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/421 (Âyetin açıklamasıyla ilgili olarak 700 numaraya da bakınız) (M).

[←738]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/134; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 4/229; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 163.

[←739]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 146.

[←740]

İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 38 (zevâid kısmında); Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/383; İbn Sa'd, *Tabakat*, 4/339; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 153, 178.

Abdullah b. Mesud oğluna şunu tavsiye etti: "Yavrum! Günahlarını hatırladığında onlara ağla" (Vekî' b. Cerrâh, *Zühd*, 1/254-255) (M).

[←741]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/168.

Hz. Peygamber (s.a.v) bir adamın, “Allahım! Ölümü benim için hayırlı kıl” diye dua ettiğini işitince, ona, ***“Hayatı da”*** diye ilâvede bulundu (Vekî‘ b. Cerrâh, *Zühd*, 1/282) (M).

[←742]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/33.

[←743]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/33.

[←744]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/13.

[←745]

Şuarâ 26/227. Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/18.

[←746]

İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, 4/13.

Nâfi' anlatıyor: "İbn Ömer hastayken canı üzüm çekti. 1 dirheme bir salkım üzüm alarak kendisine getirdim. Salkımı avucuna koydum. Bu arada bir dilenci geldi, kapıda dikelip dilendi. İbn Ömer, "Bunu ona ver" dedi. Ben ise, "Atıştır ondan" dedim. "Hayır, ona ver." dedi. Ben de salkımı alıp verdim. Ardından 1 dirheme bunu geri satın aldım ve getirip İbn Ömer'in avucuna koydum. Dilenci tekrardan gelip dilendi. İbn Ömer yine, "Bunu ona ver" dedi. Ben de, "Bir tadına bak. Biraz atıştır" karşılığını verdim. O yine, "Bunu ona ver" deyince tekrardan dilenciye verdim. Ardından 1 dirheme tekrar satın aldım, getirip avucuna koydum. Dilenci tekrar geldi. İbn Ömer yine ona vermemi söyledi. Ben yine, "Hele bir tadına bak. Biraz atıştır" diyecek oldum ancak, "Ona ver" deyince, salkımı dilenciye verdim ve azarladım: "Yazıklar olsun sana! Üç kez (bir rivayette de dört kez) istemeye utanmıyor musun?" Ardından üzümü ondan tekrardan 1 dirheme satın alıp İbn Ömer'e getirdim de yedi" (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 281; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, 3/259-260, nr. 3481) (M).

[←747]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/13.

[←748]

Beyhakî, *Menâkıbü'ş-Şâfiî*, 2/293-294; İbnü'l-Cevzî, *Sebât*, s. 97-98.

[←749]

Abdullah b. Abdülhakem, *Sîret,* s. 147-148; İbnü'l-Cevzî, *Sîret,* s. 138; Fesevî, *Ma'rife*, 1/576, 613-614; İbn Sa'd, *Tabakat*, 5/372.

[←750]

İbnü'l-Cevzî, *Sîret,* s. 147; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 243.

[←751]

Abdullah b. Abdülhakem, *Sîret,* s. 94; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 243; Fesevî, *Ma'rife*, 1/594.

[←752]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 258; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/444.

[←753]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/270. Buradaki sözü kirlenmiş elbiseyi hâlâ giydiği anlamına yormak yerine elbisenin biraz kirlendiğine, tertemiz olmadığına hamletmek yerinde olacaktır. Çünkü temizlikle ilgili hadislerden bîhaber, İslâm'ın nezafete verdiği değerden uzak olduğunu düşünmek rabbin rızâsını arayan bir insan için yerinde değildir. (M).

[←754]
İbnü'l-Cevzî, *Sebât,* s. 94.

[←755]
Kıyâme 75/29.

[←756]

Vekî‘, *Zühd*, 1/277; Taberî, *Câmi‘*, 29/122. (M).

[←757]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 262.

[←758]

"Biz Allah içiniz ve biz O'na döneceğiz" (Bakara 2/156).

[←759]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 284; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Muhâsebetü'n-Nefs*, s. 126.

[←760]

Seleften bir zat şöyle demiştir: “Ehlullah, zâhid olmayanlardan hikmet ve vaaz dinlemeye yanaşmazlardı” (Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü’l-Kulûb*, 1/256) (M).

[←761]
Meryem 19/15. İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, 4/441.

[←762]

Burada sakalınının darmadağınık olduğunu değil de taranmaya ihtiyacı olduğunu düşünmek yerinde olacaktır. (M).

[←763]

Bu rivayet 425 numarada geçti. 331 numarada da benzer mânayla geçmişti. (M).

[←764]

Bu rivayet 330 numarada daha önce geçmişti. (M).

[←765]

Mü’minûn 23/100.

[←766]
İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, 3/134-135.

[←767]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 3/9; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/562. Bu rivayet 976 numarada tekrar gelecek. (M).

[←768]
Sülemî, *Tabakat*, s. 207.

[←769]
Sülemî, *Tabakat*, s. 110; Râfiî, *Tedvîn*, 2/340.

[←770]
Sülemî, *Tabakat*, s. 62.

[←771]
Sülemî, *Tabakat*, s. 96.

[←772]

Vekî‘, *Zühd*, 3/850; İbn Sa‘d, *Tabakat*, 6/185; İbnü’l-Mübârek, *Zühd*, s. 38 (zevâid kısmında); Fesevî, *Ma‘rife*, 2/564; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 3/393, 14/16. Bu rivayet 522 numarada daha önce geçmişti. (M).

[←773]

Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 385; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 5/269.

[←774]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/204; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 238-240.

[←775]

İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 88, 90; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 371; Ebû Nuaym, *Hilye*, 5/271. Bu rivayetin benzeri 907 numarada gelecek. (M).

[←776]

Ahmed b. Yusuf Zeccâcî diyor ki: “Birbiriyle sohbet eden iki kişi, bir araya gelen ve bir araya gelişleriyle daha önce görünmeyen şeyleri gösterecek kadar güçlenen iki ışık gibidir. İhtilâf ise birbirlerini Allah için seven iki kişinin arasını açan ve her türlü tefrikanın temeli olan şeytan hilesidir” (Serrâc, *el-Lüma‘*, s. 183) (M).

[←777]

Fesevî, *Ma'rife*, 2/417. Bu rivayetin benzeri 906 numarada geçmişti. (M).

[←778]

İbnü’l-Mübârek, *Zühd*, s. 4; Ebû Nuaym, *Hilye*, 4/243; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/429. Mis‘ar b. Kidâm’dan gelen benzer bir rivayet için 579 numaraya bakınız. (M).

[←779]

Şûrâ 42/7. Sülemî, *Tabakat*, s. 296.

Ebû Vâil anlatıyor: Rebî‘ b. Haysem de yanımızda olduğu halde Abdullah b. Mesud’la birlikte gezmeye çıktık. Bir demirciye uğradık. Abdullah ateşteki demire bakmaya başladı. Rebî‘ de baktı, olduğu yerde sallandı, neredeyse düşecekti. Abdullah ile birlikte yolumuza devam ettik. Sonra Fırat’ın kenarında yakılmış büyük bir ateşin yanına vardık. Abdullah ateşin içinin kaynamasını görünce şu âyeti okudu: ***“****(Cehennem ateşi)* ***onları uzak bir yerden görünce, onlar bunun öfkesini ve homurtusunu işitirler.*** *(Elleri boyunlarına zincirlerle)* ***bağlı olarak onun dar bir yerine atıldıkları zaman, orada ölümü çağırırlar*** *(yetiş ey ölüm, nerdesin, gel bizi bu azaptan kurtar derler)****”*** (Furkân 25/12-13). Bunun üzerine Rebî‘ yere yığılıverdi. Tutup evine kadar taşıdık. Abdullah b. Mesud öğlene kadar başında bekledi, ancak ayılmadı. İkindiye kadar bekledi yine ayılmadı. Akşama kadar bekledi yine ayılmadı. Akşamdan sonra ayıldı da Abdullah evine gidebildi (Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 463) (M).

[←780]
İbn Ebü’d-Dünyâ, *Muhâsebetü’n-Nefs*, s. 81; İbnü’l-Cevzî, *Sebât*, s. 70.

[←781]

Serî-i Sakatî şöyle demiştir: "İhlâs, (Allah'ı bırakıp) insanlar için bir şey yapmaman, onlar sebebiyle bir ameli terketmemen, (memnun etmek için) onlara bir şey vermemen, halini onlara açmamandır" (Nevevî, *Bustânü'l-Ârifîn*, s. 71) (M).

[←782]

İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, 4/20.

[←783]
Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 165.

[←784]

Hanımı insanın ne zaman vefat edeceğinin bilinmediğini, bu sebeple, “Şu kadar süre yetecek kadar para ver” şeklinde bir miktar belirtmenin anlamsız olduğunu vurgulamak istiyor. (M).

[←785]
Muhakkikin de belirttiği gibi Arapça ibare oldukça anlaşılmazdır. Verdiğimiz mâna yorumdan ibarettir. (M).

[←786]

Yezîd kendisine isyan eden Medineliler'i sindirmek için, Müslim b. Ukbe kumandasında 12.000 kişilik bir ordu gönderir. Çok çetin geçen savaş sonunda Medineliler hezimete uğrar. Müslim, Medine'de üç gün süreyle askerlerine her şeyi serbest bırakır. İnsanlar öldürülür, büyük bir yağmalama yaşanır, tecavüzler olur (27 Zilhicce 63/27 Ağustos 683) (M).

[←787]

İbn Ebü’d-Dünyâ, *Muhâsebetü’n-Nefs*, s. 128-129.

[←788]

Râfiî, *Tedvîn*, 1/179.

[←789]
İbn Manzûr, *Muhtasar*, 1/210; Râfiî, *Tedvîn*, 1/180.

[←790]

İbn Asâkir, *Tehzîb*, 6/41.

[←791]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/332; *Zühd*, s. 21-22; Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, 4/78, 152; *Mecmau'z-Zevâid*, 10/203, 334; Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/240; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15/554, 668; Beyhakî, *Âdâb*, s. 502; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/256.

[←792]
Müslim, Zikir, 13.

[←793]

İbn Mâce, Zühd, 25; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/416; 6/466; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 14/510; İbn Hibbân, *Sahîh*, 9/239; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/120; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* 10/123; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 20/178-179; Bûsîrî, *Zevâid*, 2/342-343.

[←794]

Dârimî, Mukaddime, 24; İbn Manzûr, *Muhtasar*, 9/91. Burada geçtiği vechile İbn Asâkir, *Târîh*'inde zikretmiştir. İbaresi söyledir: ***"Birbirinize iyi davranın, zorluklara göğüs gerin, müjdeleyin, nefret ettirmeyin"*** (Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1/166; *Keşfü'l-Estâr*, 2/267-268; 5/257).

[←795]

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/224; Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, 3/25-26; *Mecmau'z-Zevâid*, 7/214; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/340; Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/434; Tahâvî, *Müşkilü'l-Âsâr*, 3/261; Askerî, *Tashîfâtü'l-Muhaddisîn*, 1/201; Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, 1/253; Irâkî, *Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ*, 2/215.

[←796]

İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/585; Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, 4/232; *Mecmau'z-Zevâid*, 10/271; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 5/491.

[←797]
Şuarâ 26/84.

[←798]
Şuarâ 26/84.

[←799]

Mâlik, *el-Muvatta'*, nr. 650

[←800]

Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 11/267; Buhârî, *Edebü'l-Müfred* s. 411. Şiirdeki "Selma'dan" ifadesi "kadınlardan" anlamına alınmalıdır. (M).

[←801]

Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/381-382.

[←802]
İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/375; İbn Asâkir, *Tehzîb*, 3/129.

[←803]
İbn Hacer, *el-İsâbe*, 3/231; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 4/98.

[←804]

Bir üstteki dipnota bk.

[←805]
Fesevî, *Ma‘rife*, 1/235.

[←806]

Tirmizî, Zühd, 21; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/40, 43-44, 47-50; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/339; Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sagîr,* 2/301; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/303; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 8/256.

[←807]

Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/371; *Âdâb*, s. 502.

[←808]

İbn Balabân, *el-İhsân*, 1/352 (***"Ahlâkı en güzel olanlarınızdır"*** ifadesiyle); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/371; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15/667; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/235, 403; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/203; *Keşfü'l-Estâr*, 2/406; 8/22.

[←809]

İbn Mâce, Ta'bîrü'r-Rü'yâ, 10; Bûsîrî, *Zevâid*, 2/281; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/333; İbn Balabân, *el-İhsân*, 4/277, (İbn Hibbân burada şunu demiştir: "Ebû Seleme 94 (712-13) yılında vefat etmiştir. Talha da Cemel günü, 36 (656) yılında öldürülmüştür"); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/273; *Delâilü'n-Nübüvve*, 7/26; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/204.

[←810]

Hz. Peygamber (s.a.v) Medine’ye hicretten sonra muhacir ile ensarı birbirlerine kardeş kılmış, böylece ensarın muhacirleri gözetmesini temin etmişti. (M).

[←811]

Ebû Davud, Cihâd, 29; Nesâî, Cenâiz, 77; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/500, 4/219; Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15/674, 715; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/256; İbnü'l-Mübârek, *Zühd*, s. 472.

[←812]

Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15/673; İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, 2/267; İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, 1/178; Râfiî, *Tedvîn*, 2/39.

[←813]

Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15/674; İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, 1/177; İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, 1/168; Süyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa*, 1/132 (Enes tarikiyle merfû olarak şu lafızla geldiğini aktarır: ***"Allah erkek ve kadın kullarının İslâm üzere yaşayıp yaşlanmaları ardından onlara azap etmeye hayâ eder"***).

[←814]

Abraş: Ciltte lekelerin oluşması. (M).

[←815]

Ebû Ya‘lâ, *Müsned*, 7/241-244, 6/351; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/205; Ebû Ya‘lâ, *Müsned,* 6/351, 7/241, 242; Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, 6/255-256; *Mecmau'z-Zevâid*, 10/205; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/89; 3/217-218; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/205; İbnü'l-Ebbâr, *Mu‘cem*, s. 179-180; İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, 1/179-180; İbn Hacer, *el-Kavlü'l-Müsedded*, s. 62-63.

[←816]

Bu ifadeler kitabın aslından özetle aktarılmıştır. (M).

[←817]

Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 10/205, 206; İbnü'l-Cevzî *Mevzûât*, 1/180; Süyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa,* 1/141; Hakîm-i Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl*, s. 176.

[←818]

Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/74 (Ebû Hüreyre'den, "ömürlerini uzatır" ifadesiyle naklederek ed-Deylemî'ye [*Müsnedü'l-Firdevs*, 1/246] nisbet eder); Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 3/254.

[←819]

Bu rivayette dünyaya gelmekle insanın imtihana tâbi tutulduğu, dolayısıyla risk yüklendiği vurgulanmaya çalışılmaktadır. Buna rağmen Allah Teâlâ ile Hz. Musa'ya izâfe edilen bu sözler tevil edilebilirlik sınırlarını zorlamaktadır. (M).

[←820]
Tîn 95/4.

[←821]

Tîn 95/5.

[←822]

Tîn 95/6.

[←823]

Müttakî-i Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, 7/556.

[←824]
Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/300.

[←825]

Bu rivayet daha önce 896 numarada geçmişti. (M).

[←826]

Buhârî, Rikâk, 42; Müslim, Zühd, 1; Tirmizî, Zühd, 41; Nesâî, Cenâiz, 52; Beyhakî, *Âdâb*, s. 501; Mizzî, *Tuhfe*, 1/205 (Nesâî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ*'da rivayet ettiğini söyler).

[←827]
Bu rivayet 131 numarada daha önce geçmişti. (M).

[←828]
Fâtır 35/37.

[←829]

Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 11/177-178; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 7/97 (Taberânî *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'de ve *Evsât*'ta rivayet etmiştir der); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/370 (İbn Abbas'tan gelen rivayette İbn Abbas şöyle der: Hz. Peygamber (s.a.v) bu sözleriyle yaşlılığı kastetmektedir); Taberî, *Câmi'*, 22/93; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 7/31; Sehâvî, *Makasıd*, s. 126.

[←830]

Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/33.

[←831]

Eserin yazma nüshasında neyi söylediği yer almamaktadır.

[←832]
Rivayetin değerlendirmesi için bir sonraki dipnota bakınız. (M).

[←833]

Irâkî, *Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ*, 1/72 (Beyhakî'nin *Kitâbü'z-Zühd*'de merfû olarak rivayet ettiğini söyler); Zebîdî, *Şerhu İhyâi Ulûmi'd-Dîn*, 1/408-409 (Beyhakî'nin *Kitâbü'z-Zühd'*de İbn Mesud'dan mevkuf olarak rivayet ettiğini söyler); İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/48 (Beyhakî'nin *Kitâbü'z-Zühd*'de merfû olarak rivayet ettiğini belirtir). Rivayeti merfû haliyle görmek için bk. Hatîb-i Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/226; Ebû Nuaym, *Hilye*, 5/34; Kudâî, *Müsned*, 1/126; İbnü'l-Cevzî, *İlel*, 2/815; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 4/233; Zebîdî, *Şerhu İhyâi Ulûmi'd-Dîn,* 4/187. Rivayeti mevkuf haliyle görmek için bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 9/107; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 1/57; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, 5/152; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/442; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/285; İbnü'l-Cevzî, *İlel*, 2/815. Sözün özü, bu hadisin merfû olarak rivayeti hatadır.

[←834]

Irâkî, *Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ*, 4/244 (Beyhakî *Zühd'*de rivayet etmiştir der); Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 6/150 (Beyhakî *Zühd*'de bu hadis sebebiyle Hişâm'ı tenkit etmişlerdir der); Zebîdî, *Şerhu İhyâi Ulûmi'd-Dîn*, 9/388 (aynı şeyi söyler); Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/270 [Burada şöyle geçer: Muhammed b. Kâ'b-ı Kurazî anlatıyor: Ömer b. Abdülaziz'i görmüştüm. Medine'de bizlere Velîd b. Abdülmelik'in emîriydi. Genç idi, yapılı vücudu vardı. Halife olunca Hanâsıra'da huzuruna vardım. Çok sıkıntılar çekmişti, öncekine göre durumu çok değişmiş, çökmüştü. Daha sonra hadisi zikretti. (Hâkim'in burada kısa geçtiği bu rivayetin devamını İbnü'l-Cevzî, *Sîret*'de zikretmiştir: s. 15, 30-31. Ukaylî de *Duafâ* 4/340-341'de rivayet eder. Rivayetin gerisi şöyledir: Gözümü ayırmaksızın ona bakmaya başladım. Bana, "Ey İbn Kâ'b! Daha önceden bakmadığın bir şekilde bana bakıyorsun" dedi. Ona, "Beni hayrete düşürüyorsunuz" dedim. "Seni hayret ettiren nedir ki?" diye sordu. Ona dedim ki: "Rengin sararmış, saçların dökülmüş, bedenin çökmüş." Bana dedi ki: "Ey İbn Kâ'b! Ya bir de kabirde görsen nasıl olur? Üç gün sonra gözlerim yanaklarıma akar, burnum kan, ağzım da irin ve kurt dökmeye başlayınca benden daha çok kaçınırdın." Halife daha sonra, "Bana İbn Abbas'tan naklettiğin bir hadisi tekrar et" dedi. Ben de dedim ki: "Peki, İbn Abbas Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu bizlere nakletti: ***'Her şeyin bir şereflisi vardır. Meclislerin en şereflisi kıbleye dönülen meclistir. Çünkü bir emaneti yüklenip ifa etmek*** *(namaz kılmak)* ***üzere birlikte oturuyorsunuz. Uyuyanın ve abdestsizin arkasında namaz kılmayın. Namazda da olsanız yılan ve akrebi öldürün, duvarı elbiseyle örtmeyin...').***

(Hâkim yukarıda bıraktığımız yerden sözüne şöyle devam eder): Kurazî şunu da rivayetine eklemiştir:

"Kardeşinin kitabına izni olmadan bakan insan cehenneme bakmış gibidir. Kim insanların en güçlüsü olmak isterse Allah'a tevekkül etsin. Kim de insanların en keremlisi olmak murad ederse Allah Teâlâ'dan korksun. Kim de insanların kimseye muhtaç olmayanı olmak isterse Allah'ın katındakine kendi elindekinden daha fazla güvensin." Resûlullah (s.a.v) sonra sordu: ***"Şerlilerinizi size haber vereyim mi?"*** Ashap, "Elbette yâ Resûlallah" dediler. Resûlullah da (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Tek başına yolculuk yapan, yardımı esirgeyen ve kölesini döven. Peki, bundan da şerlisini size haber vereyim mi?"*** Ashap, "Evet yâ Resûlallah" cevabını verdiler. Resûlullah da (s.a.v) şöyle buyurdu: ***"Hatayı affetmeyen, mazereti kabul etmeyen, suçu bağışlamayan. Peki, bundan daha şerlisini size haber vereyim mi?"*** Ashap, "Elbette yâ Resûlallah" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdular: ***"Hayrı ümit edilmeyen, şerrinden de emin olunmayan kimse. Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun, İsâ b. Meryem İsrâiloğulları'nın arasında ayağa kalkıp dedi ki: Ey İsrâiloğulları! Cahilin yanında hikmetli konuşursanız ona zulmetmiş olursunuz. Ehil kimseden hikmeti esirgerseniz ona da zulmetmiş olursunuz. Zalime zulmetmeyin, mükâfat da vermeyin. Yoksa rabbiniz katında ameliniz boşa çıkar. Ey İsrâiloğulları! İşler üç çeşittir: Helâke götürdüğü açık olan şeyden kaçının. Durumunda ihtilâf edilen şey, onun durumunu Allah'a havale edin."***

Ukaylî de -yukarıda değinildiği gibi- bunu *Duafâ*, 4/340-341'de nakleder. Hadisin sonu şöyledir: ***"Ey İsrâiloğulları! Dikkat ediniz! İşler üç çeşittir: Doğruluğu açık olan şey; ona tâbi olun. Helâke götürdüğü açık olan şeyden kaçının. Durumunda ihtilâf edilen şey; bir bilenine havale edin."*** Ukaylî sonra şöyle der: "Bu hadisin sabit olan bir tariki yoktur."

Ebû Nuaym da bunu (*Hilye*, 3/218) şöyle rivayet eder: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular: ***"Kim insanların en güçlüsü olmak isterse Allah'a tevekkül etsin. Kim de insanların en keremlisi olmak isterse Allah'tan korksun. Kim de insanların en kimseye muhtaç olmayanı olmak isterse Allah'ın katındakine, kendi elindekinden daha fazla güvensin. Şerlilerinizi size haber vereyim mi?..."***

İbn Sa'd, *Tabakat*, 5/370; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/1882; Ebû Nuaym, *Târîhu İsbahân*, 2/363. Buralarda şöyle geçer: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdular: ***"İnsanların en kimseye muhtaç olmayanı olmak kimi mesrur ederse Allah'a tevekkül etsin."*** İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/1882'de şöyle geçer: ***"Kim insanların en güçlüsü olmak isterse Allah'a tevekkül etsin. Kim de insanların en keremlisi olmak isterse Allah'a güvensin. Kim de insanlardan kimseye muhtaç olmayanı olmak isterse Allah***

katındakine kendi elindekinden daha fazla güvensin." İbn Adî, *el-Kâmil,* 7/2569'da ise şöyle geçer: ***"Kimi, insanların en kerem sahibi olmak mesrur ederse Alah'tan korksun. Kimi de insanların en güçlüsü olmak mesrur ederse Allah'a tevekkül etsin. Kimi de insanların en kimseye muhtaç olmayanı olmak mesrur ederse Allah katındakine kendi elindekinden daha fazla güvensin."***

[←835]

Irâkî, *Tahrîcü Ehâdîsi'l-İhyâ*, 4/335 (Irâkî, Gazâlî'nin, "Bundan dolayı Resûlullah (s.a.v), ***'İki günü eşit olan aldanmıştır. Günü dünden kötü olan mel'undur'*** buyurdu" sözüne dair notunda şöyle der: "Bu rivayeti sadece Abdülaziz b. Ebû Revvâd'ın rüyası olarak biliyoruz. O şöyle demiştir: Rüyamda Hz. Peygamber'i (s.a.v) gördüm. Ona, "Bana nasihat ediniz yâ Resûlallah! dedim. Şöyle buyurdu: ... Sonunda ziyade vardır. Beyhakî bunu *Zühd*'de rivayet etmiştir"; Sübkî, *Tabakat*, 4/177 Irâkî'den nakille şöyle demiştir: ***"İki günü eşit olan aldanmıştır"*** hadisi Abdülaziz b. Ebû Revvâd'dan nakledilir, onun rüyasıdır: Rüyasında Resûlullah'ı görmüş ve ona bunu sormuştur. Beyhakî bunu *Zühd*'de böyle rivayet etmiştir"; Ali-i Kârî, *el-Mevdûâtü's-Sünenü'l-Kübrâ*, s. 113; *el-Esrârü'l-Merfûa*, s. 218-219; Hatîb-i Bağdâdî, *İktizâü'l-İlmi'l-Amel*, s.112 (Velîd b. Sâlih'ten: Bir adamdan, o şöyle dedi: Rüyamda Hz. Peygamber'i (s.a.v) gördüm. Şöyle buyurdu: ***İki günü eşit olan aldanmıştır. Yarını, iki günün kötüsü olan mel'undur. Nefsindeki noksanlığı görmeyen ziyandadır. Ziyan eden kimse için ölüm daha hayırlıdır."*** Ayrıca bk. Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 10/267.

[←836]
Şûrâ 42/20.

[←837]

Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 30; İbn Mâce, Zühd, 2; Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, s. 36; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/443; Beyhakî, *Âdâb*, s. 495; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 5/295 ("Beyhakî *Zühd*'de rivayet etmiş, Hâkim isnadı sahihtir demiştir"); Heysemî, *Mevâridü'z-Zam'ân*, s. 613.

[←838]

Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/212 (İbn Ebü'd-Dünyâ ve *Zühd*'de Beyhakî'nin rivayet ettiklerini söyler). Benzer bir söz 481 numarada Davud-i Tâî'den geçmişti. (M).